

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 57 * 2009 * ČÍSLO 4

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

813 64 BRATISLAVA, KLEMENSOVA 19

e-mail: histcaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, Valerián Bystrický, Milošlav Čaplovič, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ivan Kamenec, Eva Kowalská, Jozef Leikert, Ján Lukačka, Slavomír Michálek, Jan Pešek, Pavol Petruf, Ján Steinhübel a Dušan Škvarna.

Redakčný kruh: Blanka Brezováková, Katarína Hradská, Tünde Lengyelová.

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanisław Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Hans Lemberg (Marburg), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malř (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Vychádza štyrikrát ročne. Rozširuje, objednávky a predplatné vrátane zo zahraničia prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, SK – 852 99, Bratislava. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciamy. Evidenčné číslo: EV 3084/09

Distributed by SAP – Slovak Academic Press, Ltd., Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia. Distribution are held by KUBON and SAGNER. P. O. B. 34 01 08. W – 8000 München. Germany.

© Historický ústav SAV, 2009

OBSAH

Štúdie

Dvořáková, Daniela: Kronika Ulricha Richentalala ako výnimočný prameň k dejinám Slovenska	623
Németh H., István: Európska doktrína alebo uhorská špecialita? Zásahy štátu a rekatolizácia miest v Uhorsku v priebehu 17. storočia	641
Mičko, Peter: Pracovné, sociálne a kultúrne podmienky slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v rokoch 1939 – 1945	659
Klamková, Hana: Všeobecnosť antisemitizmu a jedinečnosť holokaustu: príklad Slovenska	679
Kováč, Dušan: Transformácia Slovenskej akadémie vied v rokoch 1989 – 1993	703

Rozhľady

Horrel, Catherine: Maďari a Habsburská monarchia	729
--	-----

Recenzie

Janiin, Valentin Lavrent'jevič: Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře (Juraj Šedivý).....	738
Kónya, Peter: Za Boha, vlasť a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka (Tomáš Janura).....	740
Broklová, Eva - Tomeš, Josef - Pehr, Michal: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém polčase první Československé republiky (Matej Hanula).....	743

Glosy	749
-------------	-----

Kronika	757
---------------	-----

Obhájené práce	761
----------------------	-----

Slovenská historiografia 2007 (Alžbeta Sedliaková).....	763
---	-----

CONTENTS

Articles

Dvořáková, Daniela: The Chronicle of Ulrich Richental as an Exceptional Source for the History of Slovakia	623
Németh H., István: European Doctrine or Hungarian Speciality? State Interventions and the Re-Catholicization of Towns in Hungary in the Course of the 17th Century	641
Mičko, Peter: The Working, Social and Cultural Conditions of Slovak Workers in the German Reich, 1939 – 1945	659
Klamková, Hana: The Universality of Anti-Semitism and the Uniqueness of the Holocaust: Slovakia as a Case Study	679
Kováč, Dušan: The Transformation of the Slovak Academy of Sciences in the period 1989 – 1993	703

Horizons

Horel, Catherine: The Hungarians and the Habsburg Monarchy	729
--	-----

Slovak Historiography in 2007 (Alžbeta Sedliaková)

REVIEW-ANNOTATIONS-BIBLIOGRAPHY-CHRONICLE

INHALT

Studien

Dvořáková, Daniela: Die Chronik von Ulrich Richental, als eine außerordentliche Quelle zur Geschichte der Slowakei	623
Németh H., István: Europäische Doktrin oder ungarische Spezialität? Eingriffe des Staats und Rekatholisierung der Städte in Ungarn im Laufe des 17. Jahrhunderts	641
Mičko, Peter: Arbeits-, Sozial- und Kulturbedingungen von slowakischen Arbeitern im Deutschen Reich in den Jahren 1939 – 1945	659
Klamková, Hana: Die Allgemeinheit des Antisemitismus und die Einmaligkeit des Holocaust: beispiel der Slowakei	679
Kováč, Dušan: Transformation der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in den Jahren 1989 – 1993	703

Rundschau

Horel, Catherine: Die Ungarn und die Habsburger Monarchie	729
---	-----

Slowakische Historiographie 2007 (Alžbeta Sedliaková)

KRITIK-GLOSSEN-BIBLIOGRAPHIE-CHRONIK

Š T Ú D I E

KRONIKA ULRICHA RICHENTALA AKO VÝNIMOČNÝ PRAMENĚ K DEJINÁM SLOVENSKA

DANIELA D V O Ř Á K O V Á

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. The Chronicle of Ulrich Richental as an Exceptional Source for the History of Slovakia. *Historický časopis*, 2009, 57, 4, pp. 623-640, Bratislava.

The study is devoted to the Chronicle of the Council of Konstanz by Ulrich Richental, in which he described the events of the Church council of 1414 – 1418. The chronicle is also known from the point of view of Slovak history in relation to its mentions of the territory of Slovakia, which prove that in the 15th century, the territory of Slovakia was perceived as special and ethnically different in the framework of the Kingdom of Hungary. In several places, Richental mentions noblemen, whose property was located in the territory of present-day Slovakia as lords “in Windischen länder”. A closer geographical location, such as on the river Váh, is sometimes given. In Richental’s Chronicle, apart from the name “Hungary”, also called in one place “Ungerland”, we also find Slovakia designated as “Windenland”. Richental’s mentions of Slovakia are very valuable, but so far more or less unknown in expert literature

Council of Konstanz. Sigismund of Luxembourg. Ulrich Richental. Slovakia. Slovaks. Nobility in the Kingdom of Hungary.

Azda najvýznamnejší, či prinajmenšom najznámejší cirkevný koncil stredoveku – Kostnický koncil – získal meno podľa dovtedy pokojného, málo známeho, hoci pomerne významného a bohatého nemeckého biskupského mesta na brehu Bodamského jazera v Nemecku. Koncil priniesol mestu nesmrteľnú slávu; Kostnica (Konstanz) sa na niekoľko rokov (1414 – 1418) stala doslova centrom celej Európy. Z podnetu kráľa, neskoršieho cisára, Žigmunda Luxemburského sa tu zišla európska politická aj duchovná elita, aby vyriešila pápežskú schizmu, ktorá trvala už od roku 1378. Žigmund zohral dôležitú úlohu nielen pri jeho zorganizovaní, ale aj úspešnom ukončení. Odstránenie schizmy a voľba nového pápeža boli jeho veľkým politickým víťazstvom. Na druhej strane upálenie Jána Husa, ktorému nedokázal zabrániť napriek tomu, že sa svojim ochranným listom (glejtom) zaručil za jeho bezpečnosť, sa stalo panovníkovou veľkou osobnou po-

rážkou.¹ Prinieslo mu neskôr takmer dve desaťročia trvajúce boje o českú korunu, ktorú získal až krátko pred smrťou v roku 1437.

Práce zaoberajúce sa Kostnickým koncilom možno dnes už rátať na stovky. Súčasníci, očití svedkovia koncilu, zanechali historikom bohaté a všestranné informácie v listinách, listoch, kronikách. Jedným z takýchto najzaujímavejších svedectiev je dieło kostnického mešťana Ulricha z Richentalu, ktorý jednoduchým spôsobom rozpráva o každodennom živote v meste počas koncilu, o veciach, ktoré videl, počul alebo vyzvedel priamo od účastníkov koncilu. Ako podklad pre svoje rozprávanie použil vlastné poznámky, ale aj pramene, ku ktorým sa dostal vďaka osobným kontaktom. Kroniku napísal s istým časovým odstupom, azda niekedy v dvadsiatych alebo na začiatku tridsiatych rokov, čím by sa dali vysvetliť mnohé nepresnosti. Samotná kronika sa skladá z dvoch častí, prvá je „denníkom“ koncilu, druhá časť je akousi „erbovou knihou“; autor v nej predstavuje všetkých vznešených účastníkov koncilu a ich erby, ktoré sú však sčasti jeho výmyslom.

Originálny text Richentalovej kroniky sa nezachoval, poznáme ju iba z neskorších rukopisov (rozčlenených do zaužívanej, tzv. Kautschovej schémy).² Pre našu štúdiu bude najdôležitejší tzv. Kostnický rukopis (K), ktorý vznikol v polovici šesťdesiatych rokov 15. storočia a ktorého kritická edícia sa čoskoro dočká slovenského knižného vydania.³

Kronika Ulricha Richentalu je významným prameňom aj k dejinám Slovenska. Hoci zdanlivo rozpráva o udalostiach vzdialených a s našimi dejinami len nepriamo súvisiacich, nie je to tak. Nielen preto, že kronika kostnického mešťana je plná zaujímavých informácií, ktoré nám približujú mnohé aspekty vtedajšieho každodenného života, najmä v náboženskej sfére, že nám poskytuje praktické ukážky hospodárskeho myslenia a hospodárskeho života stredovekého mesta (vývin cien, ponuka na trhu a pod.), že prináša cenné poznatky z hľadiska (v súčasnosti preferovaného) výskumu rituálov či festivít, či vypovedá mnohé o postavení panovníka, o hierarchii stredovekej spoločnosti, ale v neposlednom rade aj preto, že obsahuje mnoho zmienok o účastníkoch z Uhorského kráľovstva a to zmienok veľmi cenných. Skôr, ako sa im budeme venovať priblížime

-
- 1 Nič na tom nezmenil ani fakt, že Žigmund sa snažil Husovi pomôcť. Českého reformátora zatkli 28. novembra 1414, ešte pred príchodom Žigmunda do Kostnice a uväznili ho v tmavej kobke dominikánskeho kláštora. Žigmund hneď po svojom príchode do Kostnice na Vianoce 1414 prejavil voči Husovi dobrú vôľu a pri prvom stretnutí s kardinálmi naliehal na jeho prepustenie. Časť kardinálov pohrozila odchodom z mesta, čím by bolo celé Žigmundovo úsilie o zvolanie koncilu vážne ohrozené. Kráľ za takej situácie vo veci Husa ustúpil, vymohol však pre neho vzdušnú celu pri kláštornej jedálni, kde mohol Hus prijímať návštevy a trval na jeho verejnom vypočutí, bližšie pozri ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. I. – IV.* Praha : Historický ústav AV ČR, 1993, II., s. 274. Dňa 21. júna 1415, necelé dva týždne pred smrťou, Ján Hus v jednom zo svojich listov poďakoval kráľovi Žigmundovi za všetko dobré, čo pre neho vykonal: „*Regratior etiam regi Sigismundo de omni bono, quod mihi exhibuit.*“ PALACKÝ, František. *Documenta magistri Joannis Hus.* Praha 1869, s. 123. Bremeno viny za mučenícku smrť majstra Jána Husa, ale napriek tomu zostalo v historickom vedomí na pleciach Žigmunda Luxemburského.
 - 2 KAUTZSCH, Rudolf. Die Handschriften von Ulrich Richental's Chronik des Konstanzer Konzils. In *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, Neue Folge 9, 1894, s. 443-496.
 - 3 Kritickú edíciu a faksimile Kostnického rukopisu vydal FEGER, Otto (ed.). *Ulrich Richental, Das Konzil zu Konstanz 1414 – 1418*, I-II (Kommentar und Text), Konstanz : Josef Keller Verlag; Starnberg : Jan Thorbecke Verlag, 1964. Slovenské vydanie Kostnického rukopisu s úvodnými štúdiami a kritickým aparátom pripravuje do tlače popredný český historik František Šmahel v spolupráci s Máriou Paponovou (preklad textu) a s autorkou tejto štúdie.

si, aký mal Kostnický koncil vplyv na intelektuálny život Európy, Uhorské kráľovstvo nevynechávajúc.

Na koncile sa zúčastnili vyslanci všetkých európskych kráľov, kniežatá, kardináli, viac ako 300 biskupov a vysokých duchovných hodnostárov, stovky doktorov z rôznych univerzít. Stretli sa tu literáti, básnici, najvýznamnejší učenci a humanisti tých čias; niektorí z nich odišli s kráľom Žigmundom po skončení koncilu do Uhorska a pôsobili ďalej na jeho dvore. V mnohých ohľadoch tak koncil ovplyvnil aj kultúru, životný štýl a vzdelanosť v Uhorskom kráľovstve. Kostnickým koncilom sa napríklad začalo zlaté obdobie uhorskej heraldiky. Spomenúť možno aj Žigmundovu veľkolepú prestavbu budínskej rezidencie, ku ktorej sa údajne nechal inšpirovať práve počas ciest po západnej Európe v čase koncilu. Na svoj dvor panovník priviezol okrem intelektuálov a umelcov aj veľké množstvo remeselníkov, staviteľov, kamenárov, zlatníkov atď.

Do Uhorska však neprichádzali iba noví ľudia; vracali sa tam aj tí, čo ho pred niekoľkými rokmi či mesiacmi opustili. Kráľ Žigmunda totiž do Kostnice sprevádzali stovky sto šľachticov z Uhorského kráľovstva. V jeho družine mali zastúpenie členovia takmer všetkých magnátskych rodov a ich familiári a služobníci. Tí sa potom vracali domov, plní zážitkov, skúseností, nových dojmov a poznatkov.

Uhorskí šľachtici sprevádzali svojho kráľa nielen v Kostnici, ale aj na cestách po Európe. Mnohí z nich tak mali možnosť vidieť Lausanne, Narbonne, Perpignan, Paríž, Avignon, Lyon, Londýn a mnohé ďalšie slávne mestá. Už v auguste 1415 totiž Žigmund opustil Kostnicu. Pred sebou mal dva ciele: prinútiť k abdikácii vzdorujúceho pápeža Benedikta XIII. a sprostredkovať mier v storočnej vojne medzi Anglickom a Francúzskom. Žigmundov itinerár z tohto obdobia odhaľuje neuveriteľnú aktivitu kráľa. Jeho cesta najskôr smerovala do Perpignanu v južnom Francúzsku. Od aragónskeho kráľa si vyžiadala *salvus conductus* (akési stredoveké vstupné vízum a súčasne ochranný list pre urodzených cestujúcich) pre 400, a neskôr pre 1 500 jazdcov.⁴ V Perpignane sa Žigmund stretol s aragónskym kráľom Ferdinandom I. i s pápežom Benediktom XIII., ale sedemdesiatšesťročný pápež bol natoľko neústupný, že roztrpčený uhorský a rímsky kráľ opustil po dvoch týždňoch mesto a odišiel do Narbonne. Tam rokovania pokračovali, ale skončili sa útekem Benedikta XIII. Žigmund uzavrel v Narbonne dohodu s aragónskym, kastílskym a navarrským kráľom a pokračoval v ceste do Paríža. Po ceste sa zastavil v Avignone a Lyone.

Do Paríža dorazil kráľ Žigmund so svojím, podľa správ kronikárov asi tisícčlenným, sprievodom začiatkom marca 1416. V meste sa zdržal viac ako jeden mesiac.⁵ Z Paríža potom odišiel do Anglicka – 1. mája 1416 pristálo 300 lodí kráľa a jeho sprievodu v Doveri. Na ostrove sa Žigmund zdržal až do konca októbra, navštívil Canterbury, Londýn, Windsor, Westminster a ďalšie miesta. Kvôli úplnosti treba dodať, že svoju misiu – spro-

4 CSUKOVITS, Enikő. Egy nagy utazás résztvevői (Zsigmond király római kísérete). In *Tanulmányok Borsai Iván tiszteletére*. Szerkesztette E. Csukovits. Budapest 1998, s. 11-35, s. 12.

5 Jeho pobyt zaznamenalo viacero francúzskych kronikárov, bližšie pozri CSERNUS, Sándor. Francia források Zsigmond párizsi tartózkodásáról (1416 március). In *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. L. Koszta. Szeged 1995, s. 103-140 a ten isty: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország. 13. – 15. század*. Budapest : Osiris, 1999.

stredkovať mier medzi Anglickom a Francúzskom – nesplnil. Vrátil sa teda späť do Kostnice, kam dorazil koncom januára 1417.⁶

Kto tvoril kronikármi spomínaný tisícčlenný sprievod kráľa? Ktorí uhorskí aristokrati si mohli dovoliť cestovať s kráľom krížom-krážom po Európe? Ktorí z uhorských šľachticov opustili na dlhé mesiace, ba dokonca roky svoje majetky a rodiny a neľutovali vynaložiť nemalé finančné prostriedky na to, aby sprevádzali svojho kráľa? A kto z nich zostal v Kostnici, aby čakal na návrat panovníka?

Na tieto otázky je možné odpovedať iba čiastočne. Akýkoľvek pokus presne rekonštruovať uhorských členov kráľovho sprievodu naráža na isté obmedzenia. V prvom rade – táto skupina sa neustále menila. Len málokto zotrval po boku panovníka bez prestávky od odchodu z Uhorska na jeseň roku 1412 až do jeho návratu do krajiny vo februári 1419.⁷ Údaje sú preto veľmi útržkovité a približné. Často vieme s istotou kto, ale nevieme kedy a ako dlho, bol s kráľom v Kostnici či inde. Okrem správ samotnej Kroniky Ulricha Richentala o Uhroch v Žigmundovom sprievode, o ktorých budeme hovoriť neskôr, je hlavným zdrojom informácií predovšetkým listinný materiál. Prameňmi prvoradej dôležitosti sú najmä listiny či listy vydané samotnými šľachticmi v Kostnici alebo na iných miestach pobytu kráľa počas jeho ciest. Ďalej sú to listiny vydané panovníkom, na ktorých príslušná osoba vystupuje ako relátor. Cenným prameňom sú aj dobové súpisy účastníkov Kostnického koncilu, ktoré sa tešili veľkej popularite. Vyhotovovali ich priamo na príkaz kráľa Žigmunda a zaoštarovali si ich napríklad mnohé nemecké mestá. O súpisy však mali záujem aj v Uhorsku – jeden takýto dobový súpis sa zachoval v archíve rodu Zichy.⁸ Ťažko povedať, pre koho bol vlastne vytvorený a ako sa do tohto archívu dostal.⁹ Samotný súpis účastníkov určite nie je kompletný (pôsobí dojmom torza), osoby sú však – podobne ako v Richentalovej kronike zoradené hierarchicky: osobitne sú uvedení arcibiskupi, biskupi, opáti, priori a klerici, dekaní, zástupcovia kapitúl atď. Ďalej sú uvedení vyslanci (*ambasiatores*) jednotlivých panovníkov, kniežat a i. zväčša bez uvedenia konkrétnych mien. Po nich nasledujú mená svetských osôb: kráľov, kniežat, grófov, rytierov a ďalších účastníkov (medzi nimi sa nachádzajú aj mená niektorých členov Žigmundovho sprievodu, napr. grófov Celjských). Poslednou položkou sú „mená Uhrov a Čechov“ (*Item secuntur nomina Ungaricorum et Bohemorum*). V tejto časti je zaznačených 38 mien osôb, ktoré sú spoločne označené ako „grófi“ (*comites*). Text sa končí poznámkou, že na koncile boli aj ďalší účastníci, rytieri, ktorých všetky mená nebolo možné spísať. Zaznamenané mená uhorských šľachticov sú, podobne ako v Ri-

6 Richental Žigmundov návrat do Kostnice podrobne opísal, pozri FEGER, ref. 3, s. 218 (kap. 201).

7 Uvádza sa to napokon v samotnej Richentalovej kronike (na záver *Aulendorfského rukopisu*): „Treba však vedieť, že v Kostnici neboli všetci súčasne. Lebo páni [...] ktorí nepatrieli ku koncilu a nepotrebovali ich tu, pobudli v Kostnici pol roka alebo aj dlhšie, kým si vybavili svoje záležitosti [...] a zase odišli. Na ich miesto prišli zase iní a takto odchádzali a prichádzali po štyri roky a dva mesiace.“ FEGER, ref. 3, s. 278 (preklad do slovenčiny M. Papsonová).

8 Originál sa nachádza v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti pod signatúrou DL 82 956.

9 Súpis je publikovaný v edícii listín z tohto rodového archívu: *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb-ágának okmánytára*. I-XII. Budapest 1871 – 1931, XII., s. 99-108. Editor sa domnieval, že súpis kúpil v Kostnici niektorý z príslušníkov rodu Tóttös z Bátmonostoru, ktorý bol v sprievode kráľa.

chentalovej kronike, značne skomolené, čo nasvedčuje tomu, že autorom súpisu nie je nikto z uhorskej kráľovskej kancelárie.

Dôležitým prameňom pri rekonštrukcii kráľovho sprievodu sú aj listiny vydané kráľom v Kostnici (a inde) v prospech nejakej osoby, či už ide o donácie, udelenia erbov, povýšenia do šľachtického stavu, rozsúdenia sporov a podobne. V tomto prípade však treba k prameňu pristupovať nanajvýš obozretne, pretože listina mohla byť vydaná na príhovor niekoho iného a samotný obdarovaný sa vôbec nemusel v tom čase nachádzať v blízkosti kráľa. Jednoznačné sú len také listiny, v ktorých sa vyslovene hovorí, že dotyčný je vyznamenaný za svoje zásluhy v službách kráľa počas ciest po Nemecku, Anglicku, Francúzsku či inde. Takéto listiny často vznikali aj mnoho rokov po skončení Kostnického koncilu. Pramenný materiál tak stále prináša nové informácie, hoci rekonštrukcii Žigmundovho sprievodu sa venovalo už niekoľko historikov.¹⁰ A tak aj v budúcnosti určite bádatelia ešte doplnia a spresnia zoznam uhorských účastníkov kostnického koncilu, tak ako ich budú objavovať v dosiaľ nepublikovaných prameňoch.

Niektorí uhorskí šľachtici v Žigmundovom sprievode si však zaslúžia osobitnú pozornosť. Medzi nich patrí ostrihomský arcibiskup a súčasne uhorský aj ríšsky kancelár Ján z Kaniže, ktorému venoval značnú pozornosť aj samotný Ulrich Richental. Najskôr zaznamenal jeho príchod do Kostnice so 160 členným sprievodom na začiatku februára roku 1415 (spolu s ním prišiel do Kostnice aj kaločský biskup Andrej, ten však musel so svojim sprievodom osemnástich jazdcov pôsobiť ako chudobný príbuzný).¹¹ Neskôr sa arcibiskup vrátil do Uhorska, pretože ako Žigmundov miestodržiteľ bol poverený správou krajiny. Dôvodom zrejme boli aj jeho vážne zdravotné problémy, ktoré trvali už dlhší čas.¹² Na začiatku roku 1416 sa Ján z Kaniže opäť pobral do Kostnice, o jeho opätovnom návrate – tentoraz s väčším sprievodom 300 koní – informuje aj Richental, ale udalosť zaraďuje do tak nejasných časových súvislostí, že nie je možné stanoviť jej presný dátum. Na základe iných prameňov môžeme však jeho návrat do Kostnice datovať do prvej polovice roku 1416.¹³ Z listu bratislavského prepošta Jána Jubara zo 7. januá-

10 Rekonštrukciou Žigmundovho sprievodu počas cesty do Anglicka sa zaoberal BÁRÁNY, Attila. Zsigmond király 1416-os angliai kísérete. In *AETAS*, 2004, roč. 19, č. 3-4, s. 5-30. Dostupné aj na [http://epa.oszk.hu/00800/00861/00029/pdf/barany.pdf], citované február 2009. Uhorským účastníkom Kostnického koncilu venoval pozornosť už WAGNER, Károly. Verzeichniss der geistlichen und weltlichen Personen, welche auss Ungern etc. auf der Kirchenversammlung in Kostnicz angegeg waren. In *Ungrisches Magazin IV. k.*, 1787, s. 236-255 a po ňom vo svojej dizertačnej práci KARÁCSONYI, János. *Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás*. Nagyvárad 1885. Okrajovo sa Kostnického koncilu dotkla aj CSUKOVITS, Enikő. Egy nagy utazás résztvevői (Zsigmond király római kísérete). In *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerkesztette E. Csukovits. Budapest 1998, s. 11-35. Pri hľadani neskorších listín vydaných Žigmundom pre účastníkov jeho sprievodu v Kostnici je cennou pomôckou registár listín z čias uhorskej vlády Žigmunda Luxemburského *Zsigmondkori oklevéltár. I-X*. Budapest 1951 – 2007 (ďalej iba *ZsO*), ktorý zachytáva zatiaľ obdobie do roku 1423.

11 FEGER, ref. 3, s. 178 (kap. 75).

12 Už roku 1412 počas návštevy poľského kráľa Žigmund v jednej z listín spomína zdravotné problémy arcibiskupa, ktorý bol „teraz opäť slabý“ („nunc iterum debilis“) a nemohol sa venovať kráľovskému hosťovi, *ZsO III*, ref. 10, č. 2 338.

13 FEGER, ref. 3, s. 181 (kap. 85). Udalosť je zaradená k rozprávaniu o začiatku roku 1415, ale po odbočke o úteku a zajatí Fridricha Rakúskeho, ktoré sa odohrali oveľa neskôr. Logicky správa o návrate arcibiskupa s takmer zdvojnásobeným sprievodom nezapadá do obdobia na začiatku februára 1415, kam ju Richental zaradil.

ra 1416 vieme, že arcibiskup bol v tom čase ešte doma, ale pripravoval sa už na cestu za kráľom: bratislavský prepošt napísal, že prijal správu o jeho ceste s potešením, lebo ju považoval za svedectvo o zlepšení Jánovho zdravotného stavu. Súčasne mu odporúčal do priazne svojho posla (tiež) Jána, bratislavského mešťana, ktorý sa chcel pridať do arcibiskupovho sprievodu a spolu s ním cestovať do Nemecka.¹⁴ Na financovanie cesty do Nemecka použil arcibiskup časť príjmov rábskeho biskupstva.¹⁵ Žigmund v apríli 1416 napísal Jánovi z Paríža list, v ktorom ho informoval o prijatí v meste, o rokovaníach, ako aj o zámere cestovať do Anglicka. Vyjadril potešenie, že arcibiskup reflektoval na jeho výzvu, aby za ním pricestoval do Paríža. Na záver listu vysvetľuje meškание posla, istého prepošta, ktorý mu mal list doručiť, lebo nedávno padol z koňa a ťažko si poranil chrbát.¹⁶ O niekoľko mesiacov neskôr, po návrate z Anglicka v septembri 1416, vydal Žigmund inú inštrukciu, totiž, aby Ján z Kaniže necestoval za ním do Paríža, ako mu pôvodne prikázal, lebo parížske rokovania sa skončili neúspechom, ale priamo do Kostnice.¹⁷

Richental spomína príchod Jána z Kaniže ešte aj tretí raz, v tomto prípade k dátumu 3. február 1417, keď mal arcibiskup prísť do Kostnice v sprievode 400 koní a s ôsmimi krytými vozmi. V ústrety mu vyšiel aj samotný kráľ, ktorý ho previedol celým mestom až do kláštora v Petershausene, kde boli ubytovaní uhorskí členovia jeho sprievodu. Kronikár podotkol aj to, že uhorského arcibiskupa prišli privítať aj dvaja kardináli a „*a takejto cí sa veru nedostalo žiadnemu arcibiskupovi s výnimkou arcibiskupa a kurfirista z Mohuče*“.¹⁸

Arcibiskup Ján, ktorý v tých rokoch nebol už najmladší a zrejme ani najzdravší, tak prejavil v rokoch 1414 – 1418 úctyhodnú mobilitu. Každopádne, náročné cestovanie chorľavému Jánovi rozhodne neprospelo, z Kostnice sa vrátil do Uhorska skôr ako panovník a o krátky čas, v máji 1418 zomrel.¹⁹

Významnou osobou v sprievode kráľa Žigmunda bol aj ríšsky a uhorský vicekancelár, pápežský „referendarius“ a notár, ostrihomský prepošt Ján (Újvárosi). Pretože v prameňoch vystupuje ako Ján z Ostrihomu a *de facto* viedol obidve kráľovské kancelárie, na čele ktorých bol jeho menovec ostrihomský arcibiskup, o ktorom sme hovorili vyššie, býva občas ťažké rozlíšiť ich v prameňoch. Prepošt Ján sa podieľal aj na príprave koncilu, v októbri 1413 vystupoval ako jeden zo zmocnencov Žigmunda pri talianskych

14 ZsO V, ref. 10, č. 1 409.

15 K tomu pozri dve listiny Žigmunda, ktorými prikazuje, aby niektoré príjmy Rábskeho biskupstva, ktoré dal ostrihomského arcibiskupovi Jánovi z Kaniže na financovanie jeho cesty do Nemecka, odovzdali arcibiskupovmu príbuznému Štefanovi z Kaniže. Vydavateľom listiny datovanej v Rábe bol samotný Ján z Kaniže disponujúci kráľovskou pečaťou, ZsO V, ref. 10, č. 1 403 a 1 404.

16 ZsO V, ref. 10, č. 1 728.

17 ZsO V, ref. 10, č. 2 280.

18 FEGGER, ref. 3, s. 219 (kap. 203).

19 V marci 1418 písal Žigmundovi z Uhorska dôverný list, v ktorom mu vyčíta, že už dlhé dni nemá o ňom nijaké správy, pričom ho každá informácia o panovníkových úspechoch naplňa potešením a radosťou a žiada ho o radu v konkrétnej záležitosti, pozri ZsO VI, ref. 10, č. 1 588. O jeho smrti sa zmieňuje záznam z 30. mája 1418, ZsO VI, ref. 10, č. 1 968, ktorý verifikujú aj iné pramene z tohto obdobia, kde vystupuje už ako nebohý, ZsO VI, ref. 10, č. 2 090.

rokovaniach o mieste konania budúceho koncilu s vyslancami Jána XXIII.²⁰ Panovníka sprevádzal po celý čas koncilu vrátane ciest po západnej Európe a Anglicku. Obrovské pracovné vypätie sa prejavilo aj na jeho zdraví – 30. decembra 1417 v Kostnici zomrel, ako nás o tom informuje samotný Ulrich z Richentalu.²¹ V súvislosti s jeho pohrebom, ktorému kronikár venoval hneď dve kapitoly, je zaujímavá poznámka, že služobníci zosnulého oplakávali a bedákali tak, ako je to zvykom v Uhorsku.²²

Pri výpočte najvýznamnejších uhorských magnátov nemôžeme nespomenúť palatína Mikuláša z Gorjan (de Gara), najvyššieho uhorského hodnostára a súčasne švagra kráľa Žigmunda.²³ Zmieňuje sa o ňom aj náš kronikár, hoci jeho príchod neopisuje osobitne, ale uvádza ho v erbovej časti svojej Kroniky medzi grófmi bez kniežacieho titulu (*mit gefürst*).²⁴ To, že palatínov príchod ani veľkosť jeho sprievodu Richental osobitne nezaznamenal súvisí s tým, že palatín neprišiel do Kostnice samostatne, ale v sprievode kráľa a kráľovnej už na Vianoce 1414, potom, ako sprevádzal kráľovnú Barboru z Uhorska na novembrovú korunováciu v Aachene.²⁵ Palatína uvádza aj vyššie spomínaný súpis účastníkov koncilu z archívu rodu Zichy.²⁶

Mikuláš z Gorjan patril k najprominentnejším diplomatom a poradcom v okruhu kráľa Žigmunda a sprevádzal ho takmer na všetkých cestách v čase konania koncilu. Podrobne sa o tom zmieňuje zálohovacia listina na hrad Devín, ktorú kráľ Žigmund vydal pre palatína 18. októbra 1415 v Perpignane.²⁷ Mikuláš bol s panovníkom aj v Paríži a v Anglicku – v oboch prípadoch cestoval včiasie, aby zabezpečil jeho pobyt.²⁸ V Paríži Žigmund udelil Gorjanskému erbovú listinu, ktorou mu rozšíril erb o zlatú korunu.²⁹ V ten istý deň mu rovnakú erbovú listinu vystavil aj francúzsky kráľ Karol VI,³⁰ čím ocenil Mikulášovu diplomatickú činnosť. Žigmund si svojho „ambasiatora“ k francúzskemu kráľovi ani nemohol lepšie vybrať, keďže rod Gorjanských mal už desaťročia veľmi blízko k francúzskemu kráľovskému dvoru. Palatínovho otca Mikuláša I. vymenoval Karol VI. už mnoho rokov predtým dokonca za člena svojej kráľovskej rady.³¹

20 PALACKÝ, ref. 1, s. 515.

21 FEGER, ref. 3, s. 249 (kap. 274). Richental (alebo odpisovatelia jeho pôvodného textu) sa na tomto mieste pomýlili a malá nepozornosť spôsobila, že ho uviedli pod menom Žigmund. V pôvodnom texte zrejme bolo „Žigmundov kancelár“ a nie „kancelár Žigmund“.

22 FEGER, ref. 3, s. 250 (kap. 277): „*Und sin diener clegten und wainten umb in mit wainen und hülen, als noch sit ist in Unger.*“

23 Žigmundova manželka Barbora a Mikulášova manželka Anna boli sestry, dcéry Hermanna Celjského.

24 „*Grauff Niclaus großgraff zu Ungern, der Naterspan*“, FEGER, ref. 3, s. 270.

25 O sprevádzaní kráľovnej a pohybe palatína viac pri výpočte zásluh v donačnej listine Žigmunda z 18. októbra 1418. *ZsO V*, ref. 10, č. 1 136, DL 10 390 a DL 30 418.

26 „*dominus magnus comes in Ungaria*“. O pár riadkov nižšie je uvedený ešte raz ako „*dominus natrespeyn*“. DL 82 956.

27 Ref. 25.

28 *ZsO V*, ref. 10, č. 408, DL 10 546. P. aj BÁRÁNY, ref. 10, s. 13.

29 *ZsO V*, ref. 10, č. 1 692.

30 *ZsO V*, ref. 10, č. 1 694.

31 DL 7 067. Otec nášho palatína, tiež palatín Mikuláš I. z Gorjan totiž po smrti uhorského kráľa Ľudovíta I. presadzoval nástupníctvo francúzskej vládnucej dynastie na uhorský trón proti záujmom Luxemburgovcov.

O Mikulášovi z Gorjan sa zmieňujú aj viacerí anglickí kronikári. Jeden z nich ho označil ako knieža a zaznamenal ako sedel počas slávnostnej bohoslužby na sviatok sv. Juraja hneď vedľa anglického kráľa v kaplnke sv. Juraja vo Windsore.³² Z Anglicka vyslal Žigmund Mikuláša späť do Paríža, aby ďalej rokoval o anglicko-francúzskej mierovej zmluve, ale tieto rokovania stroskotali a Mikuláš sa vrátil do Kostnice.³³

Výnimočnej pocty, ktorej vonkajším prejavom bolo aj vyššie spomínané usadenie uhorského magnáta po boku anglického kráľa, sa dostalo aj inému uhorskému šľachticovi – Jánovi z Perína, hoci v inej podobe. Ako jediný uhorský šľachtic má totiž vo svojom erbe insignie anglickej panovníckej dynastie Lancasterovcov – okolo štítu ovinutú tzv. esičkovitú reťaz, ako je to vidno na jeho náhrobnom kameni, ktorý sa dodnes zachoval vo farskom kostole v Trebišove.³⁴ Túto insigniu mohol udeliť iba samotný anglický kráľ Henrich V. alebo niektorý príslušník panovníckej dynastie a bola vysokým vyznamenaním jej nositeľa. Maďarský historik A. Bárány sa domnieval, že Ján získal takúto poctu pravdepodobne za svoje diplomatické služby počas pobytu s kráľom v Anglicku, pretože v Žigmundovej zahraničnej politike zohrával významnú úlohu.³⁵ Náhrobok Jána z Perína zdobí aj odznak aragónskeho rádu konvice, ktorý nachádzame aj na náhrobku jeho brata Štefana z Perína. Treba si však uvedomiť, že Ján bol v čase Kostnického koncilu ešte veľmi mladý a v podstate iba na začiatku svojej kariéry, v prameňoch vystupuje len ako dvoran (*aulicus*) alebo dvorský rytier (*aulae regiae miles*). Prvú hodnosť na kráľovskom dvore získal až o mnoho rokov neskôr, roku 1431, keď sa stal kráľovským stolníkom. Nemožno teda predpokladať, že by zohrával významnejšiu úlohu v diplomatických službách kráľa v čase koncilu (a nezohrával ju v podstate ani neskôr). Oveľa pravdepodobnejšie je, že insigniu Lancasterovcov a tým aj právo ozdobiť ňou erb, ako aj aragónsky rytiersky rád, získal jeho otec Imrich z Perína, ktorý bol dlhé roky ako Žigmundov tajný kancelár jednou z kľúčových postáv panovníkovej domácej aj zahraničnej politiky. Presné okolnosti udelenia lancasterovskej reťaze Perínskym sa už pravdepodobne nedozvieme – mohol ju síce na príhovor Žigmunda dostať počas pobytu v Anglicku jeho syn, ktorý tam dokázateľne bol, avšak na znak uznania zásluh otca. Nemožno vylúčiť ani to, že ju získal samotný syn, ale určite nie ako odmenu za dlhoročnú diplomatickú činnosť.

Imrich z Perína je nesporne veľmi zaujímavou osobnosťou na dvore Žigmunda, preto si zaslúži, aby sme sa pri ňom krátko pristavili. Pochádzal z trebišovskej vetvy rodu pánov z Perína (de Peren), kariéru začínal na dvore Žigmundovej prvej manželky, kráľovnej Márie ako panoš (1386 – 1388), neskôr sa presadil v službách Žigmunda ako jeho pohárnik (1397 – 1404) a napokon tajný kancelár (1405 – 1418). Zaujímavosťou je, že Imrich bol prvou svetskou osobou zastávajúcou tento úrad. Prvenstvo medzi uhorskými svetskými magnátmi dosiahol aj svojím vzdelaním – v roku 1384 študoval na pražskej

32 BÁRÁNY, ref. 10, s. 13: „*duke of the emperoures [...], sate on the kyng ys syde*“. Odkazy na ďalšie anglické kroniky pozri tamtiež, s. 12, pozn. č. 48.

33 *ZsO V*, ref. 10, č. 2 280.

34 Náhrobok sa nachádza vo farskom kostole v Trebišove. Viac o ňom BURIAN, Dušan a kol. *Gotika*. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Bratislava : Slovenská národná galéria a Slovart, 2003, s. 666; LŐVEI, Pál. Síremlékszobrázat. In *Művészet Zsigmond király korában 1387 – 1437*. II. Katalógus. Budapest 1987, s. 296-297.

35 BÁRÁNY, ref. 10, s. 18.

univerzite, čo v tých časoch bolo raritou, väčšina uhorských pánov bola v tom čase ešte negramotná.³⁶ Schopný bol aj ako vojak – so Žigmundom bojoval v Nikopolskej bitke v roku 1396 a počas povstania proti kráľovi, ktoré vypuklo v Uhorsku roku 1403 úspešnými vojenskými zásahmi dopomohol Žigmundovi k víťazstvu. Stal sa jedným z zakladajúcich členov Dračieho rádu a významným diplomatom. Žigmund ho poveroval najmä „exotickými“ posolstvami. Počas jednej takejto misie (pravdepodobne do Malej Ázie) padol aj do zajatia, z ktorého sa mu podarilo za dramatických okolností utiecť. Roku 1407 viedol posolstvo k jednému zo synov tureckého sultána Bajazida, celá misia trvala niekoľko mesiacov.³⁷

Imrich sprevádzal kráľa Žigmunda na korunováciu do Aachenu v novembri 1414 a odtiaľ pravdepodobne aj do Kostnice. Neskôr sa vrátil do Uhorska, ale 18. marca 1418 v Kostnici žiadal pápeža o odpustky, o povolenie zvoliť si spovedníka a zmeniť sľub osobnej púte do Svätej zeme, ktorú nemôže uskutočniť, za iný zbožný čin.³⁸ Dôvodom poslednej žiadosti bolo zrejme Imrichovo zdravie, vedel, že na cestu do Svätej zeme už nemá dosť síl. Krátko nato, niekedy v období od marca do júla 1418, zomrel.³⁹

Ďalšou postavou, ktorá zaujala Ulricha Richentalu je Peter Čech z Levíc; aj jeho príchod kronikár osobitne zaznamenal.⁴⁰ Do Kostnice údajne dorazil s 80 koňmi a štyrmi vozmi na začiatku roku 1415 (v skutočnosti prišiel už na konci roku 1414). Richental ho uvádza pod skomoleným menom *Stechpeter von Schora* (čo je maďarská podoba jeho mena, tak ako ju mohol Richental počuť: Cseh Péter zo Sáró, t. j. zo Šaroviec v Tekovskej župe). Skomolené sú, bohužiaľ, aj názvy jeho panstiev, Ulrich Richental ho uvádza ako pána „ze Brisnitz“ a „ze Coppelstain“. V erbovej časti kroniky ho nachádzame vymenovaného medzi „slobodnými alebo korúhgovými pánmi“⁴¹ ako pána „zu Toppelschain“. Ktoré lokality tým vlastne autor myslel, môžeme iba hádať.⁴²

36 ENGEL, Pál. Zsigmond bárói: rövid életrajzok. In *Művészet Zsigmond király korában 1387 – 1437*. I. Tanulmányok. Budapest 1987, s. 438.

37 O oboch posolstvách rozpráva listina *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. I-XI. Budae 1829 – 1844 (ďalej iba CDH), X/8, s. 480. K posolstvám pozri aj MÁLYUSZ, Elemér. *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387 – 1437*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990, s. 102.

38 *ZsO VI*, ref. 10, č. 1 657. Nemožno však jednoznačne konštatovať, že Imrich v tom čase bol osobne v Kostnici, hoci je to pravdepodobné.

39 V júli 1418 vystupuje už v prameňoch ako nebohý, resp. jeho synovia panoši (*iuvenes*) Ján a Štefan ako synovia nebohého Imricha, DL 10 705.

40 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 55).

41 Korúhgoví či banderiálni páni (*Panerherren*) boli šľachtici, ktorí mali právo viesť bojovníkov do boja pod vlastnou zástavou (korúhvou, lat. *banderium*). Bola to výsada, ktorej sa tešili iba najvýznamnejší magnáti krajiny.

42 Identifikácia Richentalom uvádzaných majetkov je sporná; Coppelstain a Toppelschain je pravdepodobne jedna a tá istá lokalita. Ťažko rozhodnúť, ktorý názov je bližší realite. Toppelschain pripomína hrad Topolčany, ktorý ale nikdy nebol v dedičnej držbe Petra, hoci nie je vylúčené, že ho mal v zálohu, ako to naznačujú neskoršie listiny z roku 1433 o tom, že Peter vykúpil hrad od husitov, pozri DL 59 177, DL 59 178. Brisnitz by azda mohla byť Tekovská Breznica, hrad, ktorého zrúcaniny dodnes existujú v intraviláne rovnomennej obce. Keďže sa hrad v písomných prameňoch z tohto obdobia nespomína, považoval sa za zaniknutý. Richentalovo svedectvo je preto z tohto hľadiska cenné. Všetky tieto úvahy sú však čisto hypotetické, oba názvy sú natoľko skomolené, že nie je možné ich jednoznačne identifikovať. S istotou vieme povedať len to, že v čase koncilu Peter Čech vlastnil na území Slovenska hradné panstvo Levice a Revište.

Peter Čech bol v čase konania koncilu pomerne mladý, mal niečo vyše tridsať rokov, ale za sebou už mal úspešnú kariéru – bol kráľovským koniarnikom (maršálkom), tekovským, novohradským a hontianskym županom. Aj on bol, podobne ako vyššie spomínaní magnáti, jedným zo zakladajúcich členov Dračieho rádu, čo je svedectvom toho, že patrilo k najužšiemu okruhu dvoranov a tešil sa mimoriadnej priazni kráľa.

Roku 1413 sprevádzal Peter kráľa do Talianska. Na túto cestu si požičal peniaze od ostrihomského arcibiskupa a jeho bratov, ako aj od svojej manželky (dal jej za to do zálohu majetky v Tekovskej župe).⁴³ Z Talianska neodišiel s kráľom rovno do Kostnice, ale vrátil sa do Uhorska, aby zohnal peniaze na ďalšiu plánovanú cestu. Zaujímavé v tejto súvislosti je to, že sa nepripravoval iba na cestu do Nemecka, ale od prvého okamihu zamýšľal cestovať aj po iných krajinách. Svedčia o tom listiny, ktorými si Peter cestu zabezpečoval. V júni 1414 vydal palatín listinu, ktorou odložil akýsi jeho súdny spor, lebo Peter ide kvôli „*výcviku v rytierskom umení*“ do rôznych kráľovstiev a zemí.⁴⁴ Dňa 16. decembra 1414 vydal pápež Ján XXIII. v Kostnici pre Petra Čecha, najvyššieho maršalka a poradcu kráľa Žigmunda ochranný list (*salvus conductus*), ktorý platil aj pre krajiny „za morom“ (*tam circa, quam ultra maria*).⁴⁵ Kráľ Žigmund, iba necelé dva týždne po príchode do Kostnice (6. januára 1414), vydal pre Petra ďalšiu ochrannú listinu. V nej zdôraznil, že Peter Čech z Levíc, „*zistiť, že rytierstvo je poslaním človeka na zemi* (militia est vita hominis super terram), *rozhodol sa cestovať do ďalekých krajín, aby okúsil zvláštnosti národov a jazykov, ako aj ich zvyky a spôsob života*.“⁴⁶ O niekoľko dní neskôr, 13. januára 1415 panovník prikázal všetkým sudcom v Uhorsku, aby až do začiatku roku 1417 odložili akékoľvek súdne spory, v ktorých vystupuje Peter Čech a jeho familiári, lebo cestujú kvôli výcviku v rytierskom umení k cudzím kráľom a kniežatám.⁴⁷ V máji 1415 mu vystavil ochranné listy kráľ Ferdinand Aragónsky a adresoval ich kastílskemu kráľovi, kráľovnej a granadskému kráľovi. Uvádza sa v nich, že Peter precestoval rôzne časti sveta a vykonal rozličné rytierske skutky, takže získal veľkú slávu a úctu.⁴⁸ Cestovanie v štýle Petra Čecha si však mohlo dovoliť iba niekoľko vyvolených. Veď okrem vlastných peňazí, ktoré mal k dispozícii, si na cestu požičal ešte tisíc zlatých a za ďalších 4-tisíc zlatých dal do zálohu hrad Revište. Jeho sestra ho na cestu vybavila aj zlatými a striebornými predmetmi za rovných 3-tisíc zlatých, ktoré mali prispieť k jeho „*vážnosti a dôstojnosti*“.⁴⁹

Žiaľ, itinerár Petrovej cesty nemáme k dispozícii. Vieme len, že v septembri 1416 už bol nazad v Uhorsku. V Páľkostolí (Pécs v Maďarsku) referoval barónom o svojom rokovaní so srbským despotom ohľadne vykúpenia zajatých uhorských pánov.⁵⁰

43 ZsO III, ref. 10, č. 3 100, ZsO IV, ref. 10, č. 11.

44 „*pro exercitatione actuum militarium ad diversorum regum regna principumque dominorum terras et dominia*“. ZsO IV, ref. 10, č. 2 050.

45 ZsO IV, ref. 10, č. 2 787.

46 ZsO V, ref. 10, č. 18.

47 ZsO V, ref. 10, č. 54.

48 ZsO V, ref. 10, č. 633.

49 „*ad honorem et decorem sui*“, ZsO IV, ref. 10, č. 11, 2 548, 2 549.

50 ZsO V, ref. 10, č. 2 255. DL 43 338, DL 71 377.

Spolu s Petrom Čechom spomína Ulrich Richental ešte Pipa Spana z Ozory a to hneď na dvoch miestach, prvý raz pri opise príchodu vyššie menovaných uhorských pánov – Pipa mal podľa jeho údajov prísť so 150 koňmi a štyrmi vozmi – a druhý raz na inom mieste, kde mu venoval celú kapitolku v súvislosti s jeho úlohou pri obrane Uhorska proti Turkom (tu sa už hovorí o 160 koňoch).⁵¹ Pipa sa v Kostnici dlho nezdržal, kvôli tureckému nebezpečenstvu sa musel vrátiť do Uhorska. Tu sú informácie nášho kronikára prekvapujúco presné.

Skupinu uhorských pánov, ktorí prišli do Kostnice uzavrel Richental grófmi Celjskými: Hermannom, svokrom kráľa Žigmunda a Fridrichom, jeho synom, ktorí na koncil prišli s 300 koňmi. Spolu s ostrihomským arcibiskupom tak držali prvenstvo vo veľkosti sprievodu.⁵² Fridrich Celjský sa v kronike spomína ešte na inom mieste, ako aktívny účastník turnajov, ale o tom budeme hovoriť na inom mieste.

V samostatnej kapitolke opísal Ulrich Richental príchod dvoch pánov „z Poľska“: knieža z Brzegu (uvádza ho ako knieža zo Sliezska) a pána Stibora.⁵³ Obidvoch mohol náš kronikár pokojne zaradiť aj medzi uhorských pánov: Ľudovít, knieža z Brzegu pôsobil na dvore Žigmunda Luxemburského (práve v čase konania Kostnického koncilu získal od kráľa celú Trenčiansku župu a prislúchajúce hrady vrátane Trenčína) a Stibor sa nielenže v Uhorsku narodil, ale nikdy ho ani neopustil. Jednalo sa totiž o Stibora mladšieho, syna vojvodu Stibora, ktorý získal v Uhorsku obrovské majetky a významné hodnosti ako odmenu za podporu Žigmunda Luxemburského v čase jeho zápasu o uhorskú korunu. Richental uvádza, že Stiborove majetky sa nachádzajú na rieke Váh a „na tej rieke má päť miest: Trenčín, Beckov, Uherský Brod, Holíč so Skalickou a Hlohovec“. Tu by sme kronikárovi mohli vytknúť hneď niekoľko nepresností, jednak, že uvádza šesť miest a nie päť, ako avizuje, ako aj to, že Holíč a Skalica neležia na Váhu, či fakt, že Hlohovec patril Stiborovej sestre a jej manželovi a nepatril teda do stiborovského dedičstva.⁵⁴ Dodajme ešte, že Stibor do Kostnice vtiahol so 120 jazdcami a tromi vozmi ako aj to, že ani on nezostal v Kostnici po celý čas trvania koncilu. Už na začiatku roku 1416 sa vrátil do Uhorsku.⁵⁵

Tým sme vyčerpali zoznam uhorských pánov, ktorých príchod do Kostnice Richental opísal vo svojej kronike. Všetkých vyššie spomínaných magnátov pánov nachádzame aj v záverečnej, erbovej časti kroniky, kde sú uvedení aj ďalší účastníci z Uhorského kráľovstva. Treba podotknúť, že v jednotlivých rukopisoch sa tieto súpisy osôb odlišujú. V niektorých prípadoch sú mená natoľko skomolené, že ich identifikácia je ťažká, neraz sporná či dokonca nemožná.

Ulrich Richental sa ale neobmedzil iba na opis príchodu jednotlivých uhorských pánov. O Uhroch hovorí vo svojej kronike niekoľkokrát. Pozrime sa teda na to, ako

51 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 55), s. 181 (kap. 86).

52 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 55).

53 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 54).

54 Názvy miest sú značne skomolené: *Tränsch* = Trenčín, *Plunsch* = Beckov, *Ungerschbrat* = Uherský Brod, *die Wisenkilchen* = Weißkirchen = Holíč *und Galitz* = Skalica *und die Frigenstat* = Freistadt = Hlohovec. O Stiborovcoch pozri DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2003.

55 DVOŘÁKOVÁ, ref. 54, s. 352-353.

kostnický mešťan vnímal návštevníkov z tejto pre neho vzdialenej a určite tak trochu aj exotickkej krajiny.

Náš kronikár sa, napriek pompéznosti uhorských pánov, o ktorej sa zmieňuje v súvislosti s ich príchodom do Kostnice pozeral na Uhrov s istým dešpektom a opísal ich temer ako nebezpečných divochov. Treba povedať, že jeho pohľad je značne skreslený a plný predsudkov. Po príchode do Kostnice sa kráľ podľa Richentalovej informácie musel po troch dňoch presťahovať z mesta do kláštora v Petershausene mimo mesta, lebo Uhri sa pre svoju nepokojnú povahu nemohli zdržiavať v meste „*lebo všade zaobchádzali s ľudmi hrubo a mysleli si, že sa tu môžu správať ako vo svojej krajine*“.⁵⁶ Ani v Petershausene sa nesprávali lepšie, obyvatelia ich však vedeli pacifikovať.⁵⁷ Miernu nevôľu cítiť aj z rozprávania Richentalo o tom, ako Uhri rúbali drevo v lesoch opáta z Petershausenu, hoci panovník mal právo žiadať drevo od ktoréhokoľvek opátstva v krajine a navyše opát drevo napokon kráľovi a jeho uhorským dvoranom predával.⁵⁸

V tejto súvislosti je príznačná aj kronikárova vybájená informácia o tom, ako Žigmund udeľoval svojim uhorským poddaným léna. Každý, kto od kráľa prijal léno musel mu podľa Richentalo za to niečo dať: ovce, kurence, pávy, vajcia, vosk či iné drobnosti. Ako zaujímavosť uvádza, že Uhri dostávali léna iba doživotne alebo počas života kráľa.⁵⁹ Aj tejto správe ťažko uveriť, už aj preto, že v Uhorsku lénný systém v pravom slova zmysle nejestvoval, existovala úradná držba majetku tzv. *pro honore*, ktorá sa viazala ku konkrétnej hodnosti a trvala iba počas zastávania tohto úradu alebo držba majetku z titulu donácie (donačný systém), ktorá mohla byť doživotná alebo dedičná (ak vynecháme zálohovanie a predaj majetkov). Ťažko povedať, akú situáciu vlastne Richental videl (a nechal aj nakresliť), pravdepodobne prijatie vyslancov nejakého mesta kráľom Žigmundom. Zástupcovia miest zvykli panovníka často uctiť podobnými darmi, ako to vyplýva zo zachovaných mestských účtov. Vieme napríklad, že kráľa Žigmunda navštívili v Kostnici vyslanci mesta Bratislava, aby od neho žiadali vyriešenie sporu s bratislavským prepoštom. Predstava, ako panovníkovi skladá k nohám vajcia niektorý z uhorských magnátov, ktorí v Kostnici získali donáciu, je čistou fantáziou kostnického kronikára.

Hoci Richental nie je celkom spoľahlivým informátorom ako vidno z predchádzajúcich údajov, ale aj iných miest jeho kroniky, kde-tu sú jeho informácie naozaj presné a jeho znalosti prekvapujúce. Ako zaujímavosť spomeňme Richentalov zápis k 23. júnu 1415, keď hostil vo svojom vinohrade samotného kráľa Žigmunda, kráľovnú Barbaru aj bosniansku kráľovnú, ako i ďalšie vznešené panstvo. Podľa Richentalo v ten deň kráľ na lúkach pod stromami pri príjemnom hodovaní strávil deň a vybavil veľa záležitostí,

56 FEGGER, ref. 3, s. 171 (kap. 50): „*Und maint man, das es darumb beschach, das er sin diener, die Ungerschen, nit wol behalten mocht in der stat vor irs großes unfriids wegen. Wann sy wolten allweg mit den lüten in der hertikaite leben und vermainted zů tünd als in irem land.*“

57 FEGGER, ref. 3, s. 171 (kap. 51): „*wann wenn gelöff oder geschray kam, so luffend die von Peterßhusen all zesamen und laitten sich über die Unger und schlügend sy, sy hetten recht oder unrecht.*“

58 FEGGER, ref. 3, s. 253 (kap. 287).

59 FEGGER, ref. 3, s. 225 (kap. 227): „*Er lech ouch den Ungern, doch nit lenger dann ir leptag und ouch die wil der küng lebt, und nit füro. Und welher von im enpfieng, der muß im geben, es wären schaff, hünr, pfawen oder ayer oder wachs, oder was soliches was. Denn kainer getorst lär komen und lehen von im enpfahen.*“

ktoré mu predostreli jeho služobníci a svojich vazalov odmenil malými lénami. Slová Richentala v tomto prípade potvrdzuje zachovaná listina o udelení erbu pre jedného z uhorských šľachticov vydaná práve v tento deň.⁶⁰ Za zmienku stojí aj Richentalova poznámka, ako sa kráľovi nepáčilo, že šľachtici priviazali svoje kone k mladým (zrejme ovocným) stromčekom a prikázal im, aby si ich premiestnili a priviazali k vrbam.⁶¹

O Uhroch sa Richental zmieňuje aj v súvislosti s turnajmi. Dozvedáme sa od neho, že „mladý“ Fridrich Celjský sa stretol v turnaji s rakúskym vojvodom Fridrichom a porazil ho.⁶² Obaja protivníci zápasili „o niekoľko klenotov“ a rakúsky vojvoda mal na turnaji bojovať preto, aby zvýšil svoju vážnosť. Turnaje a kolby boli obľúbenou zábavou počas celého obdobia koncilu, Richental sa o nich zmieňuje opakovane. Vyhodnotil dokonca najlepšieho turnajového bojovníka – bol ním akýsi bližšie nešpecifikovaný rytier, pán *Schwartz Saffins*, ktorý prišiel do Kostnice spolu s poľskými biskupmi.⁶³ Nepochybne sa za týmto skomoleným menom skrýva legendárny poľský rytier Závaš Čierny z Garbowa, ktorý pôsobil súčasne na dvoch poľského kráľa Vladislava Jagelovského i Žigmunda Luxemburského.⁶⁴ Počas koncilu vstupoval aktívne aj do politického a diplomatického diania, bol jedným z tých šľachticov, ktorí sa zastávali uväzneného Jána Husa, odvolávajúc sa na Žigmundov glejt. Počas Žigmundovho pobytu v Paríži na jar roku 1416 vystupoval ako vyslanec poľského kráľa pri rokovaníach o predĺžení príméria medzi nemeckým rytierskym rádom a Poľskom.⁶⁵

Ďalším nápadným účastníkom turnajov bol anglický gróf Richard z Warenwicu. Richental opísal ako pozoruhodnosť, že si nikdy nezobral na turnaj koňa, ktorý s ním už raz v zápase padol a rovnako ho zaujali nádherné brokátové, kožušinami podšité pokrývky jeho turnajových koní.⁶⁶ Podrobnosti o turnajoch, pri akých príležitostiach sa usporadúvali a ako dlho trvali, o spôsobe boja aj o množstve účastníkov podáva Richental i na ďalších miestach.⁶⁷ Asi najzaujímavejšie je jeho rozprávanie o fašiangovom turnaji roku 1418, na ktorom sa zúčastnil samotný kráľ Žigmund a uhorský pán Vavrinec z Héderváru, ktorého tu Richental uvádza ako pána Žitného ostrova.⁶⁸ V tomto prípade nešlo o kolbu, ale podľa opisu kronikára skôr o typické skupinové turnajové zápolenie pripomínajúce naozajstný boj – Vavrinec sa zapojil do turnaja, ktorý sa konal na lúke pred hradbami vtedy, keď už boj trval dlhší čas. Spolu s ním predviedol svoje rytierske umenie aj samotný kráľ Žigmund, ale anonymne, so stiahnutou prilbou a bez erbu. Vyhodil zo sedla jedného rytiera a jedného panoša a opäť sa z boja vzdialil, bez toho, aby ukázal tvár skrytú pod prilbicou. Ak si uvedomíme, že Žigmund v tom čase

60 *ZsO V*, ref. 10, č. 766.

61 FEGER, ref. 3, s. 200 (kap. 143).

62 FEGER, ref. 3, s. 191 (kap. 119).

63 FEGER, ref. 3, s. 177 (kap. 72).

64 K Závašovi Čiernemu pozri MOZEJKO, Beata – SZYBKOWSKI, Sobieslaw – ŚLIWIŃSKI, Blazej. *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*. Gdańsk : Wydawnictwo WiM, 2003.

65 K Jánovi Husovi: *ZsO V*, ref. 10, č. 624, k parížskym rokovaniam: *ZsO V*, ref. 10, č. 1 735.

66 FEGER, ref. 3, s. 178 (kap. 76).

67 FEGER, ref. 3, s. 209 (kap. 167), s. 211 (kap. 174), s. 249 (kap. 271), s. 251 (kap. 282).

68 FEGER, ref. 3, s. 251 (kap. 282): „do zoch ab herr Laurentz vom Hadristurn von Ungern usser der Schütten“.

práve oslávil päťdesiate narodeniny, svedčí to o jeho vynikajúcej telesnej kondícii kráľa, ale aj jeho odvahe, keď bojoval anonymne, aby nebol v zápase zvyhodňovaný.

Podrobným opisom kostnických turnajov sme vyčerpali takmer všetky zmienky o uhorských účastníkoch koncilu (spomenúť by sa dalo ešte rozprávanie kronikára o tom, ako Žigmundovi dvorania odišli z Kostnice bez zaplattenia dlžôb, prípadne ako uviazli proti svojej vôli v Ulme, keď museli rozpredať svoje kone a brnenia, aby zaplatili dlžoby). Zaujímavosťou je, že Richental na miestach, kde hovorí o jednotlivých uhorských pánoch, robí tak bez dešpektu a emočného podfarbenia, ktoré cítiť z jeho rozprávania, ak hovorí o Uhroch všeobecne. Kronika je tak cenným svedectvom aj o mentalite stredovekého človeka, o spôsobe jeho vnímania iného kultúrneho prostredia, o jeho nedôvere až averzii k „cudziemu“ a teda neznámemu. S pocitom nedôvery, opovrhovania, či posmechu voči príslušníkom iných národov sa však možno v tomto období stretnúť v celej Európe: národom sa pripisovali rôzne všeobecné negatívne vlastnosti, ktoré sa stávali ich charakteristikou: divokí a neskrotní Uhri, povýšení a zženštilí Francúzi, hrubí a nemravní Nemci a podobne.⁶⁹ Podobne vnímali cudzincov aj uhorskí šľachtici. Aby sme však pre príklady nechodili ďaleko, nahliadnime do listu jedného z uhorských účastníkov kostnického koncilu, ktorý sprevádzal kráľa Žigmunda aj na cestách po západnej Európe, Štefána z Rozhanoviec. V liste, ktorý datoval v Paríži roku 1416 a ktorý adresoval príbuznému v Uhorsku vyslovil o. i. aj svoj nelichotivý názor na Francúzov: „*Nikdy som nevidel ľudí takých hrubých mravov ako v týchto krajoch.*“⁷⁰ Nepochybne by to isté skonštatovali mnohí Francúzi o Uhroch.

S trochou nadsádzky by sme mohli povedať, že stredovek položil základy nacionalizmu. Celkom určite však možno konštatovať, že položil základy novodobých moderných národov; Slovákov nevynímajúc. A práve v tomto ohľade má *Kronika Ulricha Richental* pre slovenské dejiny mimoriadny význam. Dokazuje totiž zreteľne a jednoznačne, že v 15. storočí sa pre územie dnešného Slovenska používal názov Slovensko a že toto územie bolo vnímané ako osobitné a odlišné v rámci Uhorského kráľovstva.

Slovensko sa v *Kronike Ulricha Richental* spomína hneď niekoľkokrát. Najčastejšie v súvislosti s príchodom uhorských pánov: konkrétne napr. Stibora, „*pána v slovenských krajoch* (in Windeschen landen) *medzi Moravou a Poľskom pri rieke, ktorú volajú Váh a na tej rieke má päť miest: Trenčín, Beckov, Uherský Brod, Holíč so Skalickou a Hlohovec.*“⁷¹ Hneď v nasledujúcej kapitole sa spomína príchod Petra Čecha zo Šaroviec (v literatúre je známejší s predikátom z Levíc), sídliaceho „*v slovenských krajoch* (in Windeschen landen)“, ktorý je pánom Breznice a Koppelsteinu.⁷² Peter Čech je ešte

69 Bližšie pozri LE GOFF, Jacques. *Kultura stredoveké Evropy*. Praha : Odeon, 1991, s. 269.

70 ÁLDÁSY, Antal. Rozgonyi István levele Párisból 1416 márczius 14-ről. In *Történelmi Tár*, 1902, s. 575-577. O mravoch Francúzov: „*sed ullocumque tempore vidimus homines tam duros mores sicut in partibus istis habitantes*“.

71 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 54): „*Och zoch in der groß herr, herr Stobor usser Boland und her in Windeschen landen zwischen Merhern und Boland an dem wasser, das man nempt der Vag, und hett in fünfstet an dem Wasser: Tränsch, Plunsch, Ungerschbrat, die Wisenkilchen und Galitz und die Frigenstat mit hundert und zwanzig pfäritten und dry wagen.*“

72 FEGER, ref. 3, s. 172 (kap. 55): „*Es zoch och in ain Ungerscher her, her Stechpeter von Schora, und ist gesessen in Windeschen landen, und ist her ze Brisnitz, zu Coppelstein mit achtzig pfäritten und so vil personen und mit zwain wegen.*“

raz uvedený aj v erbovej časti kroniky, kde je vyobrazený aj jeho erb; na tomto mieste sa dokonca uvádza ako „*Peter Čech zo Šaroviec zo Slovenska* (usser Windenland), *pán z Toppelschainu*.“⁷³

Významná je aj ďalšia zmienka o Slovensku a to v súvislosti s diecézou ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaniže: podľa slov kronikára jeho biskupstvo a svätiaci biskupi sídlia v slovenských krajoch (*in Windeschen landen*).⁷⁴ A keďže Ostrihomská arcidiecéza je v podstate totožná s územím Slovenska, niet nijakých pochybností, že pod Richentalovým „*Windeschen landen*“, či „*Windenland*“ sa myslí Slovensko. Kostnický kronikár „slovenské kraje“ spomína ešte na jednom mieste, pri opise Žigmundovej cesty z Kostnice: kráľ z Nemecka odišiel do Čiech, na Moravu a odtiaľ cez Slovensko a Bratislavu do Wroclavi.⁷⁵

Ak by sme chceli byť presní, slovo „*Windeschen landen*“ by sme azda mohli prekladať aj ako „slovienske“ či „slovanské kraje“, pretože nemecké slovo *Winden* označovalo Slovanov ako takých. Pre 15. storočie a v kontexte, v akom ho uviedol Richental je však jednoznačne správnejšie používať termín slovenský, Slovensko. Dôvody, prečo je tomu tak, sú v odbornej literatúre dostatočne spracované, nezaškodí však, ak si ich zosumariujeme.⁷⁶

Nemeckým názvom „*Windischen landen*“ alebo „*Windenland*“ či latinským ekvivalentom „*Scлавinia*“, „*Slavinia*“ sa totiž v stredoveku označovali viaceré krajiny obývané slovanským obyvateľstvom a to vždy v prípade, že v danej oblasti existoval slovansko-neslovanský kontrast; jednoducho povedané, tam, kde slovanské územie patrilo, či už skutočne alebo podľa jednostranného nároku, neslovanskému štátu. A tak poznáme Slavóniu bavorskú (Korutánsko a Východná marka) či saskú (územie slovanských Srbov, Luticov a Obodritov rozdelené medzi saské marky), chorvátsku (ako protipól k Dalmácii patriacej Byzantskej ríši a neskôr Benátkam, až v 13. storočí sa význam tohto názvu zúžil len na jeho časť, Slavóniu, patriacu k Uhorskému kráľovstvu) a „slovenskú“ Slavóniu (územie zaniknutého Nitrianskeho kniežatstva) ako protipól k maďarskému Uhorsku. A keďže Slovania sa sami nazývali Slovienmi (Slávmi), každá krajina pomenovaná podľa nich bola Slovenia (Slavonia), ale iba v názvoch Slovinska (Slovenija) a Slovenska pôvodný starobylý názov prežil do súčasnosti.⁷⁷

Prečo niektoré slovanské národy prijali už v stredoveku vlastné etnické názvy (Česi, Poliaci, Chorváti, Bulhari, Srbi, Rusi atď.) a niektorým zostalo na označenie vlastnej et-

73 FEGER, ref. 3, s. 274: „*Stech Peter von Schara usser Windenland, her zu Toppelschain*.“

74 FEGER, ref. 3, s. 219 (kap. 203): „*An sant Blasius tag nach der vesper, do rait in gen Constentz der hochwirdig ertzbischoff von Granensis usser Ungerland, und sin bistum und suffragani ligent in Windeschen landen*.“

75 FEGER, ref. 3, s. 261 (kap. 316): „*Und zoch do gen Beham und gen Mernher und darnach in Windenland und darnach gen Preßburg*.“

76 K základným prácam k tejto problematike patria: RATKOŠ, Peter. Otázky vývoja slovenskej národnosti do začiatku 17. stor. In *Historický časopis*, 1971, roč. 20, č. 1, s. 19-63; VARSÍK, Branislav. O vzniku a rozvoji slovenskej národnosti v stredoveku. In *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovienmi a stredovekými severouhorskými Slovanmi. Výber štúdií a článkov z rokov 1969 – 1992*. Bratislava : Veda, 1994, s. 11-46; VARSÍK, Branislav. Vznik názvu Slováč vo svetle historických prameňov. Tamže s. 271-279. STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2004.

77 STEINHÜBEL, ref. 76, s. 335.

nickej príslušnosti pôvodne širšie celoslovenské pomenovanie? Dôvod je pochopiteľný: u Slovanov žijúcich v úzkom kontakte s neslovenským obyvateľstvom nevznikla natoľko silná potreba odlišenia od iných Slovanov, dostatočne ich identifikovalo už samotné všeobecné označenie. Takto získalo toto celoslovenské pomenovanie aj iný, užší, čisto národný obsah. A práve preto, treba v historických textoch odlišovať, kedy sa jedná o všeobecné pomenovanie Slovanov ako takých a kedy ide o označenie konkrétneho etnika alebo ním obývaného územia. Historik musí v takých prípadoch vychádzať vždy z daného kontextu, v prípade Richentalovho „*Windischen landen*“ a „*Windenland*“ je jednoznačne najsprávnejšie prekladať tieto výrazy ako „slovenské kraje“ či „Slovensko“.

Podobne ako názov krajiny, vznikol aj názov pre jej obyvateľov. Ľudí z územia Slovenska nazývali v stredovekých latinských prameňoch „*Sclavi*“, „*Slavi*“, v maďarčine „*Tóth*“, v nemčine „*Winden*“, „*Wenden*“, v češtine (a slovenčine) „*Slovenin*“, „*Slověnin*“. Rovnakými výrazmi označovali aj juhohorských Slovanov. Až v 15. storočí vzniklo v českom prostredí pre obyvateľov Slovenska označenie Slováč (*Slowak*), ktoré vytlačilo staršie označenie Slovenin, Slověnin.⁷⁸ Pôvodná podoba však prežila v označení ženy „Slovenka“, v prídavnom mene „slovenský“ ako aj v názve krajiny „Slovensko“.⁷⁹

Vnímanie Slovenska (pôvodne Nitrianskeho kniežatstva) ako odlišnej etnickej oblasti existovalo po celý stredovek, i keď sa stalo súčasťou iného (Uhorského) štátu. Hoci bývalé hranice zanikli a územie Slovenska v rámci stredovekého Uhorského kráľovstva nikdy netvorilo osobitnú administratívnu alebo správnu oblasť, predsa však – tak ako to dokladá aj Ulrich Richental – povedomie odlišnosti od etnicky chápaného (maďarského) Uhorska prežilo. V prameňoch sa s týmto javom stretávame po celý stredovek. Za všetky uveďme príklad z prvej polovice 15. storočia: uhorský šľachtic Pangrác zo Svätého Mikuláša v liste Ostrihomskej kapitule datovanom na hrade Strečno sa vyhrážal pomstou, ak by výbercovia mýta na majetkoch kapituly pýtali poplatky od jeho ľudí, ktorí pôjdu „*versus partes Hungariae*“.⁸⁰ Podobných príkladov, vrátane slovenského záznamu zo 16. storočia, keď sa v liptovskej Boci spomína cesta zemaná na „Uhry“, by sme mohli uviesť viac.⁸¹

78 Ako najstarší doklad na meno Slováč zo slovenského územia sa uvádza listina z roku 1444 z Archívu mesta Bardejov, v ktorej sa spomínajú dvaja velitelia mesta: Mikuláš Čech a Slováč. AMB č. 429. K tomu pozri aj RATKOŠ, ref. 76, s. 55. Oveľa častejšie sa označenie Slováč vyskytuje v písomnostiach českej či moravskej proveniencie, kde jestvovala potreba odlišiť Slovákov od miestnych obyvateľov. Niektoré príklady pozri tamtiež, s. 54-55. Z našich archívov by sme ešte mohli doplniť údaj z listiny z roku 1439 uloženej v stredovekej zbierke Archívu mesta Bratislava pod číslom I 637/d, kde sa uvádza medzi služobníkmi grófa z Liechtensteinu aj Hynko Slováč (*Slowack*).

79 VARSÍK, Branislav. *O vzniku a rozvoji slovenskej národnosti*, ref. 76, s. 15, VARSÍK, Branislav. *Vznik názvu Slováč*, ref. 76, s. 272. Slovo Slováč vzniklo rovnako ako vzniklo zo slova Pražěnin Pražák alebo z pôvodného Polan – Polanin Polák.

80 Fotografická zbierka Maďarského krajinského archívu v Budapešti DF 249 067.

81 Iné príklady z roku 1075, 1297, 1332, ako aj vyššie citovaný zo 16. storočia, uvádza RATKOŠ, ref. 76, s. 39-40.

S rovnakým vnímaním Slovenska ako osobitnej etnickej časti Uhorského kráľovstva sa stretávame aj v diele kostnického mešťana Ulricha Richental.⁸² V jeho kronike nachádzame popri Uhorsku, nazvanom na jednom mieste aj „*Ungerland*“;⁸³ Slovensko, „*Windenland*“. Richentalove zmienky o Slovensku sú veľmi cenné, v odbornej literatúre dosiaľ viac-menej neznáme. Hoci rozhodne nie prekvapujúce. Sú len ďalším dielikom mozaiky, z ktorej sa skladá obraz stredovekého Slovenska, ktoré si aj v rámci Uhorského kráľovstva udržalo od čias Nitrianskeho kniežatstva povedomie osobitnej krajiny. Richental totiž o tejto skutočnosti pravdepodobne informovali samotní uhorskí účastníci Kostnického koncilu.

* Štúdia vznikla v rámci projektu APVV (G 28) *Lexikón stredovekých miest*.

DIE CHRONIK VON ULRICH RICHENTAL, ALS EINE AUSSERORDENTLICHE QUELLE ZUR GESCHICHTE DER SLOWAKEI

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

Die Studie befasst sich mit der Chronik des Konstanzer Konzils von Ulrich Richental, und ihrer Bedeutung für die slowakische Geschichte. Obwohl die Chronik scheinbar über die uns ferneren Ereignissen, die mit unserer Geschichte nur indirekt zusammenhängen, berichtet, (sie ist dem kirchlichen Konzil, das 1414 – 1418 in Konstanz stattfand, gewidmet), in der Wirklichkeit sieht es anders aus. Die Chronik des Konstanzer Bürger ist nämlich voll von interessanten Informationen, die uns zahlreiche Aspekte des damaligen alltäglichen Lebens näher bringen, vor allem in der Religionssphäre, sie bietet uns praktische Beispiele des wirtschaftlichen Denkens und wirtschaftlichen Lebens einer mittelalterlichen Stadt (Preisentwicklung, Marktangebot usw.) an, sie bringt uns wertvolle Kenntnisse aus der (in der Gegenwart bevorzugter) Sicht der Forschung von Ritualen und Festen sie sagt uns Vieles über die Position des Herrschers und über die Hierarchie der mittelalterlichen Gesellschaft und nicht zu letzt, sie beinhaltet viele Erwähnungen der Teilnehmenden aus dem Ungarischen Königreich. Die Autorin widmet sich in ihrer Studie den wichtigsten Magnaten aus dem Ungarischen Königreich, über die direkt in der Richental-Chronik gesprochen wird, oder deren Aufenthalt in Konstanz durch andere Quellen belegt wird. Sie weist darauf hin, wie sie von Ulrich Richental wahrgenommen wurden und mit welchen Vorurteilen er auf die ungarischen Teilnehmer des Konzils blickte.

Richental's größter Beitrag für die slowakische Geschichte sind aber Erwähnungen des Gebiets der Slowakei, die beweisen, dass im 15. Jahrhundert das Gebiet der Slowakei in Rahmen des

82 V tejto súvislosti treba upozorniť na zavádzajúce, mylné, ale všeobecne prijímané tvrdenia maďarskej historiografie, prezentované napr. v akademickom *Lexikóne stredovekých dejín, Korai magyar történeti lexikon (9. – 14. század)*. Főszerkesztő Kristó Gyula. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1994, s. 653, kde sa uvádza, že po celý stredovek sa v prameňoch ani raz neobjavilo označenie „Slovensko“ ako názov krajiny alebo aspoň územia, ale až roku 1512 (!) sa prvý raz vyskytol názov Sclavonia, čo však je podľa názoru autorov Slavónia, nie Slovensko.

83 FEGER, ref. 3, s. 219 (kap. 203).

Ungarischen Königreichs ethnisch separat angesehen wurde. Die Wahrnehmung der Slowakei (ursprünglich Fürstentum Neutra), als ein ethnisch unterschiedliches Gebiet, existierte während des ganzen Mittelalters, auch nachdem sie zum Bestandteil eines anderen (ungarischen) Staates wurde. Obwohl die ehemaligen Grenzen aufgelöst wurden und das Gebiet der Slowakei im mittelalterlichen Ungarischen Königreich niemals ein separates Verwaltungsgebiet bildete, dennoch, wie es auch von Ulrich Richental belegt wird, hat das Bewusstsein vom Anderssein zum ethnisch verstandenen Ungarn überlebt. In den Quellen findet man dieses Phänomen während des ganzen Mittelalters. Richental erwähnt an einigen Stellen die Adligen, deren Eigentum sich auf dem Gebiet der Slowakei befand, als Herrn „in Windischen länden“. In seiner Chronik finden wir neben Ungarn, an einer Stelle auch als „Ungerland“ benannt, auch die Slowakei als „Windenland“. Die Richentals Erwähnungen der Slowakei sind von großer Bedeutung und in der Fachliteratur bislang mehr oder weniger unbekannt.

EURÓPSKA DOKTRÍNA ALEBO UHORSKÁ ŠPECIALITA? ZÁSAHY ŠTÁTU A REKATOLIZÁCIA MIEST V UHORSKU V PRIEBEHU 17. STOROČIA

ISTVÁN H. NÉMETH

NÉMETH H., István. *European Doctrine or Hungarian Speciality? State Interventions and the Re-Catholicization of Towns in Hungary in the Course of the 17th Century.* *Historický časopis*, 57, 2009, 4, pp. 641-658, Bratislava.

The study presents the results of new research on the relationship between the towns and the monarch or the state in the period of re-Catholicization, especially in the second half of the 17th century. At the parliament of 1604, the Hungarian Estates already protested against the Rudolfiner Counter Reformation and there was also strong opposition in the free royal boroughs. The argumentation was based on the statement that according to Hungarian general law, the towns “do not belong to the king but to the crown”. At first, re-Catholicization efforts were hindered by a lack of qualified, educated and propertied Catholics, who could hold office in the towns. There was a similar problem with appointment of parish priests in the towns. The author corrects the familiar statements, especially of older historiography, which identified the Reformation with the national party and the Catholic side with the Habsburgs, the Vienna court and the Hungarian Catholic “anti-nationally” oriented nobility, and points to the complexity of the problem, and to the fact that the economic decline of the early modern towns is not a logical result of the weakened authority of town administrations, but of a whole complex of influences. Kingdom of Hungary. 17th century. Re-Catholicization. Towns. Elections.

Na vzťah miest a panovníka, respektíve štátu, ako aj na problematiku jeho vplyvu na rekatolizáciu už odborná literatúra poukázala vo viacerých prácach. Prevažná väčšina z nich však tieto súvislosti chápe veľmi jednostranne, s výrazným protihabsburským podtónom, ktorý je charakteristický pre národné historiografie. V takejto interpretácii sa reformácia stotožňovala s národnou stranou, kým katolícka strana bola jednoznačne spojená s Habsburgovcami, viedenským dvorom, respektíve s uhorskou katolíckou „protinárodne“ orientovanou šľachtou. Takéto ponímanie bolo posilňované aj faktom, že sedmohradské kniežatá, ktoré boli deklarované ako predstavitelia a ochrancovia uhorskej národnej štátnosti, patrili takmer bez výnimky k niektorej z protestantských cirkví. Aj v prípade miest sa stretávame s podobnými interpretáciami, keďže prenikanie katolicizmu u mnohých historikov zároveň predstavovalo zasahovanie štátu a priestor

pre okliešťovanie práv mestských samospráv.¹ Takéto chápanie je však z viacerých stránok nedôsledné, pretože sa zabúda na to, že hospodársky úpadok ranonovovekých miest nie je logickým dôsledkom oslabovania samospráv. V iných krajinách západnej Európy (napr. vo Francúzsku či Anglicku) sa podobné procesy odohrali oveľa skôr, ako na území Uhorského kráľovstva.

V tom istom čase sa však stretávame so silným hospodárskym vzostupom francúzskeho a anglického meštianstva, pričom sa súčasne zvyšoval jeho politický vplyv, ale nie vplyv miest.² Na druhej strane môžeme v polovici 16. storočia skutočne hovoriť o víťazstve reformácie v mestách, boli však aj také mestá, kde na začiatku 17. storočia bola mimoriadne silná katolícka menšina. Bol to napríklad prípad Trnavy, kde bolo usídlené Ostrihomské arcibiskupstvo a aj Petrom Pázmányom založená univerzita, alebo aj Bratislavy, kde žil vysoký počet šľachticov a zamestnancov centrálnych úradov, čím vznikla silná katolícka komunita.³ V prípade Košíc sa už na konci 16. storočia stretávame s mešťanmi, ktorí patrili k mestským elitám a boli katolíckeho vyznania. Richtár Štefan Herceg bol rovnako katolíkom, ako aj Ján Lukin, ktorý sa na prelome storočí zapojil do vojenských dodávok s mimoriadnym kapitálom a okrem šľachtického titulu sa mu podarilo získať aj titul kráľovského familiára (*aulae familiaris*).⁴

Slobodné kráľovské mestá už od neskorého stredoveku disponovali patronátnym právom (*ius patronatus*).⁵ Mestské elity teda mali možnosť rozhodujúco ovplyvniť šírenie reformácie a jej upevnenie (treba podotknúť, že v tejto problematike zatiaľ ani slovenská,

-
- 1 FELHŐ, Ibolya. A szabad királyi városok és a magyar kamara a XVII. században. In *Levéltári Közlemények*, 1946, roč. 24, s. 209-267; SZÜCS, Jenő. Das Städtewesen in Ungarn im 15. – 17. Jahrhundert. In *La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie*. Budapest 1963, s. 97-164. (Studia Historica 53.)
 - 2 Súhrne pozri: NÉMETH H., István. Várospolitikai és gazdaságpolitikai a 16. – 17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség. 1-2. zv. Budapest 2004. 1. zv., s. 45-70, 478-528; NÉMETH H., István. A szabad királyi városok igazgatásának abszolutista vonásaihoz. A felső-magyarországi városok 1681. évi tisztújításai. In *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában*. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Zost. László Mayer, György Tilcsik. Szombathely 2003, s. 229-254; NÉMETH H., István. Városigazgatás fordulóponton. A 17. század utolsó harmadának abszolutista vonásai a városokban. Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Zost. Gábor Czoch, Aranka Kocsis, Árpád Tóth. Bratislava 2005, s. 212-232.
 - 3 O Trnave pozri: GRANASZTÓI, György. A barokk győzelme Nagyszombatban. In *Tér és társadalom, 1579 – 1711*. Budapest 2004; O Bratislave: MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A Bratislavai Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16. – 17. század). In *Művészettörténeti Értesítő*, 2002, roč. 51, č. 1-2, s. 107-172; MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. In *Művészettörténeti Értesítő*, 2005, roč. 55, č. 3-4, s. 319-348; FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešporka: Genealogický rozbor obyvatelstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava 2003.
 - 4 NÉMETH H., István. Košice város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács, 1500 – 1700. Budapest 2006. (Fons könyvek 3.) s. 267; NÉMETH H., *Várospolitikai és gazdaságpolitikai a 16. – 17. századi Magyarországon*, ref. 2, 1. zv., s. 406, s. 408-413; Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (ďalej HKA HFU) RN 157, 1638. február, fol. 194-199, 235.
 - 5 KUBINYI, András. Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. In *Aetas* 1991:2, s. 26-45. Por.: KURZE, Dietrich. *Pfarrerwahlen im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens*. Köln; Graz 1966.

ani maďarská historiografia neurobila zásadný výskum).⁶ Rozhodnutia miest týkajúce sa vierovyznania naznačujú, že to naozaj tak bolo, pretože mestské rady, ktoré podporovali evanjelickú cirkev rovnako ostro vystupovali proti požiadavkám príslušníkov síce reformovanej, ale kalvínskej cirkvi ako proti katolíckym veriacim.⁷ K tomu, aby sme zložitú problematiku rekatolizácie miest pochopili, je dôležité mať na zreteli, že vo veľkej väčšine západoeurópskych krajín sa neustále posilňovali centralistické snahy a vybudované absolutistické štátne orgány sa striktnie pridržiavali doktríny „jeden štát, jedna viera“. Na tom nič nezmenila ani skutočnosť, že panovník vyznával rímskokatolícke, alebo niektoré reformované náboženstvo. V prípade miest sa ponúkal širší priestor na zasahovanie panovníka, resp. štátu, keďže mestá bezprostrednejšie patrili pod právomoc panovníka, ako ostatné stavy. A tak štát (panovník) sa oprávnenne mohol odvolávať na právnu teóriu, podľa ktorej má ako zemepán miest právo na zakázanie ich slobody vierovyznania.⁸ Sta-

-
- 6 ABRAY, Lorna Jane. *The people's Reformation : Magistrates, clergy, and commons in Strasbourg, 1500 – 1598*. Ithaca/N.Y. 1985; SEA, T. F. *The reformation and the restriction of civic authority in Heilbronn 1525 – 1532*. In *Central European History*, 1986, 19, s. 235-261; SCHMIDT, Heinrich Richard. *Reichsstädte, Reich und Reformation*. Korporative Reichspolitik 1521 – 1529/30. Stuttgart 1986; KLÖTZER, Ralf. *Die Täuferherrschaft von Münster. Stadtreformation und Welterneuerung*. Münster 1992. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 131); SCHILLING, Heinz. *Ausgewählte Abhandlungen zur europäischen Reformations- und Konfessionsgeschichte*. Hrsg. Luise Schorn-Schütte, Olaf Mörke. Berlin 2002. (Historische Forschungen 75); JÜRGENS, Klaus – JÜNKE, Wolfgang A. *Die Geschichte der Reformation in der Stadt Braunschweig*. Wolfenbüttel 2003. (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Evangelisch-lutherischen Landeskirche in Braunschweig 13); POSTEL, Rainer. *Obrigkeitdenken und Reformation in Hamburg*. In *Hamburgische Kirchengeschichte in Aufsätzen*. Hamburg 2004, s. 43-80; HAMM, Berndt. *Normative Zentrierung städtischer Religiosität zwischen 1450 und 1550*. In *Ad historiam humanam*. Aufsätze für Hans-Christoph Rublack. Hrsg. Thomas Max Safley. Epfendorf 2005, s. 63-80; PETTKE, Sabine. *Rostocks Vierundsechziger und die Reformation*. In *Mecklenburgia sacra*, 2005, 8, s. 163-192; PLATH, Christian. *Konfessionskampf und fremde Besatzung. Stadt und Hochstift Hildesheim im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreißigjährigen Krieges (ca. 1580 – 1660)*. Münster 2005. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 147.) Nemožno vylúčiť ani možnosť, že rada pre nepokoje mešťanov a na nátlak vonkajšej obce opustila katolícku cirkev, ako na to upozornil aj Peter Blickle. BLICKLE, Peter. *Die Reformation in Stadt und Landschaft Erfurt. Ein paradigmatischer Fall*. In *Erfurt. Geschichte und Gegenwart*. Ed. Ulman Weiß. Weimar 1995, s. 253-273; KEMÉNY, Lajos. *A reformáció Kassán*. Košice 1890.
- 7 ZOVÁNYI, Jenő. *A magyarországi protestantizmus története*. 1-2. zv. Budapest 2004; RÁTH, György. *A felsőmagyarországi kryptokálvinisták hitvitázó irodalmáról*. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1892, 2, s. 310-324; RÁTH, György. *Pilcz Gáspár és ellenfelei (Adalék a hazai kryptokálvinizmus hitvitázó irodalmához)*. In *Magyar Könyvszemle*, 1892-93, 1, s. 28-85.
- 8 GERTEIS, Klaus. *Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit: zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“*. Darmstadt 1986; SCHMALE, Wolfgang. *Das heilige römische Reich und die Herrschaft der Rechts*. Ein Problemaufriß, *Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa*. Zost. Ronald G. Asch, Heinz Duchhardt. Köln; Weimar; Wien 1996, s. 229-248. (Münstersche historische Forschungen 9.); MÖRKE, Olaf. *Die politische Bedeutung des Konfessionellen im deutschen Reich und in der Republik der Vereinigten Niederlande, Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa*. Zost. Ronald G. Asch, Heinz Duchhardt. Köln; Weimar; Wien 1996, s. 125-164. (Münstersche historische Forschungen 9.); REINHARD, Wolfgang. *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Teitalters*. In *Zeitschrift für Historische Forschung*, 1983, 10, s. 257-277; SCHILLING, Heinz. *Gab es im späten Mittelalter und zu Beginn der Neuzeit in Deutschland einen städtischen Republikanismus? Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit*. Zost. Gerda von Koenigsberger. München 1988, s. 101-143.

vy už na sneme roku 1604 silne protestovali proti právnej argumentácii, ktorú používala rudolfínska protireformácia (a ktorá sa potom v priebehu 17. storočia ustálila v náboženskej polemike), pričom poukazovali na to, že je výrazný rozdiel vo vzťahu poddaný – zemepán a kráľ – slobodné kráľovské mesto. Argumentovali tým, že podľa uhorského všeobecnoprávneho chápania „*nepatria do vlastníctva kráľa, ale koruny*“.⁹ Obraz miest ako majetku koruny sa však vytvoril práve v tomto období nielen ako dôsledok povýšenia zemepanských miest, ktoré mal v zálohu Štefan Illésházy, na slobodné kráľovské mestá, ale tiež v dôsledku rozhodnutí partikulárneho snemu v Krupine. Túto právnu fikciu vytvorila skupina intelektuálov, ktorá sa združovala okolo Illésházyho a Bocskaia (napr. košický notár a neskôr richtár Ján Bocatius) na vyváženie snáh, ktorých korene môžeme hľadať už na konci 16. storočia.¹⁰ Už roku 1590 Uhorská komora v súlade s názorom Spišskej komory navrhla, aby sa podobne ako v rakúskych mestách zaviedlo vyberanie komorského úžitku (*lucrum camerae*). Mienila tým kompenzovať už niekoľko rokov trvajúcu neschopnosť vyberať vojenskú daň. Argumentovala, že „*mestá sú vlastníctvom jeho veličenstva*“ („*die Stett weren Eur Majestät Aigenthumb*“).¹¹

Prvé dejstvo rekatolizácie Košíc a hornouhorských miest sa začalo taktiež s takýmto odôvodnením. Po roku 1596 muselo Jágerské biskupstvo opustiť svoje sídlo a ako náhradné miesto jeho pôsobenia boli vybraté Košice. V skutočnosti sa však biskupstvo nepodarilo presťahovať, len kapitula si v tzv. kráľovskom dome zriadila malú kaplnku. Týmto sa vznikli podmienky pre udalosti v rokoch 1603 – 1605, ktoré veľmi podrobne opísal vo svojej štúdii Michal Suchý.¹²

V pozadí vtedy realizovaných opatrení však stáli aj snahy, ktoré už môžeme chápať ako predzvesť politiky voči mestám v poslednej tretine 17. storočia. Roku 1603 arciknieža Matej nariadil revíziu slobodných kráľovských miest. Táto previerka mala v prvom rade finančné dôvody, ale ako nové hľadisko sa objavilo aj preverenie rekatolizácie a preskúmanie volebného práva mestských samospráv. Pre komisárov, ktorí previerku vykonávali, bolo vydané nariadenie, ktorého body č. 29 a 35 boli zamerané na zistenie

9 Magyar országyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae. Ed. Vilmos Fraknoi (1-8. zv.), Vilmos Fraknoi, Árpád Károlyi (9-12. zv.). Budapest 1874 – 1917. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 3. osztály. Monumenta comitialia. Országgyűlési emlékek) 10. zv., s. 511, 521. (Bratislava), resp. 597. (Krupina), 11. zv., s. 304, 489. (1605. Krupina).

10 TESZELSZKY, Kees. *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás. Pannonhalma 2009*, s. 88-94, 111-120, 135.

11 HKA HFU RN 57. 1590. jún, fol. 1 016, 1 032. Viedeň 1590 júl 4. O rakúskych provinciách najnovšie pozri: NÉMETH H., István. A bécsi udvar várospolitikájának főbb jellemzői az osztrák tartományokban. In *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Zost. Lilla Krász, Teréz Oborni. Budapest 2008, s. 79-92; SCHEUTZ, Martin. Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation. In LEEB, Rudolf – Pils C., Susanne – WINKELBAUER, Thomas (eds.). *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Wien 2006, (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 47), s. 309-337; SCHEUTZ, Martin. Compromise and shake hands: The town council, authority and urban stability in eighteenth-century Austrian small towns. In *Urban History*, 2006, Vol. 34, s. 51-63.

12 SUCHÝ, Michal. Pentapolitana v predvečer povstania Štefana Bočkaja. In *Historický časopis*, 1970, roč. 18, s. 161-194.

vierovyznania predstaviteľov mestských orgánov i obyvateľstva.¹³ Tu je zjavná veľká podobnosť s praxou, ktorá bola zavedená v rakúskych dedičných krajinách.¹⁴ Na prelome 16. a 17. storočia pod vedením Melchiora Khlesla získal štát pod rúskom protireformácie ešte väčší vplyv v mestských orgánoch a to tak, že panovníkom vyslaní komisári vyvíjali silný nátlak pri voľbách richtárov a mestských rád. V Dolnom Rakúsku vo väčšine miest podporovali právo na získanie mestských práv pre katolíkov a súčasne sa snažili dosiahnuť, aby členovia mestských rád boli výlučne katolíckimi. Podľa nariadenia vydaného 17. marca 1600 v siedmich hornorakúskych mestách sa voľby mohli uskutočniť len v prítomnosti kráľovského komisára. Komisári vybrali členovestskej rady v prvom rade spomedzi katolíkov, ale v mnohých prípadoch zmenili aj termíny volieb. Na dôležitú úlohu starostov a notára pri rekatolizácii, ako aj na zmeny v základoch mestskej samosprávy poukazuje najmä to, že starosta alebo notár mohol byť nominovaný len spomedzi katolíkov. V rakúskych dedičných krajinách sa síce po roku 1608 vrátili k starému poriadku, ale od prvej tretiny 17. storočia sa pri voľbách do mestského zastupiteľstva opäť stretávame s komorskými komisármi, ktorých prvoradou úlohou bolo vybrať spoľahlivých katolíkov na určené mestské funkcie.¹⁵

Spoločný postup uhorských, českých, moravských a rakúskych stavov, ktoré sa postavili proti centralistickým snahám, na určitý čas pozastavil proces vtedy nastolených rekatolizačných snáh, ale podobné tendencie sa prejavovali aj neskôr. Roku 1618 sa panovník, odvolávajúc sa na svoje patronátne právo (*ius patronatus*) snažil vytvoriť v mestách samosprávu s katolíckou väčšinou.¹⁶ Krátko na to boli z Viedne a Dolného Rakúska vyhnaní evanjelici, ktorí sa nasťahovali do uhorských miest. Roku 1625 arcibiskup Peter Pázmany, ako aj palatín Mikuláš Esterházy dôrazne varovali mestá pred tým, aby utečencov prichýlili a prostredníctvom Uhorskej komory sa čoraz viac snažili ich usídleniu zabrániť. Palatín sa v rámci toho snažil čo najprísnejšie dodržať dohovor z roku 1622, podľa ktorého Bratislavčania prijímú do vnútornej rady aj katolíkov za podmienky, ak panovník odvedí z mesta vojsko, ktoré sa tam zdržiavalo pre obavy z útokov vojsk Gabriela Bethlena. Odsun kráľovského vojska sa aj uskutočnil, ale iba po niekoľkonásobnom napomenutí bolo do 12-člennej užšej rady prijatých niekoľko katolíkov. Palatín sa však odvtedy snažil presadiť v rámci senátu paritu, teda rovnaký konfesijný podiel.¹⁷

13 FELHŐ, ref. 1; NÉMETH H., Várospolitika és gazdaságpolitika a 16. – 17. századi Magyarországon, ref. 2, s. 480-495.

14 NÉMETH H., István. A Viedeňi udvar várospolitikájának főbb jellemzői az osztrák tartományokban. In *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*, ref. 11.

15 BRUNNER, Otto. Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich. In *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*, 1955, 6, s. 221-249; BRUNNER, Otto. Souveränitätsproblem und Sozialstruktur in den deutschen Reichsstädten der früheren Neuzeit. In *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1963, 50, s. 329-360; SCHÖNFELLNER, Franz. Krems zwischen Reformation und Gegenreformation. Wien 1985. (Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 24.); GUTKAS, Karl. Stadt- und Herrschaft in Niederösterreich im 16. und 17. Jahrhundert. In *Bericht über den 8. österreichischen Historikertag* (Veröffentlichungen des Verbandes österreichischer Geschichtsvereine 16.). Wien 1965, s. 59-76; Súhrne pozri: NÉMETH H., István. A Viedeňi udvar várospolitikájának főbb jellemzői az osztrák tartományokban. In *Sahin-Tóth Péter Emlékkönyv* (v tlači).

16 Archív Mesta Košic, Supplementum H. Listiny, listy a spisy (= H I) 5 818/75. Bratislava 1618. máj 5.

17 HKA HFU RN 127. 1625. april fol. 158-160; Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Levéltára, Litterae ad cameram exaratae (E 41) 1627. No. 25, 39, 1628. No. 54.

Spoločný postup komory a palatína ale nebol úspešný a nepodarilo sa zvoliť spomedzi katolíkov ani šesť katolíckych vnútorných radcov, ani richtára.¹⁸ Vyslanci Ferdinanda III. a Juraja I. Rákócziho, ako aj vyslanci hornouhorských stolíc sa na rokovaníach v Trnave roku 1644 zaoberali i otázkou slobodného vierovyznania katolíkov a kalvínov. Vyslanci hornouhorského zväzu miest však už vtedy odmietli prijať obe vierovyznania a neboli ochotní prijať ich kňazov a kazateľov vo vnútri mestských múrov a to ani za okolnosti, keď sa panovník odvolávajúc sa na svoje patronátne právo snažil dosiahnuť, aby rímskokatolícka cirkev dostala v mestách nové fary a vhodné miesto. Napriek tomu, podľa zmluvy uzavretej medzi oboma panovníkmi sa Košice museli zaviazat', že dajú k dispozícii vhodné pozemky a budovy príslušníkom oboch vierovyznaní. Spor mesta značnou mierou prispel k tomu, že sa na snemoch v rokoch 1647 a 1649 prijali zákony, ktoré zásadne ovplyvnili politiku voči uhorským mestám. Podľa týchto zákonných článkov sa mestská šľachta dostala úplne pod právomoc stolíc, zabezpečila sa sloboda vierovyznania pre katolíkov i kalvínov a odovzdanie lokalít podľa Lineckého mieru. Popritom významne vzrástli obchodné privilégia šľachty a zároveň sa využili aj škandály, ktoré sa odohrali v košickom senáte. Na podnet kráľovského fisku predvolali pred palatínalný súd trojicu, ktorá už niekoľko desiatok rokov držala v rukách život mesta – Andreja Nyeregyártóho (Sedlára), Jána Keviczského a Gregora Miskolczyho. S argumentáciou, že ide o šľachtické výsady, útlak Maďarov a náboženské nepokoje, mohli významne zasiahnuť do vnútropolitického života miest.¹⁹

Na sneme roku 1649 sa síce anuloval zákon číslo 82, ktorý bol vyneseny proti košickým senátorom, ale iba s tou podmienkou, ak košická mestská rada zabezpečí vhodný pozemok aj pre katolíkov a kalvínov. Okrem toho presídlili Jágerskú kapitulú z Jasova do Košíc. Po ukončení snemu Košičania okamžite vyslali poslov, aby zamedzili príchod katolíkov a reformovaných do mesta, ale v tomto snažení ich nikto, dokonca ani kancelár nepodporil. Na stranu senátu sa postavil jedine hornouhorský hlavný kapitán František Wesselényi. Spočiatku sa predstavitelia oboch cirkví snažili získať tie najlepšie miesta (katolíci dominikánsky kláštor, reformovaní zase dom na Hlavnom námestí). Košickí vyslanci s podporou hornouhorského zväzu miest sa na tajnom rokovaní dohodli s palatínom a roku 1650 našli vhodné pozemky pre príslušníkov oboch vyznaní. Okrem toho sa dohodli ešte na viacerých iných bodoch, ktorými si mesto udržalo svoje dovtedajšie práva. Vyhradili si, že do kostola, ktorý bol určený katolíkom, neprídu jezuiti a za odovzdané pozemky mesto nebude platiť daň. Tieto pozemky nemali spadať mimo právomoc mesta, nemali sa tam usadiť remeselníci, ani si na nich otvoriť výčap, a všetky náboženské rozbroje sa mali prejednávať pred mestom.²⁰ Dohoda umožnila, aby sa Jágerská kapitula skutočne presídlila z Jasova do Košíc, palatín Pavol Pálffy sprostredkoval, že sa vrátili aj františkáni a Ferdinand III. vydal 29. decembra 1654 listinu, ktorou Spoloč-

18 FELHŐ, ref. 1, resp. HKA HFU 1625. apríl, fol. 158-160.

19 Por.: BESSENYEI, József. A szabad királyi városok jogainak csorbítása. (Az 1648. évi 78. törvény). In *Történelmi Szemle*, 1991, 33, s. 255-263.

20 O jednaniach vyslancov: Štátny Oblastný Archív v Levoči, Archív mesta Levoča III/60. Trnava 1644. november 1. O požiadavkách palatína: AMK H I. 7 312/38. Trnava, 1645. január 2., 7 312/37. Trnava, 1645. január 23., 7 312/39. Trnava, 1645. január 24., resp. pozri: NÉMETH H., Várospolitikai és gazdaságpolitikai a 16. – 17. századi Magyarországon, ref. 2, 1. zv., s. 500-514.

nosti Ježišovej odovzdal do trvalej držby tzv. kráľovský dom, ktorý dovtedy využívali hlavní kapitáni ako svoju rezidenciu a v ktorej napokon vzniklo gymnázium. Podporovateľ jezuitov, jágerský biskup Benedikt Kisdy o tri roky neskôr poskytol účasť 60 000 zlatých na založenie akadémie, ktorú Leopold I. roku 1660 povýšil na rovnakú úroveň, akú mali ostatné ríšske univerzity.²¹ Táto tendencia odzrkadľovala základy organizácie stredo európskeho absolutizmu viedenského dvora. V časoch katolíckej obnovy sa aj v iných svojich provinciách opierali o rád jezuitov, ale činnosť mohli vyvíjať aj ostatné zreformované rády (observantní františkáni, dominikáni, augustiniáni, karmelít, kartuziáni a kamalduli).²²

Odhalenie Wesselényiho sprisahania a jeho potlačenie sa stalo vhodnou príležitosťou na to, aby sa zaviedli zmeny v správe a náboženskom živote miest podľa vzoru ostatných provincií habsburskej ríše. Mnohosisícové kráľovské vojská boli rozhodujúcim argumentom v procese, ktorý sa už dlhšie pripravoval: do miest Uhorského kráľovstva umiestnili nemecké posádky, mestskej rade odobrali kľúče od mestských brán, košický Dóm sv. Alžbety aj s jeho majetkami odovzdali do rúk katolíckej cirkvi.²³ Najúčinnnejšou pákou absolutistických opatrení bol nový daňový systém a daňová politika. Uhorsko sa odvtedy muselo väčšou mierou podieľať na výdavkoch celej ríše.²⁴ Najdôležitejším prvkom zdaňovania sa stalo čoraz lepšie a účinnejšie využívanie tých príjmov, ktoré priamo spadali pod právomoc panovníkov, čoho základným predpokladom boli aj zmeny v ich správe a súčasne aj zlepšenie výberu daní, ktoré sa uskutočňovalo pod dohľadom štátom riadených orgánov.²⁵ Druhým smerom bola možnosť politiky agresívnej a násilnej protireformácie v súlade s cieľom dosiahnuť ideu „jeden zákon, jedna viera, jeden panovník“ a vybudovanie dominancie katolíckej cirkvi a nedeliteľnosti viery, ktorá sa priamo viazala na centralistické snahy panovníka a budovanie jeho bezprostrednej moci. Absolutistickú politiku štátu voči mestám realizovalo vojsko, pričom Dvorská vojenská rada zasahovala aj do takých záležitostí, do ktorých si to nikdy predtým nedovolila. Zatiaľ čo v 16. a 17. storočí sa v jej zápisniciach stretávame v súvislosti s mestami výlučne len s problematikou vojenskou, od roku 1670 sa vojsko zúčastnilo na „riešení“ všetkých problémov súvisiacich s politikou miest.

V procesoch s kazateľmi, ktoré vypukli začiatkom roku 1673, hrala armáda vedľa jágerského biskupa a komory jednu z hlavných úloh. Vojsko vyhľadávalo a chytalo kaza-

21 WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Košice 1941, s. 129-130.

22 REDLICH, Oswald. *Weltmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I.* Wien 1961, s. 28-40; EVANS, Robert J. W. *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550 – 1700*. Gesellschaft, Kultur, Institutionen. Wien; Köln 1989, s. 100-110.

23 KERÉKES, György. *Polgári társadalom a XVII. században*. Košice 1940, s. 130-132, resp. FELHŐ, ref. 1, s. 258-259.

24 Por.: NÉMETH H., Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16. – 17. századi Magyarországon, ref. 2, 1. zv., s. 263-279; NÉMETH H. Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, s. 29-42; NÉMETH H. Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. Die Steuerlasten der ungarischen königlichen Freistädte im 16. und 17. Jahrhundert. In *La fiscalità nell'economia europea secc. XIII-XVIII – Fiscal Systems in the European Economy from the 13th to the 18th Century*. Ed. Simonetta Cavaciocchi. Firenze 2008, s. 771-780, 901.

25 NÉMETH H., Vplyv osmanskej vojny... , ref. 24.

teľov, komorskí a biskupskí úradníci mali na starosti odobratie kostolov. Autoritu úradov zabezpečovalo vojsko, pozostávajúce z cudzích vojakov.²⁶ Nariadenia vojenskej rady a hlavných kapitánov poukazujú na to, že v atmosfére protireformácie a náboženského prenasledovania po roku 1670, sa evanjelickí a reformovaní mešťania stali automaticky podozrivými alebo prinajmenšom rebelmi.

Roku 1772 hlavný kapitán Paris von Spankau v tomto duchu nariadil, že v prípade útoku sa má košické mešťanstvo rozdeliť podľa vyznania: katolíkom nariadil, aby sa sústredili v kostolnej záhrade, luteráni vo veľkom kostole, remeselníci mali ostať vo svojich dielnach a kalvíni podľa ordnungu hlavného kapitána mali zostať vo svojich domoch. O dva roky neskôr sa v nariadeniach vojenskej rady permanentne objavovalo, že duchovní hornouhorských miest a nekatolícki mešťania sa môžu považovať za rebelov a preto je potrebné ich okamžite odzbrojiť.²⁷

Najdôležitejšou oblasťou, kde štát mohol permanentne dozerať na dovtedy zdanlivo nedotknutú vnútornú samosprávu sa stalo centrálné ovplyvňovanie vnútorného zloženia mestskej rady a kontrola príjmov slobodných kráľovských miest prostredníctvom štátu. Strata týchto dvoch najdôležitejších, od stredoveku pretrvávajúcich výsad miest znamenala koniec mestskej existencie, zakladajúcej sa na stredovekých privilégiách. Prvým krokom bola zmena náboženského zloženia dovtedy väčšinou evanjelických rád a volených obcí, ktorú panovník presadzoval stále sa zvyšujúcim počtom delegovaných spoľahlivých katolíkov.

Táto tendencia je markantná už od druhej tretiny 17. storočia z prvých podobných pokusov vo viacerých slobodných kráľovských mestách. Po roku 1670 sa riadenie volieb do mestských úradov stáva bezprostredným. V mestách polovicu miest obsadili katolíci, a na miesto richtára a notára sa dostali spoľahlivé osoby komory.

Z hornouhorských miest sa to po prvýkrát uskutočnilo v Košiciach, kde roku 1672 na polovicu miest boli menovaní katolíci a a na druhú zase evanjelici. Prvoradou úlohou Spišskou komorou vymenovaného komisára bolo dohliadnuť na správnu voľbu richtára, senátu a volenej obce z hľadiska ich náboženskej príslušnosti, pri prednostnom zohľad-

26 RÁTH, Károly. *A pozsonyi vértörvényesek áldozatai 1674-ben*. Lugos 1889; BENCZÉDI, László. Szelephényi érsek ügye és a lipóti abszolútizmus megalapozása 1670 őszén. In *Történelmi Szemle*, 1975, 18, s. 489-502; BENCZÉDI, László. A prédikátorperek történeti háttere. In *Theológiai Szemle*, 1975, 17, s. 199-206, 264-267; BENCZÉDI, László. A Habsburg-abszolútizmus indítékai és megalósulása az 1670-es évek Magyarországon. In *Történelmi Szemle*, 1978, 21, s. 335-356; BENCZÉDI, László. *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664 – 1685)*. Budapest 1980. (Értekezések a történeti tudományok köréből 91.), s. 53-57, 68-74. Proces s kazateľmi vydala Varga Katalin, S.: Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve, Bratislava 2002.

27 Sonderreihe des Hofkriegesrates. Bestellungen, Hofkriegesrat Protokolle (ďalej KA HKR) Prot. Bd. 338. fol. 181. 1670. máj 30., fol. 368. 1670. september № 2, fol. 448. 1670. október 10., Bd. 339. fol. 31. 1671. január 10., Bd. 343. fol. 207. 1673. marec 2., fol. 230-231, 281, 304, Bd. 371. 1686. september № 42; Archív Mesta Košic, Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha (Liber civitatis maior) pur. 29. fol. 95. 1672. september 19.; KA HKR Prot. Bd. 345. fol. 90. 1674. marec 20., fol. 162. 1674. marec. fol. 231-232. 1674. apríl 18., Bd. 346. fol. 52. 1674. február 5., fol. 105. 1674. marec 4., Bd. 351. fol. 814. 1677. november 28., Bd. 352. fol. 402. 1677. júl 6., fol. 670. 1677. október 29., fol. 759. 1677. december 11. O požiari na predmestí Koší sa predpokladalo, že ho založili katolíci. Bd. 353. fol. fol. 421. O návrhu Spankaua: AMK H III/2. pur. 29. fol. 100. 1672. október 18., 21.

není záujmov panovníka a komory. Pri voľbách sa mal postarať o to, aby sa v mestskej rade a vo volenej obci vytvorila katolícka väčšina. V protiklade s predchádzajúcim úzom, keď novozvolené orgány uvádzali do funkcie samotní mešťania, teraz to musel vykonať kráľovský komisár. Legitimita mestskej samosprávy sa teda už neodvíjala od mesta, ale od komorských úradníkov zastupujúcich panovníka.²⁸

Komorský komisár nielenže zabezpečoval priebeh volieb, ale dozeral aj na obsadenie všetkých funkcií v intenciách zásady jeden štát – jedno náboženstvo. Jeho prvoradou úlohou bolo dosiahnuť, aby sa k moci dostali bezúhonní a vzdelaní katolíci,²⁹ ktorí podľa možnosti zastávali aj inú funkciu.

Pri každoročnej reštaurácii, ešte pred samotnými voľbami museli prekontrolovať účty mestských hodnostárov, ako aj všeobecný stav mesta v nasledujúcich oblastiach: náboženské pomery, stav cirkví a kostolov, stav mestského špitála a jeho majetkov, všeobecne stav mešťanstva, koľko osôb je volených do vonkajšej a koľko do vnútornej rady, aké iné úrady sa obsadzujú, koľko je kostolov a fár v meste a aké majú majetky, aká je dušpastierska starostlivosť a aké sú výhrady alebo sťažnosti voči farárovi, v akom stave sú domy, mestské múry a opevnenia, ako sa vykonáva výber daní a ako sa zaoberá dza s majetkami sirôt. Museli nájsť odpovede aj na iné špeciálne, každoročne sa meniace otázky.³⁰

Cieľom činnosti komorských komisárov, ktorá vlastne len kopírovala zavedený postup z rakúskych krajín, teda nebolo iba upevnenie rekatolizácie.³¹ Uvedené úlohy a väčšina hlásení o ich plnení mali v skutočnosti napomôcť zlepšenie hospodárenie a jeho stabilizáciu. Podobné ciele mienil viedenský dvor (okrem zavedenia jedného nábožen-

28 FELHŐ, ref. 1; SZÜCS, ref. 1. Novšie: NÉMETH H., A szabad királyi városok... , ref. 2; NÉMETH H., Városigazgatás fordulóponton. A 17. század utolsó harmadának abszolutista vonásai a városokban. Fejezetek Bratislava történetéből magyar és szlovák szemmel. Zost. Gábor Czoch, Aranka Kocsis, Árpád Tóth. Bratislava 2005, s. 212-232. O úlohe armády pozri: KA HKR Prot. Bd. 344. fol. 532. 1673. august 8., Bd. 346. fol. 239-240. 1674. máj 17.

29 NÉMETH H., Várospolitikai és gazdaságpolitikai a 16. – 17. századi Magyarországon, ref. 2, 1. zv., s. 519-528; NÉMETH H., A szabad királyi városok... , ref. 2. O absolutistickom princípe „jeden štát – jedna viera“: HINRICHS, Ernst. *Abschied vom Absolutismus. Eine Antwort auf Nicholas Henshall, Der Absolutismus — ein Mythos?* Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550 – 1700). Zost. Ronald G. von Asch, Heinz Duchhardt. Köln; Weimar; Wien 1996, s. 353-371. (Münsterische historische Forschungen 9.) Por.: ASCH, Ronald G. von – DUCHHARDT, Heinz. *Die Geburt des 'Absolutismus' im 17. Jahrhundert. Epochenwende der europäischen Geschichte oder optische Täuschung, Der Absolutismus — ein Mythos?* Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550 – 1700). Köln; Weimar; Wien 1996. (Münsterische historische Forschungen 9.), s. 3-24; VIERHAUS, Rudolf. Wesen und Stil absolutistischer Herrschaft. In *Niederösterreichisches Jahrbuch für Landesgeschichte*, 1988, 60, s. 1-13; VIERHAUS, Rudolf. *Staaten und Stände. Vom Westfälischen Frieden bis zum Hubertusburger Frieden 1648 bis 1763*. Frankfurt/Main 1990, s. 15-38. (= Vierhaus 1990); DUCHHARDT, Heinz. Absolutismus — Abschied von einem Epochenbegriff? In *Historische Zeitschrift*, 1994, 258, s. 113-122.

30 HKA HFU RN 360. 1693. december, fol. 365-372. 1690. december 15., Archiv Hlavného Mesta Bratislavy, Spisový materiál Lad. 35. Nr. 143/k. Viedeň, 1691. marec 15., Štátny archiv v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Magistrát Mesta Banskej Bystrici, Spisy Fasc. 280. No. 93. Viedeň, 1690. december 15.

31 O praxi v mestách rakúskych provincií pozri: NÉMETH H., ref. 11.

stva) dosiahnuť aj výberom dôkladne odborne vzdelaných predstaviteľov mesta.³² Zefektívnenie hospodárenia miest bolo nutné z jednoduchých príčin: mestá (to nie je omyl) si totiž nahromadili počas niekoľkých desaťročí obrovské podlžnosti, ktoré koncom 17. storočia v niektorých z nich presahovali sumu 10 000 uhorských zlatých a na začiatku 18. storočia sa až zdvojnásobili, ba aj strojnásobili. Trnava mala roku 1662 dlh vo výške 7 000 zlatých, ktorý roku 1702 dosiahol až 27 000 zlatých. Zadlženosť Košíc v priebehu 70 rokov vzrástla niekoľkonásobne. Roku 1672 dosiahla 18 000 zlatých, ale roku 1752 sa zvýšila skoro na 51 000 zlatých.³³ Ani mesto Šopron nebolo výnimkou, veď hlásenia komorských komisárov sa zmieňujú koncom 17. storočia o dlhu vo výške 200 000 zlatých, čo bolo v porovnaní s inými mestami mimoriadne. Vstup „štátu“ do mestskej správy je teda pochopiteľný, a uskutočňoval sa paralelne s obdobnými procesmi v západnej Európe.³⁴

Výsledkom činnosti vyslaných komorských komisárov bolo, že vedenie miest prevzali katolíci.³⁵ Panovnícky mandát však nepožadoval len príslušnosť ku katolíckemu náboženstvu, ale potenciálne zvolený predstaviteľ mesta musel byť aj vlastníkom určitého majetku (*benepossessionatus*) a zároveň musel disponovať aj potrebnou kvalifikáciou (*qualificatus*).³⁶ Tieto požiadavky boli spočiatku v prevažne evanjelických mestách takmer nespĺniteľné. Z počiatočných ťažkostí tak maďarská, ako aj slovenská historiografia

- 32 Por. novšie: T HART, Marjolein. *War, finances and the structure of the Dutch State, Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550 – 1700)*. Zost. Ronald G. von Asch, Heinz Duchhardt. Köln; Weimar; Wien 1996, s. 329-349. (Münsterische historische Forschungen 9.), s. 344-347, resp. v súvislosti s kurfirstom Fridrichom Viliamom: ARNDT, Johannes. *Der grosse Kurfürst ein Herrscher des Absolutismus? Über die Möglichkeiten und Grenzen monokratischer Herrschaft im 17. Jahrhundert*. In *Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa*. Zost. Ronald G. von Asch, Heinz Duchhardt. Köln; Weimar; Wien 1996, s. 249-273. (Münsterische historische Forschungen 9.) najmä s. 270-271.
- 33 O Trnave pozri: NÉMETH H., Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion ref. 11; O Košiciach: MOL, Kincstári szervek, Magyar Kamara Archivuma Miscellanea (E 210) Civitatensia 15. t. 9. sz. Bratislava, 1672. jún 28., HKA Civitatensia RN 3 1756. január 5.
- 34 MOL, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúra E 34 (Protocollum diversarum relationum super restaurationibus liberarum regiarum civitatum) (=E 34 [Prot. rest. civ.]) pag. 495.
- 35 FELHŐ, ref. 1, s. 209-267, 259-265. HKA HFÖ, Prot. Bd. 903. 1671. fol. 6. 1671. január 16. „*An die hung. Cammer, was gestalten Ihre Kaysl. Hoffkanzley an herrn Joanelli abgangenen rescripts, wollen, daß in allen kaysl. freyen Stätten, sonderlich aber in denen Hungarischen Pergstetten zue denen Ämtern zugleich auch die Catholische genohmben werden, und dises möchte aniezo bey der Deputation an die Statt Schembnitz zu observieren sein, Sie Camer aber wolle de modo et personischer gemüths mainung zu eröffnen.*“ III. fol. 16. 1671. január 21.; HAIN, Gáspár. *Szepességi vagy löcsei krónika* (Zipserische oder Leütschaverische Chronica vndt Zeit-beschreibung). Vydal: Bal Jeromos – Förster Jenő – Kauffmann Aurél. Lőcse 1910 – 1913, s. 402. Pri voľbách v Košiciach 23. decembra 1675 zamestnanec komory vo svojom návrhu prizvukoval najmä katolícke zloženie rady a volenej obce. MOL, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Miscellanea (E 210) Civ. 15. t. № 11. Košice, 1675. december 23.
- 36 „[...] *necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.*“ Archív Mesta Košic, Schwartzembachiana (ďalej AMK Schw.) Nr. 9 277. Viedeň, 1674. december 16. Por. Nr. 9 330. 1675. Por.: AMK Schw. Nr. 9 332. Bratislava, 1675. jún 19. Por.: Schw. Nr. 9 405. Košice, 1676. január 7., Schw. Nr. 9 475. Viedeň, 1677. december 24., Schw. Nr. 9 476. Bratislava, 1677. január 2., Schw. Nr. 11 008. Viedeň, 1696. december 2., Schw. Nr. 11 156.

usúdila, že voľby do mestských orgánov, konajúce sa pod dozorom komory, slúžili jedine rekatolizačným cieľom. Do čela miest sa vtedy dostali cudzie osoby: mestský život nepoznajúci šľachtici, komorskí zamestnanci, alebo miestni, ktorí však nemali predpoklady na výkon daných funkcií, čo v konečnom dôsledku nielenže nepodporilo rozvoj miest, ale práve naopak, zahatalo ho.³⁷ Tento názor podporujú tie pramene, ktoré podávajú správy o takýchto skutočnostiach. Administrácia Spišskej komory ešte aj roku 1677 hlásila panovníkovi, že len s veľkými ťažkosťami sa jej darí dostať katolíkov najprv k meštianskemu právu a potom do funkcií. Panovnícke mandáty a hlásenia komorských komisárov poukazujú aj na iné snaženia, ktorými štátna správa chcela dosiahnuť svoje dlhodobé ciele. Po počiatočných ťažkostiach napokon do mestských funkcií postupne začali prenikať vhodné osoby, a ak sa našiel nejaký neschopný, prepustili ho.³⁸

Skutočne, spočiatku sa vzhľadom na evanjelickú väčšinu mešťanov dali mestské senáty naplniť katolíkmi len dosadením komorských úradníkov a šľachticov z okolia. Napríklad v Košiciach podmienky nového nariadenia spĺňala len jedna osoba, a to Ján Fodor, novomestský tridsiatnik a hornouhorský vojenský sudca. Jeho nástupca Ján Kinisi bol predtým tiež zamestnancom komory. Ich vhodnosť – napriek tomu, že obaja v predchádzajúcom období slúžili ako panovníkom platení vojaci – je nespochybniteľná, keďže ako tridsiatnik musel byť v každom prípade znály domáceho práva a aj ekonomiky, Fodora zas ako bývalého vojenského sudcu môžeme pokladať za rovnako znalého domáceho i mestského práva.³⁹ Toto však do istej miery protirečí staršiemu názoru, podľa ktorého sa doestskej rady a volenej obce dostávali neschopní katolíci.⁴⁰ Pri volenej obci naozaj môžeme počítať s nekvalifikovanými osobami, ale zloženie vonkajšej obce si ani tak nevyžadovalo kvalifikáciu. Osoba mestského notára však spadala do inej kategórie, jeho výber pokladal panovnícky mandát za mimoriadne dôležitý.⁴¹ V prípade Košíc sa našiel vhodný kandidát až roku 1674, a to Michal Udvarhelyi, ktorý v tom čase bol aj členom užšej rady a notárom Jágerskej kapituly.⁴² Úloha menovaných

37 SZÜCS, ref. 1, s. 156.; ŠPIESZ, Anton. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice 1983, s. 29-46; ŠPIESZ, Anton. Der Wiener Hof und die Städte in Ungarn in den Jahren 1681 – 1780. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Zost. Wilhelm Rausch. Linz/Donau 1981. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.), s. 83-95; ŠPIESZ, Anton. Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681 – 1781. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, s. 588-612; MAREČKOVÁ, Marie. Politická autonomie a vnútorná samospráva východoslovenských svobodných kráľovských miest v 17. storočí. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, s. 543-550; KÓNYA, Peter. A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. In *Bartfától Pozsonyig. Városok a 13. – 17. században*. Zost. Enikő Csukovits, Tünde Lengyel. Budapest 2005, s. 355-373.

38 Németh H., *A szabad királyi városok...*, ref. 2.

39 FODOR, Jánosra. HKA HFU RN 222. 1666. august fol. 248-288., RN 233. 1671. jún fol. 101-107; MOL, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Levéltára, E 23 (Litt. ad Cam. Scep.) 1671. august 5., 1672. január 16.; O Jánovi Kinisy: MOL, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Levéltára, E 23 (Litt. ad Cam. Scep.) 1671. september 19., HKA HFU RN 235 1671. október, fol. 41-42.

40 KÓNYA, Peter. Spoločnosť hornouhorských miest v 17. storočí. In *Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnicstvo a vzdelanosť v mestách v 13. – 17. storočí*. Eds. Enikő Csukovits, Tünde Lengyelová. Prešov; Bratislava 2005, s. 267-284.

41 Por.: HÜBL, Richard. *Die Gegenreformation in St. Pölten*. St. Pölten 1966, s. 22, 30-32; HAGENER, Herta. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation in Linz. In *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 2004, s. 355-357.

42 MOL, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Levéltára, E 23 (Litt. ad Cam. Scep.) 1674. december 29.

však bola dočasná. Komorskí komisári sa totiž vždy snažili nájsť takých ľudí, v prvom rade spomedzi šopronských katolíkov, ktorí nie ako cudzinci, ale ako katolíci dovedy nepripustení k moci prejavili mimoriadnu snahu o miesto vo vedení mesta a taktiež sa usilovali dokázať svoje schopnosti.

Ako samozrejmosť sa už na začiatku zavádzania nového systému objavili znaky korupcie. Roku 1680 sa pod vedením komorského radcu Wilhelma Draheima začalo vyšetrovanie proti dovtedajšiemu riaditeľovi administratívy Spišskej komory Franzovi Konradovi a Walsegg. Podľa svedectva zachovaných vyšetrovacích spisov riaditeľ administrácie financií Horného Uhorska, ktoré sa považovalo za ohnisko rebélií, prichádzal na voľby miest s obrovským sprievodom, čím spôsoboval tak mestám, ako aj okolitým obciam veľké škody. Administrátor často, najmä počas reštaurácií, sám pre seba vyberal rôzne sumy, ktoré deklaroval za dane. Popritom za slušné peniaze, bez konzultácie či súhlasu Uhorskej komory, pretláčal svojich ľudí, ktorí boli súčasne aj zamestnancami komory, do funkcií v mestských radách. Táto aféra však bola len nepríjemným sprievodným javom nového, na prelome 17. a 18. storočia zavádzaného systému, ktorý bol vo svojej dobe pokladaný za moderný. Na to poukazuje aj fakt, že komora dala túto aféru vyšetriť a vinníkov potrestala primeranými trestami.⁴³

Výskum spoločenskej štruktúry novej katolíckej elity sa doteraz vykonal na príklade mesta Šopron. V prípade katolíckych radcov, ktorí sa dostali do orgánov mesta v poslednej tretine 17. storočia je pozoruhodné, že len časť z tých katolíkov, ktorí vystriedali evanjelickú elitu, bola skutočne nespôsobilá na posty, ktoré pre nich určili predseda komory alebo komorskí komisári. V prvej fáze realizácie nových politických nariadení týkajúcich sa miest, ktoré sa zaviedli roku 1672, sa vedúcimi osobnosťami v meste alebo členmi vnútornej rady skutočne stali osoby, ktoré sa mohli považovať za cudzincov. Ako zamestnancov komory ich však môžeme pokladať za kvalifikovaných na výkon riadiacich funkcií. V tomto období sa v šopronskej užšej rade objavili aj takí katolíci, ktorí disponovali len veľmi skromnou odbornosťou, ale niektorí jednotlivci si svoje postavenie dokázali udržať dlhšiu dobu. Každý spomedzi katolíckych predstaviteľov mesta však tu mal isté kontakty už aj v predchádzajúcom období – či už rodinné, alebo založené na obchodno-spoločenských väzbách. Ich kvalifikácia bola na vysokej úrovni, a taktiež ich spoločenská prestíž bola významná už pred zmenami, ktoré nastali roku 1672.

Tieto tendencie sa posilnili a dokonca aj rozšírili v ďalšej generácii katolíckych predstaviteľov mestskej samosprávy, nastupujúcej po zásahu komory z roku 1672. V druhej polovici 17. storočia totiž v šopronskej evanjelickej mestskej elite mali silné zastúpenie osoby s právnickým vzdelaním, pričom v niektorých prípadoch išlo aj o doktorov práva. Na prelome 17. a 18. storočia a v prvej štvrtine 18. storočia táto tendencia ešte zosilnela, čo čiastočne vyplývalo aj z činnosti komorských úradníkov, sprostredkujúcich požiadavky, ktoré diktoval štát. Príslušníci novej šopronskej mestskej elity z prelomu storočí, bez ohľadu na to, či boli evanjelici alebo katolíci, bez výnimky disponovali právnickým vzdelaním, vykonávali advokátsku prax a všetci mali zodpovedajúce právne a hospodárske skúsenosti. Toto poukazuje na to, že dlhodobá reforma vo vedení mesta a činnosť komisárov, ktorí sa objavili na reštauráciách koncom 17. storočia nebola ani tak veľmi ná-

43 HKA HFU RN 280. 1681. fol. 284-286.

silná, skôr pomalá, plná kompromisov a jej únavná počiatočná fáza sa končila až v prvej štvrtine 18. storočia. V slobodných kráľovských mestách Uhorského kráľovstva vznikali nové vedenia miest z katolíkov i evanjelikov, charakterizované najmä odbornosťou.⁴⁴

Základnou podmienkou rekatolizácie bolo, aby do silne evanjelických miest dosadili dostatočný počet farárov. Keďže v mene panovníka vykonávala patronátne právo v mestách komora, pri menovaní farárov bola otázka vyriešená: mestá do menovania farárov už viac nemohli zasahovať.⁴⁵ Komora sa na tomto poli snažila vykonať všetko, čo mohla a už v rokoch 1671 – 1672 zhabala kostoly a fary na území miest, ako aj ich majetky. V prípade Košíc sa odovzdanie kostola skončilo kompromisom, podľa ktorého sa na odovzdaní dómu do rúk katolíckeho farára mohli zúčastniť traja katolícki a aj traja evanjelickí radní páni.⁴⁶ Pri získavaní majetkov sa katolícki farári a rehoľníci stretávali so stále zvyšujúcim sa odporom vedenia miest. Valentín Istvánffy, košický katolícky farár, sa viackrát obrátil na komorskú administráciu, aby sa vyžaloval: príjmy, ktoré mu náležia, mesto nie je ochotné vydať a nemôže disponovať ani inými príjmami, ktoré inde dostávajú bežným spôsobom. Z jeho sťažností sa zdá, že predstavený v podstate bohatej košickej fary v týchto rokoch sotva dostal niečo pod zub.⁴⁷ V podobnej situácii sa ocitol aj Cyprianus Saladinus, sabinovský františkán, ktorý sa stal farárom, ako aj nový kňaz, ktorého vyhladil pre prešovskú faru a ktorý sa takisto nevedel dostať k svojim príjmom, pretože boli v rukách mesta a to jeho nároky odmietlo.⁴⁸

Na fary a pre správu ich majetkov sa snažili nájsť vhodných katolíckych kňazov. Keďže však mestské fary znamenali pre cirkev relatívne bohaté zdroje príjmov, nebol výber vhodných farárov jednoduchý. Príjmy prešovskej fary v poslednej tretine 17. storočia vynášali totiž ročne sumu okolo tisíc zlatých, napriek tomu v blízkom okolí nedokázali nájsť vhodnú osobu na čelo fary, pretože väčšina Prešovčanov bola nemeckej národnosti, a práve takýto kňaz sa v tejto časti krajiny vyskytoval len zriedka. Spišská komorská administrácia sa preto obrátila na Uhorskú komoru so žiadosťou o pomoc, aby ona našla vhodného, vzdelaného človeka, ktorý ešte nemá faru a – pokiaľ by to nespôsobilo ďalšie komplikácie – pochádza z Rakúska, ale v žiadnom prípade to nemal byť odchovanec jezuitov.⁴⁹ Zmeny v cirkevnoprávnej situácii sú jasné aj z predchádzajúceho príkladu: ani mestská rada, ani jágerský biskup nemal možnosť aktívne zasiahnuť do voľby farára, a tieto patronátne práva v mene panovníka vykonávala komora. Na odô-

44 NÉMETH H., István. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. In *Soproni Szemle*, 2007, 61, s. 125-141.

45 MOL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1673. marec 10. Pri obsadzovaní prešovskej fary administrácia Spišskej komory koncipovala správu tak, že prešovská rada prepustila patronátne práva nad kostolom panovníkovi.

46 AMK Schw. Nr. 9 224.

47 MOL E 249 (Ben. man.) 1672. jún No. 5. Košice, 1672. jún 2., 1673. apríl No. 62, Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi Kamarai Levéltár, Repraesentationes, informationes et instantiae (E 254) [=MOL E 254 (Repr., inst.)] 1672. jún No. 5. Košice, 1672. jún 2., 1673. apríl No. 62., júl No. 166.

48 MOL E 249 (Ben. man.) február No. 7. Sabinov, 1673. február 7., 1673. február No. 38. Sabinov, 1673. február 22., No. 69. Sabinov, 1673. február 27., E 254 (Repr., inst.) 1673. február No. 7. Sabinov, 1673. február 7., No. 38. Sabinov, 1673. február 22., No. 69. Sabinov, 1673. február 27., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1673. marec 10. Košice, 1673. marec 10.

49 MOL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1673. marec 10. Košice, 1673. marec 10.

vodnenie svojho práva využila dokonca aj kráľovský apoštolský titul, vydobytý v 13. storočí počas bojov o investitúru, len aby čo najhodnovernejšie dokázala opodstatnenosť svojich právnych nárokov.⁵⁰

Tento problém vyvolal zásadný rozpor medzi komorskou administráciou a hornouhorskými biskupmi, Františkom Szegedym a Jurajom Bársonyom, ktorí si – potom, ako im už vedenie miest nemohlo stáť v ceste – chceli prisvojiť právo vymenúvať farárov. Rozpory sa rozohreli práve pri uvedení prešovského farára Augustina Langnera do funkcie. Zo zachovaných dokumentov sa zdá, že Langner bol vyvoleným komorského administrátora Otta von Volkra, ktorý ho už začiatkom roku 1673 chcel uviesť do jeho úradu. List jágerského biskupa Františka Szegedyho naznačuje, že kandidát predsedu komory si nezískal jeho náklonnosť práve svojou neznalosťou cirkevného práva a charakterom, nehodným osoby reprezentujúcej cirkev. Podľa biskupa totiž *„tohto nemeckého kňaza, ktorého chcel pán Volkra uviesť, ja v žiadnom prípade neprijmem, nemôžem ho prijať z mnohých príčin, nie je takým čestným človekom z mesta, a aj odkiaľ prišiel, aj odtiaľ ho vyhodili“*. Biskup preto vyzval mestskú radu Prešova, aby *„vaše milosti z magistrátu, napíšte mne a vyžiadajte si farára odo mňa, čestného človeka z lona cirkvi, ktorý doteraz slúži ako farár v Tokaji, predtým zase bol v Medzeve, odkiaľ aj pochádza a je dobrým nemeckým kazateľom, aj maďarským kazateľom. Príležitostne vie aj po slovensky, takže môže udeľovať sviatosti a vo všetkých troch rečiach a môže vašim milostiam slúžiť, takého by som nariadil a poslal k vašim službám. Od neho vhodnejšieho farára by som ani nemohol vašim milostiam poslať, a netreba s tým meškať, nech ho na nadvádzajúce sviatky môžem k vám poslať. Od iného, ako odo mňa ani nech vaše milosti nečakajú farára, pretože ja v žiadnom prípade toho nemeckého farára neprijmem, a aj môj úrad mi prikazuje, aby som sa ja zodpovedal za farárov.“*⁵¹ Komorská administrácia a Uhorská komora proti tomu ostro protestovala, pretože ak získala patronátne právo miest do svojich rúk, nechcela ani úžitky z toho pochádzajúce prepustiť Jágerskému biskupstvu. Žigmund Holló sa vo svojom hlásení vyjadril, že biskup nemá žiadne právo zasahovať do vymenúvania mestských farárov a ani do ich voľby, pretože to patrí do právomoci komory.⁵² Podobný názor, ako v prípade vymenovania prešovského farára, prezentovala komora aj v prípade menovania sabinovského farára roku 1676. Spišská komorská administrácia sa jednoznačne vyjadrila: mesto je pod patronátnym právom panovníka a teda komory, tak právo uviesť farára do funkcie nemá biskup, ale panovník a to takým istým spôsobom, akým ani na súkromnom majetku hociktorého zemepána bez jeho vedomia a súhlasu nemôže nikto uviesť farára do jeho úradu.⁵³

Komora, odvolávajúc sa na práva panovníka, však nezasahovala len do obsadzovania fár, ale postupovala podobne aj v prípade rôznych reholí, ktoré sa usadzovali v mestách a to s vylúčením biskupstva z rozhodovania. Odvolávala sa rovnako na patronátne právo zemepána. V týchto prípadoch dokonca mohla komora konať s ešte väčšou voľnosťou, pretože rehoľné rády nespádali pod rozhodovanie hlavy miestnej cirkevnej inštitúcie.

50 MOL E 244 (Minutae) 402. zv. pag. 114-115. Košice, 1679. február 11., 405. zv. fol. 44. Košice, 1678. marec 20., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. júl 30. Košice, 1676. júl 30.

51 MOL E 249 (Ben. man.) máj No. 72. Jasov, 1673. máj 9.

52 MOL E 249 (Ben. man.) máj No. 85. Prešov, 1673. máj 15.

53 MOL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. máj 23. Košice, 1676. máj 23.

Preto je pochopiteľné, že práve prostredníctvom príslušníkov reholí sa komora snažila zaplniť voľné miesta na mestských farách.⁵⁴ Rozpor medzi komorou a biskupstvami nezankol ani po dlhšom čase, pretože ešte aj roku 1681 pri uvedení nového levočského farára došlo ku konfliktným situáciám. Na faru menovali jezuitu, Johanna Melchiora Baumfeindta a dvoch svetských kňazov, spomedzi ktorých jezuita bol protežantom komory. Napriek tomu Spišská kapitula na rozkaz ostrihomského arcibiskupa ustanovila do funkcie farára fary sv. Jakuba koncom roku 1681 Jána Szurdinyiho. Komora, odvolávajúc sa na zemepanské patronátne právo nebola ochotná novému farárovi odovzdať príjmy, ktoré k jeho úradu prináležali, dokonca považovala uvedenie do funkcie z dôvodu nesúhlasu komorskej administrácie za neplatné.⁵⁵ Po vylúčení zasahovania miest do menovania správcov cirkevných majetkov sa teda komora dostala do sporu s jágerským a varadínskym biskupstvom. Biskupi sa pochopiteľne chceli pridržiavať svojho práva, aby sa na tieto výnosné fary dostávali odchovanci z ústavov, ktoré vydržovali oni.⁵⁶ Osoba prešovského a sabinovského farára spôsobila niekoľko rokov trvajúci spor medzi komorou a biskupstvom, do ktorého zainteresovali ešte aj Leopolda Kolonitsa, viedenskonomestského biskupa. Komora sa totiž neustále odvolávala na patronátne právo, ktorým získala právomoci nad mestskými farami. Týchto právomocí sa pravdaže nechcela vzdať, ani vrátiť ich biskupstvu.⁵⁷ V tejto situácii, keď farskými majetkami disponovali jednoznačne ľudia z komory, biskupstvo nemalo šancu, aby na čelo fár mohlo dosadiť svojich kandidátov.

Zasahovanie štátu vplývalo aj na miestne politické pomery, pretože pomaly sa stávalo zásluhou, ak niekto ako katolík mal primerané politické ambície a aj adekvátne vzdelanie. Táto tendencia sa pri získavaní rôznych komorských funkcií (hocijakých malých) prejavovala už dve desaťročia. Komora už od prvej štvrtiny 17. storočia uprednostňovala tie žiadosti o prijatie do zamestnania, ktoré podávali katolíci pri snahe dosiahnuť rôzne komorské funkcie. V tomto období pri zapínaní uvoľnených miest v banských komorách aj podľa panovníckeho mandátu mali zamestnať len katolíkov.⁵⁸ Košičan Johann Lang pri uchádzaní sa o uvoľnený úrad koncipienta v komore do svojej žiadosti uviedol nielen to, že má primerané vzdelanie, ale že napriek tomu, že jeho rodičia a aj on sám boli protestanti, on prestúpil na katolicizmus a túto vieru aj vyznáva.⁵⁹ Pretože štát čoraz viac považoval mestských funkcionárov za svojich vlastných zamestnancov, takého očakávania museli vo veľkej miere prispieť k tomu, aby mnoho mešťanov konvertovalo. Môžeme to

54 MOL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. júl 6. Košice, 1676. júl 6.

55 MOL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1681. december 15. Košice, 1681. december 15., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1681. júl 28. Košice, 1681. júl 28., HKA HFU 1682. január fol. 65-76.

56 MOL Košice, 1676. júl 6. Košice, 1678. marec 20., E 249 (Ben. man.) máj No. 85. Prešov, 1673. máj 15., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1676. máj 23. Košice, 1676. máj 23.

57 MOL E 254 (Repr., inst.) 1673. máj No. 7. Hrabušice, 1673. máj 22., No. 10. Prešov, 1673. máj 23., No. 72. Jasov, 1673. máj 9., E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1673. marec 10. Košice, 1673. marec 10. List Leopolda Kollonitsa: MOL E 254 (Repr., inst.) 1673. jún No. 23. Viedeň, 1673. jún 29.

58 HKA HFU RN 157. 1638. február, fol. 194-199, 235, RN 222. 1666. august, fol. 248-288, HKA Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn RN 11. 1626, fol. 295. 1626. jún 10.

59 MOL E 244 (Minutae) 402. zv., pag. 3. Košice, 1678. február 27.

vidieť aj na príklade prešovského lekára, richtára a notára Johanna Webera.⁶⁰ V prípade mesta Šopron sa nestretávame s podobnými tendenciami, aké prejavil ambiciózný prešovský mešťan. Spomedzi evanjelických príslušníkov mestskej elity mesta Šopron ani jeden nekonvertoval na katolicizmus len preto, aby mohol v meste získať nové dôležité pozície. Je však isté, že pre novú katolícku elitu sa otvorili (dokonca doširoka roztvorili) tie možnosti, ktoré v predchádzajúcom čase boli nedosiahnuteľné. Pre katolíkov sa tak aj v Šoproni stalo výhodné, ak mali príslušné vzdelanie, s ktorým sa mohli s veľkou nádejou na úspech uchádzať o niektorý post na čele vedenia mesta. Synovia tých katolíkov, ktorí sa predtým mohli dostať do užšej rady aj nezaslúžene, už disponovali okrem katolíckej viery aj univerzitným vzdelaním. Ako príklad môže poslúžiť prípad Georga Waxmana, u ktorého si môžeme všimnúť, ako ambiciózný otec múdro usmerňoval cestu svojho syna k mestskej elite tým, že mu umožnil získať právnický diplom a neskôr, keď už bol členom mestskej rady, predal otcovský dom a presťahoval sa do bezprostrednej blízkosti radnice.⁶¹

Ešte nedisponujeme dostatočnými výsledkami výskumu v Košiciach a nemáme ani presnejšie číselné údaje o počte katolíkov v meste a ich pomere voči iným náboženstvám, takže sa môžeme opierať len o naratívne pramene. Z hlásení a žiadostí katolíckych farárov z miest sa komorská administrácia mohla dozvedieť o zvyšujúcom sa počte katolíckych veriacich. Roku 1684 farár v Levoči odôvodnil svoju žiadosť o evanjelický kostol rastom počtu katolíckych veriacich. O rok neskôr v súvislosti s františkánmi, vyhnanými Thökölim Spišská komora podávala Uhorskej komore hlásenie o 800 katolíkoch.⁶² Ak aj tieto údaje prijmeme, predsa len bol počet vhodných katolíckych osôb, ktoré podľa panovníckeho mandátu mohli počítať s nejakou úradnou funkciou, v porovnaní s celkovým počtom obyvateľov naozaj nízky. Do konca storočia sa pri každom jednom prípade stretávame s problémom, ktorý pred potenciálnych kandidátov stavala podmienka: majetný, vzdelaný, ale katolík. Po prekonaní počiatkových ťažkostí mohli komorskí komisári vyberať na uvoľnené miesta v mestských funkciách nielen ľudí spomedzi komorských úradníkov a okolitých šľachticov, ale aj spomedzi mešťanov, ale ich zvolenie až do konca storočia znamenalo neustále problémy.⁶³ Sťažnosti, zaslané komorskej administrácii ešte aj zo začiatku 18. storočia dávajú tušiť, že evanjelickí mešťania hornouhorských

-
- 60 BUBRYÁK, Orsolya. Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612 – 1684). In *Ars Hungarica*, 2003, 31, s. 225-280. Por.: HAUKE, Holda. *Die Bürgermeister der Doppelstadt Krems-Stein um die Zeit des dreissigjährigen Krieges*. Phil. Diss. Wien 1964. s. 7-20; PLATH, Christian. *Konfessionskampf und fremde Besatzung. Stadt und Hochstift Hildesheim im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreißigjährigen Krieges (ca. 1580 – 1660)*. Münster 2005. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 147), s. 454-463; DEVENTER, Jörg. Die politische Führungsschicht der Stadt Schweidnitz in der Zeit der Gegenreformation. In *Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte*, 1997/98, 76/77, s. 27-50, 42-49.
- 61 NÉMETH H., ref. 44; DÁVID, Ferenc – GODA, Károly – THIRRING, Gusztáv. *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai, 1488–1939*. Sopron 2009, s. 52.
- 62 MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi Kamarai Levéltár, Minutae (expeditiones camerales) (E 244) 403. kötet pag. 54. Košice, 1684. november 18., 402. zv., pag. 103-104. Košice, 1685. marec 3.
- 63 HKA HFU RN 280. fol. 717. 1681. február 4., MOL E 23 (Litt ad Cam. Sep.) 1712. november 1.

miest sa len s nevôľou vzdávali svojich mocenských pozícií, keďže katolíci sa v mestách neustále ponosovali na utláčanie a rôzne inzultácie.⁶⁴

Ďalšou úlohou pri výskume rekatolizácie miest a zasahovania štátu do tohto procesu by mohlo byť zisťovanie, aká nová katolícka elita nahradila starú evanjelickú, respektíve s akými novými členmi sa musela deliť o moc. V prípade mesta Šopron sa už urobil podobný rozbor, ale ostatné slobodné kráľovské mestá ešte čakajú na výskum tejto dôležitej spoločenskohistorickej otázky. Okrem zmien vo vedúcich elitách miest pokladáme za dôležitú z hľadiska mestskej správy aj otázku, nakoľko nová katolícka elita spĺňala tie kritériá, ktoré pred ne postavil štát a či skutočne bez jediného prejavu nevôle či nesúhlasu splnili všetky nariadenia, ktoré pred ne komora postavila, alebo, či už po získaní miesta v mestskej správe zabudli na svoje skoršie postavenie a stáli v službách svojich vlastných záujmov.

Preložila: *Tünde Lengyelová*

EUROPÄISCHE DOKTRIN ODER UNGARISCHE SPEZIALITÄT?
EINGRIFFE DES STAATS UND REKATHOLISIERUNG DER STÄDTE IN UNGARN
IM LAUFE DES 17. JAHRHUNDERTS

ISTVÁN H. NÉMETH

Die Studie bringt die neuen Forschungsergebnisse vom Verhältnis zwischen den Städten und dem Herrscher, beziehungsweise dem Staat, in den Zeiten der Rekatholisierung, vor allem in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Die Situation wird mit den anderen europäischen Städten verglichen. In großer Mehrheit der westeuropäischen Länder gewannen zu dieser Zeit die zentralistischen Bemühungen ständig an der Kraft und die absolutistischen Staatsorgane hielten sich strikt an der Doktrin "ein Staat, ein Glauben".

Der Autor konzentriert sich vor allem auf die ungarischen Spezifika. Die ungarischen Stände protestierten schon während des Landtags im Jahr 1604 stark gegen die rechtliche Argumentation, die die rudolfische Gegenreformation verwendete, wobei sie darauf deuteten, dass es einen deutlichen Unterschied beim Verhältnis Untertan – Landesherr und Herrscher – freie königliche Stadt, gibt. Sie argumentierten damit, dass laut der ungarischen allgemeinrechtlichen Auffassung „gehören sie nicht zum Besitztum des Königs, sondern der Krone“.

Die städtische Elite hatte im 16. Jahrhundert die Möglichkeit, die Verbreitung der Reformation und ihre Stabilisierung, entscheidend zu beeinflussen. Im 17. Jahrhundert kommt es aber zur Wende, weil die Städte unmittelbarer unter die Kompetenz des Herrschers gehörten, als die anderen Stände. Der Staat (der Herrscher) konnte sich so ganz berechtigt auf die Rechtstheorie berufen,

64 Dobrým príkladom je škandál, ktorý vypukol pri voľbách v Košiciach roku 1686: MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar (Bratislavai) Kamarai Levéltár, Magyar Kamara regisztratúra, Litterae ad Cameram exaratae (E 41) 1686. No. 1. 1686. január 7.

gemäß der er als Landesherr der Städte das Recht hatte, ihnen die Freiheit auf Religionsbekenntnis zu verbieten. Anfangs stoßen aber die Rekatholisierungsbemühungen auf Mangel an qualifizierten, gebildeten und wohlhabenden Katholiken, die die Stadtämter bekleiden könnten. Ebenso problematisch war es die geeigneten Kandidaten für die städtischen Pfarrämter zu finden. Zu dieser Zeit hatten Städte aber hohe Steuerschulden, was sich die Kammer im Rekatholisierungsprozess zum Mittel bei der Amtseinsetzung von eigenen Kandidaten machte. Es dauerte einige Jahrzehnte, bis es allmählich gelang, geeignete Personen in städtische Funktionen durchzusetzen, was aber durch Unwillen der Bürger und ständige Beschwerden begleitet wurde. Der Autor korrigiert die eingelebten Behauptungen, vor allem älterer Geschichtsschreibung, welche die Reformation mit der Nationalpartei und die katholische Partei mit der Habsburger Familie, mit dem Wiener Hof, beziehungsweise mit dem ungarischen katholischen „antinational“ orientierten Adel identifizierte und er weist auf die Komplexität des Problems hin, und auf die Fakten, dass der wirtschaftliche Verfall der Städte der frühen Neuzeit nicht eine logische Konsequenz der Schwächung von Selbstverwaltungskompetenzen ist, sondern eines ganzen Komplexes von Einflüssen.

PRACOVNÉ, SOCIÁLNE A KULTÚRNE PODMIENKY SLOVENSKÝCH ROBOTNÍKOV V NEMECKEJ RÍŠI V ROKOCH 1939 – 1945

PETER MIČKO

MIČKO, Peter. The Working, Social and Cultural Conditions of Slovak Workers in the German Reich, 1939 – 1945. *Historický časopis*, 2009, 57, 4, pp. 659-678, Bratislava.

The author devotes attention to the question of the migration of Slovak industrial and agricultural workers to work in Germany in the period 1939 – 1945. This was associated with the economic connection between the two countries. It simultaneously solved the problems of shortage of workers in Germany and long-term unemployment in Slovakia. On the basis of an agreement from 8 December 1939 on the provision of Slovak workers to the Third Reich, workers went to Germany for permanent or seasonal work. We can assess the migration of workers to Germany from two points of view. On one side, we must state that the employment of Slovak workers in the “Third Reich” occurred on a voluntary basis and after the conclusion of a normal employment contract. The main motivating factor was the availability of a good income to support the family at home in Slovakia. The employment of workers abroad succeeded in reducing unemployment – a long-term problem of the Slovak economy. On the other side, from the point of view of the state, the employment of workers in Germany was an economic burden, because the workers had to be paid by the *SNB form, a clearing method of payment disadvantageous to Slovakia. In this system of payments, Slovakia gained high unpaid claims against Germany, which placed a heavy burden on the state treasury. Slovak Republic (1939 – 1945). Nazi Germany. Unemployment. Slovak economy. Clearing payment system.

Krátko po svojom vzniku uzatvárala prvá Slovenská republika (SR) medzištátne zmluvy predovšetkým so svojim garantom – Nemeckom. Základom slovensko-nemeckých vzťahov bol podpis Ochrannej zmluvy z marca 1939, ktorej súčasťou bol aj tajný protokol zameraný na hospodársku previazanosť oboch krajín. Okrem rôznych hospodárskych otázok a vzájomnej ekonomickej prepojenosti sa riešila aj otázka nedostatku pracovných síl v Nemecku a zároveň dlhodobý problém Slovenska, ktorým bola nezamestnanosť. Na základe dohody z 8. decembra 1939 o poskytovaní slovenských pracovných síl tretej ríši, odchádzalo za prácou do Nemecka každoročne okolo 40 000 ľudí a to na trvalé alebo sezónne práce. K odchodu za prácou motivovali slovenských robotníkov hlavne finančné výhody. Plat sa im totiž účtoval v ríšskych markách, ale bol vyplácaný v korunách. Vzhľadom k umelo nadsadenému kurzu¹ si týmto spôsobom zarobili oveľa viac ako na Slovensku.²

1 Kurz ríšskej marky a slovenskej koruny bol oficiálne stanovený na: 1 : 11,62. Reálne však predstavovali asi polovičnú hodnotu a neskôr sa reálny kurz pohyboval v pomere 1 : 4.

2 HEUMOS, Peter. Slovensko vo vojnovom hospodárstve tretej ríše. In *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1991, s. 70.

Obrovské nasadenie nemeckého hospodárstva a odchod miliónov mužov na fronty druhej svetovej vojny spôsobili, že v Nemecku sa prejavil akútny nedostatok robotníkov v priemyselných závodoch a v poľnohospodárstve. Vzniknutú situáciu nemecká strana riešila hlavne núteným a v menšej miere aj dobrovoľným nasadením cudzích pracovníkov v tretej ríši. Len tak sa mohol zabezpečiť rast priemyselnej výroby a uspokojiť požiadavky kladené na poľnohospodárstvo.

V júni 1944, keď zbrojárska výroba dosiahla v Nemecku svoj vrchol, 5,7 milióna zahraničných civilných pracovníkov, viac ako 1,9 milióna vojnových zajatcov a okolo 400 000 väzňov koncentračných táborov tvorilo 26 % zo všetkých zamestnancov vo Veľkonemeckej ríši. Takisto v okupovaných oblastiach Európy prinútili nacisti k nútenej práci milióny ľudí.³

Robotníci pracujúci v Nemecku samozrejme nemali pri svojej práci rovnaké podmienky a boli kategorizovaní do štyroch základných skupín: 1.) Dobrovoľní zahraniční pracovníci. Títo mohli počas celej vojny opustiť Nemecko a mali možnosť obracať sa aj na príslušné zastupiteľstvá svojej krajiny v Berlíne (do tejto skupiny patrili okrem iných satelitných krajín aj slovenskí robotníci); 2.) Nútene nasadení pracovníci s čiastočným vplyvom na podmienky vlastnej existencie (civilní pracovníci z obsadených území okrem Poľska a ZSSR); 3.) Nútene nasadení pracovníci s minimálnym vplyvom na vlastné existenčné podmienky (civilní pracovníci z Poľska a ZSSR, poľskí a talianski vojnoví zajatci); 4.) Nútene nasadení pracovníci bez akéhokoľvek vplyvu na vlastné existenčné podmienky (poľskí židovskí a sovietski vojnoví zajatci, väzni koncentračných táborov, ale aj Židia z táborov nútených prác).⁴

Na práce do Nemecka, Rakúska, či Protektorátu sa podľa dohody druhej Česko-Slovenskej republiky (Č-SR) a neskôr Slovenskej republiky s Nemeckom počas rokov 1939 – 1945 dobrovoľne zapojili aj robotníci zo Slovenska.

V čase od 13. – 19. januára 1939 sa na pôde česko-slovenského ministerstva sociálnej a zdravotnej správy v Prahe konali rokovania medzi česko-slovenskou a nemeckou vládou o zabezpečení česko-slovenských robotníkov na práce do ríše.⁵

Na tomto stretnutí sa dohodli tri zmluvy:

- 1.) o sezónnych poľnohospodárskych robotníkoch;
- 2.) stálych poľnohospodárskych robotníkoch a
- 3.) o česko-slovenských živnostníkoch.

Oproti starej dohode medzi Nemeckom a Československom o československých sezónnych robotníkoch z 11. mája 1928 nastali zmeny vo viacerých bodoch. Zároveň vzhľadom na nové územné rozdelenie prestala platiť aj dohoda medzi ČSR a Rakúskom z 24. júna 1925, ktorá takisto riešila najímanie sezónnych robotníkov.

3 SPOERER Mark. *Nucené práce pod hákovým křížem*. Praha : Argo, 2005, s. 11. Autor uvádza, že počas rokov 1939 – 1945 pracovalo v tretej ríši 100 000 slovenských robotníkov. Podľa údajov Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 sa reálny počet slovenských robotníkov blížil k číslu 200 000. Jozef Faltus a Václav Průcha sa zmieňujú o 160 000 robotníkoch.

4 SPOERER, ref. 3, s. 17.

5 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA BA), fond (ďalej f.) Ministerstvo hospodárstva 1938 – 1945, kartón (ďalej k.) 5, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 27. Najímanie slovenských robotníkov na práce do Nemecka.

Podľa uzatvorenej dohody nemuseli česko-slovenskí robotníci prispievať do ríšskeho vyživovacieho stavu a odvádzali iba zákonne stanovenú zrážku zo mzdy. Pracovníci boli zásadne najímaní iba prostredníctvom príslušných úradných miest podľa uzatvorených dohôd.⁶

Začiatkom roka 1939 sa ukazovalo, že na práce do Nemecka bude môcť odísť Čiech, Moravy a Sliezska 8 000 železničných robotníkov (vrátane kvalifikovaných), 2 – 3-tisíc baníkov, 10 000 nekvalifikovaných robotníkov; zo Slovenska 11 000 poľnohospodárskych robotníkov, 600 železničných robotníkov, 2 000 pomocných stavebných, 2 000 nekvalifikovaných baníkov, 500 kvalifikovaných robotníkov a z Podkarpatskej Rusi 4 – 5-tisíc poľnohospodárskych a lesných robotníkov.⁷

Konkrétni zamestnávateľia hlásili požiadavky na pracovné sily príslušným česko-slovenským štátnym krajinským úradom práce. Podpísané zmluvy boli predkladané v nemčine, češtine, slovenčine alebo v ukrajinskom jazyku. Predákov vyberali česko-slovenské úrady. Oboznámili ich s obsahom pracovnej zmluvy a s ich povinnosťami. Každému robotníkovi, ktorý podpísal zmluvu česko-slovenské úrady vydali osobitný cestovný pas.

Stáli poľnohospodárski robotníci sa podľa podpísanej zmluvy zaväzovali, že odpracujú v Nemecku minimálne jeden rok. Podpísanú zmluvu dostali nemecké a česko-slovenské úradné miesta, zamestnávateľ a robotník.

Príslušné nemecké úradné miesto malo podľa zmluvy zaplatiť česko-slovenskému úradu práce poplatok 5 Kč. Čo sa týkalo pracovných podmienok, či sociálneho poistenia mali českí a slovenskí stáli poľnohospodárski robotníci rovnaké postavenie ako nemeckí robotníci, pokiaľ nemecké zákonodarstvo nestanovilo iné podmienky pre cudzích štátnych príslušníkov.⁸ Česko-slovenské orgány zabezpečovali včasný odjazd robotníkov a príslušný nemecký úrad prevzal robotníkov na hranici.

Dôležitou súčasťou dohodnutých zmlúv bol aj systém transferu zárobkov robotníctva. Touto otázkou sa 15. – 18. februára 1939 zaoberala česko-slovenská a nemecká delegácia na stretnutí v Berlíne.⁹ Tu sa dohodli konkrétne sumy, ktoré mohli robotníci posielat' do vlasti: poľnohospodárski sezónni robotníci 31 RM mesačne, najviac 310 RM ročne; kvalifikovaní živnostníci 45 RM, resp. 450 RM a nekvalifikovaní živnostníci 35 RM, resp. 350 RM).

Aby sa dosiahla vyrovnaná mzdová hladina, uvažovalo sa, že 50 % mzdových úspor sa bude poukazovať cez špeciálne konto Národnej banky v nemeckej zúčtovacej pokladni a 50 % cez zvláštne konto (Sonderkonto) Národnej banky Česko-Slovenskej v Ríšskej banke. Pri vyúčtovaní úspor vyplácaných na toto konto sa predpokladal kurz 1 RM : 7 Kč. Národná banka Česko-Slovenská mala prednostne vyplácať peniaze prichádzajúce na špeciálne konto a výplata úspor sa nemala zdržiavať. V prípade potreby mali byť výplaty na zvláštnom konte kryté zálohou z česko-slovenskej strany.¹⁰ O dohodnutých záležitos-

6 Ref. 5.

7 Ref. 5.

8 Ref. 5.

9 SNA BA, f. Ministerstvo financií (ďalej MF) 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Rokovanie o mzdovom transfere s Nemeckom.

10 Ref. 9.

tiach bol informovaný aj predseda slovenskej vlády Jozef Tiso, ktorý s uvedenou úpravou súhlasil.

Vyriešením spôsobu prevodu miezd z Nemecka nadobudli zároveň platnosť aj tri dohody o najímaní a zamestnávaní česko-slovenských robotníkov v Nemecku z januára 1939 a mohlo sa pristúpiť k náboru pracovníkov.

Situácia v druhej Č-SR a celej strednej Európe sa však menila zo dňa na deň a 14. marca 1939 vyhlásil slovenský snem vznik Slovenského štátu a následne bol zriadený aj Protektorát Čechy a Morava.

Zmena politickej situácie, ktorá nastala po vzniku Slovenského štátu, pritom zákonite nemohla obísť ani hospodársky profil Slovenska. Po vzniku Slovenskej republiky prežíval slovenský priemysel vojnovú konjunktúru, ktorá bola výraznejšia ako v Protektoráte a prejavila sa – so značnými rozdielmi – vo všetkých hlavných odvetviach.

Veľkým problémom slovenského hospodárstva po vzniku Slovenského štátu, ktorý musela riešiť vláda a slovenskí národohospodári bola vysoká miera nezamestnanosti. Okrem investícií do hospodárstva, či výstavby nových železničných a cestných komunikácií pomáhal do značnej miery znížiť nezamestnanosť i odchod slovenských robotníkov za prácou do Nemecka.

Podľa dohody uzavretej medzi druhou Česko – Slovenskou republikou a Nemeckom malo odísť za prácou do Nemecka roku 1939 okolo 16 000 robotníkov. Zároveň bola dohodnutá výška úspor, ktoré sa mohli previesť do vlasti. Situácia po vyhlásení SR sa ale zmenila a do Nemecka odišlo viac ako 40 000 pracovníkov.¹¹ Začiatkom 5. júna 1939 pracovalo v Nemecku 46 021 robotníkov (27 017 – poľnohospodárski sezónni pracovníci, 11 173 – poľnohospodárski pomocníci, 3 176 – kvalifikovaní priemyselní robotníci, 4 655 – nekvalifikovaní priemyselní robotníci). Okrem toho bolo najatých 6 318 poľnohospodárskych sezónnych robotníkov a ešte bolo možné najat' 9 000 priemyselných robotníkov. Celkovo roku 1939 pracovalo v zahraničí okolo 90 000 Slovákov¹² (vrátane zamestnancov pracujúcich mimo Nemecka – P. M.).

Špecifická situácia s najímaním a odchodom robotníkov zo Slovenska nastala v septembri 1939, keď sa slovenská armáda zapojila do vojny proti Poľsku. Ministerstvo vnútra po dohode s Ministerstvom národnej obrany zastavilo v dôsledku mimoriadneho povolávania záloh odchod robotníkov na práce do Nemecka. Išlo konkrétne o záložníkov narodených v rokoch 1900 – 1919.¹³ Ostatní robotníci, ktorí mohli odísť do Nemecka, potrebovali k vycestovaniu cestovné doklady, potvrdenie ministerstva vnútra a krajin-ského úradu práce. Podľa nariadenia prezídia ministerstva vnútra z 22. septembra 1941 sa poskytli pre cestovanie do zahraničia, robotníkom najatým Ríšskym úradom práce určité úľavy. Podľa prijatého ustanovenia nevojaci, osoby prepustené z brannej moci a príslušníci druhej zálohy (41 – 50 roční) nepotrebovali k vycestovaniu povolenie vojenských úradov. Príslušníci prvej zálohy (do 40 rokov) potrebovali súhlas doplnovacie-

11 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Najímanie robotníkov na práce do Nemecka – transfer zárobkov do vlasti. 26. mája 1939.

12 KONEČNÝ Zdeněk – MAINUŠ František. Slováci na pracích v Německu a Protektorátě za druhé světové války. In *Historický časopis*, 1969, s. 569.

13 SNA BA, f.: MF 1939-1945, k. 121, inv. č. 26. Prepúšťanie robotníkov na práce do Nemecka – obmedzenie v dôsledku mimoriadneho povolávania zálohy. 13. septembra 1939.

ho okresného veliteľstva. Ríšsky úrad práce musel evidovať presné adresy pracovníkov z prvej zálohy a v prípade nového povolávania ich uvoľniť na Slovensko.¹⁴

V decembri 1939 sa v Berlíne konala porada medzi zástupcami ríšskeho ministra práce a predstaviteľmi slovenskej vlády. Predmetom rokovania bola príprava dohody starostlivosti o nezamestnaných medzi oboma štátmi navzájom. Štátni príslušníci oboch krajín mali vzájomne rovnocenné postavenie na prácach v zahraničí a nároky na dávky v nezamestnanosti platili rovnocenne v oboch štátoch.¹⁵

Takisto sa prerokovávali podmienky pre najímanie slovenských robotníkov do Nemecka na rok 1940. Slovenská delegácia prišla na rokovanie s požiadavkou zníženia celkového počtu robotníkov v Nemecku a Protektoráte.

Slovenskí predstavitelia argumentovali s veľkými investíciami do slovenského hospodárstva, stavbou železníc a ciest, na čo bol potrebný dostatok pracovných síl. Druhým argumentom boli vysoké finančné straty Slovenskej národnej banky (SNB) pri prevádzaní úspor z Nemecka cez clearingové účty.¹⁶

Následne bola podpísaná aj nemecko-slovenská dohoda o slovenských robotníkoch. Dodržala sa forma klasickej zmluvy, tak ako to bolo napr. pri slovensko-nemeckej obchodnej zmluve z júna 1939.¹⁷ Slovensko–nemecké zmluvy vykazovali formálne znaky oficiálnej dohody, väčšinou však boli pre slovenskú stranu nevýhodné. Dohoda z 8. decembra obsahovala nasledujúce ustanovenia:

1. Slovenská vláda vyhlásila, že je uzročená s tým, aby slovenskí robotníci boli najímaní na práce do Nemecka;

2. Zaväzovanie robotníkov sa uskutoční podľa pripojených zmlúv. Pred dôležitejšími zmenami v neprospech robotníctva, bude slovenskej vláde včas daná možnosť k zaujatiu stanoviska;

3. Na najímaní robotníkov sa z nemeckej strany zúčastnili povereníci ríšskeho ministerstva práce a zo slovenskej strany splnomocnené úrady ministerstva vnútra;

4. Z vystavených zmlúv získali po jednom exemplári príslušné nemecké úrady, príslušné slovenské úrady, zamestnávateľ a robotník;

5. Obedve strany mali dbať, aby sa najímanie a zamestnávanie dialo v súlade s dohodou;

6. Na základe uzavretej dohody vydávali slovenské úrady najatým robotníkom cestovné pasy s čo najnižšími poplatkami za ich vystavenie;

7. Príslušné slovenské úrady nechali robotníkov pred odchodom z domovskej obce prehliadnúť lekárom a zaočkovať;

8. Slovenské úrady sa postarali o presný odchod najatých robotníkov a nemecké úrady si ich prevzali na slovenských hraniciach;

9. Príslušný nemecký úrad poukázal slovenským úradom sprostredkovací poplatok 25 Ks za najatého robotníka (vrátane lekárskej prehliadky);

14 SNA BA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej MZV) 1939 – 1945, k. 975, inv. č. 32. Cestovanie do cudziny – úľava osobám najatých do práce Ríšskym úradom práce.

15 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26.

16 KONEČNÝ – MAINUŠ, ref. 12, s. 569.

17 TÖNSMEYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003, s. 194.

10. Pri dodržiavaní pracovných podmienok, vrátane pracovného súdництва, mali slovenskí robotníci rovnaké postavenie ako nemeckí robotníci;¹⁸

11. Nemecká strana sa postarala o mravne a zdravotne nezávadné ubytovanie slovenských robotníkov;

12. Slovenským robotníkom sa mali zrážať len zákonom predpísané zrážky zo mzdy a malo sa zamedziť dvojitému zdaneniu;

13. Každú zmenu pôvodne dohodnutých podmienok mali nemecké úrady oznámiť slovenským orgánom;

14. Nemocenské poistenie rodinných príslušníkov robotníkov, starobné a úrazové poistenie slovenských robotníkov;

15. Zvlášť sa mali upraviť prevody mzdových úspor a poistenie nezamestnaných;

16. Táto dohoda mala platiť až do 31. decembra 1940 a predĺžiť sa vždy o jeden rok, ak by sa najneskôr 1. októbra pred koncom kalendárneho roka nevyhoviedala.¹⁹

* * *

Podľa uzatvorenej dohody slovenskí robotníci zamestnaní v Nemecku prispievali počas svojej práce do Fondu pre nezamestnaných v Nemecku. Po vypršaní zmluvy a návrate na Slovensko, sa nie všetkým podarilo nájsť si okamžite prácu a potrebovali podporu v nezamestnanosti. Slovenská strana preto nemeckých zástupcov žiadala, aby sa vzniknutá situácia riešila príspevkom z Nemecka, ktorý by vykrýval výdavky poskytnuté robotníkom vracajúcim sa z Nemecka na Slovensko.²⁰ Nemecká strana nesúhlasila s podporou vysokého počtu nezamestnaných na Slovensku a poukázala na to, že nezamestnaní môžu byť okamžite umiestnení na prácu. Argumentovala tiež tým, že robotníci v Nemecku pracovali len krátky čas a nemajú nárok na podporu v nezamestnanosti. To sa podľa nemeckej strany týkalo 17 000 robotníkov, ktorí najmenej 39 týždňov platili v Nemecku príspevky pre nezamestnaných. Pre týchto potencionálnych nezamestnaných boli Nemci ochotní vyplatiť 1 RM za pracovný deň počas 36 pracovných dní – spolu 600 000 RM.²¹

Vzhľadom na potrebu založenia spomínaného podporného fondu pre nezamestnaných, ktorého financovanie spôsobovalo ťažkosti, navrhla slovenská strana vyplatiť 600 000 RM v šiestich splátkach od 1. januára 1940.

Položka zaplatená slovenskými robotníkmi v Nemecku, ktorá mala byť refundovaná na Slovensko pod titulom príspevkov na podporu v nezamestnanosti sa dohodla na sumu

18 Aj v právnej a pracovnoprávnej oblasti existovala medzi robotníkmi v Nemecku diferenciácia. Najvýhodnejšie postavenie mali pracovníci zo satelitných a neutrálnych štátov (aj Slovenska). Oficiálne dostávali rovnaké dávky potravín ako Nemci a takisto podliehali rovnakým pracovnoprávnym smereciam. Pri konkrétnom presadzovaní zákonov v bežnej prevádzke však mali úrady a zamestnávateľia veľký manévrovací priestor na ich praktické riešenie, ktoré nie vždy zodpovedalo dohodnutým podmienkam. SPOERER, ref. 3, s. 99, 15.

19 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Nemecko – slovenská dohoda o slovenských robotníkoch. 8. 12. 1939 Berlín.

20 SNA BA, f.: MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26.

21 SNA BA, f.: MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26.

600 000 RM za rok 1939.²² Správa z rokovaní bola predložená v nasledovnom znení slovenskej vláde na schválenie:

„1. navrhujeme, aby vláda schválila nemecko-slovenskú dohodu o slovenských robotníkoch vo všetkých prílohách a inštruovala ministerstvo zahraničných vecí, aby toto schválenie oznámilo nótou príslušným nemeckým úradom;

2. vláda mala vziať na vedomie dohodu o refundácii 600 000 RM za príspevky zaplatené slovenskými robotníkmi na poistenie proti nezamestnanosti.²³

Náhrada príspevkov poistenia v nezamestnanosti sa riešila permanentne až do decembra 1944. Slovenská vláda na svojom zasadnutí 22. novembra 1944 schválila návrh Reichstock für Arbeitseinsatz Berlin, podľa ktorého sa mala Slovensku poskytnúť náhrada vo výške 1 % z hrubej mzdy slovenským robotníkom podliehajúcim poisteniu v nezamestnanosti. Náhrada bola rozpočítaná aj spätne za jednotlivé roky:

– 1941: 20 038 robotníkov po 26 týždňov, 11 340 robotníkov po 40 týždňov: Spolu: 409 326 RM

– 1942: 24 732 robotníkov po 48 týždňov, 988 robotníkov po 26 týždňov: Spolu: 521 514 RM

– 1943: 18 839 robotníkov po 48 týždňov, 6 881 robotníkov po 26 týždňov: Spolu: 465 766RM²⁴

Vysoký počet slovenských pracovníkov v Nemecku si vyžiadal rokovania medzi Slovenskou národnou bankou a Ríšskou bankou. Tieto rokovania súviseli s problémami, ktoré sa vzťahovali na transfery finančných prostriedkov a nedostatok úhrady na clearingovom účte. Túto skutočnosť spôsobili vysoké pohľadávky Slovenska voči Nemecku, na vykrytie ktorých už neboli na clearingovom účte prostriedky. Transfer zárobkov slovenských robotníkov bol tak veľmi zložitý a vyžiadal si nové porady zúčastnených strán.

Na rokovaníach sa spelo k záveru, že problémy by sa dali odstrániť zvýšením nákupu tovaru v Nemecku. Konkrétne išlo o štátne investičné potreby, ktoré uvádzal investičný rozpočet na rok 1939. Nákup malo financovať ministerstvo financií zálohou v Poštovej sporiteľne. Z tohto dôvodu bolo potrebné znížiť aj prepočítavací kurz ríšskej marky, aby sa zvýšila kúpna sila slovenskej koruny.²⁵ Návrhy súvisiace s vyriešením transferu miezd robotníkov na Slovensko boli predložené slovenskej vláde a okrem iného predpokladali obmedzenie najímania robotníkov do Nemecka.

Slovenská národná banka si uvedomovala nevýhody vyplácania výplat v národnej mene bez toho aby dostala príslušnú protihodnotu. Keďže slovenskí robotníci posielali svoje úspory na zvláštne konto a slovenská vláda bola povinná vyplácať úspory v slovenských korunách vznikla vysoká pohľadávka Slovenska voči Nemecku, ktorá nikdy

22 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Rokovanie s Nemeckom o slovenských robotníkoch pracujúcich v Nemecku.

23 Ref. 22.

24 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 135, inv. č. 32. Slovenskí robotníci v Nemecku – náhrada príspevkov poisťovania proti nezamestnanosti.

25 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Najímanie robotníkov na práce do Nemecka – transfer zárobkov do vlasti. 9. júna 1939.

nebola uhradená.²⁶ Z tohto dôvodu sa snažila SNB tlmiť hornú hranicu úspor posielaných na Slovensko, čo pravdaže vzbudzovalo nespokojnosť robotníkov ako živiteľov rodín.

* * *

Problémy s vyplácaním poukazov riešila vláda prípisom zo 14. júna 1939, v ktorom rozhodla, že prednostne sa budú uhrádzať poukazy slovenských robotníkov cez Poštovú sporiteľňu pri kurze 1 RM : 9 Ks. Poštová sporiteľňa vypočítala poplatky za prevod i za poukaz a vyplatila sumu adresátom prostredníctvom poštových úradov prípadne prevodom na šekové účty. Ministerstvu financií každodenne oznamovala, koľko RM vyplatila a príslušnú sumu v Ks odpísala zo zálohy, ktorú ministerstvo financií zložilo na špeciálny účet.

K tomuto účelu sa zriadilo účtovanie s Nemeckou zúčtovacou pokladnicou v Berlíne. Zároveň sa vylikvidovali všetky poukazy, ktoré neboli vykryté od 28. apríla – 31. mája 1939. Takýmto spôsobom sa podarilo uhradiť väčšinu robotníckych poukazov prichádzajúcich z Nemecka. Zvýšený počet poukazov si vyžiadal zriadenie 8 zberných bánk, ktoré spolupracovali s Poštovou sporiteľňou.²⁷

Problémy s transferom finančných prostriedkov na Slovensko sa nepodarilo úplne vyriešiť a 11. novembra 1939 prišiel na Slovensko telegram od vyslanca v Berlíne Matúša Černáka, v ktorom súrne požadoval súhlas ministerstva financií na zloženie netransferovaných úspor slovenských robotníkov na tovarový účet. K predmetnej veci bola 14. novembra 1939 na ministerstve zahraničných vecí zvolaná porada za účasti ministrov: Ferdinanda Ďurčanského, Mikuláša Pružinského a Gejzu Medrického.²⁸ Na porade sa konštatovalo, že uvedenú otázku nie je možné vyriešiť k úplnej spokojnosti robotníkov. Hlavným problémom bola skutočnosť, že finančné prostriedky neboli na Slovensko transferované dohodnutým spôsobom a fyzické prenesenie vyššej sumy peňazí z Nemecka nebolo možné. Zároveň zloženie netransferovaných úspor na tovarový účet by spôsobilo okamžité spomalenie výplat slovenským exportérom a tým ďalšie obmedzenie slovenského exportu do Nemecka. Výsledkom porady bola dohoda o zložení finančných prostriedkov na účet Arbeiterlohnernsparmisse a zvyšok sa mal umiestniť na zvláštny účet pri Verrechnungskasse. Otvorenie zvláštného účtu malo okamžite vybaviť slovenské vyslanectvo v Berlíne.

Podľa ustanovenia predsedníctva vlády sa poukazy robotníkov prepočítavali kurzom 1 RM : 9 Ks. Príslušné clearingové výdavky SNB a Poštovej sporiteľne 4 Ks za jeden poukaz vyúčtovala Poštová sporiteľňa zvlášť a zaťažila nimi účet vyplatených záloh za

26 Vzhľadom k transferu mzdových úspor z Nemecka na Slovensko narástla clearingová pohľadávka Slovenska voči ríši na 2,3 mld. Ks. HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava : Alfa, 1978, s. 162. I Kamenec uvádza, že vďaka transferu finančných prostriedkov z Nemecka a vyplácaniu slovenských vývozcov tovarov prepočítaným kurzom v korunách prišla Slovenská národná banka o 2,5 mld. Ks. KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát v obrazoch (1939 – 1945)*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2008, s. 165.

27 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Transfer zárobkov slovenských robotníkov z Nemecka do vlasti. 28. júna 1939.

28 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Úspory robotníkov v Nemecku a ich transfer na Slovensko.

RM. Pre spresnenie platobného styku s Nemeckom vydalo v novembri 1940 ministerstvo financií smernice, podľa ktorých mal prebiehať transfer miezd z Nemecka. Slovenskí robotníci pracujúci v Nemecku poukazovali svoje úspory prostredníctvom nemeckého prepočítavacieho ústavu (Deutsche Verrechnungskasse).²⁹ Tieto financie boli potom vedené v SNB na účte Sonderkonto - Arbeiterlohnersparnisse. Preplácaním úspor slovenských robotníkov Poštovou sporiteľňou v Bratislave, sa stala Slovenská republika majiteľom týchto pohľadávok.³⁰ Súčasne sa riešilo aj realizovanie platieb do Nemecka, ktoré sa mohli vykonávať prostredníctvom ministerstva financií, medziministerským clearingom, cez účet Arbeiterlohnersparnisse, alebo priamo na adresu prijímateľa v Nemecku v hotovosti prostredníctvom poštovej sporiteľne na Warenkonto. Platby do Protektorátu po 1. októbri 1940 sa uskutočňovali cez Warenkonto a s dátumom pred 1. októbrom prostredníctvom Zberného účtu Protektorát – podúčet „A“.³¹

Cez účet Sonderkonto – Arbeiterlohnersparnisse sa vykonávali i náhrady za liečenie slovenských robotníkov pracujúcich v „Ríši“ a ich rodinných príslušníkov. Poukazy patrili Robotníckej sociálnej poisťovni a z tohto dôvodu sa náklady lekárov preplácali prostredníctvom uvedeného účtu.

Úspory na Slovensko mohli prevádzať len pracovníci s oficiálne uzatvorenou pracovnou zmluvou s podpisom niektorého nemeckého úradu práce. Ženatí poľnohospodárski robotníci mohli mesačne posilať 45 RM (405 Ks) a slobodní 35 RM (315 Ks) (za každú poukázanosť RM bola na Slovensku vyplatených 9 Ks). Vyššie sumy mohli posilať robotníci pracujúci v priemysle, a to slobodní 50 RM (450 Ks) a ženatí 60 RM (540 Ks).³² Pre neustálu nespokojnosť robotníkov s výškou miezd, ktorú mohli mesačne posilať na Slovensko sa transfer finančných prostriedkov zvýšil nasledovne: slobodní priemyselní robotníci 60 RM, ženatí 70 RM, slobodní poľnohospodárski robotníci 40 RM a ženatí 55 RM. Ak robotník poslal v príslušnom mesiaci menej peňazí, mal možnosť to kompenzovať v nasledujúcich mesiacoch. Pri návrate do vlasti mohol robotník priviesť maximálne 10 RM. Táto suma nepostačovala a preto slovenské ministerstvo zahraničných vecí žiadalo zvýšiť túto položku na 60 RM.

29 Určité nejasnosti s preplácaním úspor slovenských robotníkov domov sa vyskytli aj pri ich prevode z Generálneho gubernátu. Konkrétne išlo o firmu Sager Woerner, ktorá zložila na Sonderkonto Arbeiterlohnersparnisse pri Deutsche Verrechnungskasse 56 000 RM ako úspory slovenských robotníkov pracujúcich v Generálnom gubernáte. Firma nevedela, ako má úspory slovenských robotníkov v Nemecku poukázať ich rodinným príslušníkom a preto vyplatila protihodnotu RM v Ks a to 1 RM : 11, 60 Ks zo svojho bežného účtu v Slovenskej banke. Z tohto dôvodu žiadala, aby jej bola protihodnota v RM poukázaná na účet v Slovenskej banke. Ministerstvo financií požiadalo Ústredný úrad práce o zistenie, či slovenskí robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte boli zahrnutí do celkového počtu robotníkov pracujúcich vo Veľkonemeckej ríši a či zložené mesačné úspory neprekračujú dohodnutý limit. Ústredný úrad práce zistil, že robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte nie sú zahrnutí do celkového počtu robotníkov pracujúcich vo Veľkonemeckej ríši. Ministerstvo vnútra napokon rozhodlo, že žiadosti firmy Sager Woerner sa vyhovie a robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte sa dodatočne zahrnú do počtu robotníkov pracujúcich v Nemecku. SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 122, inv. č. 26.

30 Štátny ústredný banký archív Banská Štiavnica, f. Banská administratíva v Bratislave 1938 – 1951, k. 16, inv. č. 236, č. j. 2 713/1940. Smernice pre poukazovanie platieb do Veľkonemeckej ríše za dodávky.

31 Štátny ústredný banký archív Banská Štiavnica, f. Banská administratíva v Bratislave 1938 – 1951, k. 16, inv. č. 236, č. j. 2 564/1940.

32 SNA BA, f. Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, k. 32, inv. č. 17.

Aj napriek uskutočneným opatreniam prichádzali od slovenských robotníkov neustále sťažnosti,³³ „že úspory pre rodiny nie sú vyplácané včas a rodinní príslušníci sú vystavení núdzi a hladovaniu“.³⁴ Slovenská národná banka poukazovala na oneskorené uvoľňovanie zálohy 20 mil. Ks ministerstvom financií a na technické ťažkosti v Poštovej sporiteľni.

Určité správy o sťažnostiach slovenských robotníkov v Nemecku uviedol aj politik Ján Lichner: „Výdeľná možnosť v Nemecku bola rôzna. Niekde si zarobili slušne, ale inde zas veľmi málo, ale všade si sťažovali na nedostatok a špatnú kvalitu jedla. Ti, ktorí zarábali, nemali možnosť posielat' peniaze domov svojim rodinám. Z toho boli nepokoje doma a slovenská vláda musela použiť z prostriedkov Poštovej sporiteľne 100 miliónov korún na preddavky rodinám robotníkov v Nemecku pracujúcich.“³⁵

* * *

Problémy s vyplácaním sa prejavovali aj roku 1940, keď sa proti zvýšeniu transfereovanej sumy vyjadřila SNB, ministerstvo financií a Poštová sporiteľňa. Zdôvodňovali to rozdielnou mzdovou, cenovou hladinou a clearingom. Z tohto hľadiska nemohli prísľubiť, že štátna pokladnica bude mať roku 1940 dostatok mobilných prostriedkov na vyplatenie zvýšeného transferu.³⁶

Finančné prostriedky, ktoré sa posielali na Slovensko neboli jedinou formou prevodu zarobených miezd. Časť finančných prostriedkov využívali slovenskí robotníci na nákup v Nemecku. Ministerstvo financií oslobodilo vzhľadom na túto možnosť niektoré tovary od cla, ako napr.: potraviny, šatstvo, obuv, bicykle a veci určené pre rodinu a domácnosť (rádiá, náradie). Colné oslobodenie sa nevzťahovalo na koloniálny tovar, či predmety zakúpené za účelom predaja. Suma, za ktorú bolo možné tovar nakúpiť nesmela presiahnuť 5 000 Ks. Robotníci, ktorí sa vracali individuálne, museli cennejšie predmety vyznačiť na

33 Sťažnosť k vyplácaniu miezd na Slovensku napísali aj robotníci z okresu Kolín nad Rýnom: „Niže podpísaní Slováci – robotníci v Nemecku sa po dvoch mesiacoch obraciame na Vás v mene všetkých aby boli tie peniaze, ktoré odosielame našim rodinám vyplácané behom najkratšej možnej doby. Ponevač naše rodiny z domova píšú rozhorčené a veľmi smutné listy. Nemôžeme sa predsa nečinne prizerať – myslieť na to, že tí na ktorých živobytie sa my musíme starať na nich pracovať, aby tí museli hladovať, keďže vieme, že na úver sa žiť nedá. Z peňazí, ktoré sú prípustné k odoslaniu teda čiastka 40 mariek mesačne nie je dostatočná k výžive viacčlennej rodiny a neprídu li ešte ani tie načas nie je možno nám tu byť ani pracovať kľudne. Následky sú len tieto – každý rozhorčený nepresnosťou a oneskoreným doručovaním peňazí vidí východisko v tom, že sa treba brať domov. Neďívte sa tomu ale vžite sa trocha do situácie, v ktorej sa robotníci takýmto počínaním nachádzajú a musíte uznať, že je to veľmi ťažká situácia. A takéto postavenie má zasa ďalšie následky, neprajné pre celok. Žiadame týmto i o vyrozumieanie nejakou cestou pre všetkých, možno li posielat' veci a ktoré veci sú bez cla dovolené posielat'.“ SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26.

34 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Robotníci v Nemecku – poukazovanie úspor do vlasti. 7. júla 1939.

35 LICHNER, Ján. Správa o Slovensku pre ministerskú radu. In BYSTRICKÝ, Valerián - LETZ, Róbert - PODOLEC, Ondrej. (eds.). *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939*. Bratislava : AEP, 2007. s. 288. Správa bola napísaná na prelome rokov 1940/1941 pre československú exilovú vládu v Londýne.

36 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Zápisnica z porady konanej 12. februára 1940.

poslednej strane pasu, aby ich nedovážali viackrát.³⁷ Ministerstvo hospodárstva svojím výnosom z 26. mája 1941 upravilo vývoz potravín. Určené limity umožňovali vyviezť 10 kg potravín na jednu osobu. Prevážaný balík mohol obsahovať maximálne 3 kg pečiva alebo cestovín, 0,5 kg masla, 1kg údenej slaniny, 60 cigariet, prípadne 60g tabaku. Z Nemecka sa nesmel vyvážať koloniálny tovar, mydlo, múka a masť.³⁸ Pri transporte nakúpeného tovaru na Slovensko vznikali problémy pri jeho zasielaní poštou. Colnému úradu v Kútoch prichádzali žiadosti od rodinných príslušníkov robotníkov v Nemecku na oslobodenie od cla pre tovary, ktoré im prichádzali z ríše. Ministerstvo financií sa k tejto žiadosti vyjadrilo negatívne s odôvodnením, že colné oslobodenie platí iba ak nakúpené veci dovážajú robotníci priamo pri svojom návrate na Slovensko.

Situácia s dovozom tovaru na Slovensko nebola pre robotníkov príliš výhodná. Svoje sťažnosti prezentovali už 24. septembra 1939 na stretnutí slovenského sezónneho robotníctva z okolia Viedne. Argumentovali skutočnosťou, že vzhľadom na ťažké vojnové obdobie je dovoz potravín a ich nákup v Nemecku veľmi obmedzený. Takto prichádzal do úvahy iba dovoz menej potrebných tovarov. Svoje požiadavky robotníci zhrnuli do nasledujúcich bodov: zvýšenie limitu posielaných zárobkov rodinám na Slovensku, nepreplácanie nadčasových hodín, keďže na robotníkov sa vzťahoval nemecký pracovný a platový zákon, zníženie prídeltového deputátu a poskytnutie náhrad v peniazoch, sprehľadnenie otázky odvodovej povinnosti a vojenskej služby.³⁹

Problémy súvisiace s transferom finančných prostriedkov z Nemecka a ich preplácanie SNB spôsobovalo slovenskej ekonomike ťažkosti spôsobené umelo nadneseným kurzom RM voči Ks, či nevýhodným clearingovým stykom, ktorý musela národná banka financovať. Na druhej strane treba vidieť skutočnosť, že robotník si po príchode finančných prostriedkov na Slovensko pomerne slušne zarobil.

Ako sme už uviedli, najímanie robotníkov na práce do Nemecka pomáhalo riešiť dlhodobý problém Slovenska, ktorým bola nezamestnanosť. Záujem o prácu v Nemecku dokumentuje aj žiadosť o poľnohospodársko-robotnícke zmluvy pre pracovníkov z okolia Prievidze. Zástupcovia robotníkov, preto navštívili v apríli 1940 Úrad predsedníctva vlády. Na stretnutí uviedli, že o prácu sa v okrese uchádza 8 396 ľudí a z toho 6 861 o poľnohospodárske práce.⁴⁰ Z tohto dôvodu žiadali o zvýšený počet zmlúv na práce do Nemecka, čím by sa zmiernil počet nezamestnaných v regióne. Celkovo sa počítalo, že roku 1940 zo Slovenska odíde do Nemecka 53 000 pracovníkov,⁴¹ z toho 30 000 do priemyselných podnikov a 23 000 do poľnohospodárstva.

37 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 121, inv. č. 26. Slovenskí robotníci vracajúci sa z práce z Nemecka – bezcolný dovoz vecí nakúpených zo získanej mzdy. 18. júla 1939.

38 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 975, inv. č. 32. Povoľovanie vývozu potravín pre robotnícke transporty do Ríše.

39 Vojenský historický archív Trnava, f. Ministerstvo národnej obrany SR 1939 – 1945, prezídium 1939 – 1940, I. časť, k. 7, č. j. 1 0517/1939 prez.

40 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939 – 1945, k. 95, inv. č. 66.

41 Zdeněk Konečný a František Mainuš uvádzajú, že spolu s robotníkmi, ktorí zostali v ríši z roku 1939 ich bolo na území Veľkonemeckej ríše až 80 000. KONEČNÝ, – MAINUŠ, ref. 12, s. 573.

Podľa údajov ministerstva zahraničných vecí boli roku 1940 slovenskí robotníci rozmiestnení v Nemecku v nasledujúcich oblastiach a počtoch:

Tabuľka:

Landesarbeitsamt	priemysel	sezónni robotníci	čel'ad'	lesní robotníci
Bavorsko	1 823	524	397	
Brandenbursko	2 302	1 128	46	
Hesensko	234	1 054	106	
stredné Nemecko	6 144	1 831	14	
Dolné Podunajsko Viedeň	872			
Dolné Sasko	1 204	858		
Severná marka	1 100	973		
Horné Podunajsko Linec	961			
Východné Prusko		11		
Východná marka	3 307	10 924	488	1 289
Pomoransko		350		
Porýnie	38		1 071	
Sasko	1 540	739		
Sliezsko	6	261		
juhozápadné Nemecko	30	4		
Štajersko	1474			
Sudety	10	8 110		
Vestfálsko	350	197	1	

Podľa konečných a oficiálnych údajov pracovalo v Nemecku roku 1940 18 088 robotníkov v priemysle a 30 370 na poľnohospodárskych prácach, čo spolu predstavovalo 48 458 pracovníkov.⁴² V oficiálnych údajoch samozrejme neboli započítaní ilegálne pracujúci Slováci, ktorí ešte zvyšovali množstvo slovenských pracovníkov.

Vo februári 1940 vydalo ministerstvo vnútra konkrétne smernice pre najímanie robotníkov na práce do Nemecka. Pracovať do ríše nemohli ísť tí, ktorí ešte nemali za sebou vojenskú službu, robotníci, ktorí už boli na prácach v Nemecku a svoj pracovný

42 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 135, inv. č. 32. Robotníctvo najaté na práce do Nemecka v roku 1940.

pomer riadne neukončili, porušili dobré mravy, nepoctivo narábali s deputátom, či ich správanie inak poškodzovalo dobré meno Slovenska v zahraničí. Na druhej strane mali byť pri najímaní uprednostňovaní robotníci nemeckej národnosti, slobodní alebo ženatí – bezdetní muži.

Najímanie uskutočňovali slovenské úrady za spolupráce s povereníkmi ríšskeho ministerstva práce. Po vybratí robotníka musel mať každý vlastný cestovný pas a zároveň im slovenské úrady práce vyplnili: bankový preukaz, platobné príkazy, daňové osvedčenie o trvalom bydlisku, daňové osvedčenie o počte rodinných príslušníkov, potvrdenie o rodine na Slovensku, hlásenie o odchode a príchode robotníka a nemocenskú legitiáciu.⁴³

Vydané smernice obsahovali pokyny pre robotníkov podľa ktorých: *„Robotníctvo nech svoje pracovné miesta v Nemecku bez vedomia nemeckých úradov práce neopúšťa, keď toto spravia bez vedomia vyššie uvedených úradov, môže sa im stať, že ostanú bez zárobku, alebo nebudú môcť svoj zárobok posielat' do vlasti.“*⁴⁴

Pokiaľ mali robotníci trvalý pobyt na Slovensku nepodliehali dôchodkovej, občianskej a cirkevnej dani. Boli však povinní v Nemecku odvádzať invalidné, nemocenské poistenie a príspevok pre nezamestnaných.

Poplatky, medzi ktoré patrilo povolenie zamestnávania, povolenie práce a povolenie pobytu platili zamestnávateľia vo výške 3 RM. Tento poplatok bol stanovený podľa rozhodnutia úradu práce alebo policajného riaditeľstva na dobu 6 mesiacov, 1 rok, prípadne na čas platnosti cestovného pasu.

Súčasťou pracovného pobytu v Nemecku a Protektoráte bola taktiež realizácia návratu robotníkov na Slovensko po skončení pracovnej zmluvy. Išlo predovšetkým o poľnohospodárskych robotníkov, ktorým sa na jeseň končili poľnohospodárske práce. Roku 1941 začal odchod slovenských robotníkov z Protektorátu na Slovensko 6. novembra a podľa nariadenia prekročili štátnu hranicu pri Hornom Srní. Z Nemecka vychádzali špeciálne vlaky 20. novembra a nemali určené osobitné miesto prekročenia hranice. Spiatočné lístky pre robotníkov v Nemecku zabezpečovali predajne úradnej nemeckej cestovnej kancelárie Mitteleuropäisches Reisebüro. V Protektoráte malo na starosti spiatocný transport Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe po dohode s príslušnou skupinou ríšskeho protektora a úradmi práce. Slovenské ministerstvo dopravy a verejných prác nariadilo, aby sa v záujme robotníkov vybralo cestovné za slovenskú trať už v Nemecku. Takto mohli robotníci využiť marky, ktoré si nemohli poukázať ani doniesť domov. Pre slovenské železnice bola cena lístka pre dospelého 56 Ks a pre deti 4 – 10 rokov 28 Ks. V cene bola zahrnutá doprava batožiny 150 kg pre dospelých a 75 kg pre deti.⁴⁵

Odchod slovenských pracovníkov do ríše si vyžiadal zvýšenie sociálnej starostlivosti o danú skupinu slovenských občanov. Situácia sa musela riešiť už roku 1939, keď v Nemecku zostalo cez zimu ešte okolo 35 000 robotníkov. Boli medzi nimi hlavne robotníci pracujúci v priemysle, ale zostala tam aj časť poľnohospodárskych robotníkov, ktorí si

43 Štátny archív Levoča – pobočka Stará Ľubovňa, f. Okresný úrad Stará Ľubovňa 1923 – 1945, k. 55, č. j. 30 326/IV/a-1940. Slovenskí robotníci v Nemecku. Pokyny k najímaniu v roku 1940.

44 Ref. 43.

45 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 593, inv. č. 32. Návrat poľnohospodárskych robotníkov z Nemecka a Protektorátu.

našli prácu v továrňach a na stavbách. Ochrana a zabezpečenie sociálneho postavenie robotníkov sa ukázali ako nedostatočné. Robotníci svoje sťažnosti adresovali predovšetkým slovenskému vyslanectvu v Berlíne, ktoré nebolo schopné všetky námietky vyriešiť. Podľa vzoru Talianska, Bulharska, či Maďarska sa vybuodovala sieť úradníkov a duchovných, ktorí mali zabezpečiť potreby Slovákov v Nemecku.

Vláda sa z tohto dôvodu snažila zintenzívniť sociálnu a kultúrnu prácu medzi robotníkmi v Nemecku. Počas vládneho rokovania sa navrhlo, aby na kultúrnu a sociálnu prácu boli vyslaní študenti sociológie, ďalej sa plánovalo vyslanie jedného tlmočníka na 500 – 1500 slovenských robotníkov, ktorý by mal na starosti ochranu robotníctva. Na návrh koncipienta politickej správy Jozefa Schwarza sa malo v záujme ochrany robotníkov prijať do zamestnania niekoľko úradníkov. Títo administratívni pracovníci nemuseli mať podľa prideleného návrhu ani stredoškolské vzdelanie, museli však ovládať nemecký jazyk a mať kladný vzťah k sociálnej práci. Predpokladalo sa, že finančne sa táto situácia bude riešiť z manipulačných poplatkov, ktoré poskytovala nemecká strana za každého najatého robotníka.⁴⁶

Návrh na zabezpečenie ochrany slovenských robotníkov sa realizoval v apríli 1940, keď podľa rozhodnutia ministerstva vnútra boli vybraní na sociálnu ochranu slovenského robotníctva sociálni referenti Ľudovít Mutňanský a Štefan Holienčík pre obvod slovenského vyslanectva v Berlíne a Michal Šimonovič pre obvod generálneho konzulátu vo Viedni. Postupne sa organizačná sieť úradu Ochrany robotníkov zo Slovenska začala rozrastať a okrem Berlína pôsobila tiež v iných mestách a zvýšil sa aj počet úradníkov.⁴⁷

V dňoch 17. – 19. februára 1941 sa uskutočnili v Bratislave rokovania o začleníení slovenských robotníkov pracujúcich v Nemecku do Deutsche Arbeitsfront (DAF), so štatútom hosťujúcich členov. Slovenskí robotníci ako hosťujúci členovia mali rovnocenné postavenie s nemeckými zamestnancami. Slovenskú delegáciu na rokovaníach zastupovali páni Bezák, Rusnák a Schwarz, nemeckú stranu zastupoval F. Mende, Halde, Griehmann a Schoch.⁴⁸

Pre zamestnancov určených na sociálnu ochranu slovenského robotníctva v Nemecku v rámci DAF bol vypracovaný osobitný služobný poriadok.⁴⁹ Slovenskí sociálni

46 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939 – 1945, k. 95, inv. č. 66. Návrh koncipienta politickej správy Jozefa Schwarza o ochrane slovenských robotníkov v Nemecku.

47 KONEČNÝ – MAINUŠ, ref. 12, s. 589. So slovenskými robotníkmi v zahraničí súvisel aj ich návrat z Belgicka a Francúzska v druhej polovici roka 1940. Otázka ich cesty na Slovensko a poskytnutie ubytovania sa vyriešili návrhom ministerstva vnútra na poukázanie 15 mil. Ks z kurzového zisku robotníckych úspor v Nemecku na účet Ústrednej sociálnej poisťovne. Finančná čiastka slúžila na stavbu budovy družstva „Nová doba“, pričom na samotnej výstavbe sa podieľalo priemerne 1 000 robotníkov. Takýmto spôsobom sa aspoň čiastočne vyriešilo umiestnenie rodín robotníkov, ktorí sa museli vrátiť z Belgicka a Francúzska. SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 122, inv. č. 26. Slovenskí robotníci v Belgicku a vo Francúzsku – návrat do vlasti a zaistenie práce a bytov pre ich rodinných príslušníkov.

48 Slovenskí robotníci v Nemecku organizovaní v DAF. In *Gardista*. 21. 2. 1941, s. 3.

49 Podľa služobného poriadku mali zamestnanci okrem iného slovenské robotníctvo viesť tak „*aby voľný čas robotníctva využívali k jeho vzdelávaniu, k čistote, zavádzali hranie slušných spoločenských hier, čítanie kníh, hranie ochotníckych divadiel, usporiadávali kabarety, výchovné prednášky a i.*“ SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 135, inv. č. 32. Služobný poriadok pre zamestnancov určený pre sociálnu ochranu slovenského robotníctva v Nemecku.

pracovníci zabezpečovali potreby slovenských robotníkov v rámci DAF na základe dohody z 19. februára 1941 uzatvorenej medzi Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky a nemeckým DAF. Prijatie a prepúšťanie zamestnancov mal vo svojej kompetencii na základe poverenia ministerstva vnútra vyslanec SR v Berlíne, ktorý osobne podpisoval potrebné dekréty. Vyslancu Slovenskej republiky v Berlíne splnomocnil 24. júla 1941 na základe dohody s DAF minister vnútra Alexander Mach, po dohode s predsedom vlády Vojtechom Tukom, k menovaniu zamestnancov určených pre výkon ochrany slovenského robotníctva v Nemecku.

Pri prijatí do zamestnania zložil sociálny zamestnanec nasledujúce prehlásenie:

*„Sľubujem na svoju česť a svedomie, že sverené mne úlohy budem plniť svedomite a čestne, záujmy robotníkov hájiť, slovenskému štátu verne slúžiť, úradné tajomstvo zachovávať a zabraňovať všetkému, čo by mohlo dobrému menu Slovenska a dobrému pomeru slovensko-nemeckému škodiť. Som si vedomý svojich povinností ako aj toho, že ich porušenie má za následok moje okamžité prepustenie.“*⁵⁰

Zamestnanci podľa výkonu služby používali tituly: delegát, referent, kancelársky zamestnanec a k tomu aj zodpovedný stupeň funkcie: ústredný, župný, okresný. Služobný poriadok riešil platové podmienky, podľa ktorých prináležal zamestnancovi: základný plat, zahraničný príspevok, príspevok na manželku, príspevok na deti, príspevok na ošatenie, cestovné výdavky pri nastúpení služby alebo ukončení služby a cestovné výdavky pri služobných cestách. Základný plat sa pohyboval podľa funkčného miesta a veku od 80 – 120 RM mesačne a zahraničný príspevok od 270 – 515 RM mesačne. Dĺžka dovolenky bola určená: zamestnanec do 30 rokov, ktorý odpracoval v kalendárnom roku najmenej 8 mesiacov mal nárok na 14 dní voľna na zotavenie, pracovník starší ako 30 rokov na 21 dní dovolenky. Delegáti a referenti mali predpísané povinné nosenie rovnošaty Hlinkovej gardy (HG).⁵¹

Zvláštne ustanovenie služobného poriadku nariaďovalo Vyslanectvu Slovenskej republiky v Berlíne viesť o každom sociálnom zamestnancovi osobitný spis, ktorého súčasťou boli koncepty a správy týkajúce sa zamestnancov a zároveň aj koncepty odhlášok a prihlášok týkajúcich sa penzijného a nemocenského poistenia.

Počas pobytu robotníkov v Nemecku sa vyskytli prípady, že pracovník prišiel o svoju prácu a nedokázal si z dôvodu nedostatku financií zabezpečiť nové pracovné miesto alebo sa nemohol vrátiť na Slovensko. Na vyriešenie uvedeného problému poukázalo v októbri 1940 ministerstvo vnútra ministerstvu zahraničných vecí finančný príspe-

50 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 135, inv. č. 32. Služobný poriadok pre zamestnancov určených pre sociálnu ochranu slovenského robotníctva v Nemecku. 4. mája 1942 nastúpil na miesto výkonu sociálnej ochrany robotníctva v Nemecku Július Schwarz, ktorému boli podľa nariadenia ministerstva financií priznané nasledujúce služobné pôžitky: ročná mzda vo výške 11 760 Ks, zahraničný prídavok 17 928 Ks, ošatné 2 200 Ks, jednorazová podpora na rovnošatu HG 1 000 Ks. Pôžitky uvedené v Ks sa prepočítavali pevným kurzom, stanoveným pre výplatu platov zamestnancov zastupiteľských úradov vo výške 1 RM : 5, 20 Ks.

51 Okrem oblečenia boli presne určené nariadenia pre správanie sa zamestnanca, napr.: muži sa museli každý deň holiť a ženám sa zakazovalo nákladné obliekanie, maľovanie „aby nevzbudili u svojich kolegyň, ktoré majú nižšie platy, závisť alebo podozrenie, že náklady na ich strojenie si získavajú nečestným spôsobom“. SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 135, inv. č. 32. Služobný poriadok pre zamestnancov určených pre sociálnu ochranu slovenského robotníctva v Nemecku.

vlak rozdelený medzi zastupiteľské úrady SR v Nemecku. Finančná hotovosť vo výške 52 000 Ks bola určená na:

1. poskytovanie podpôr na cestu do vlasti robotníkom chorým a iným, ktorí nezávisle zostali bez potrebných prostriedkov;
2. nákup pomôcok potrebných k výkonu sociálnej ochrany (knihy, časopisy);
3. zálohy na cestovné pre robotníkov, ktorým vypršala platnosť spätočných cestovných lístkov,
4. podpory na výživu robotníkov počas cesty do vlasti;
5. ďalšiu praktickú sociálnu činnosť podľa uváženia príslušného sociálneho referenta;
6. udelenie odmeny 280 RM za prácu, ktorú vykonával Emanuel Zurkulák na konzuláte vo Viedni v auguste 1940 a na paušálnu úhradu jeho cestovných výdavkov pri cestách k pracovným skupinám slovenských sezónnych poľnohospodárskych robotníkov v okolí Viedne.⁵²

V každom väčšom meste ríše, kde pracovala skupina slovenských robotníkov sa postupne zriadili tzv. Samovzdelávacie kultúrne krúžky pracovnej pospolitosti, ktoré mali zabezpečovať kultúrnu a národnú osvetu slovenských pracovníkov.⁵³ Aby sa zlepšila informovanosť robotníkov začali roku 1940 vychádzať v slovenčine noviny *Slovenský týždeň*.

Slovenských robotníkov v ríši navštevovali slovenskí politickí predstavitelia, ktorí pri stretnutiach robotníkom pripomínali „priateľstvo“ medzi slovenským a nemeckým národom. V podobnom duchu sa niesla aj návšteva A. Macha v Göringových závodoch v Linzi, kde ho privítal generálny konzul Rudolf Vávra. A. Mach si pre robotníkov pripravil propagačný prejav: „*Plňte tu povinnosť, povinnosť čestného spojenectva a verného priateľstva v boji o novú Európu a spravodlivé miesto slovenského národa v tejto Európe. Vy ste povinní na fronte v tejto práci byť vojakmi novej Európy [...]*“⁵⁴ Rôzne propagačné prejavy stúpcov slovensko-nemeckého spojenectva, ale u pracovníkov nemali veľký ohlas. Slovenskí robotníci totiž odchádzali za prácou do Ríše, nie z dôvodu blízkych vzťahov s Nemeckom, ale z čisto ekonomických dôvodov lepšieho zárobku a finančného zabezpečenia svojej rodiny na Slovensku.

Starostlivosť o robotníkov sa okrem sociálnej a kultúrnej oblasti zameriavala aj na duchovnú sféru. Ministerstvo vnútra vyslalo prostredníctvom Ústredného úradu práce do Nemecka duchovných, ktorí vykonávali medzi robotníkmi pastoračnú činnosť. Kňazi boli pridelení Vyslanectvu Slovenskej republiky v Berlíne, ktoré určovalo miesto ich pôsobnosti. Duchovný so sídlom v Berlíne zároveň plnil funkciu vedúceho duchovnej starostlivosti. Úlohou kňazov bola výlučne duchovná starostlivosť a vysvetlenia v sociálnej oblasti podávali na to určení pracovníci.

52 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 974, inv. č. 32. Slovenskí robotníci v Nemecku úprava sociálnych otázok – starostlivosť o rodinných príslušníkov, poukaz podpory. 14. októbra 1940.

53 O kultúru slovenských robotníkov v Nemecku. In *Gardista*. 5. 6. 1943, s. 4.

54 Veľké úlohy slovenských robotníkov v Nemecku. In *Slovák*. 12. 2. 1941, s. 3. Podobnú návštevu uskutočnil napr. náčelník Hlavného štábu HG Karol Murgaš, ktorý sa stretol s asi 500 slovenskými robotníkmi v Hannoveri.

Pastoračnú starostlivosť⁵⁵ o slovenských robotníkov v Nemecku mal v kompetencii Biskupský ordinariát v Spišskej Kapitule. V marci 1940 si spišský biskup Ján Vojtaššák vyžiadal štatistiku slovenských robotníkov v Nemecku, aby mohol do väčších centier prideliť kňazov.⁵⁶

Zmluvné podmienky pre najímanie slovenských robotníkov do Nemecka sa roku 1941 ani 1942 príliš nemenili. Po rozpútaní bojov na východnom fronte získala na význame zásada nenajímania odvodových ročníkov. Zvýšené odvodové povinnosti a nové pracovné príležitosti na Slovensku sa zákonite odrazili na počte najatých slovenských robotníkov. Roku 1942 ich odišlo 40 000 z toho 6 000 do Protektorátu. Kritická situácia bola v priemyselných podnikoch, kde už Slovensko nemohlo poskytnúť požadovaný počet pracovníkov. Určité rezervy sa ešte stále dali nájsť medzi poľnohospodárskymi robotníkmi.

Ešte krízovejšie pomery s najímaním pracovníkov nastali roku 1943, keď z požadovaných 50 000 robotníkov Slovensko zabezpečilo len 34 000 osôb, z ktorých odišlo 5 000 do Protektorátu.⁵⁷ Určité obavy z odchodu do Nemecka boli celkom pochopiteľné, vzhľadom na zhoršujúcu sa vojenskú situáciu nacistov a pravidelné bombardovanie nemeckých miest, v ktorých pracovali aj slovenskí robotníci.

Financie na preplácanie úspor slovenských robotníkov, ktoré dávalo k dispozícii Ministerstvo financií Slovenskej republiky predstavovali ročne asi 550 mil. Ks. Táto suma tvorila značnú časť štátnych príjmov, ktoré sa odčerpávali zo štátnej pokladnice. Položka sa úmerne zvyšovala s narastajúcim počtom robotníkov v ríši.

Potrebné finančné prostriedky na vyplácanie poukazov sa museli získavať i v rokoch 1942 – 1943, keď napr. za obdobie 1. októbra 1942 – 30. septembra 1943 bolo vyplatených takmer 400 mil. Ks a na nasledujúci rok bola stanovená suma 400 mil. Ks. Táto suma sa dohodla na siedmom zasadnutí slovenského a nemeckého vládneho výboru 28. októbra 1943. Z uvedenej čiastky sa do konca roka postupne vyplátilo 100 mil. Ks (október – 30 mil., november – 40 mil., a december – 30 mil.)⁵⁸

Rok 1944 znamenal pre Nemecko vzhľadom k jeho dlhotrvajúcemu nasadeniu na frontoch úplný deficit pracovnej sily. Nemci sa preto veľmi intenzívne zaujímali o pracovníkov – cudzincov a najímanie robotníkov do Nemecka pokračovalo aj na Slovensku.

55 Slovenskí duchovní podávali správy aj o „morálnej spôsobilosti“ slovenských pomocníčok v domácnosti, ktoré pracovali v rodinách: „*Mladšie dievčatá vo veku 19 – 24 rokov všetky neovládajú im uložené práce vykonať. Taktiež mnohé z týchto dievčat sa neosvedčili. Volný čas si svojvoľne predlžujú, ostávajú von aj cez noc. Klamú zamestnávateľov, že v nedeľu chodia do kostola a ony sa túlajú v Prátry... Taktiež mladšie dievčatá podliehajú tu vo Viedni ľahko morálnej skaze vzhľadom na tú okolnosť, že tu prišlo medzi nimi niekoľko ľahkomyselných dievčat. Účelné by bolo pre postrach niektoré pomocnice, ktoré sa neosvedčili a hanbu robia poslať domov, ale to je podmienené tým, že doterajší zamestnávateľia dostanú za tieto náhradu.*“ SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 974, inv. č. 32.

56 SNA BA, f. MZV 1939 – 1945, k. 974, inv. č. 32. Štatistika slovenského robotníctva v Nemecku. V apríli 1940 boli vyslaní na pastoračiu do Ostmarky (Rakúska) dvaja kňazi: Augustín Novajovský do Eisenerzu a Ján Slivka do Linzu. Augustín Novajovský musel v októbri 1940 opustiť svoju oblasť a na jeho miesto bol pridelený Jozef Pavčík, ktorý pôsobil v okolí Drezdy. Dňa 26. mája 1942 nastúpil ako duchovný pre pastoračiu aj rehoľný duchovný Ján Kováč, ktorému bol vymeraný mesačný plat 2 080 Ks a mesačný cestovný paušál 1 040 Ks.

57 KONEČNÝ – MAINUŠ, ref. 12, s. 577.

58 SNA BA, f. MF 1939 – 1945, k. 122, inv. č. 26. Transfer robotníckych zárobkov z Nemecka.

Ešte v máji vyzývali úrady práce a notárske úrady občanov, aby sa zúčastnili najímania robotníkov do Nemecka (o prácu sa mohli uchádzať osoby staršie ako 16 rokov).⁵⁹ Obvodné notárske úrady prezentovali ešte aj v lete 1944 nasledujúci oznam:

*„V prípade, že vo vašej obci nachodia sa robotníci, ktorí na Slovensku nemôžu obdržať prácu vyzvite ich, aby sa prihlásili na poľnohospodárske práce do Nemecka cestou úradu práce, ktorý im na požiadanie zaobstará pracovnú zmluvu do toho kraja Nemecka, do ktorého by najradšej išli pracovať. Dovoľujem si poznamenať, že v terajších vojnových časoch sa nemôže trpieť, aby niekto nepracoval a preto sa musí zapojiť do riadneho pracovného procesu každý práceschopný občan.“*⁶⁰

Okrem robotníkov v Nemecku pracovali pre nemecké vojnové potreby takisto zamestnanci na Slovensku a to predovšetkým v zbrojárskych a strojárnských podnikoch. Nemecká historička T. Tönsmeier uvádza, že roku 1944 pracovalo pre nemecký zbrojársky priemysel na Slovensku 48 000 zamestnancov.⁶¹

Podmienky v Nemecku neboli príliš bezpečné a preto sa väčšina robotníkov chcela po skončení zmluvy vrátiť domov. Podľa praxe z predchádzajúcich rokov odchádzali hlavne sezónni poľnohospodárski robotníci na práce začiatkom jari a v novembri alebo decembri sa vracali domov. Iba menšia časť z nich zostávala v Nemecku aj počas zimy. Slovenskí robotníci sa až do roku 1943 mohli po vypršaní zmluvy vrátiť domov bez väčších ťažkostí. Dobrovoľne pracujúci robotníci z okupovanej Európy nemali takéto možnosti a nemecké úrady im mohli predĺžiť zmluvu bez ich súhlasu.

Transporty, ktoré zabezpečovala nemecká strana, ale roku 1944 zlyhali a slovenskí robotníci mali až na malé výnimky stráviť celú zimu v Nemecku. V prípade sezónnych poľnohospodárskych pracovníkov išlo o takmer 17 000 ľudí. Robotníci nemali záujem zostať v Nemecku a takmer všetci sa chceli vrátiť domov.⁶² So vzniknutou situáciou sa muselo zaoberať ministerstvo vnútra, ktoré rokovalo so zástupcami nemeckých úradov a dosiahlo, že slovenskí robotníci sa mali po zlepšení transportných možností vrátiť na Slovensko.⁶³ Robotníci sa zároveň nezaväzovali pracovať ďalšiu sezónu alebo dokonca

59 Štátny archív Prešov – pobočka Vranov nad Topľou, f. ONÚ Vyšný Žipov 1940 – 1944, k. 10, inv. č. 61. Nemecko – najímanie poľnohospodárskych robotníkov.

60 Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Lučenec, f. Obvodný notársky úrad Divín 1924 – 1944, k. 5, inv. č. 95. Záujem o prácu slovenských poľnohospodárskych robotníkov roku 1944 bol markantný aj v Protektoráte na jednotlivých českých hospodárstvách: „Dovoľuji si tímto o povolení slovenských sezónnych dělníků do zaměstnání v roce 1944. Svou žádost si dovoluji odůvodnit následovně: Obhospodařuji 151 ha orné půdy na velkostatku, který jest vzdálen od vesnic, do kterých jest nejmenší vzdálenost 2 km, od průmyslových středisek jest vzdálen nejméně 6km, od dráhy 10 km, takže obhospodařování statku jest stíženo... Prosim proto slavné ministerstvo hospodářství a práce by laskavě vzalo na tyto okolnosti zřetel a slovenské sezónní dělníky mi přidělilo“ Národní archiv Praha, f. MHP 1942 – 1945, k. 423, inv. č. 194. Žádost o povolení slovenských sezónnych děl. K zaměstnání v roce 1944.

61 TÖNSMEYER, ref. 17, s. 194.

62 Žiadosti o návrat rodinných príslušníkov prichádzali aj prezidentovi Jozefovi Tisovi: „Na jar 1944 som dve moje deti 16 ročné dievča a 17 ročného chlapca pustil na práce do Nemecka pod podmienkou a sľubom, že po skončení ťatevných prác sa vrátia. To sa však nestalo. Neprišli ani na sviatky. Prosim o umožnenie návratu lebo mám obavu, že sa nikdy nevrátia.“ SNA BA, f. Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, k. 261, inv. č. 17. Žiadosť o návrat detí z Nemecka. 19. 1. 1945.

63 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939 – 1945, k. 95, inv. č. 66. Slovenskí poľnohospodárski robotníci v Ríši – umožnenie návratu.

na neurčitú dobu. Nemecká strana si však vyžiadala, že tieto opatrenia sa nebudú týkať príslušníkov nemeckej národnej skupiny na Slovensku.

Takýmto spôsobom sa slovenskí robotníci postupne dostávali na konci druhej svetovej vojny do svojej vlasti. Záležitosti s pracovníkmi, ktorí počas rokov 1939 – 1945 pracovali v Nemecku a Rakúsku sa riešili aj po skončení vojny. V máji 1946 sa uskutočnil súpis ich úspor a pohľadávok voči bývalým zamestnávateľom. Poverenictvo sociálnej starostlivosti zároveň upozornilo robotníkov, aby v zmysle vyhlášky Národnej banky Československej finančné prostriedky donesené z Nemecka v hotovosti uložili najneskôr do 10. mája 1946 v najbližšom peňažnom ústave. Na uložené peniaze dostali dotknuté osoby potvrdenku.⁶⁴ Kapitola pracovného pobytu slovenských zamestnancov v Nemecku, Rakúsku, Čechách a na Morave sa tak uzavrela viac ako rok po skončení druhej svetovej vojny v Európe.

Pracovný pobyt na území „Tretej ríše“ počas druhej svetovej vojny absolvovalo približne 200 000 obyvateľov Slovenska. Odchod robotníkov do Nemecka môžeme posudzovať z dvoch aspektov. Na jednej strane musíme konštatovať, že najímanie slovenských robotníkov do tretej ríše prebiehalo na báze dobrovoľnosti a po uzatvorení riadnej pracovnej zmluvy. Hlavným motivačným faktorom bol dobrý finančný zárobok a zabezpečenie rodiny doma na Slovensku. Prácou robotníkov v zahraničí sa zároveň podarilo znižovať nezamestnanosť na Slovensku, ktorá bola dlhodobým problémom slovenského hospodárstva. Na druhej strane z pohľadu štátu bol pobyt robotníkov v Nemecku ekonomickou záťažou, spôsobenou vyplácaním miezd robotníkov, ktoré musela uskutočňovať SNB formou, pre Slovensko nevýhodného, clearingového platobného styku. Pri takomto systéme platieb Slovensku vznikali vysoké neuhradené pohľadávky voči Nemecku, ktoré negatívne vplývali na rozvoj slovenskej ekonomiky.

ARBEITS-, SOZIAL- UND KULTURBEDINGUNGEN VON SLOWAKISCHEN ARBEITERN IM DEUTSCHEN REICH IN DEN JAHREN 1939 – 1945

PETER MIČKO

Die Entstehung der ersten Slowakischen Republik (1. SR) am 14. 03. 1939 wurde vor allem durch die Änderung der geopolitischen Situation in Mitteleuropa und durch die Bemühung von Adolf Hitler die Tschechoslowakei zu zerschlagen, hervorgerufen. Nach der Entstehung der 1. SR bemühte sich das nazistische Deutschland um den maximalen Einfluss auf die slowakische Wirtschaft. Sie hatte zur Aufgabe die deutschen Kriegsoperationen, mit Lieferungen von notwendigem Material, völlig zu unterstützen. Ein starker Druck von Deutschland auf die slowak-

64 Štátny archív Prešov – pobočka Vranov nad Topľou, f. OÚ Nižný Hrabovec 1945 – 1950, k. 5, inv. č. 32. Slovenskí robotníci v cudzine – odovzdanie prinesených RM v hotovosti. 7. mája 1946.

ische Wirtschaft war während der ganzen Existenz der 1. SR offensichtlich. Wenigstens zum Teil bemühten sich die slowakischen Volkswirtschaftler dies zu vermeiden. Eine wichtige Aufgabe der slowakischen Regierung und Wirtschaftsfachleute war auch die Senkung der Arbeitslosenzahl. Außer Investitionen in die Wirtschaft, löste man dieses Problem durch eine freiwillige Beschäftigung der slowakischen Arbeiter in Deutschland. Nach dem abgeschlossenen Abkommen gingen jährlich 40 000 Arbeiter nach Deutschland. Dazu wurden die slowakischen Arbeiter vor allem durch die finanziellen Vorteile motiviert. Ihr Lohn wurde nämlich in Reichsmarken berechnet, aber in Kronen ausbezahlt. Dank dem künstlich hochgehaltenen Wechselkurs, konnten sie auf diese Art und Weise viel mehr verdienen, als in der Slowakei.

Es gab aber häufig Probleme bei den Überweisungen und Lohnauszahlungen und die Arbeiter beschwerten sich oft darüber. Sie argumentierten mit verspätetem Transfer der Finanzmittel an ihre Familien. Die slowakischen Arbeiter übten in Deutschland und Protektorat die Saisonarbeiten aus, oder arbeiteten als fest angestellte Arbeiter in der Landwirtschaft und Industrie. Mit fortlaufender Wandlung auf den Fronten des 2. Weltkrieges im Jahr 1943, traten auch Probleme mit der Anwerbung der Arbeiter nach Deutschland auf. Die Situation steigerte sich im Jahr 1944, als die Werke, in denen die slowakischen Arbeiter arbeiteten, regelmäßig bombardiert wurden. Nach einigen Schwierigkeiten mit der Rückkehr in die Heimat, an der Jahreswende 1944/1945, wurde im Jahr 1945 die sechsjährige Etappe der Arbeitseinsätze der slowakischen Arbeiter in Deutschland beendet.

VŠEOBECNOSŤ ANTISEMITIZMU A JEDINEČNOSŤ HOLOKAUSTU: PRÍKLAD SLOVENSKA

HANA KLAMKOVÁ

KLAMKOVÁ, Hana. The Universality of Anti-Semitism and the Uniqueness of the Holocaust: Slovakia as a Case Study. *Historický časopis*, 2009, 57, 4, pp. 679-702, Bratislava.

While anti-Semitism is usually perceived as a universal phenomena, the Holocaust is often viewed as a unique and unprecedented event. However, when it comes to explaining the Holocaust, reference to anti-Semitism seems to be the only answer, the sole factor that led to the tragedy. But if – in one or another form – anti-Semitism is a constant feature, what makes the Holocaust an unparalleled experience? The aim of this study is not to investigate the uniqueness or “historization” of the Holocaust, but rather to analyze the relation between anti-Semitism as a phenomena and the Holocaust as an event. The concerned relation is studied on the example of Slovakia, in the period between the formation of Slovak national consciousness and the end of the Second World War.

Anti-Semitism. Holocaust. Slovakia.

„Antisemitizmus – náboženský, či ekonomický, kultúrny, alebo rasový, virulentný, či umiernený bol po tisícročia takmer ekumenickým fenoménom. A predsa bol holokaust bezprecedentná udalosť.“¹

Zygmunt Bauman

Spojením ekumenický antisemitizmus poukazuje sociológ Zygmunt Bauman na dlhé trvanie protižidovských predsudkov a na ich súbežnú mnohotvárnosť. Ak by som sa nateraz uspokojila so zjavne nepresnou definíciou antisemitizmu – keď antisemitizmus rovná sa nenávisť voči Židom – tak v tej či onej podobe je tento fenomén súčasťou dejín po necelé dve tisícročia. Podľa Baumana je antisemitizmus viac-menej permanentný jav, ktorý má síce rôzne formy, jeho podstata je ale v zásade nemenná. Holokaust, čiže nacistická snaha vyvraždiť európske židovstvo, je však – na rozdiel od antisemitizmu – bezprecedentná udalosť. Holokaust nemá byť s čím porovnaný.²

Bez toho, aby som sa púšťala do diskusie o jedinečnosti či naopak „historizácii“ holokaustu, ktorá ani nie je predmetom tejto štúdie, preskočím k slovám historičky Shulamit Volkov, ktorá napísala: *„Historiografia týkajúca sa holokaustu je dlhodobo sférou sporných a súperiacich názorov. Zdá sa ale, že jedna záležitosť zostala trvalou, a to na-*

1 BAUMAN, Zygmunt. *Modernosť a holokaust*. Preložila Michaela Chorváthová. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 61-62. (Pokiaľ to nie je uvedené inak, všetky citácie z cudzojazyčnej literatúry preložila Hana Klamková.)

2 O absolútnej jedinečnosti holokaustu je možné polemizovať. K tejto téme pozri napr. BAUER, Yehuda. *Rethinking the Holocaust*. New Haven – London : Yale University Press, 2002, s. 39-67.

*priek určitým odchýlkam – spoliehanie sa na antisemitizmus ako odôvodnenie ,konečného riešenia‘ nacionálnych socialistov. Napriek rôznym nesúhlasným vyjadreniam, skoro všetci historici napokon siahnu k antisemitizmu ako k jedinému dôležitému elementu pri skúmaní cesty, ktorá viedla do Osvienčimu – či už kľukatej alebo priamej.*³

Táto štúdia si kladie dve otázky: existuje spojovacia čiara medzi antisemitizmom a holokaustom? Bol holokaust logickým vyústením antisemitizmu? Otázku vzťahu medzi antisemitizmom a holokaustom skúmam v dvoch rovinách, rovine teoretickej a na príklade Slovenska v období medzi utváraním slovenského národného povedomia a koncom druhej svetovej vojny. Pri analyzovaní holokaustu – a cesty, ktorá k nemu viedla – sa pojmy ako „antijudaizmus“, „antisemitizmus“, prípadne „protižidovské cítenie“ často používajú bez vysvetlenia. Aké nálady alebo prejavy označuje termín antisemitizmus? Či inak, dajú sa skutočne všetky protižidovské postoje zastrešiť prívlastkom antisemitiské? Má antisemitizmus jednu konkrétnu formu alebo má tento fenomén rôzne varianty? Je zjavné, že spoľahlivému a presnému definovaniu antisemitizmu bráni skutočnosť, že protižidovské postoje sa často vyznačovali (a dodnes vyznačujú) obsahovou komplexnosťou až protirečivosťou. Pokúsím sa aspoň o náčrt, a to napriek vedomiu, že sa dopustím určitého zjednodušenia.

Judeofóbia a vytvorenie pojmového Žida

Antisemitizmus, slovo, ktoré má vystihnúť „najdlhšie trvajúcu nenávisť“, nie je úplne šťastný výraz.⁴ Autorstvo termínu antisemitizmus je najčastejšie pripisované nemeckému publicistovi Wilhelmu Marrovi, ktorý ho po prvýkrát použil na konci sedemdesiatych rokov devätnásteho storočia.⁵ Nový výraz, ktorý na konci 19. storočia ešte len čakal na presnejšie obsahové naplnenie, mal symbolizovať prekonanie tradičného, zväčša nábožensky motivovaného protižidovského cítenia (*Judenhass*). Historik Yehuda Bauer sa domnieva, že Marrova potreba prísť s novým označením pre nenávisť k Židom sčasti súvisela aj s jeho negatívnym vzťahom ku kresťanstvu, ktoré bolo „židovským výmyslom. Nový termín znel vedecky, neoznačoval Židov, ale každý vedel na koho a na čo sa vzťahoval; termín popisoval nový fenomén, ktorý vychádzal z nacionalistického

-
- 3 VOLKOV, Shulamit. Anti-Semitism as Explanation: For and Against. In POSTONE, Moise – SANTNER, Eric (eds.). *Catastrophe and Meaning: The Holocaust and the Twentieth Century*. Chicago : The University of Chicago Press, 2003, s. 34. Volkov týmto odkazuje na tzv. intencionalistov a funkcionalistov, a tým na dva základné smery v interpretácii nacionálneho socializmu a tzv. konečného riešenia židovskej otázky. Zjednodušene povedané, kým intencionalisti vysvetľujú vývoj nacistického Nemecka dôrazom na Hitlerov zámer a ideológiu, funkcionalisti poukazujú na chaotický až anarchistický charakter tretej ríše, ktorý viedol k radikalizácii nacistickej politiky. Bližšie pozri: BROWNING, Christopher R. *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992, s. 86-121; NIŽŇANSKÝ Eduard. *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945 – 1990)*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995.
 - 4 Pozri WISTRICH, Robert S. *Antisemitism : The Longest Hatred*. London : Thames Methuen, 1991.
 - 5 Nie všetci historici s týmto súhlasia. Walter Laqueur vidí Marrova „zásluhu“ skôr v spopularizovaní a obsahovom rozšírení termínu. Podľa Laqueura sa totiž termín antisemitizmus objavoval už v päťdesiatych rokoch 19. storočia. Pozri LAQUEUR, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: Od starověku do dnešních dnů*. Preložila Petruška Šustrová. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2007, s. 26.

a rasovo biologického prístupu.⁶ V priebehu dejín sa termín antisemitizmus ujal natoľko, že napríklad dnes sa často používa bez toho, aby sme si uvedomili, že etymologicky nedáva zmysel, pretože „*neexistuje žiadny semitizmus, ku ktorému je možné byť proti*“.⁷ Z histórie je navyše zrejmé, že nálady alebo prejavy označované ako antisemitské boli skoro výlučne namierené proti Židom a spravidla sa nedotkli ostatných semitských národov, resp. národov, ktoré hovoria semitským jazykom.

Čo spôsobilo, že pôvodný *Judenhass* prestal byť aktuálny? V predmodernej spoločnosti určovala z veľkej časti verejnú mienku, a tým aj vzťahy vtedajších kresťanov a Židov, raná kresťanská cirkev. Joshua Trachtenberg, reformovaný rabin a autor kníh o stredovekom nazeraní na Židov sa domnieva, že za kvalitatívnym zhoršením pomerov medzi kresťanmi a Židmi, ku ktorému došlo vo vrcholnom stredoveku, stojí snaha ranej kresťanskej cirkvi zaistiť si dominantné postavenie a dokázať nadradenosť svojho učenia nad judaizmom.⁸ V snahe prekonať judaizmus sa stredoveká cirkev „*uchýlila k bežnému triku odporcov – k ohováraniu*“. Súčasťou tohto ohovárania, okrem útokov na židovskú vieru ako takú, bolo vykonštruovanie teologického Žida, postavy, ktorá bola cirkvou prezentovaná ako „*černokňažník, ludojed, travič, rúhač, skutočný diablov advokát*“, všetko v jednej osobe.⁹

Bauman dochádza k podobnému záveru, keď si všíma spojitosť medzi cirkvou podnecovanou nenávisťou voči Židom a snahou definovať a upevniť pozíciu kresťanstva. Vymedzenie sa voči Židom sa podľa neho stalo súčasťou stredovekej kresťanskej identity. Bauman v tejto súvislosti pozoruje, že stredovekú nenávisť voči Židom posilňovalo ich postavenie ako skupiny, ktorá nepatrila „*ani k ešte neobrátеным pohanom, ani ku kacírom, ktorí stratili milosť, k ani jednej z dvoch zúrivo bránených a brániteľných hraníc kresťanstva [...] Ich prítomnosť bola neprestajnou výzvou pre spoľahlivosť kresťanských dôkazov. Táto výzva sa dala potlačiť alebo aspoň zmierniť len tak, že sa židovská tvrdohlavosť vysvetľovala ako plánovaná zloba, nečestný úmysel a morálny úpadok*“.¹⁰ Špecifickosť vo vzťahu kresťanstva k judaizmu spôsobila, že sa Židia „*stali predmetom mocnej a zlovestnej fascinácie, ktorú by za iných okolností sotva vzbudzovali*“. Rovnako ako predtým Trachtenberg, aj Bauman dospel k názoru, že z potreby po „*sebareprodukciu cirkvi a jej ekumenickej dominancii*“ si raná kresťanská cirkev vytvorila židovskú postavu (Bauman túto postavu nazýva pojmovým Židom), ktorá predstavovala „*strašné následky prekračovania hraníc, neúplného začlenenia do stáda, každého správania okrem bezpodmienečnej lojálnosti a nedvojzmyselnej voľby; bol prototypom a základným modelom nekonformnosti, heterodoxie, anomálie a úchylky*“. Trachtenbergov teologický

6 BAUER, Yehuda. Problems of Contemporary Antisemitism. Príspevok na konferencii *Rethinking Antisemitism: The Holocaust and the Contemporary World*, 3. – 5. mája 2003, Stevenson College, University of California, Santa Cruz, kópia príspevku vo vlastníctve autorky.

7 Ref. 6.

8 Pozri TRACHTENBERG Joshua. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. New York : Behrman's Jewish Book House, 1939; TRACHTENBERG, Joshua. *The Devil and the Jews : The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Anti-Semitism*. Philadelphia : The Jewish Publication Society, 2002.

9 TRACHTENBERG, *The Devil and the Jews*, ref. 8, s. 159-163.

10 BAUMAN, ref. 1, s. 68.

Žid a Baumanov pojmový Žid majú ešte niečo spoločné, obidvaja sú vymyslenou entitou a s reálne existujúcim Židom majú rovnako málo spoločného ako so skutočným kresťanom. Inak povedané, teologický či pojmový Žid neexistuje mimo predstavy tých, ktorí v jeho existenciu uverili. Skutočnosť, že vykonštruovaný Žid v reálnom svete neexistuje, jeho účinok neoslabuje, naopak, obohacuje ho o dve dôležité vlastnosti: nesmrteľnosť a nelogickosť. To, že teologický či pojmový Žid je vymyslený, je totiž prakticky nemožné dokázať – jeho nerozpoznateľnosť predsa môže byť výsledkom dokonalej židovskej pretvácky. Povedané spolu so Zygmuntom Baumanom, nelogickosť vytvoreného obrazu Žida „*poznačila mýtickú jednotku, ktorá ich mala zmeniť v démonickú, mocnú silu; silu, ktorá je zároveň silne fascinujúca i odpudivá, a predovšetkým desivá*“.¹¹

Rozoberanú nenávisť voči Židom by viac ako antisemitizmus vystihol pojem anti-judaizmus či judeofóbia, a to napriek tomu, že ani tieto označenia nemôžu dostatočne vystihnúť komplexnosť popisovaného fenoménu. Korene stredovekého antijudaizmu je nutné hľadať v snahe ranej kresťanskej cirkvi zaistiť svojmu učeniu dominantné postavenie – a prekonať tak judaizmus, náboženstvo, z ktorého kresťanstvo vzišlo. Je zrejmé, že aj keď sa s nelogickosťou nenávisť voči Židom stretávame i v dobe modernosti, tradičný antijudaizmus mohol fungovať najmä v prostredí, v ktorom boli Židia (v zmysle náboženskej menšiny) od kresťanov izolovaní fyzicky, bránami židovských get, ako aj zvykovo či rituálne. V predemancipačnej dobe sa kresťania a Židia síce stretávali, ale vždy za určitým, zväčša vopred dohodnutým cieľom. Ako poznamenáva Jacob Katz, bez ohľadu na to, či sa zástupcovia oboch komunít stretávali kvôli obchodu, alebo spolu prišli do styku v školách alebo u lekárov, ich schôdzka mala vždy praktický význam.¹² Inými slovami, Židia a Nežidia sa zišli výhradne vtedy, keď jeden od druhého niečo potreboval, nie pretože by jednoducho chceli. Fyzické a spoločensko-sociálne oddelenie Židov od Nežidov je pritom hlavným predpokladom nábožensky motivovanej nenávisťi, a to už tým, že jasne a nepochybniteľne vymedzuje kto je kto, čiže kto je príslušníkom židovského a kto kresťanského vierovyznania.

Moderné formy antisemitizmu

Osvietenická filozofia rozumu, ktorá Európou prestupovala od konca 17. storočia, zmenila spoločenské vzťahy starého kontinentu od základov. Kým približne do obdobia Veľkej francúzskej revolúcie bola národná identita a náboženstvo chápané nerozlučne, osvietenstvo svojim dôrazom na rozum podkopalo dovtedy nepochybniteľnú pozíciu viery a z náboženského presvedčenia urobilo viac-menej súkromnú záležitosť. Z titulu toho, čo osvietenstvo hlásalo, čiže predovšetkým racionalizmus, humanizmus a univerzalizmus, nie z nejakých prevelkých sympatií voči židovskej menšine, prijali osvietenští filozofia myšlienku, že aj Židia musia byť v budúcnosti plne začlenení do štátu a spoločnosti, v ktorej žijú.¹³ Postoj osvietencov výstižne vystihol Walter Laqueur, ktorý

11 BAUMAN, ref. 1, s. 70.

12 KATZ, Jacob. *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation, 1770 – 1870*. New York : Syracuse University Press, 1998, s. 42-43.

13 Pozri tiež KATZ, Jacob. *From Prejudice to Destruction: Anti-Semitism, 1700 – 1933*. Cambridge, Mass. – London : Harvard University Press, 1980, s. 1-10; KATZ, Jacob. *Tradition and Crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages*. New York : Syracuse University Press, 2002, s. 214-225.

napísal: „Napriek tomu, že prední osvietení myslitelia bojovali za toleranciu, ich postoj k Židom bol prinajmenšom zdržanlivý. Voltaire nemal pre Židov nič len opovrhnutie, považoval ich za netolerantných a fanatických. [...] Iné významné osobnosti boli ochotné urobiť výnimku pre vzdelaných Židov, ale nie pre tých fúzatých.“¹⁴ Ak odhliadneme od prevažne odmeraného vzťahu osvietených filozofov k Židom (známou výnimkou bol v tomto ohľade Gotthold Ephraim Lessing), tézou o rovnocennosti každého človeka osvietenstvo významne prispelo k vzniku prostredia, v ktorom „Židia a Nežidia začali stretávať jeden druhého v situáciách, ktoré neurčoval bezprostredný obchodný záujem“.¹⁵ Bez toho, aby som osvietenскеj filozofii upierala jej úlohu pri vytváraní nového, rovnocennejšieho nazerania na európskych Židov, považujem za dôležité zdôrazniť, že emancipácia Židov by nemohla nastať bez hlbokkej transformácie vtedajšej stredovekej spoločnosti. V pozadí tejto premeny bola snaha absolutistického vladára „sústrediť s pomocou byrokratického aparátu moc vo svojich rukách. V súlade s touto novou formou vlády bola všetkým stavom postupne odobratá samosprávnosť a absolutistický vladár premenil členov rozličných stavov na občanov.“¹⁶ Ak mali byť Židia, ktorí boli akýmsi tretím stavom (so svojimi povinnosťami, ale tiež právami) pre vladára užitoční, museli byť do panovníkovej plánu začlenení aj oni.¹⁷

V historiografii prevláda pohľad, ktorý na emancipáciu Židov nazerá – povedané s istým zveličením – ako na čarovné vyslobodenie z hrôz stredovekého geta. Historik Salo Baron, výstižne označovaný aj ako „ikonická osobnosť medzi historikmi Židov“,¹⁸ je často spomínaný v súvislosti s jeho kritikou „uplakanej koncepcie židovských dejín“, podľa ktorej bol stredovek pre Židov výlučne temným obdobím. V súlade s touto kritikou Baron v jednej zo svojich najčastejšie citovaných esejí odmieta názor, podľa ktorého bola emancipácia „úsvitom nového dňa po najhrôzostrašnejšej nočnej more“.¹⁹ Baron v spomínanej esejí rekonštruuje život stredovekých Židov, spochybňuje hrôzostrašnosť ich života – a emancipácii tak uberá trochu z jej čarovnosti.

Aj v súvislosti s vývojom vzťahov medzi Židmi a Nežidmi sa o emancipácii zvykne hovoriť ako o prelomovom momente, ktorý vytvoril podmienky pre kvalitatívne lepšie spolužitie medzi obidvoma komunitami. Rovnaká chvála je adresovaná aj sprievodnej osvietenскеj filozofii. V mnohom je tento názor správny. V dobe rozumu vyzdvihovalá sekulárna spoločnosť mala kľúčový význam pre židovskú menšinu – ak náboženstvo nebolo tým, čo určovalo hodnotu človeka, getá (fyzické i spoločenské) boli zbytočné. Laqueur ponúka o niečo menej jednostranný výklad. Podľa neho síce „z historickej perspektívy viedli myšlienky osvietenstva k emancipácii Židov, avšak prispeli tiež k vzniku moderného antisemitizmu“.²⁰ Používaný termín emancipácia Židov je totiž relatívne

14 LAQUEUR, ref. 4, s. 70.

15 KATZ, ref. 12, s. 42.

16 KATZ, Tradition and Crisis, ref. 13, s. 226.

17 Bližšie pozri KATZ, Tradition and Crisis, ref. 13; BARON, Salo W. Ghetto and Emancipation: Shall We Revise the Traditional View? In *The Menorah Journal*, 1928, roč. 14, č. 6, s. 515-526.

18 ENGEL, David. Crisis and Lachrymosity: On Salo Baron, Neobarionism, and the Study of Modern European Jewish History. In *Jewish History*, 2006, roč. 20, č. 3-4, s. 243.

19 BARON, ref. 17, s. 50.

20 LAQUEUR, ref. 4, s. 71.

nové označenie pre to, o čom sa na konci 18. storočia hovorilo ako o občianskom zlepšení stavu Židov.

Toto označenie vychádza z názvu eseje pruského diplomata Christiana Wilhelma von Dohma, ktorú roku 1781 napísal na žiadosť svojho priateľa, predstaviteľa židovského osvietenstva, Mosesa Mendelssohna. Dohm v eseji, ktorá je predovšetkým výzvou k udeleniu občianskych práv francúzskym a nemeckým Židom, argumentuje, že „všetko, z čoho sú Židia obviňovaní, je spôsobené politickými podmienkami, v ktorých v súčasnosti žijú, a každá iná skupina ľudí, ktorá by žila v rovnakých podmienkach, by bola vinná z identických chýb“.²¹

Dohm bol presvedčený, že keďže Žid je najprv človek a až potom Žid, zrovnoprávenie jeho postavenia z neho urobí rovnako dobrého občana ako je ktokoľvek iný. Ale bolo tomu skutočne tak? Proti emancipácii Židov nezaznievali len teologické argumenty, mnoho Dohmových a Mendelssohnových súčasníkov bolo presvedčených, že Židia majú toľko chybných vlastností, že ich žiadne občianske práva nezachránia. V pozadí týchto argumentov stála myšlienka, že to nie je judaizmus, ktorý zo Židov urobil ľudí neschopných zlepšenia, ale že sa takými jednoducho narodili.

V čase, keď Marr hľadal nové pomenovanie pre nenávisť voči Židom, už nevystupoval proti Židom ako kresťan, ale ako Nemec. Marr svoju ideológiu rasovej nenávisťi artikuloval v dvoch po sebe napísaných pamfletoch, nesúcich príznačné názvy *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum: Vom nicht confessionellen Standpunkt aus betrachtet* a *Wählet keinen Juden! Der Weg zum Siege des Germanenthums über das Judenthum: Ein Mahnwort an die Wähler nichtjüdischen Stammes aller Confessionen*. Marr emancipáciu prezentoval ako istý krok k židovskej dominancii, ako politickú poistku židovského ekonomického vykorisťovania. Z formálnej i obsahovej stránky pamfletov je zrejmé, že Marr využíval antisemitské nálady k vlastným politickým cieľom. Marr v rovnakom roku ako napísal spomínané pamflety (1879), založil Antisemitskú ligu (*Antisemiten-Liga*). Tá bola nielen prvou nemeckou organizáciou nesúcou označenie antisemitská, ale zároveň prvou organizáciou, v ktorej antisemitizmus slúžil politickým cieľom.

Politizácia a inštitucionalizácia sú dôležitými znakmi, ktoré odlišujú rasový antisemitizmus od tradičnej, predovšetkým nábožensky motivovanej nenávisťi voči Židom. Marr bol presvedčený, že emancipácia urobila nemeckých Židov silnejších a mocnejších ako kedykoľvek predtým. Keďže podľa Marra nebola podstata konfliktu medzi Nemcami a Židmi náboženská, ale národná a rasová, integrácia, resp. asimilácia Židov nemohla nič zmeniť. Inými slovami, konverzia síce mohla Židom pomôcť stať sa kresťanmi, Nemcami sa ale nikdy stať nemohli.

Už z názvov obidvoch pamfletov je zrejmé, že podľa Marra boli Židia a Nemci v neľútostnom konflikte. Aby však Nemci nad emancipovanými Židmi zvíťazili, potrebovali účinnejšie a presnejšie nástroje. K tomu bolo podľa Marra nutné inštitucionalizované politické úsilie, a to v rámci politických strán a rôznych, k politickej agitácii

21 DOHM, Christian Wilhelm. Concerning the Amelioration of the Civil Status of the Jews. In MENDES-FLOHR, Paul – REINHARZ, Yehuda (eds.). *The Jew in the Modern World: A Documentary History*. New York; Oxford : Oxford University Press, 1995, s. 31.

vytvorených organizácií a asociácií. Politické protižidovské presvedčovanie malo samozrejme pokračovať aj v novinách.²²

V porovnaní s rezervovaným vzťahom osvietencov k Židom, radikálnejší postoj Wilhelma Marra, ktorý v humanizmus ani princípy individualizmu neveril, nebude až takým prekvapením. Marr reprezentoval tých, ktorí neverili v existenciu Nemca židovského pôvodu a vylučovali možnosť, že by Žid mohol byť dobrým a cteným občanom. Pre Marra predstavovalo vyčlenenie Židov z nemeckej spoločnosti istotu, ktorú emancipácia podkopala. Povedané slovami Zygmunta Baumana, „[v]o Francúzsku, Nemecku a Nemeckom ovládanej časti Rakúsko-Uhorska bola reálna pravdepodobnosť, že sa všetci Židia, skôr či neskôr ‚socializujú‘, alebo ‚budú socializovaní‘ na Nežidov, a teda sa stanú kultúrne neodlišiteľnými a spoločensky neviditeľnými. Pri neprítomnosti starých zvykových a právne zakotvených praktík segregácie sa táto absencia viditeľných znakov rozdielnosti mohla javiť iba ako ekvivalent samotného vymazania hranice.“²³ Antisemiti verili, že hranice medzi Židmi a Nežidmi treba vybudovať nanovo. „Človek najprv je a až potom koná; nech spraví čokoľvek, nemôže zmeniť to, čím je. Toto je zhruba filozofický základ rasizmu.“²⁴

Z predchádzajúcich riadkov je zrejmé, že medzi tradičnými protižidovskými náladami a modernými variantmi antisemitizmu je veľa spoločných, ale i rozdielnych znakov. Tým pravdepodobne najdôležitejším spojovacím článkom je spomínaná nelogickosť protižidovských postojov, ako sme to pozorovali v prípade Trachtenbergovho teologického a Baumanovho pojmového Žida. Tradičný *Judenhass* mal svoje korene v snahe kresťanskej cirkvi zaistiť si dominantné postavenie, a tým pádom bol priamo namierený proti judaizmu. Moderný antisemitizmus sa považoval za prekonanie tradičného (a nedokonalého) antijudaizmu. Rasový antisemitizmus nereagoval na rozdiely medzi Židmi/židmi a Nežidmi/kresťanmi, ale na hrozbu, že obidve predtým vyhranené skupiny môžu splynúť v jeden celok. Povedané inak, pre Marra a novodobých antisemitov bola židovská viera druhotným problémom, tým prvotným bola hroziaca integrácia a asimilácia židovskej menšiny.

Antisemitizmus v slovenskom historickom kontexte

Cieľom predchádzajúcej časti bolo teoreticky vymedziť pojem i samotný fenomén antisemitizmu. Moderná, rasovou teóriou podložená nenávisť voči Židom je totiž najčastejšie uvádzaná ako pôvodca tragédie holokaustu. Aby som sa však vyhla retrospektívnemu vysvetľovaniu dejín, budem problematiku antisemitizmu skúmať v širšom historickom kontexte. Je možné na príklade Slovenska poukázať na kontinuitu v protižidovskom čítaní?

Predtým ako budem na tieto otázky hľadať odpoveď, vrátim sa ešte raz k definícii antisemitizmu. Za antisemitské budem v nasledujúcich častiach považovať tie prejavy, ktoré sú namierené voči Židom – nie na základe toho, čoho sa ako jednotlivci dopustili

22 LEVY, Richard S. *Antisemitism in the Modern World: An Anthology of Texts*. Lexington, Mass. : D. C. Heath, 1991, s. 75-76. Viac k Wilhelmovi Marrovi pozri ZIMMERMANN, Moshe. *Wilhelm Marr: The Patriarch of Antisemitism*. Studies in Jewish history. New York : Oxford University Press, 1986.

23 BAUMAN, ref. 1, s. 97.

24 BAUMAN, ref. 1, s. 98.

alebo mali dopustiť, ale jednoducho preto, že sú Židmi. Vychádzam pritom z klasickej poučky amerického psychológa Gordona Allporta, ktorý (negatívny) predsudok definuje ako „*odmietavý alebo nepriateľský postoj k človeku, ktorý patrí do určitej skupiny, a to len preto, že do tej skupiny patrí, a preto sa predpokladá, že má nežiaduce vlastnosti, pripisované danej skupine*“.²⁵

Slovenské národné obrodzenie potom chápem ako „*proces zamýšľanej zmeny statusu kolektivity s nedostatočným vedomím spolupatričnosti prostredníctvom reidentifikácie*“.²⁶ Tento proces na Slovensku začal v priebehu osemdesiatych rokov 18. storočia, keď Anton Bernolák predstavil prvý návrh slovenského pravopisu. Trvalo však viac ako pol storočia, kým začali vzdelanci Horného Uhorska hlásať existenciu slovenského národného celku.

Prečo je ale vlastne národné obrodzenie dôležité pre pochopenie antisemitizmu, respektíve slovensko-židovských vzťahov? Tibor Pichler poukázal na to, že cieľom obrodeneckých snáh bolo presadiť existenciu akéhosi staronového národa. Národovci prezentovali národ ako niečo prirodzené, a to najmä v protiklade k štátu, zároveň sa však usilovali etnickú kolektívitu obroditiť. Obrodenecký proces pritom najčastejšie prebieha prostredníctvom národného príbehu, prerozprávanej národnej histórie, mýtu, či s pomocou novovytvoreného spisovného jazyka. Pichler hovorí o tom, že etnický nacionalizmus sa prejavuje romantickým myslením, ktoré nazýva horlením alebo entuziazmom. Konštatuje sa pritom stav, v ktorom sa daná jazykovo-kultúrne definovaná spoločnosť nachádza – a tento stav je pre obrodencov zdrojom nespokojnosti. Pichler si všimá spojitost medzi etnickým entuziazmom a emóciou rozhorčenia, ktorá „*vzniká v napätí medzi vlastným my a cudzím oni. Faktor nepriateľského cudzieho má do istej miery konštitutívnu funkciu, ktorá podnecuje porovnanie sa a vedie ku kryštalizácii vedomia kolektivity, ktorá sa ocitla pod tlakom a reaguje prostredníctvom vzdelancov schopných predložiť novú interpretáciu kolektivity národa*“.²⁷

Koncepcia kolektívneho „my“ a „oni“, či presnejšie „my“ verus „oni“, použitá v národných súradniciach, pomáha pri (re)identifikácii pospolitosti už tým, že hovorí, kým nie sme. Zjednodušene povedané, podľa tejto koncepcie sme „my“ minimálne tým, že nie sme „oni“. Príkladom tlaku, o ktorom píše Pichler, môže byť nižšie diskutovaná maďarizácia, ktorá bola katalyzátorom slovenských obrodeneckých snáh. Maďarská elita, zovšeobecňovaná do maďarského národa, bola v očiach slovenských vzdelancov vonkajším nepriateľom. Vnútorní nepriatelia boli „*odrodilci, renegáti, ktorí sa odklonili od národa, ku ktorému pôvodom patria*“.²⁸

Je zrejmé, že pre slovenských národovcov bola maďarská šľachta tým prvotným nepriateľom, na ktorého nielen reagovali, ale voči ktorému sa aj definovali. Ako ukážem v nasledujúcej časti, v procese konštruovania slovenskej národnej identity sa pri formovaní kolektívneho „my“ nepočítalo ani so židovskou menšinou a Židia boli viacmenej automaticky zaradení medzi „tých druhých“. V ďalšej časti sa pozriem na vplyv

25 ALLPORT, Gordon W. *The Nature of Prejudice*. New York : Basic Books, 1979, s. 7.

26 PICHLER, Tibor. Národ, národnosti, štát: O politike etnického entuziazmu. In *Historický časopis*, 2006, roč. 54, č. 4, s. 570.

27 PICHLER, ref. 26, s. 572.

28 Ref. 27.

formovania slovenského národného povedomia na vzťah slovenskej (etnickej) majority k židovskej minorite. V účasti na vytváraní slovenského národa bránili Židom dva spolu súvisiace faktory: jazyk a maďarská orientácia. Vo vzťahu slovenskej väčšiny, ktorá nie vždy rozumela „učným rečiam“ národných vzdelancov, k židovskej minorite však svoju úlohu zohrali aj protizidovské, judeofóbne stereotypy.

Bernolák, Kollár a Štúr: formovanie národného povedomia

Základným nástrojom slovenských obrodeneckých snáh bol jazyk. Prvý návrh slovenského pravopisu vydal roku 1787 Anton Bernolák, jeden zo študentov kňazského generálneho seminára, ktorý na bratislavskom hrade zriadil Jozef II. Bernolákove jazykové reformy nesúviseli iba s etnickým čítaním tohto rímskokatolíckeho kňaza a jazykovedca, ale najmä so snahou preložiť *Bibliu* do hovorového jazyka v Hornom Uhorsku. Protestanti, ktorí až do 17. storočia tvorili podstatnú väčšinu slovenského obyvateľstva, používali českú *Kralickú bibliu*. Napokon aj z blízkeho vzťahu medzi českými a slovenskými evanjelickými pramení používanie českej bibličtiny, jazyka *Kralickej biblie*, slovenskými protestantmi. Katolícki duchovní, ktorí po tridsaťročnej vojne opätovne získali väčšinové postavenie, vysluhovali latinské omše, kázali ale v bežných jazykoch – vo veľkých mestách zväčša po maďarsky alebo po nemecky, v menších mestách v slovenských nárečiach. Bernolák bol lojálny k multietnickému Uhorsku a prijatie úradného jazyka vnímal ako nutnú súčasť fungovania rečovo nejednotného štátu. Nepresadzoval myšlienku samostatného slovenského národa, zastával však princíp „*rovnoprávnosti a rešpektovania rôznych jazykov kráľovstva. Celú svoju činnosť zasvätil povzneseniu materinského jazyka a záujmu o minulosť svojho etnika.*“²⁹

Preknanie bernolákovského etnického čítania a vznik národnej identity úzko súviselo s nemeckým kultúrno-jazykovým nacionalizmom 18. storočia. Dosah nemeckého myslenia na slovenské reálie dokazuje skutočnosť, že prvými hlásateľmi konceptu národa (na jazykovom základe) boli absolventi univerzity v Jene, profesor bratislavského evanjelického lýcea Juraj Palkovič a jeho žiak, evanjelický kňaz a jazykovedec Ján Kollár. Ten národ vnímal ako zoskupenie ľudí na jazykovej báze, ako akúsi prirodzenú kultúrnu a jazykovú entitu. Kollár ale nikdy o samostatnom slovenskom národe neuvažoval. Pripúšťal však existenciu československého kmeňa, ktorý spolu s ruským, poľským a srbochorvátskym kmeňom radil do spoločného slovanského národa. Kollár mal ako evanjelický kňaz k českému protestantizmu (a jazyku českej *Kralickej biblie*) veľmi blízko. Bol zástancom jazykovo-literárnej jednoty na českej a slovenskej strane. Predstavoval si, že by slovenský ľud prijal český jazyk, ktorý by bol obohatený o slovenské jazykové prvky. Posun vo vývoji slovenského nacionalizmu však viac ako snahy Kollára s Šafárikom o kompromis s českými intelektuálmi v otázke „československého jazyka“ ovplyvnilo oddelenie „*natio od pojmu patria. Na rozdiel od slovenských vzdelancov v predchádzajúcom období nepociťoval potrebu oddanosti natio hungarica, ktoré pozostávalo len z uhorskej vládnucej vrstvy. J. Kollárov národ bol komunitou ľudí, ktorí hovorili rovnakým jazykom ako on. Táto komunita nemala nič spoločné so štátom v po-*

29 BROCK, Peter. *Slovenské národné obrozenie 1787 – 1847: K vzniku modernej slovenskej identity*. Preložila Dagmar Kročanová-Roberts. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 37.

*litickom význame a nevymedzovala sa územne. Jej záštitou nebolo právo a historické dokumenty, ale právo každého človeka vyznávať vernosť skupine, s ktorou ho spájajú zväzky srdca. Štát bol umelým výtvorom. Človek ho vytvoril s ohľadom na praktické potreby. Národ vznikol organicky. Bol prirodzeným dielom, ktoré Boh vytvoril pre ľudí ako súčasť svojho zámeru.*³⁰

Pichler poznamenáva, že Kollárova slovanská vzájomnosť je prejavom apolitického slovanského kultúrneho nacionalizmu, ktorý v rámci mnohonárodnostného Uhorska bráni jazyk a kultúru slovenskej etnickej skupiny. Súčasne ale slovanský kultúrny nacionalizmus hlása existenciu slovanského národa.³¹ Pre mnou hľadaný posun od slovanského etnického cítenia k národnej identifikácii, je Kollárovo chápanie národa v jazykovo-kultúrnych (a nie politických) súvislostiach kľúčové. Národ, ktorý vychádza z jazykového a kultúrneho základu totiž hranice štátov presahuje. Kollárov koncept národa tak bol vlastne na Uhorsku nezávislý.

Nastupujúca mladá generácia štúrovcov si osvojila Kollárov koncept národa, ktorého hranice sa môžu, ale nemusia zhodovať s politickými hranicami štátov. V otázke slovanských vzájomnosti však Ľudovít Štúr Kollára prekonal, keď v zmysle „jednoty v rozmanitosti“ dokázal v spise *Nárečja slovenskua alebo potreba pisaňja v tomto nárečí* „samostatnosť slovenčiny ako slovanského jazyka a zdôvodnil potrebu kodifikovať slovanský spisovný jazyk ako atribút rodiaceho sa slovanského národa“.³² Pripravenosť Štúra opustiť Kollárov československý jazykový rámec nepramenila ani tak z názoru na rozdielnosť slovenského a českého jazyka, ale z presvedčenia o samobytnosti slovenského národa.

Kodifikáciu slovenského jazyka na stretnutí bratislavského lýcea vo februári roku 1843 vnímam práve v kontexte posunu od etnického k národnému cíteniu, posilnenom obavami z rastúcej maďarizácie a pocitom opustenosti zo strany Viedne. Prijatá spisovná slovenčina nebola presnou replikou stredoslovenského nárečia, tak ako ani bernolákovčina nebola presnou kópiu dialektu západného Slovenska. Vychádzala sice z nárečia z oblasti Liptova a Zvolena, obsahovala však mnohé západoslovenské a české jazykové prvky.

Načrtnutý vývoj slovenského etnického a národného cítenia poukazuje na súvislosť medzi slovenskou kolektívnou identifikáciou a jazykovou otázkou. Z pohľadu formovania slovenského národného povedomia sa jazyk stal dôležitým faktorom, ktorý určoval, kto vlastne „prebúdzajúci sa“ národ tvorí. Akúsi akceleračnú úlohu v národnej identifikácii hrala snaha Budapešti vytvoriť z mnohorečového Uhorska jednorečové. Panovníkova snaha o centralizáciu monarchie prostredníctvom nemeckého úradného jazyka podnietila maďarskú *natio hungarica* k presadzovaniu maďarčiny ako oficiálneho jazyka uhorskej časti ríše. Snaha nahradiť viacrečové Uhorsko jednorečovým následne vyburcovala časť slovenských vzdelancov k úsiliu o jazykové a kultúrne obrodienie slovenského etnika.

30 BROCK, ref. 29, s. 50-51.

31 Pozri PICHLER, Tibor. *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : Veda, 1998, s. 16-22.

32 HORÁK, Emil. Štúrov spis *Nárečja slovenskua alebo potreba pisaňja v tomto nárečí* v aktuálnom slovenskom kontexte. In *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 97.

Slovenskí Židia: emancipácia a maďarizácia

Ako ale na tom boli v Hornom Uhorsku Židia? Tolerančným patentom z januára 1782, pôvodne určeným Dolnému Rakúsku, potvrdil Jozef II. Židom náboženskú slobodu, rovnako ako predtým protestantom a ortodoxným kresťanom. Jozef II. sa týmto reformným krokom usiloval o reštrukturalizáciu hospodárskeho života Židov a preorientovanie židovskej kultúry,³³ sám to formuloval nasledovne: „*Naším cieľom je urobiť židovský národ užitočný a prospešný pre štát, a to predovšetkým prostredníctvom lepšieho vzdelania, osvetly pre ich mládež, rovnako ako ich nasmerovaním k vede, umeniu a remeslám.*“³⁴

Jozefova reformná politika umožnila Židom zriadiť si vlastné základné a stredné školy, ktoré vyučovali nemecký jazyk, matematiku, zemepis a etiku. Po prvý raz mohli Židia vzdelávať svoje deti aj v kresťanských základných a stredných školách a na štátnych vysokých školách. Navyše, Tolerančný patent zaručoval Židom právo slobodne vykonávať všetky povolania, a to vrátane poľnohospodárskych prác. V súlade s Jozefovou snahou o centralizáciu riše prostredníctvom nemeckého úradného jazyka mohli Židia viesť svoje účtovné knihy len v nemeckom jazyku.³⁵ V dôsledku tohto Tolerančného patentu a nadväzujúcich reformných zákonov vyplývala povinnosť vyučovať židovské deti v nemeckom jazyku a tak väčšina Židov habsburskej monarchie postupne prijala nemecký jazyk.

Smrťou Jozefa II. roku 1790 bola emancipačná politika habsburskej monarchie voči Židom načas prerušená, a to až do roku 1848. Zvyšné diskriminačné opatrenia voči Židom sa odstránili v nasledujúcich osemnástich rokoch. Habsburským Židom bola roku 1849 umožnená sloboda pohybu (*Freizügigkeit*), mohli slobodne uzatvárať manželstvá, získať zamestnanie vo verejných úradoch, zrušené boli aj židovské getá a diskriminačná tolerančná daň. Konečná emancipácia z roku 1867 nakoniec Židom umožnila vlastniť a najímať si pôdu a formálne z nich urobila rovnoprávných občanov monarchie, ktorí mali rovnaké politické, hospodárske i občianske práva ako kresťania.

Väčšina maďarských politických elít podporovala emancipáciu Židov a táto určitá tolerantnosť (aj keď nie celkom nezištná) posmelila uhorských Židov, aby si neskôr osvojili maďarský jazyk. Nebol to len legendárny Lajos Kossuth, ale aj József Eötvös alebo Ferenc Deák, ktorí v Židoch rozpoznali užitočných maďarizátorov a ekonomických modernizátorov.³⁶ A tak, ak boli habsburskí Židia na konci 18. storočia vyzvaní k prijatiu nemeckého jazyka, na konci 19. storočia prijala väčšina uhorských Židov (aj) maďarský jazyk. Postoj maďarských elít k Židom sa odrážal aj v prudkom demografickom náraste židovskej populácie v Uhorsku. Kým na začiatku 19. storočia žilo v Uhorsku 127 000 Židov, o štyridsať rokov neskôr ich bolo 241 000 a roku 1890 vzrástol počet židovských

33 KIEVAL, Hillel J. *The Making of Czech Jewry: National Conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870 – 1918*. Oxford : Oxford University Press, 1988, s. 5.

34 Pozri JOSEPH II. Edict of Tolerance. In MENDES-FLOHR, Paul – REINHARZ, Yehuda (eds.). *The Jew in the Modern World: A Documentary History*. New York; Oxford : Oxford University Press, 1995, s. 37.

35 Ref. 34, s. 39.

36 MENDELSSOHN, Ezra. *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Bloomington : Indiana University Press, 1983, s. 88-89.

obyvateľov Uhorska na 713 000.³⁷ Tento nárast by nebol možný bez istej otvorenosti maďarských predstaviteľov voči tým Židom, ktorí už boli v Uhorsku usadení, ako aj voči prisťahovalcom z českých zemí, ale predovšetkým z Poľska a Ruska. Spomínaná otvorenosť maďarských elít voči Židom však nevychádzala ani tak z lásky k Židom, ako práve z predpokladanej prospešnosti Židov pre Uhorsko. Pre samotných uhorských Židov bola maďarizácia rozumovou záležitosťou. Väčšina maďarských politických lídrov im totiž výmenou za asimiláciu do maďarského národa ponúkala určitú ochranu pred protižidovskými náladami a politikami. Význam tohto, historikmi nazývaného „asimilačného kontraktu“, je zreteľný pri pohľade na vtedajšiu Viedeň, ktorú na konci 19. storočia ochromil antisemitský starosta Karl Lueger.³⁸

Centralizačná politika Jozefa II. vyvolala akúsi „reťazovú reakciu“ na strane maďarských a slovenských vzdelancov. Na jednej strane podnietila *natio hungarica* k tomu, aby presadzovalo maďarský jazyk ako úradný jazyk Uhorského kráľovstva. Na druhej strane stupňujúca sa jazykovo-kultúrna maďarizácia posmelila slovenských vzdelancov k úvahám o vlastnom spisovnom slovenskom jazyku. Židia Horného Uhorska sa v priebehu 19. storočia priklonili na stranu maďarského národa. Spôsobili to niekoľké spolu súvisiace faktory. Po prvé, príťažlivosť Budapešti, ktorá bola politickým, hospodárskym a kultúrnym centrom uhorskej časti duálnej monarchie. Po druhé, určitá tolerancia maďarských elít, ktorí v Židoch videli užitočných maďarizátorov a modernizátorov v etnicky nejednotnom Uhorsku. Po tretie, charakter národného obrodzenia na Slovensku. Formovanie slovenského národného povedomia prebiehalo skôr proti ako za niečo. Inak povedané, presadzovanie spisovnej slovenčiny malo slovenskú pospolitosť vymedziť od maďarského národa. Z pohľadu obrodencov stáli Židia jednoznačne na strane Budapešti, neuvedomovali si však dôvody a príčiny promaďarskej orientácie uhorských Židov. Udržať túto „maďarskú kartu“ v povedomí väčšinového obyvateľstva sa darilo aj vďaka tomu, že na slovenských dedinách sa dalo jednoduchšie poukázať na miestneho Žida ako na vzdialenú maďarskú šľachtu. Na tomto mieste si však musíme uvedomiť ešte jeden dôležitý faktor, a to, že v nami sledovanom období boli obyvatelia Horného Uhorska (vzdelanci či nevzdelanci) pod silným maďarizačným tlakom. Inými slovami, vznikajúci slovenský národ čelil reálnej hrozbe, že sám bude asimilovaný – a nemal tak dostatok síl, aby asimiloval iné zložky.

Archetyp Žida: úloha judeofobných stereotypov

Dôležitým faktorom, ktorý v období formovania slovenského národného povedomia ovplyvňoval vzťah slovenskej majority k židovskej minorite, boli protižidovské stereotypy. Význačnosť protižidovských stereotypov spočíva predovšetkým v tom, že na nich reagovala aj tá časť spoločnosti, pre ktorú národné koncepcie Antona Bernoláka, Jána Kollára či Ľudovíta Štúra boli príliš vzdialené. V tejto časti sa preto pozriem na v spoloč-

37 OLÁH, György. *Ungarn, das Antlitz einer Nation*. Budapešť: b.v., 1941, citované in ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská vlastiveda III: Spoločnosť*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1944, s. 91.

38 Pozri KARÁDY, Victor. Identity Strategies Under Duress Before and After the Shoah. In BRAHAM, Randolph L. – PÓK, Attila (eds.). *The Holocaust in Hungary: Fifty Years Later*. New York: Columbia University Press, 1997, s. 147-178.

nosti zaužívané predstavy o Židoch, a to pomocou slovenskej literatúry v období medzi koncom osemnásteho a záverom devätnásteho storočia.

Prvým literárnym dielom napísaným v slovenskom jazyku bol dvojzväzkový román *René mládenca príhody a skúsenosti* kňaza Jozefa Ignáca Bajzu z roku 1783. Bajza bol na začiatku literárnej tvorby prívržencom jozefinizmu a svojim cestopisným a mravopisným románom chcel „*podat' nie toľko vymyslené, ako skôr pravdivé obrazy panujúcich mravov*“ na slovenských dedinách.³⁹ Ťažkopádny sloh, „*zložitá súvetia a slovosled na nemecký spôsob s prísudkom zvyčajne na konci vety*“ však Bajzovi nedovolili predstaviť pútavý a zaujímavý román.⁴⁰ Autorovi sa však v kontexte celospoločenskej kritiky podarilo vytvoriť niečo, s čím asi vopred nepočítal – typizovaný obraz Žida. Postava židovského krčmára Mojžiša je chamtivá, ziskuchtivá, prefíkaná. Henrich Jakubík, jeden z mála autorov, ktorí spracovávajú problematiku židovských postáv v slovenskej literatúre, vníma Bajzovu postavu Žida Mojžiša ako stávkku na istotu. Podľa Jakubíka Bajza „*[v]lastne iba zozbieral vekmi nahromadené ľudové povery, pseudokresťanské tézy a bezkontextové polopravdy, pričom zvýraznil údajné typické rysy židovskej povahy: lakomosť, prefíkanosť, bezcharakternosť a nepriateľský postoj k pospolitému slovenskému ľudu, motivovaný sociálno-náboženskými pohnútkami. Ak k tomu pridáme prvky fyziognómie, navodzujúce pocity odporu a ,nečistoty', dostaneme základný skelet postavy, na ktorú sa môžu podľa miery vkusu toho-ktorého autora nabaľovať ďalšie ,charakterotvorné' detaily (napr. reč postavy). Bajzovi sa, aj vďaka nedostatku konkurencie, podarilo vytvoriť akýsi archetyp – šablónu, ktorú jeho literárni dedičia využívali s väčšími či menšími obmenami celé desaťročia.*“⁴¹

Používanie tejto šablóny prerušil začiatok 19. storočia a v ňom dominujúci klasicizmus. Ten radil spoločenskú novelu, vedľa umeleckej prózy a komédie, medzi nízke žánre a preferoval poéziu, predovšetkým však ódu, epos a tragédiu. Bajzom vytvorená šablóna Žida sa tak na stránky slovenských prozaických diel vrátila až s nástupom romantizmu. V matičných rokoch, predovšetkým v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia, dopomohol rozširovaniu typizovaného obrazu Žida obľúbený žánre ľudovýchovnej novely. Prívlastok ľudovýchovná je viac ako výstižný, takto označené literárne diela mali za úlohu vychovávať ľud, inými slovami, definovať problémy slovenskej spoločnosti, označiť vinníkov a ukázať na spôsob nápravy.

Z podstaty ľudovýchovnej prózy vyplýva, že národné koncepty slovenských vzdelancov plnili pre autorov tohto žánru funkciu akejsi didaktickej príručky. Priblížim to opätovným pohľadom na Ľudovíta Štúra, jeho náhľadom na problémy slovenského ľudu a zodpovednosti Židov za ne. Štúr vo svojom vystúpení pred Uhorským snemom na sklonku roku 1847 označil za najväčší problém Slovákov materiálnu a morálnu chudobu. Vinníkom obojakej chudoby bolo stavovské zriadenie, zrušenie poddanstva bolo pre slo-

39 PIŠŤUT, Milan et al. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 178.

40 PIŠŤUT, ref. 39, s. 179.

41 JAKUBÍK, Henrich. Obraz židovstva v slovenskej klasicistickej a romantickej literatúre. In JANČOVIČ, Ivan (ed.). *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela I: Materiály z I. konferencie mladých filológov UMB*, Banská Bystrica 9. júna 1999. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 1999, s. 203.

venský ľud jedinou možnosťou „*polahčenia a polepšenia jeho lósu*“.⁴² Štúr sa žaluje, že slovenský ľud má síce povinnosti, ale nezískal za ne žiadne práva. O čo viac, panstvú sa Slovákom odvdáčili tým, že „[h]rozná pálenica nastavali a krčmy rozmnožovali tak, že kde v jednej dedine 10 spolumajiteľov (komposesorov) bolo, desať krčiem sa vystavalo, do ktorých sa háved' zberby židovskej dostala, ktorá bez všetkého svedomia ľud lupí a zodia, aby veľké árendy zaplatiť mohla, takže najmä v hornej časti vlasti našej, kde je zem neúrodná a moc židov i komposesorov, v moc obciach ľud celkom na mizinu vyšiel. Pustnú všade obce, židia opanúvajú sudcovskou exekúciou sedenia úbohého ľudu, ktorý sa z domu vystáňovať, od rodiny svojej a známych odobrať a do šíreho sveta sa pustiť musí, aby tam zomrel a zakopal.“⁴³

Ján Omris, ktorý k vydaniu Štúrových politických statí a prejavov vypracoval roku 1954 vysvetlivky, uviedol, že „[z] tejto dlhšej vety je celkom jasné, že Štúr sa neobracia proti Židom ako takým bez rozdielu, ale len proti ich vykorisťovateľským typom, ktorí ako prenájomci druhých vykorisťovateľov, zemských pánov, hľadeli z ľudu vycicať nielen všetko prenájomné, pánom zaplatené, ale chceli sa ešte i obohatiť na úkor ľudu“.⁴⁴ Mohli by sme s Omrisom polemizovať, či Štúrove vyhlásenia voči Židom – krčmárom skutočne viac súviseli s jeho ťažením proti alkoholu a alkoholizmu ako s jeho antipatiou k Židom.⁴⁵ Z hľadiska slovensko-židovských vzťahov je však viac dôležité Štúrovo prepojenie Židov s panstvom. To predstavovalo Štúrom nenávidené stavovské zriadenie, spomínaného vinníka biedy slovenskej spoločnosti. Ak na jednej strane stál ožobráčený slovenský ľud, ktorý sa mal pod vplyvom národnárov pomaly prebúdať k obrane svojich jazykových a kultúrnych práv – a na protihlejš strane stála márnivá šľachta, ktorá slovenský ľud oberala o jeho majetok i vlastnú identitu, tak Židia (v Štúrovom podaní) stáli na „cudzej“ strane.

Rozporuplný pohľad na Židov prezentuje aj Jozef Miroslav Hurban, jeden z blízkych Štúrových spolupracovníkov. Na jednej strane si v novele *Prítomnosť a obrazy zo života tatarského* z roku 1844 všima „*existenciu pozoruhodných paralel medzi historickým osudom židov a situáciou Slovákov*“, na druhej strane v jeho o deväť rokov novšej novele *Slovenskí žiaci* vykresľuje Židov ako obeť pogromov, za ktoré si ale v konečnom dôsledku môžu sami.⁴⁶

Jakubíkov rozbor židovských postáv v ľudovýchovných novelách vychádza z diela Jonáša Záborského *Dva dni v Chujave*, próz *Jedlovský učiteľ* od Mikuláša Štefana Ferienčíka a *Bohdanice a jej učiteľ* od Andreja Seberinyho. Jakubík si v uvedených prózach všima niekoľko nápadných podobností: dej sa spravidla odohráva v slovenskej dedine a literárnemu námetu dominuje konflikt medzi dedinským „my“ a cudzími „oni“, kde „oni“ predstavuje nepriateľské panstvo. Neveľkú, ale kľúčovú postavu má v dielach postava židovského krčmára, prípadne židovského zbohatlíka. Táto postava je vždy

42 Ľudovít Štúr, Reči na uhorskom sneme, 21. decembra 1847. In *Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok I. Politické state a prejavy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 346.

43 ŠTÚR, ref. 42, s. 350.

44 Pozri vysvetlivky, ktoré vypracoval OMRIS, Ján. In ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok I. Politické state a prejavy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 410.

45 Porovnaj JAKUBÍK, ref. 41, s. 205-206.

46 JAKUBÍK, ref. 41, s. 206-207.

lakomá a neúprimná voči slovenskému ľudu. Navyše, židovské nepekne charakterové vlastnosti dopĺňa ich fyzická odpudivosť, nečistota, špinavosť. Protikladom stereotypnej postavy Žida je novodobý národný hrdina, zväčša kňaz alebo učiteľ, ktorý je obdarený všetkými cnosťami – dobrotou, múdrosťou, pracovitosťou, skúsenosťou, nábožnosťou a samozrejme, národným cítením. Napriek tomu, že židovské postavy, prisluhovači cudzej moci, slovenský dedinský ľud ožobračujú materiálne i morálne, k skutočnému konfliktu nikdy nedochádza. Jakubík si v tejto súvislosti všima menšinové postavenie nepriateľských židovských postáv a ich beznádejný odpor.⁴⁷

Prvým významným vybočením v stereotypnom zobrazovaní židovských postáv predstavujú *Listy Židom* uverejňované slovenským politikom a publicistom Viliamom Paulinym-Tóthom v *Národných novinách* v období medzi koncom októbra a polovicou decembra 1871. Pauliny-Tóth sa v listoch snaží presvedčiť Židov, aby sa v národnostnom konflikte spojili so Slováckmi. (V podobnom zmysle sa vyjadruje aj František Vířazoslav Sasínek, nemenej významná postava slovenskej literatúry). Napriek týmto prvotným snahám o získanie si židovských obyvateľov, k výraznému posunu vo vnímaní Židov slovenskými spisovateľmi a politikmi nedochádza. Naopak, Svetozár Vajanský typizáciu židovských postáv na konci 19. storočia vyostřil, keď v románoch *Letiace tieňe* a *Pustokvet* prisúdil Židom démonické vlastnosti a obvinil ich z úpadku slovenského obyvateľstva.

Jakubíkom analyzovaný typizovaný obraz Žida v slovenskej literatúre zapadá do vyššie spomínanej koncepcie teologického či pojmového Žida. Stereotypná postava Žida bola najčastejšie bezcharakterná, chamtivá, lenivá a nepriateľská voči kresťanom. Židom prisudzované rozporuplné vlastnosti sa nevyučovali, naopak, posilňovali nepriateľský obraz Žida. Javí sa, že tieto stereotypné obrazy sú priamym pokračovaním tradičného, judeofobného nazerania na židovskú komunitu. Ako už to uviedol citovaný Jakubík, Bajzom vytvorená šablóna židovskej postavy bola stávkou na istotu, pretože sa opierala o judeofobné a v spoločnosti zafixované predsudky o Židoch.

Antisemitizmus v Československej republike

Zhruba dvadsať rokov trvajúca prvá Československá republika býva často označovaná ako „úspešná, vskutku modelová demokracia väčšiny medzivojnového obdobia, s liberálnymi hodnotami a dobre fungujúcou ekonomikou“.⁴⁸ Práve demokratická forma vlády bola tým, čo z Československa robilo „veľkú výnimku v medzivojnovnej stredovýchodnej Európe“ a bezpečné miesto pre svojich viac ako 350 000 Židov.⁴⁹ Avšak rovnako ako samotné Československo, aj „československí Židia“ boli do istej miery konštruktom, ktorému chýbal historický predchodca. Vytvoreniu skutočného československého židovstva bránila nielen príliš krátka existencia prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov, ale aj vnútorná roztrieštenosť židovských spoločenstiev žijúcich v hraniciach novej republiky.

47 Pozri JAKUBÍK, Henrich. Funkcia židovských postáv v žánri ľudovýchovnej prózy. In *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela II*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2001, s. 181-185.

48 RUBINSTEIN, Hilary L. *The Jews in the Modern World: A History since 1750*. London : A Hodder Arnold Publication, 2002, s. 164.

49 MENDELSSOHN, ref. 36, s. 131.

Na pôde českých zemí, ktoré historicky patrili k rakúskej časti monarchie, a na území bývalej Podkarpatskej Rusi a Slovenska, spadajúcej pôvodne pod správu Budapešti, sa totiž rozkladali tri rozdielne židovské komunity. Žiadna z týchto komunit navyše nebola vnútorne homogénna. Zjednodušene povedané, kým Židia českých zemí patrili svojou vysokou mierou akulturácie, urbanizácie a tiež sekularizácie k príkladom západoeurópskeho židovstva, podkarpatskí Židia boli typickou ukážkou východoeurópskeho typu židovstva. Tí sa vyznačovali nízkou akulturáciou v okolitej spoločnosti, udržiavaním jazyka jidiš a dodržiavaním prísnych pravidiel náboženskej ortodoxie. Slovenskí Židia sa nielen geograficky nachádzali niekde medzi týmito dvoma tábormi. Na jednej strane boli na rozdiel od svojich českých súkmeňovcov značne religiózni, na druhej strane ale na rozdiel od podkarpatských Židov už len málo hovorili jazykom jidiš a oveľa viac preberali nemecký, či neskôr maďarský jazyk.

Problémom medzivojnového slovenského židovstva však nebolo primárne to, že táto komunita v sebe zahŕňala prvky západoeurópskeho i východoeurópskeho židovstva, a tým sa stala vnútorne nejednotnou, a tak aj zraniteľnejšou voči prípadnému útoku zvonka. Z pohľadu väčšinovej slovenskej spoločnosti sa ako oveľa ťažšie stráviteľný fakt javila už načrtnutá sporná otázka židovskej identity. Bolo naivné si myslieť, že slovenskí Židia, ktorí boli v priebehu devätnásteho storočia najčastejšie prezentovaní ako nositelia maďarského útlaku, budú v novom štáte akceptovaní ako rovnocenní Slováci. Ako hlásala dobová protizidovská propaganda, „*Židia mohli byť dobrými dane platiacimi občanmi ČSR, mohli byť obyvateľmi Slovenska, ale, a to aj vzhľadom na vysoké percento ortodoxných, nemohli byť dobrými Slovákm*“.⁵⁰ Sčítania ľudu z rokov 1921 a 1930 prezrádzajú, že pochybnosť o slovenskej národnej identite mali aj samotní Židia.

Prvé sčítanie ľudu sa v Československu uskutočnilo roku 1921 a pre Židov bolo už tým výnimočné, že sa v ňom po prvýkrát mohli vysloviť ako príslušníci židovskej národnosti. Ak budeme dôverovať oficiálnym údajom, tak roku 1921 žilo na území Československa 354 342 obyvateľov židovského vierovyznania, čo predstavovalo asi 2,3 % podiel na celkovom obyvateľstve republiky. Z tohto celkového počtu ich potom približne 38 %, počtom 135 918, žilo na území Slovenska. Nadpolovičná väčšina (54,3 %) z nich využila možnosť zvoliť si židovskú národnosť, ďalších 22,3 % sa prihlásilo k národnosti československej, 16,5 % k národnosti maďarskej a 6,7 % k národnosti nemeckej. Keďže väčšina slovenských Židov hovorila medzi sebou po maďarsky, je zrejmé, že svoju „[n]árodnosť si zvolili vzhľadom na svoju náboženskú (ortodoxnú) i kultúrnu orientáciu a bez ohľadu na svoju materinskú reč“.⁵¹ Ak tieto údaje porovnáme so sčítaním obyvateľstva roku 1930, nenájdeme nejaké priepastné rozdiely. Celkový počet Židov sa v tomto roku odhadoval na 356 830, z toho na Slovensku ich žilo približne 136 736. Za deväť rokov od posledného sčítania obyvateľstva sa počet Židov hlásiacich sa k československej národnosti zvýšil na Slovensku o desať percent (na 32,2 %), počet Židov hlásiacich sa k židovskej alebo nemeckej národnosti zostal približne rovnaký (53,1 % a 7,1 %).

50 HRADSKÁ, Katarína. Postavenie Židov na Slovensku v prvej Československej republike. In HOENSCH, Jörg K. – BIMAN, Stanislav – LIPTÁK, Lubomír (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1999, s. 132; Pozri tiež *Slovák*, 21. júla 1938, s. 9.

51 HRADSKÁ, ref. 50, s. 131.

Skutočnosť, že sa nadpolovičná väčšina na slovenskom území žijúcich Židov hlásila k židovskej národnosti však nesmieme automaticky spájať s myšlienkami sionizmu. Izraelský historik Ezra Mendelsohn sa domnieva, že vo všeobecnosti boli československí Židia v medzivojnovom období „*nielen príliš akulturovaní alebo príliš ortodoxní na to, aby sa sionizmus stal významným faktorom, ale v zásade tiež príliš v bezpečí*“.⁵² Na príklade volebného úspechu Židovskej strany, ktorá síce vychádzala zo sionistických ideí, ale v priebehu svojho fungovania sa profilovala ako nadstranícka organizácia, a ktorá vo voľbách roku 1921 získala približne polovicu všetkých židovských hlasov ukazuje, že príklon k židovskej identite bol v československých reáliách výsledkom akejsi „*duchovnej dilemy*“. Inými slovami, kým Masarykovo Československo Židom poskytovalo dostatočný pocit bezpečia, aby pre nich myšlienka emigrácie do Palestíny nebola natoľko lákavá ako napríklad pre poľských Židov, „*mnohí akulturovaní a ortodoxní Židia, pravdepodobne nie príliš naklonení sekulárnemu židovskému nacionalizmu, volili Židovskú stranu, pretože verili v potrebu existencie silnej židovskej politickej organizácie, ktorá by v novom štáte presadzovala všeobecné židovské záujmy a pretože verili, že delikátna situácia československého židovstva si vyžadovala nezávislú politickú líniu skôr ako straniť jednej národnosti na úkor druhej, alebo jednej nežidovskej strane na úkor druhej*“.⁵³

Spomínaný relatívny pocit bezpečia ale neznamenal, že by sa z novej republiky vytratili prejavy protižidovských nálad, antisemitizmu, či občasných pogromov proti židovskej menšine. Sociológ Anton Štefánek, po druhej svetovej vojne rektor Slovenskej univerzity (dnešná Univerzita Komenského) v Bratislave, videl korene tzv. židovskej otázky na Slovensku vo vývoji židovskej i nežidovskej spoločnosti v Uhorsku. Štefánek sa domnieval, že enormný nárast počtu Židov, ku ktorému došlo v priebehu osemnásteho a devätnásteho storočia v Uhorsku, bol spôsobený prívetivou a vypočítavou politikou uhorskej šľachty voči Židom. Slovanmi Štefánka, „*[š]ľachtici opovrhovali Židmi, ale používali ich ako hospodárskych a politických činiteľov, kde len mohli. A naopak. Židia sa vedeli podľa potreby prispôbovať hospodársky, národnostne, spoločensky všemohúcim pánom do takej miery, že ani solidní magnáti, tým menej schudobnení džentrici nevedeli bez Žida žiť.*“⁵⁴ Podľa Štefánka ochota uhorskej šľachty využiť židovský potenciál a tiež pripravenosť Židov chopiť sa tejto príležitosti malo za následok židovskú dominanciu ako v obchode a priemysle, tak aj v slobodných povolaniach. Štatistické údaje dávajú Štefánkovi čiastočne za pravdu, roku 1930 sa 60 % zo všetkých slovenských Židov venovalo práve obchodu a priemyslu. Podľa Mendelsohna ekonomický profil slovenských Židov približne zodpovedal ich českým a moravským súkmeňovcom. Problém slovenských (a čiastočne aj podkarpatských) Židov bol ale v tom, že v ich prípade „*židovská stredná a nižšia stredná vrstva hrala oveľa viditeľnejšiu úlohu v nepoľnohospodárskej ekonomike, rovnako v mestách ako na dedinách. [...] A tak, aj keď viac zaostalé východné regióny mali oveľa väčšiu židovskú pracujúcu triedu, židovský obchodník, veľkoobchodník a priemyselník bol v týchto oblastiach častejšie označovaný ako ‚dominujúci‘ miest-*

52 MENDELSSOHN, ref. 36, s. 138.

53 MENDELSSOHN, ref. 36, s. 156.

54 ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská vlastiveda III: Spoločnosť*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1944, s. 91-92.

*nemu hospodárstvu.*⁵⁵ Povzdych Antona Štefánka, že prakticky až do vzniku Slovenského štátu bol obchod, priemysel a časť slobodných povolání v židovských rukách teda vychádza zo skutočných čísiel, veď napríklad ešte na konci tridsiatich rokov 20. storočia bolo 40 % všetkých doktorov na Slovensku židovského pôvodu.⁵⁶

Štefánek si však neuvedomoval, že vysoké zastúpenie Židov v určitých povolaniach súviselo s tým, že etnickí Slováci nemali vlastnú početnú strednú vrstvu. Práve táto skutočnosť čiastočne zavinila spomínanú „viditeľnosť“ Židov, ich výraznú dominanciu v určitých profesiách. Štefánek sa okrem spomínaného nerovnovážneho ekonomického profilu bližšie venuje ešte jednej záležitosti, a to už mnohokrát spomínanej spojitosti medzi Židom a krčmou. V tej Štefánek videl prostriedok, ktorým Žid ovplyvňoval život vo svojom okolí, „[u]silovne pozoroval, čo sa deje na dedine a informoval vždy zavčasu a dôkladne žandárstvo, slúžneho, notára. Preto úrady rady dávaly hostinské licencie Židom. Krčma kedysi určovala verejnú mienku na dedine.“ Pri porovnávaní židovských a nežidovských krčmárov došiel k úsmevnému záveru: „Výšlo najavo, že kresťanskí krčmári nie sú lepší od židovských. Rozdiel je len v tom, že kresťanský krčmár pije zpravidla spolu so svojimi hosťmi, čo židovský nikdy nerobil.“ Na záver tejto časti uvediem ešte jeden veľavravný citát Antona Štefánka ohľadom Židov na Slovensku: „Sú nábožensky prísni, žijú v endogamii a osihotenosti. Kresťanské obyvateľstvo ich nemá rado, upodozrieva ich dokonca i z rituálnej vražednosti, ale hmotná závislosť ľudu od Žida zamedzovala každý ostrejší výbuch židovskej xenofobie. Židia sa stykajú so Židom v obchode, v kanceláriách advokátov a ambulatóriách lekárov [...] ale susedstvo nepestujú so sedliakmi, neberú účasť na národných a kultúrnych podnikoch slovenských. V minulosti patrili medzi najzúrivejších maďarizátorov.“⁵⁷

Antisemitizmus ako oficiálna politika 1938 – 1945

Kým Československá republika býva označovaná ako demokratická, režim vojnovej Slovenskej republiky je spájaný s prívlastkami typu fašistický (alebo klérofašistický), totalitný, autoritársky, alebo autoritatívno-totalitný či totalitno-autoritatívny. Politológ Lubomír Kopeček vidí hlavnú príčinu pojmovej (i obsahovej) neujasnenosti v tom, že vojnový režim „v žiadnom okamžiku svojej existencie nezískal trvalejšiu a stabilizovanejšiu podobu“. Pomocou dvoch typologizácií totalitných a autoritatívnych režimov – jednu vypracoval Zbigniew Brzezinski spolu s Carlom Friedrichom a druhú Juan Linz – usudzuje, že režim vojnového štátu sa vyvíjal od budovania organicko-etatického autoritárskeho režimu (v období medzi koncom roku 1938 a letom 1940), známeho z Dollfussovho a Schusniggovho Rakúska a Salazarovho Portugalska, k „defektnému“ totalitnému režimu (v období medzi salzburskými rokovaniami a druhou polovicou roku 1942). Od roku 1942 však dochádza k rýchlemu rozkladu režimu, čo znemožňuje presne klasifikovať systém, ktorý sa udržal pri moci až do vypuknutia Slovenského národného

55 MENDELSSOHN, ref. 36, s. 145.

56 MENDELSSOHN, ref. 36, s. 145.

57 ŠTEFÁNEK, ref. 54, s. 94.

povstania. (Poslednú etapu, od septembra 1944 do jari 1945, Kopeček z analýzy vynecháva, a to kvôli nedostatočnej suverenite skúmaného štátneho celku).⁵⁸

Odhliadnuc od toho, že sa v slovenskom štáte – najmä pre jeho krátke trvanie, ale aj kvôli nestabilnej vnútro politickej a medzinárodnej situácii – nikdy nepodarilo vybudovať ustálený režim, charakter jeho vlády bol vždy nedemokratický. Navyše, po celú dobu svojej existencie sa politika slovenského štátu opierala o jeden dôležitý pilier, ktorým bola protizidovská politika.

K výraznej zmene v prístupe štátnej moci k židovskej menšine pritom nedošlo až so vznikom Slovenského štátu, ale už niekoľko mesiacov predtým. Hlinkova slovenská ľudová strana už v období autonómie Slovenskej krajiny využívala protizidovskú agitáciu k politickým cieľom. Ako presvedčivo ukázal Nižňanský, antisemitizmus sa po vyhlásení autonómie prejavil vo viacerých rovinách a rôznym spôsobom, či už to bolo pri oslavách vzniku autonómie, prostredníctvom ostrej protizidovskej propagandy, na protizidovských demonštráciách a samozrejme, prostredníctvom „*prvého rozsiahleho protizidovského štátneho aktu násilia*“, ktorým boli deportácie z novembra 1938.⁵⁹ Navyše, aj keď ešte nedošlo k prijatiu protizidovskej legislatívy, práve v tomto období začala vláda na protizidovskom zákonodarstve pracovať. Nižňanský v tejto súvislosti správne upozorňuje, že aj keď sa protizidovská politika autonómnej vlády môže zdať „*neplánovaná, a teda aj chaotická*“, „*keď začne štát a jeho zákonodarné orgány, vláda a ostatné zložky výkonnej moci pripravovať zákony, ktorými chce regulovať hocijakú zo svojich minorít, resp. časť jej aktivít, okamžite začnú fungovať isté mechanizmy, ktoré sú spustené prijímaním systémových, alebo len niektorých systematických opatrení*“.⁶⁰

V tzv. riešení židovskej otázky pokračovala vláda Slovenskej republiky. Formálne najvyšším dokumentom vojnovjej republiky bola ústava z júla 1939. Tá hneď v preambule definovala vzťah národa a nového štátu nasledovne: „*Slovenský národ pod ochranou Boha Všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou Jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný slovenský štát.*“⁶¹

Formujúca sa slovenská národná identita 19. storočia bola založená na jazykovom a protimaďarskom vymedzení sa, čo v uhorskom kontexte logicky predpokladalo oddelenie *natio* od *patria*. V slovenskom štáte už táto podmienka neplatila. Naopak, psychológ Anton Jurovský v práci o národe a národnej povahe z roku 1943 kladie spoločný životný priestor medzi štyri základné atribúty národa. Vlastný jazyk, spoločná krv, respektíve rodové príbuzenstvo a spoločný duch – to sú potom zvyšné tri kľúčové znaky

58 KOPEČEK, Lubomír. Slovensko v éře první diktatury: politický režim a jeho proměny (1938/1939 – 1945). In *Politologický časopis*, 2004, roč. 9, č. 1, s. 4-26.

59 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 34.

60 NIŽŇANSKÝ, ref. 59, s. 135. Pozri tiež NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Židovská komunita na Slovensku: Obdobie autonómie, Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku*. Bratislava : Inštitút judaistiky Univerzity Komenského v Bratislave, 2000; KAMENEC, Ivan. Židovská otázka a spôsoby jej riešenia za autonómie Slovenska. In *Nové obzory*, 10, 198, s. 155-180; LIPSCHER, Ladislav. *Ludácka autonómia – ilúzie a skutočnosť*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957.

61 *Slovenský zákonník*, 1939, ústavný zákon 185/1939, Sl. z.

národa. Podľa Jurkovského Slováci všetky tieto podmienky spĺňali, a tak tvorili osobitný národ.⁶²

Podľa ústavy, menej ale v skutočnosti, bolo vyhlásenie Slovenského štátu prejavom národnej vôle a božej prítivosti. Vedľa slovenského národa rozoznávala ústava aj na slovenskom území žijúce národnostné skupiny. Deklarovala ich „*právo kultúrne a politicky sa organizovať pod vlastným vedením*“, udržiavať kultúrne styky so svojim národom a používať materinský jazyk v úradnom styku a na školách. Jedno zásadné obmedzenie tu však bolo, a to, že tieto práva platili len do tej miery, „*nakolko také isté práva v skutočnosti požíva i slovenská menšina na území materského štátu príslušnej národnostnej skupiny*“.⁶³ Čo to ale znamenalo pre približne deväťdesiatitisícovú židovskú menšinu? Boli Židia samostatnou národnostnou skupinou? (Lebo ak áno, ako národnosť bez materinského štátu ani nemohli mať žiadne ústavou zaručené práva národnostných menšín.) Alebo to boli – z pohľadu štátu – Slováci židovského vierovyznania či etnického pôvodu? A čo potom ich údajne odlišné rodové príbuzenstvo?

Prvá kodifikácia „Žida“ (z apríla 1939) vychádzala z náboženského princípu. Zjednodušene povedané, Židom bol príslušník izraelského vierovyznania. Slovenský štát ale výrazne obmedzoval a význam krstu, keď Židov pokrstených po 30. októbri 1918 nepovažoval za kresťanov (čiže Nežidov). Tito, pre štát „neskoro“ pokrstení zostávali Židmi. Tými boli tiež osoby bez vyznania, ktoré mali aspoň jedného rodiča židovského náboženstva a tí, ktorí so Židmi po dni účinnosti tohto vládneho nariadenia vstúpili do manželstva, či s nimi žili v partnerských zväzkoch. Prvá židovská kodifikácia ešte nepoznala pojem židovského miešanca, a tak za Židov označovala aj osoby, ktoré boli splodené v zmiešaných zväzkoch Židov a Nežidov.⁶⁴ Už z tejto prvej definície pojmu „Žid“ je zrejmé, že pôvodne jazyková identifikácia slovenského národného celku bola krátko po vzniku vojnového štátu rozšírená o istý biologický princíp. O čo viac, v ústave deklarované právo voľne sa hlásiť k „svojej národnosti“ bolo do značnej miery falošné, pretože tým, kto národnosť určoval, neboli jednotlivci, ale štát.

Druhá kodifikácia „Žida“, zo septembra 1941, sa pokúsila rozdeliť slovenskú spoločnosť pozdĺž rasových hraníc. Podľa vládneho nariadenia *O právnom postavení Židov* – viac známom ako tzv. židovský kódex – bol Židom ten, „ *kto pochádza najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov*“. Židovským miešancom bol ten, kto „*pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov*“. Pokus o rasové prekreslenie konceptu národa dokresľujú obmedzenia týkajúce sa zmiešaných manželstiev a sexuálnych stykov medzi Židmi a Nežidmi. Tzv. židovský kódex pod hrozbou trojročného väzenia a straty úradného a volebného práva zakazoval manželstvá medzi Židmi a Nežidmi, rovnako ako manželstvá medzi Židmi a židovskými miešancami. Vyšší, až päťročný trest hrozil tým, ktorí by mali vedomý mimomanželský pohlavný styk so Židom alebo Židovkou.⁶⁵ Považujem za dôležité na tomto mieste pripomenúť, že tzv. židovský kódex, ktorý „židovskú

62 JUROVSKÝ, Anton. Slovenská národná povaha. In BEDNÁRIK, Rudolf (ed.). *Slovenská vlastiveda II*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1943, s. 339-340.

63 *Slovenský zákonník*, 1939, ústavný zákon 185/1939, Sl. z.

64 *Slovenský zákonník*, 1939, nariadenie 63/1939, Sl. z.

65 *Slovenský zákonník*, 1941, nariadenie 198/1941, Sl. z.

otázku“ definoval ako rasový problém, bol vo svojej podstate súhrnom už vydaných a platných protižidovských opatrení.

Nariadenie *O vymedzení pojmu Žid* z apríla 1939 a nariadenie *O právnom postavení Židov* zo septembra 1941 poukazujú na význam konfesijného a biologického princípu v národnej identifikácii obyvateľov slovenského štátu. Jazyková stránka, v porovnaní s obdobím slovenského národného obrodzenia, ustúpila v novom štáte do úzadia, ale nezmlzla úplne. Výzva k poslovenčovaniu maďarsky znejúcich mien úradných činiteľov je jedným z príkladov, keď sa materinskému jazyku dostával punc dôležitého atribútu národnosti. Napríklad Okresný notársky úrad v Topoľčanoch vysvetľoval v novembri 1941 maďarsky znejúce priezvisko topoľčianskeho vládneho komisára Ľudovíta Csápa v zmysle, že „*sú veľký slovenský dejatelia a politici, ktorí si svoje rod. mena týmto prapovpisom písali ako napríklad Pavel Országh a iní, a uňho to môže byť rodinnou tradíciou*“.⁶⁶

Stigmatizácia Židov ako príslušníkov biologicky odlišnej, asimiláciou ani konverziou nenapraviteľnej rasy urýchlila vylúčenie Židov zo slovenskej spoločnosti. Marginalizácia Židov pritom začala ešte v čase slovenskej autonómie. V novembri 1938 nechala slovenská krajinská vláda, v reakcii na výsledky Viedenskej arbitráže – za ktorú mali byť úplne nelogicky zodpovední Židia – deportovať na odstúpené územie chudobných Židov a Židov bez československej štátnej príslušnosti. Bez ohľadu na to, že neskorším rozkazom mali byť za hranice deportovaní „iba“ Židia bez československého občianstva a bezdomovci, novembrová akcia „*židovským občanom jasne signalizovala, že priestor autonómneho Slovenska prestáva byť pre nich bezpečným miestom*“.⁶⁷

V priebehu existencie vojnovkej republiky potom vyšli desiatky zákonov a nariadení, ktoré Židom postupne zobrali všetky hospodárske, náboženské, občianske a ľudské práva. Ešte pred vydaním tzv. židovského kódexu bol obmedzený počet Židov v slobodných povolaniach a tiež počet židovských lekárov. Židia boli postupne vylúčení z verejných služieb a židovskí vojaci boli preradení do pracovných táborov. Neskôr bola Židom určená pracovná povinnosť, odňali sa im cestovné pasy a ich živnosti a podniky sa likvidovali a arizovali.⁶⁸

Židia boli, rovnako ako v 19. storočí, označovaní za krčmárov, maďarizátorov a tých, ktorí ožobračovali slovenský ľud. Vykrádanie židovského majetku bolo pritom vysvetľované ako proces, pri ktorom sa Židmi nakradnuté vlastníctvo vlastne len vracia do pôvodných slovenských árijských rúk. Pokus o stigmatizáciu Židov ako príslušníkov zlovestnej rasy uľahčil násilné vylúčenie Židov zo všetkých sfér spoločnosti. Deportácie židovského obyvateľstva, ktoré prebiehali od marca do októbra 1942 a neskôr po okupácii Slovenska nemeckou armádou, boli paradoxne „riešením“ protižidovskej politiky autonómnej Slovenskej krajiny a Slovenskej republiky. Bol ale holokaust naozaj logickým vyústením antisemitizmu? Či inak, bol antisemitizmus jedinou podmienkou holokaustu?

66 Štátny archív Nitra, pobočka Topoľčany, fond Okresný úrad Topoľčany, kartón 114, 1941/41 prez.

67 KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 29.

68 *Slovenský zákonník*, 1939, vládne nariadenie 63/1939, Sl. z., 150/1939, Sl. z., 184/1939, Sl. z. a 230/1939, Sl. z.; *Slovenský zákonník*, 1940, nariadenie 215/1940, Sl. z., 256/1940, Sl. z.; *Slovenský zákonník*, 1941, nariadenie 153/1941, Sl. z.

Vzťah holokaustu a antisemitizmu

Vysvetľovať tragédiu európskeho židovstva odkazom na (moderný) antisemitizmus, má niekoľko úskalí. Zygmunt Bauman poukázal na to, že „[s]amotný antisemitizmus neponúka vysvetlenie holokaustu (všeobecnejšie by sa dalo tvrdiť, že nenávisť sama o sebe nie je dostatočným vysvetlením žiadnej genocídy)“. Podľa Baumana jasnej kauzalite medzi antisemitizmom a holokaustom odporuje samotná história, podľa ktorej je zrejmé, že pred nástupom nacizmu k moci boli židovsko-nežidovské vzťahy (aspoň v Nemeckej ríši) na novej úrovni.⁶⁹ Niektorí historici dokonca hovoria o tom, že sa na prelome deväťnásteho a dvadsiateho storočia „*rysovala možnosť nemecko-židovskej symbiózy*“.⁷⁰

Otázku o kontinuite a zmene v antisemitizme nemeckej spoločnosti si položil aj nemecký historik Helmut Berding. Ten na základe komparácie raného antisemitizmu (ktorý časovo zasadil do prvej polovice 19. storočia), moderného antisemitizmu (ohraničeného približne obdobím existencie Nemeckého cisárstva v rokoch 1871 – 1918) a obdobím svetových vojen (1914 až 1945), dospel k názoru, že „*v dejinách židovskej neznášanlivosti v Nemecku [...] vyššie ako momenty kontinuity nachádzajúce sa predovšetkým v štruktúrach predsudkov treba hodnotiť prelomové čiary, ktoré odlišujú moderný antisemitizmus od predchádzajúceho*“. Podľa Berdinga ani moderný antisemitizmus v cisárskej ríši nemôže byť vnímaný ako jednoznačný vývojový predstupeň Osvienčimu. Nacistickej vražde národov, ako Berding označuje holokaust, síce dopomohli niektoré faktory, ktoré vznikli už v období vlády Viliama II. (Wilhelma II.), ale až „*[v]ojna a porážka, revolúcia a inflácia*“ zmenili politickú kultúru v zemi, a tým aj charakter protizidovských nálad a postojev.⁷¹

Z predchádzajúcich dvoch odsekov je zrejmé, že otázku vzťahu medzi antisemitizmom a holokaustom nebude ľahké zodpovedať. Bol holokaust skutočne odpoveďou na moderný, rasovými teóriami podmienený, antisemitizmus? Alebo bol antisemitizmus jedným z viacerých faktorov, ktoré viedli k tragédii holokaustu? Spomínaná historička Shulamit Volkov a jej kolega Saul Friedländer ponúkajú dve (v zásade sa doplnujúce) odpovede na vyššie položené otázky.

Friedländer sa domnieva, že rozhodnutie vyvraždiť európske židovstvo bolo prijaté medzi polovicou októbra a polovicou decembra 1941, a teda úzko súviselo so situáciou na ruskom fronte. Podľa Friedländera kľúčovú úlohu v Hitlerovom ťažení proti Židom zohral „*spásny antisemitizmus*“, ktorý definuje ako „*konvergenciu rasového antisemitizmu na jednej strane a náboženskej alebo pseudonáboženskej ideológie spásy (respektíve zatratenia) na strane druhej*“.⁷² Zjednodušene povedané, spása „nemeckej rasy“ závisela od vyhubenia tej „židovskej“. Friedländer pritom rozlišuje medzi týmto radikálnym

69 BAUMAN, s. 60-63.

70 BERDING, Helmut. Antisemitizmus v modernej spoločnosti. In HOENSCH, Jörg K. – BIMAN, Stanislav – LIPTÁK, Eubomír (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsku-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1999, s. 73.

71 Ref. 70, s. 81-82.

72 FRIEDLÄNDER, Saul. Ideology and Extermination: The Immediate Origins of the „Final Solution“ In MOISHE, Postone – SANTNER, Eric (eds.). *Catastrophe and Meaning: The Holocaust and the Twentieth century*. Chicago; London : The University of Chicago Press, 2003, s. 18. Pozri tiež FRIEDLÄNDER, Saul. *Nazi Germany and the Jews: The Years of Persecution, 1933 – 1939*. New York : HarperCollins, 1997.

antisemitizmom Hitlera a najužšieho vedenia NSDAP, a viac tradičným a v spoločnosti rozšíreným protižidovským cítením. To bolo síce dôležitou podmienkou holokaustu, ale slovami Friedländera, „*podnietenie totálnej eliminácie miliónov ľudí a ich vyvezenie do vyhladzovacích táborov z najodľahlejších kútov kontinentu uprostred stále viac krutej svetovej vojny si vyžadovalo fanatický pohon nemilosrdnej ideologickej viery*“.⁷³

Volkov, podobne ako Friedländer, rozlišuje medzi rôznymi „antisemitizmami“. Zdôrazňuje ale aj previazanosť medzi ideológiou a praxou, keď hovorí, že „*je zjavne príliš jednoduché zabudnúť na dlho zavedenú historickú lekciu, a to, že ideológie nikdy nie sú jednoducho realizované; že nikdy nie sú len uvedené do praxe*“.⁷⁴ Antisemitizmus, hovorí Volkov, „*ako všeobecný postoj a ako nejasná ale mocná ideológia existoval už predtým, ale jeho účinnosť vyplynula z šanci na uskutočnenie, a tieto sa prejavili až so začiatkom vojenských operácií na východe*“.⁷⁵

Skúsme argument, ktorý predstavila Shulamit Volkov preniesť do slovenských reálií. Je zrejme – a mali sme možnosť si to overiť aj v tejto kapitole – že predsudky voči Židom nemajú svoj počiatok vo vojnovom štáte. Videli sme, že už v priebehu 19. storočia bola slovenská národná identita z veľkej časti formulovaná proti niečomu, kde tým niečím bolo najčastejšie Uhorsko. Slovenský Žid, ktorý si zo spomenutých príčin osvojil maďarský jazyk (alebo sa dokonca asimiloval v maďarskom národe), bol v očiach „obyčajných“ ľudí tým najbližším „Maďarom“, ktorého kedy stretli. Slovenski vzdelanci si dôvody promaďarskej orientácie slovenských Židov neuvedomovali – a o čo viac, mali možnosť sa oprieť o v spoločnosti zakorenené protižidovské stereotypy. Tie pretrvali, oprášené a obohatené o rasové prvky, až do existencie vojnového slovenského štátu.

V širšom historickom kontexte sa holokaust slovenských Židov javí ako výsledok minimálne troch faktorov. Po prvé, hlbokoj zakorenenosti protižidovských predsudkov, ktorá uľahčila prechod medzi teóriou a praxou. Po druhé, šancou na uskutočnenie – ak si vypožičiame spojenie, ktoré použila Shulamit Volkov – tá sa naskytila v spolupráci s nacistickým Nemeckom. Najznámejším a najvýstižnejším – ale zďaleka nie jediným – dôkazom takéhoto „chopenia sa príležitosti“ bola dohoda premiéra Vojtecha Tuku s nemeckým veľvyslancom na Slovensku Hansom Ludinom z 2. decembra 1941, na základe ktorej vláda vojnového štátu platila nacistickému Nemecku 500 rišských mariek (aj) za to, že sa deportovaní Židia nikdy nevrátia späť na Slovensko.

Nesmieme však zabúdať, že o deportáciách sa hovorilo už aj niekoľko mesiacov predtým, v októbri 1941, keď boli predstavitelia slovenského štátu na „dejinnej ceste“ v Hitlerovom hlavnom stane.⁷⁶ Deportácie Židov zo Slovenska boli pritom cynickým riešením vážneho sociálneho problému, ktorý vznikol v dôsledku tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku. Týmto sociálnym problémom sa židovská otázka stala vtedy, keď „*[z] celkového počtu 27-tisíc židovských domácností približne 22-tisíc stratilo svoj pravidelný príjem. Povedané inými slovami: z asi 90-tisíc osôb pripravil arizačný proces*

73 FRIEDLÄNDER, Ideology and Extermination, ref. 72, s. 32.

74 VOLKOV, ref. 3, s. 40.

75 VOLKOV, ref. 3, s. 42.

76 Bližšie pozri HRADSKÁ, Katarína. Jozef Tiso v Hitlerovom hlavnom stane a na Ukrajine roku 1941 vo svetle nemeckých dokumentov. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 685-694.

*o živobytie asi 65-tisíc.*⁷⁷ Po tretie, ako je aj z posledného bodu zrejmé, holokaust sa na Slovensku nezačal vo vlakoch do Osvienčimu, ale už vtedy, keď sa antisemitizmus stal štátnou ideológiou a oficiálnou politikou, zárodky čoho môžeme hľadať už v období autonómie Slovenska.

DIE ALLGEMEINHEIT DES ANTISEMITISMUS UND DIE EINMAHLIGKEIT DES HOLOCAUST: BEISPIEL DER SLOWAKEI

HANA K L A M K O V Á

Die Studie untersucht das Verhältnis zwischen Antisemitismus und Holocaust auf zwei Ebenen – auf der theoretischen Ebene und am Beispiel der Slowakei in dem Zeitraum zwischen der Bildung des Nationalbewusstseins der Slowaken und dem Ende des Zweiten Weltkriegs. Die Studie stellt dabei zwei Forschungsfragen: existiert eine Verbindungslinie zwischen Antisemitismus und Holocaust? War der Holocaust ein logischer Ausgang vom Antisemitismus? Ein theoretischer Ausgangspunkt der Arbeit ist die Analyse von Unterschieden und gemeinsamen Merkmalen des traditionellen, größtenteils religiös motivierten Antijudaismus und des modernen Antisemitismus. Auf den theoretischen Teil knüpft die Analyse der antisemitistischen Empfindung im slowakischen historischen Kontext an. In diesem Teil untersucht die Autorin sowohl den Einfluss der Bildung des kollektiven „Wir“ und „die Anderen“, als auch die Rolle der antisemitischen Vorurteile und der nachträglichen antisemitischen normativen Realität auf die Tragödie der slowakischen Juden. Die Studie zeigt, dass die antisemitistischen Vorurteile zwar eine wichtige, aber nicht die einzige, Bedingung des Holocausts in der Slowakei waren.

77 NIŽŇANSKÝ, Eduard. Židovská komunita na Slovensku 1938 – 1945. Dostupné na internete: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky_komunita; HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 149.

TRANSFORMÁCIA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V ROKOCH 1989 – 1993¹

DUŠAN KOVÁČ

KOVÁČ, Dušan. The Transformation of the Slovak Academy of Sciences in the period 1989 – 1993. *Historický časopis*, 2009, 57, 4, pp. 703-728, Bratislava.

The study is devoted to the transformation of the Slovak Academy of Sciences as a result of the social changes after November 1989. The transformation is traced in three stages. The first stage, which lasted from November 1989 to the election of a new leadership of the Academy in January 1990, was very dynamic. Strike committees were formed and there were changes in the leadership of the Academy and its institutes. The changes culminated in the election of a new democratically elected body: the Council of Scientists of the Slovak Academy of Sciences. The second stage occurred during the term of office of the new democratically elected leadership of the Slovak Academy of Sciences (Predsedníctvo SAV) (1990 – May 1992). The coarsest deformations and injustices caused by the totalitarian regime were corrected, and the Academy developed a new character as a non-university academic institution. During the second leadership of the Academy (May 1992 – 1993), the transformation continued especially in the field of making scientific research more effective. The number of employees of the Academy was reduced by almost half, while scientific research was maintained on a good level. Apart from structural changes, the introduction of a grant system contributed to this. The transformation was largely completed in the period 1989-1993, and the Slovak Academy of Sciences was transformed into a democratically run, effective scientific institution, which carried out basic research and in some areas also targeted applied research.

History. Slovak Academy of Sciences. Transformation 1989 – 1993.

Vďaka spoločenskému pohybu z jesene 1989, známemu ako „nezná revolúcia“, sa postupne v Československu uskutočnili zásadné politické a spoločenské premeny. Totalitný systém sa v krátkej dobe zrútil aj vo všetkých bývalých krajinách sovietskeho bloku. Spoločnosť na Slovensku prešla obdobím zásadnej transformácie. Prešla ňou aj Sloven-

1 Okrem dokumentov v Ústrednom archíve SAV (ďalej ÚA SAV) a dokumentov publikovaných v *Správach SAV* sa autor opieral o materiál spracovaný Branislavom Lichardusom, Ladislavom Machom a Silvestrom Takácsom: LICHARDUS, Branislav. *Transformácia SAV v rokoch 1989 – 2002*; MACHO, Ladislav. *Prvé predsedníctvo SAV*; TAKÁCS, Silvester. *Vom November 1989 bis zur Wahl des neuen Präsidiums*. Pri spracovaní témy boli tiež použité podkladové materiály spracované pracovníkmi Ústredného archívu SAV: KAMENCOVÁ, Lýdia. *Stav SAV na konci 80. rokov, počet pracovníkov, legislatívne zakotvenie, financovanie, ústavy, vedné odbory*; KLAČKA, Jozef. *Od novembra 89 do zvolenia P SAV*; MARČEKOVÁ, Alexandra. *Rada vedcov, prvé revolučné zmeny*; NEMESKÜRTHYOVÁ, Ľudmila. *Prvé P SAV 1990 – 92*. Autor ďakuje všetkým uvedeným memoáristom a spracovateľom za poskytnutie materiálu. Všetky tieto materiály sú k dispozícii v knižnici Historického ústavu SAV. Prehľadné spracovanie týchto materiálov je tiež prístupné na web-stránke Učenej spoločnosti SAV: <http://www.us.sav.sk/index.php?lang=SK&dv=historia>. Autor ďakuje za cenné informácie Fedorovi Gömörymu, Františkovi Šebejovi a Milanovi Šútovcovi.

ská akadémia vied (SAV). Transformácia SAV vyplynula jednak prirodzene z toho, že SAV bola súčasťou spoločnosti a transformačný proces ju preto nevyhnutne ovplyvnil, ale tiež aj preto, že v samotnej SAV sa pociťovala potreba zásadnej reformy inštitúcie.²

V rokoch komunistickej totality sa komunistická strana všemožne usilovala podriaďiť si aj vedecký výskum v SAV. Formálne mala SAV okrem ústavov aj učení spoločnosť (zbor akademikov a členov korešpondentov), členovia ktorej mali byť volení z najvýznamnejších vedcov z ústavov SAV, vysokých škôl a iných výskumných pracovísk. V skutočnosti však o akademikoch a o vednej politike rozhodovala komunistická strana, predovšetkým ideologické oddelenie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), aj keď formálne prebiehal tento proces na základe voľby podľa zákona. V ústave Československej socialistickej republiky (ČSSR) však existoval paragraf o vedúcej úlohe komunistickej strany, od ktorého sa následne odvíjali všetky zásahy straníckych orgánov do riadenia vedy, do zloženia členov Akadémie i do zloženia Predsedníctva SAV. Spôsobilo to vážne deformácie, pretože do vedenia SAV sa iba ťažko dostávali významní vedci – nečlenovia komunistickej strany. SAV bola samostatnou organizáciou, ale na medzinárodnom poli bola reprezentovaná prostredníctvom Československej akadémie vied (ČSAV), čo tiež vyvolávalo určité ťažkosti pri nadväzovaní a udržiavaní vedeckých kontaktov so zahraničím. Najväčším problémom však bol totalitný systém ako taký, pretože v tomto systéme platilo, že všetko, teda aj veda a výskum, sa riadi z jedného centra. Akákoľvek autonómia vedeckej inštitúcie, či zboru akademikov, bola preto iluzória. SAV bola svojím spôsobom zrkadlom celej spoločnosti, aj keď v zásade sa tu koncentrovali pracovníci s vysokým vzdelaním. V SAV boli, samozrejme, funkcionári i pracovníci, ktorým komunistický systém vyhovoval, ktorí z neho ťažili. Bol tu však vždy aj silný reformný potenciál. A boli tu predovšetkým pracovníci, a tých bola zrejme väčšina, ktorí mali záujem robiť vedecký výskum a pokúšali sa ho robiť aj v zložitých spoločenských podmienkach.

Izolovanosť od svetovej vedy pociťovali predovšetkým pracovníci v oblasti humanitných a spoločenských vied. Medzinárodná spolupráca v týchto vedných oblastiach sa zúžila na krajiny sovietskeho bloku. Sporadické a výnimočné vycestovania jednotlivcov do krajín za železnou oponou, nemohlo na podstate veci nič zmeniť. V SAV sa odrážali všetky tendencie, ktoré hýbali spoločnosťou. Neúspešné ekonomické reformy podnietili vládnucu komunistickú stranu hľadať nejaké východiská aj v oblasti vedy. Pravda, prejavilo sa to skôr v zvrátenej podobe, keď sa veda definovala ako „výrobná sila“ a v dôsledku toho sa podporoval predovšetkým aplikovaný výskum.

Všetky pokusy o reformy v spoločnosti, ktorá bola v permanentnej ekonomickej, a hlavne morálnej kríze, sa určitým spôsobom dotkli aj SAV. V druhej polovici 80-tych rokov sa v ČSSR presadil princíp prestavby hospodárskeho mechanizmu a aj tento proces sa dotkol SAV. Aj keď vedúce kádre v Komunistickej strane Československa (KSČ) a Komunistickej strane Slovenska (KSS) neboli nadšené Gorbačovou „perestrojkou“, nedalo sa celkom tieto reformné úsilie ignorovať. Koncom roka 1987 sa v SAV uskutoč-

2 Prehľadná štúdia o zlomových obdobiach a o kontinuite v SAV je pripravená na publikovanie v kolektívnej monografii v Rakúskej akadémii vied: HUDEK, Adam – KOVÁČ, Dušan. *Brüche und Kontinuitäten in der Geschichte der Slowakischen Akademie der Wissenschaften*. Rukopis štúdie je k dispozícii v knižnici Historického ústavu SAV.

nila analýza práce a výsledkov, z ktorej sa mali potom odvíjať ďalšie reformné kroky. Na základe uznesenia vlády SSR č. 47 z 23. marca 1988 sa vypracoval v SAV dokument nazvaný *Základné ciele ďalšieho vývoja SAV v podmienkach prestavby hospodárskeho mechanizmu a celkového života spoločnosti*.³ Došlo síce k určitej demokratizácii a liberalizácii, boli to však iba kozmetické a viac-menej formálne úpravy, ktoré nevedli k zásadnej zmene. O všetkých podstatných otázkach sa naďalej rozhodovalo na najvyšších stranických miestach a nie vo vedeckej komunite.

Na konci 80-tych rokov mala SAV takmer 6-tisíc pracovníkov v 47 vedeckých pracoviskách. Z toho v prvom oddelení vied o neživej prírode bolo 37 %, v druhom oddelení vied o živej prírode a medicíne 36,5 % a v treťom oddelení, v humanitných a spoločenských vedách 14,8 %.⁴ Ostatní pracovali v prierezových a servisných pracoviskách. Medzi týmito vedeckými pracovníkmi boli mnohí kvalitní vedci, uznávaní aj v zahraničí. Mocenské zásahy komunistickej strany deformovali predovšetkým riadiace štruktúry – predsedníctvo a zloženie valného zhromaždenia (zboru akademikov a členov korešpondentov).

Za tohto stavu sa v prevratných novembrových dňoch roku 1989 mnoho vedeckých pracovníkov SAV pripojilo k protestným akciám študentov a umelcov a mnohí vedci zo SAV sa zasadzovali za demokratizáciu a za zásadné zmeny v spoločnosti, teda aj v SAV. Niektorí z najaktívnejších sa zúčastňovali vtedy veľmi sledovaných televíznych diskusií. Viacerí pracovníci SAV pôsobili vo vedení novej politickej sily – Verejnosti proti násiliu (VPN) – a takmer vo všetkých ústavoch sa vytvorili z pracovníkov ústavov štrajkové výbory. Zmeny v SAV tak išli paralelne so zmenami v spoločnosti.

Náprava deformácií spôsobených totalitnou mocou

V prvej fáze išlo predovšetkým o zrušenie najväčších deformácií spôsobených totalitnou mocou – zrušenie vplyvu komunistickej strany a odstránenie vedúcich orgánov a grémií SAV, ktoré boli formované a dosadené totalitnou mocou.

Už od 20. novembra 1989 posielali vedeckí pracovníci a pracoviská podporné stanoviská k protestným akciám študentov a umelcov v Prahe. Dňa 27. novembra sa v areáli SAV konalo verejné zhromaždenie asi 2 000 pracovníkov SAV na podporu požiadaviek študentov, českého Občianskeho fóra a slovenskej VPN. Požadovalo sa zrušenie ústavného článku o vedúcej úlohe KSČ, vypísanie slobodných a tajných volieb do všetkých zastupiteľských orgánov.⁵

Bolo to práve v deň generálneho štrajku, keď vrcholil celospoločenský pohyb vyvolaný udalosťami 17. novembra. Predstavitelia SAV sa pripojili k manifestačnému generálnemu štrajku, na pracoviskách sa zišli pracovníci SAV a prijímali rezolúcie k zásadnej demokratizácii života a riadenia vedy v SAV. Do manifestačného generálneho štrajku sa zapojila prakticky celá SAV, o čom svedčia ďalekopisy zaslané na Úrad Predsedníctva SAV (ÚP SAV). Na zhromaždení v areáli SAV na Patrónke sa vytvoril Celokademický

3 KAMENCOVÁ, ref.1, s. 1.

4 KAMENCOVÁ, ref.1, s. 1.

5 KLAČKA, ref. 1, s. 1.

štrajkový výbor pracovísk SAV.⁶ Štrajkový výbor vyzval všetky pracoviská, aby vyhlásili štrajkovú pohotovosť a požadovali okamžité vylúčenie politických strán z ústavov. V svojom vyhlásení z 30. novembra 1989 celoakademický štrajkový výbor sformuloval svoje požiadavky do piatich bodov, v ktorých sa okrem spomínaného vylúčenia politických strán z pracovísk SAV objavili aj požiadavky odstúpenia zdiskreditovaných členov Predsedníctva SAV (P SAV), otvorenie dialógu medzi predstaviteľmi riadiacich štruktúr SAV a predstaviteľmi občianskej iniciatívy, požiadavka účasti volených zástupcov pracovníkov SAV na zhromaždeniach SAV a Československej akadémie vied (ČSAV) a tiež požiadavka na okamžité odideologizovanie vedy.⁷ Jednatelia štrajkového výboru sa stretli s predstaviteľmi P SAV Vladimírom Hájkom, Viliamom Plevzom, Štefanom Lubym a vedúcim sekretariátu P SAV Jaroslavom Červinkom, ktorým predniesli tieto požiadavky.⁸ Následne, čiastočne v dôsledku výzvy štrajkového výboru, ale tiež z vlastnej iniciatívy, sa vytvárali na pracoviskách štrajkové výbory a 5. decembra sa ich predstavitelia opäť zišli, aby prerokovali situáciu v SAV.

Pod tlakom týchto udalostí predseda SAV Vladimír Hajko zrušil konanie plánovaného valného zhromaždenia SAV s problematikou ochrany a tvorby životného prostredia, ktoré sa malo konať 23. decembra 1989 a navrhol zvolať na 18. decembra mimoriadne valné zhromaždenie.

Udalosti však postupovali rýchlejšie. Ešte 24. novembra, na zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) v Prahe, niektorí členovia ÚV hodľali riešiť situáciu, ktorá sa im vymkla spod kontroly, silou. Ukázalo sa však, že takéto riešenie nie je možné, pretože izolované vedenie KSČ sa už na ozbrojené sily nemohlo spoľahnúť. To bol zlomový moment vo vývoji situácie. ÚV KSČ prijal rezignáciu celého predsedníctva i sekretariátu. Mohutný generálny štrajk vo všetkých významných mestách ukázal silu revolučných síl. Totalitný systém prestal fungovať. Dňa 29. novembra Federálne zhromaždenie vyhlásilo ústavný zákon, ktorým sa v ústave zrušil článok o vedúcej úlohe KSČ v spoločnosti. Nastalo obdobie rokovaní nových občianskych iniciatív, v českých krajinách Občianskeho fóra a na Slovensku VPN, s predstaviteľmi vládnej moci, pričom iniciatíva bola jednoznačne na strane revolučných síl.

Tieto udalosti ovplyvnili aj vývoj v SAV. Dňa 5. decembra 1989 Predsedníctvo SAV odstúpilo ako celok, čím sa otvorila cesta k voľbe nového vedenia SAV.⁹ Predpokladaný postup bol, že túto rezignáciu odsúhlasí Valné zhromaždenie SAV, plánované na 18. decembra. Následne, 6. decembra, sa po druhý raz stretli jednatelia celoakademické-

6 Jednatel'mi štrajkového výboru boli Pavel Obložinský, Pavel Horváth, Fedor Gömöry, Martin Mašek, Jozef Prokeš, Ján Šeffler a Ondrej Sýkora. *Správy Slovenskej akadémie vied (Správy SAV)*, 1990, roč. 26, č. 1 s. 5; KLAČKA, ref. 1, s. 1.

7 Vyhlásenie Štrajkového výboru akademických pracovísk v Bratislave zo dňa 30. 11. 1989. Archív Milana Šútovca.

8 KLAČKA, ref. 1, s. 1; *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 6.

9 ÚA SAV, Riadiace orgány SAV (ďalej RO SAV) II., 2 Zasadania P SAV december 1989 – február 1990, zápisnica z mimoriadneho zasadnutia P SAV 5. 12. 89. Na tomto zasadnutí informoval Vladimír Hajko o rokovaní s jednatel'mi štrajkového výboru dňa 30. 11. 89. Deň na to, 6. decembra 1989 odstúpilo aj Predsedníctvo ČSAV.

ho štrajkového výboru s P SAV,¹⁰ dozvedeli sa o jeho odstúpení a o príprave mimoriadneho valného zhromaždenia, na ktorom sa predpokladala aj voľba nového vedenia SAV. Na jeho čele mal stáť predseda, ktorého na základe voľby z radov akademikov mala potvrdiť Slovenská národná rada (SNR). Rovnako mali byť zvolení podpredsedovia a vedecký sekretár. Celé nové Predsedníctvo SAV mala menovať vláda SSR.¹¹ Predstavitelia celoakademického štrajkového výboru navrhli, aby sa na voľbe zúčastnili aj šesťdesiatí volení zástupcovia pracovísk SAV. Vedenie SAV s týmto súhlasilo,¹² ale vývoj v spoločnosti už bol ďalej, než predstavy starého Predsedníctva SAV, podľa ktorých zdiskreditované, totalitnou mocou sformované valné zhromaždenie malo pokračovať v svojej činnosti. Bolo charakteristické, že na prvom stretnutí členov štrajkového výboru s predstaviteľmi P SAV sa na požiadavku vylúčenia politických strán z pracovísk ozvala zo strany vtedajšieho vedenia SAV námietka, aby sa k tejto požiadavke vyjadrili všetci pracovníci SAV. Na druhom stretnutí s Predsedníctvom SAV doručil štrajkový výbor dokumentáciu o tom, že toto si želá drvivá väčšina pracovníkov SAV, na základe čoho sa potom prijala spoločná rezolúcia s takmer komicky znejúcim odôvodnením: „*Pritomní dospeli k jednomyselnému záveru, že v záujme intenzifikácie vedeckej práce nemajú na pracoviskách SAV pôsobiť organizácie politických strán.*“¹³ Za tejto situácie sa síce dalo predpokladať, že Valné zhromaždenie pod tlakom verejnosti prijme prinajmenšom kompromisné riešenie, ktoré by mohlo znamenať určité korektúry, ale nie zásadnú zmenu v riadení SAV.

Dňa 7. decembra 1989 sa zišiel v Dome odborov v Bratislave míting Fóra vedcov a výskumných pracovníkov (FVVP).¹⁴ Takmer 1 000 pracovníkov vedy a výskumu prijala rezolúciu, v ktorej sa uvádzalo, že Predsedníctvo SAV volené valným zhromaždením jej členov nie je orgánom schopným riadiť a reprezentovať vedu na Slovensku, požadovalo sa od vlády a SNR zrušenie Zákona o SAV a noriem o riadení vedy. Prizvanie zástupcov pracovísk k voľbám nového Predsedníctva SAV na plánované valné zhromaždenia sa odmietlo s tým že nerešpektuje záujmy vedeckých pracovísk mimo SAV a nedáva prizvaným prakticky žiadnu právomoc.¹⁵ Ukázalo sa, že práve toto zasadnutie fóra výskumníkov¹⁶ bolo rozhodujúce pre ďalšiu transformáciu SAV. V rezolúcii z toho zhromaždenia sa konštatovalo: „*Valné zhromaždenie členov akadémie, ním volené Predsedníctvo SAV, orgány riadiace vedu na vysokých školách a vedu v rezortoch nepovažujeme za orgány, ktoré sú schopné reprezentovať a riadiť vedu na Slovensku.*“¹⁷ Rezolúcia sa tiež obecné vyjadrila k riadeniu vedy: „*zákon o vede musí vychádzať zo*

10 Pavel Obložinský, Lubomír Hrivnák, Jozef Prokeš, Milan Šútovec a Pavel Horváth rokovali s Vladimírom Hájkom, Viliamom Plevzom a Rudolfom Skrúcaným. *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 8.

11 KLAČKA, ref. 1, s. 1.

12 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 8 (následne sa počet volených zástupcov pracovísk zmenil na 70).

13 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 9.

14 Na podnet FVVP, svoju činnosť obnovil v novembri 1989 tiež roku 1969 zrušený Slovenský zväz vedeckých pracovníkov.

15 KLAČKA, ref. 1, s. 1; Rezolúcia in: *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 27.

16 Fórum vedcov a výskumných pracovníkov (FVVP) predstavovalo celú vedecko-výskumnú základňu na Slovensku. Po vytvorení nových orgánov v SAV a na vysokých školách sa FVVP stalo reprezentantom tzv. rezortného výskumu, čo vyvolávalo nespokojnosť ostatnej akademickej obce.

17 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 27.

zásad samoregulácie vedy, vedeckej etiky a odbornej kompetencie“.¹⁸ Na tomto mítingu FVVP sa vytvoril z radov pracovníkov SAV nový neformálny výbor, ktorý sa pod názvom Fórum vedcov SAV chopil iniciatívy. Z celoakademického štrajkového výboru sa členom Fóra vedcov SAV stal iba Fedor Gömöry. Toto nové grémium bolo, aj v dôsledku radikálnejšej atmosféry na mítingu, v svojich požiadavkách na reformy v SAV radikálnejšie. Jednoznačné odmietnutie spôsobu voľby nového predsedníctva Valným zhromaždením SAV podľa návrhu starého Predsedníctva SAV otvorilo cestu k hľadaniu nového, alternatívneho a perspektívneho riešenia. V priestoroch oddelenia sociológie Ústavu filozofie a sociológie SAV na Patrónke sa pod vplyvom rokovania FVVP sformovala nová iniciatívna skupina pracovníkov SAV, ktorá na pôde SAV rozvíjala radikálne myšlienky sformulované na mítingu FVVP. Dňa 12. decembra 1989 Koordinačný výbor občianskej iniciatívy Fóra vedcov a výskumníkov urobil ďalší krok: navrhol nový spôsob riešenia situácie v SAV, podľa ktorého by z volených zástupcov pracovísk SAV mala vzniknúť Rada vedcov ako demokratický samosprávny orgán, ktorý by následne zvolil dvadsaťčlenný Akčný výbor, ktorý by mal prevziať úlohy P SAV.¹⁹ Nasledujúci deň, 13. decembra 1989, sa v areáli SAV na Patrónke zišiel aktív, na ktorom sa zúčastnili zástupcovia pracovísk SAV, zástupcovia štrajkových výborov, celoakademického štrajkového výboru a predstaviteľa FVVP. Tento aktív jednoznačne podporil návrh z dielne Koordinačného výboru FVVP.²⁰ Dňa 15. decembra sa v bratislavskom Parku kultúry a oddychu konal druhý míting FVVP, ktorý jednoznačne podporil všetky demokratizačné opatrenia v SAV a v rezolúcii vyzval všetky pracoviská SAV, aby v tajných voľbách zvolili svojich zástupcov do demokratického orgánu, ktorý dostal názov Rada vedcov.²¹ Tu sa vlastne ukončila éra pôsobenia Celoakademického štrajkového výboru a iniciatíva v predkladaní ďalších revolučných požiadaviek prešla na Fórum vedcov SAV a ním sformovaný výbor. Radikalizácia predkladania demokratických požiadaviek súvisela s procesmi v spoločnosti. Už od 22. novembra sa najprv denne, potom vždy pri nejakej aktuálnej príležitosti konali v Bratislave mítingy, ktoré zaplnili celé námestie Slovenského národného povstania. Spoločnosť bola v pohybe a „staré štruktúry“ v spoločnosti i v SAV boli v hlbokjej defenzíve.

Predseda SAV Vladimír Hajko na zasadnutí P SAV 14. decembra 1989 informoval o rezolúcii z mítingu konaného 13. decembra, ktoré vyslovilo nedôveru Valnému zhromaždeniu členov SAV a súčasnému P SAV a navrhol zrušenie na 18. decembra plánovaného Valného zhromaždenia SAV. Toto predsedníctvo svojím uznesením zrušilo veľké centrá vied, v akademickej komunite veľmi nepopulárne. Vladimír Hajko súčasne požiadal o uvoľnenie z funkcie a navrhol, aby Predsedníctvo SNR menovalo do funkcie predsedu SAV Ivana Hrivňáka.²² Bol to pokus starého vedenia vytvoriť nový orgán – „Pred-

18 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 27.

19 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 9.

20 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 28. Oznámenie o konaní aktívu bolo podpísané jednatel'mi Celoakademického štrajkového výboru bez uvedenia mien.

21 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 35.

22 ÚA SAV, RO SAV II. Zápisnica z 20. zasadnutia P SAV dňa 14. 12. 1989. Následne odstupujúci predseda o svojom odstúpení oficiálne informoval vládu SSR. Až do zvolenia nového P SAV pôsobili v SAV paralelne rôzne orgány, ako je uvedené v ďalšej časti.

sedníctvo dorozumenia“, ktoré v určitom zmysle napodobňovalo udalosti v politickej sfére, kde tiež vznikla prechodná vláda „dorozumenia“. Problém bol však v tom, že menovanie predsedu SAV týmto spôsobom nebolo v súlade so zákonom o SAV. Menovanie bez voľby nemohlo byť teda legálne ani podľa existujúceho zákona a nehodlali ho akceptovať ani predstavitelia Fóra vedcov SAV. Vznikla patová situácia, ktorú chcelo Predsedníctvo SAV riešiť tak, že zvolalo na 22. decembra 1989 Aktív členov SAV, zástupcov občianskych iniciatív (FVVP), volených predstaviteľov Rady vedcov, riaditeľov pracovísk SAV a pracovníkov Úradu P SAV. Počítalo sa už s voľbou nového predsedníctva. Ivan Hrivňák na tomto zhromaždení navrhol kompromisné riešenie: nové Predsedníctvo SAV by malo vzniknúť z polovice členov zvolených Valným zhromaždením SAV z radov akademikov a členov korešpondentov a druhú polovicu mali tvoriť zvolení významní pracovníci SAV.²³ Pre prechodné obdobie sa navrhlo, aby SAV riadila operatívna skupina, ktorú tvoril Ivan Hrivňák, vedecký sekretár starého predsedníctva, riaditeľ ÚP SAV a vedúci sekretariátu funkcionárov SAV.²⁴ Pretože vymenovanie Ivana Hrivňáka za predsedu SAV sa považovalo za nedemokratické, bol vyzvaný, aby sa taktiež podrobil voľbám, s čím súhlasil. Z vážnejších počinov tohto vedenia SAV treba spomenúť verejnú ospravedlnenie sa pracovníkom, ktorí museli odísť z pracovísk SAV v rokoch normalizácie a ponuka možnosti odškodnenia a návratu do SAV a rešpektovanie vyslovene nedôvery riaditeľom ústavov.²⁵ Operatívna skupina začala pripravovať nové voľby do Predsedníctva SAV, k čomu bola nevyhnutná novela zákona o SAV. Novela zákona sa nepresadzovala ľahko, pretože ako v SAV, tak aj v politickej sfére pôsobili stále sily, ktoré odmietali tieto „revolučné“ zmeny.²⁶ Ivan Hrivňák sa chopil iniciatívy a krátko po Vianociach sa obrátil na akademickú verejnosť s listom, v ktorom agitoval za vytvorenie ním proponovaného „Predsedníctva dorozumenia“.²⁷ V ten istý deň zvolal Ivan Hrivňák ním vytvorenú „operatívnu skupinu“, zloženú z Ivana Hrivňáka ako predsedu, Štefana Lubyho ako vedeckého sekretára, Jána Jezného ako riaditeľa Úradu Predsedníctva SAV, jeho zástupcu Milana Ružeka a Jaroslava Červinku, vedúceho sekretariátu Predsedníctva SAV.²⁸ Podľa vyjadrenia Silvestra Takácsa: „*Stále sa našla skupina ľudí, spriaznená hlavne s komunistickou nomenklatúrou, ktorá chcela zabrániť demokratizačnému procesu, najmä pod kepienkou možnosti zreformovania zboru akademikov a členov korešpondentov SAV. Ukázalo sa to aj pri boji o novelu Zákona o SAV, v ktorej sa nám až na poslednú chvíľu podarilo zabezpečiť, aby sa do Slovenskej národnej rady dostala verzia, ktorá umožnila Rade vedcov SAV zvoliť nové predsedníctvo.*“²⁹ Operatívna skupina pravidelne zasadala, Ivan Hrivňák, ktorý vystupoval ako dezignovaný predseda SAV roko-

23 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 1, s. 13-14.

24 Po 5. januári 1990 bola operatívna skupina doplnená o zástupcu Rady vedcov. KLAČKA, ref. 1, s. 2. Stenografický záznam in ÚA SAV, RO I 249/16.

25 KLAČKA, ref. 1, s. 2.

26 TAKÁCS, ref. 1, s. 1.

27 ÚA SAV, RO SAV II. List Ivana Hrivňáka pracovníkom SAV zo dňa 29. 12. 1989.

28 ÚA SAV, RO SAV II. Záznam z porady vedúcich funkcionárov SAV a vedúcich pracovníkov ÚP SAV dňa 29. 12. 1989.

29 TAKÁCS Stanislav. Dodatok k oslavám výročia SAV. In *Správy SAV*, 2003, roč. 39, č. 12, s. 15. Je tu chybné uvedené krstné meno autora. Správne má byť Silvester.

val aj s novým ministrom školstva Ladislavom Kováčom, s ktorým sa zhodli na tom, že návrhy na zrušenie SAV, ktoré sa na verejnosti objavili zo strany niektorých predstaviteľov vysokých škôl, sú extrémne a rovnako návrhy na premenu SAV na vysokú školu sú vzdialené realite.³⁰ Na svojom zasadnutí 5. a 8. januára 1990 sa Operatívna skupina opäť zaoberala zvolaním Valného zhromaždenia SAV, ktoré sa podľa starého plánu malo venovať téme ochrany a tvorby životného prostredia, malo prijať program činnosti SAV do prijatia nového zákona o SAV a súčasne malo zvoliť nové Predsedníctvo SAV.³¹

V tom čase už však vznikla a aktívne pracovala v SAV nová štruktúra, nazvaná Rada vedcov SAV, ktorá bola zložená z volených predstaviteľov pracovísk SAV. Dňa 5. januára 1990 sa Rada vedcov zišla na svojom prvom zasadnutí, na ktorom zvolila deväťčlenný organizačný výbor.³² Konštituovaním tohto orgánu ukončil činnosť koordinačný výbor Fóra vedcov SAV.

Organizačný výbor Rady vedcov sa stretol s Ivanom Hrivňákom, ktorý o tomto stretnutí informoval operatívnu skupinu. Podľa Ivana Hrivňáka Rada vedcov odmietla hlasovať o dôvere dezignovanému predsedovi, ale trvala na tom, aby sa uskutočnili voľby do Predsedníctva SAV a tiež voľba predsedu SAV podľa rozhodnutia aktívu z 22. decembra – teda voľba Radou vedcov. Na Rade vedcov bol súčasne Ivan Hrivňák kritizovaný, že do vlády predložil iný návrh na novelu Zákona o SAV ako sa požadoval na aktíve.³³ Z iniciatívy Ivana Hrivňáka sa konalo 10. januára ďalšie stretnutie s predstaviteľmi Organizačného výboru Rady vedcov. Tam Ivan Hrivňák predložil dokument, podľa ktorého do vlády predložil návrh novely zákona o SAV ako sa dohodlo na aktíve 22. decembra, na čo sa mu predstavitelia Organizačného výboru za predchádzajúcu kritiku ospravedlnili.

Predstavitelia Organizačného výboru súhlasili s riešením, aby Rada vedcov fungovala ako druhá komora popri Valnom zhromaždení, ale v dôsledku navrhutej zmeny zákona mala voliť nových členov Predsedníctva práve Rada vedcov. Valné zhromaždenie sa plánovalo preložiť na február 1990, teda až po voľbách nového Predsedníctva SAV, ktoré sa mali konať 22. a 23. januára.³⁴ Bolo jasné, že iniciatíva bola jednoznačne v rukách Rady vedcov, ktorej predstavitelia rokovali aj s podpredsedom vlády Jozefom Markušom o vzniknutej situácii a našli vo vláde podporu pre svoj návrh riešenia. Pre ďalšie zmeny v SAV bola preto aktivita Rady vedcov, nového samosprávneho orgánu, ktorý vznikol v procese revolučných zmien rozhodujúca. Navrhnutú novelu napokon SNR prijala 12. januára 1990, takže cesta k zvoleniu nového vedenia SAV bola otvorená.³⁵

30 ÚA SAV, RO SAV II. Záznam o stretnutí I. Hrivňáka s Ladislavom Kováčom 28. 12. 1989.

31 ÚA SAV, RO SAV II, 2, 1990. Záznam z 2. zasadnutia operatívnej skupiny SAV v dňoch 5. a 8. 1. 1990 (rokovanie bolo prerušené a pokračovalo 8. 1. 1990).

32 Zloženie pozri v pozn. 37.

33 ÚA SAV, RO SAV II., 2, 1990. Záznam z 3. zasadnutia operatívnej skupiny dňa 12. 1. 1990.

34 Ref. 33.

35 Valné zhromaždenie, čiže zbor akademikov a členov korešpondentov SAV ostal v zákone, bol však zbavený kompetencií, takže možno vlastne hovoriť nie o zrušení tohto orgánu, ale o utlmení jeho činnosti. Keďže ho nemal v ďalších rokoch kto zvolávať, tento orgán sa neschádzal a prestal existovať po prijatí zákona o SAV roku 2002. Rovnako tituly akademikov a členov korešpondentov sa prestali používať.

Rada vedcov – nový samosprávny orgán

Na prelome rokov 1989 – 1990 prechádzala spoločnosť na Slovensku, ako aj v celom štáte, mimoriadne dynamickým vývojom. Udiali sa zmeny v najvyšších politických orgánoch. Alexander Dubček bol zvolený za predsedu Federálneho zhromaždenia a Václav Havel sa stal prezidentom republiky. Do týchto najvyšších ústavných postov ich zvolilo Federálne zhromaždenie zložené zo starých komunistických funkcionárov. Aj tento fakt vyjadroval paradoxnosť doby, ale i to, že vývoj sa už nedal zastaviť. Po novej federálnej vláde pod vedením Mariána Čalfu vytvorila sa aj na Slovensku nová vláda SSR pod vedením Milana Čiča a do funkcie predsedu SNR bol zvolený Rudolf Schuster. Spoločnosť sa pripravovala na prvé slobodné voľby od roku 1946.

Dynamicky sa vyvíjala aj vnútorná situácia v SAV a zmeny korešpondovali so zmenami v spoločnosti. Pracovníci SAV boli napokon, popri umelcoch a študentoch, najaktívnejšími účastníkmi spoločenských zmien. V občianskom hnutí VPN patrili medzi najaktívnejších Fedor Gál, Peter Zajac, Milan Šútovec, František Šebej. V SAV pred odchodom do disentu pracoval František Mikloško. V enviromentálnom hnutí, z ktorého sa sformovala Strana zelených, pôsobil Mikuláš Huba, v obnovenej Demokratickej strane bol aktívny Jozef Šimúth. Zo SAV prišiel aj predseda vlády Milan Čič i jej podpredseda Jozef Markuš a aj nový predseda parlamentu Rudolf Schuster pôsobil krátko v SAV. Do celospoločenských aktivít sa zapojili mnohí ďalší pracovníci SAV. V samotnej SAV sa na formovaní štrajkových výborov a na presadzovaní demokratických princípov pri riadení vedy podieľali ďalší pracovníci. Na základe rehabilitácií prichádzali do ústavov pracovníci, ktorí z politických dôvodov museli SAV opustiť. Najväčšia vlna rehabilitovaných pochádzala z obrodných rokov 1968 – 1969, vrátili sa však aj mnohí ďalší, ktorí boli postihnutí čistkami už v 50-tych rokoch.

V dôsledku pôsobenia štrajkových výborov i aktivity samotných pracovníkov SAV začali vznikať na pracoviskách SAV štruktúry samosprávnych orgánov. To bola zásadná zmena, pretože iniciatíva aj pri konštituovaní nových celoakademických riadiacich orgánov prešla na demokraticky volených zástupcov pracovísk SAV.

Nový ústredný samosprávny orgán SAV, Rada vedcov, bol vlastne demokratickým spôsobom volený parlament SAV. Každé pracovisko zvolilo do Rady vedcov svojich zástupcov. Princíp bol, že na každých 50 pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním v ústave bol zvolený jeden zástupca. Tento orgán už bol zvolený a prítomný na celoakademickom aktívne vedeckých pracovníkov a členov SAV 22. decembra 1989,³⁶ ale jeho prvé samostatné zasadnutie sa konalo 5. januára 1990. Radu vedcov tvorilo stodva členov zvolených na pracoviskách SAV. Na zasadaní sa zvolil 9-členný Organizačný výbor na čele so Silvestrom Takácom.³⁷ Organizačný výbor bol poverený urýchlene predložiť návrh novely zákona SNR. Najdôležitejším bodom novely bolo inkorporovanie Rady vedcov do Zákona o SAV ako samosprávneho orgánu, ktorý mal byť najvyšším iniciatívnym, kontrolným a normotvorným orgánom SAV a mal zvoliť nové Predsedníctvo SAV namiesto Valného zhromaždenia SAV. Tak sa v SAV v dôsledku revolučných premien

36 MARČEKOVÁ, ref. 1, s. 1.

37 Ďalšími členmi boli Karol Babor, Ján Bakiča, Baltazár Frankovič, Otilia Gašpariková, Milan Šútovec, Viera Trnovecová, Tatiana Weisssová, Ján Závada.

vytvoril najdôležitejší samosprávny orgán, ktorý *de facto* prevzal iniciatívu riadenia SAV do svojich rúk. Organizačný výbor Rady vedcov tak vlastne, aj keď nie *de jure*, plnil aj niektoré úlohy zatiaľ neexistujúceho Predsedníctva SAV – v oblasti pretransformovania početných komisií SAV a tiež aj vo vzťahu k médiám.³⁸ Týkalo sa to aj zásadných problémov spolupráce s ČSAV, ktorej vedenie uznalo Radu vedcov za jediný reprezentatívny orgán SAV. Na zasadnutí Rady vedcov SAV 5. januára 1990, ktoré sa konalo bez prítomnosti parlamentom dezignovaného predsedu SAV, sa mu nevyslovila dôvera, čím fakticky bol Ivan Hrivňák pozbavený mandátu, v dôsledku čoho „operatívna skupina“ stratila *raison d’être* a iniciatíva prešla na Radu vedcov. Najdôležitejšie úlohy, ktoré stáli pred Radou vedcov a jej Organizačným výborom boli legalizácia Rady vedcov cestou novely Zákona o SAV a následne voľba nového Predsedníctva na pléne Rady vedcov v zmysle novely Zákona o SAV.

Novelou zákona, ktorú prijala SNR 12. januára 1990 sa v zásade zmenilo postavenie SAV v rámci vedeckej komunity. Zatiaľ čo predchádzajúci systém, v ktorom valné zhromaždenie SAV (akademici a členovia korešpondenti SAV) bolo formálne reprezentatívnym orgánom celej slovenskej vedeckej komunity a slovenskou učencou spoločnosťou, Rada vedcov bola reprezentantom iba vedeckých pracovníkov SAV. SAV sa tak vlastne stala výskumnou inštitúciou a zo Zákona o SAV sa tiež vypustila formulácia o SAV ako vrcholnej slovenskej vedeckej inštitúcii. SAV bola pripravená vstúpiť v oblasti vedy a výskumu do voľnej súťaže s ostatnými inštitúciami tohto zamerania.

Následne sa v dňoch 22. a 23. januára 1990 konali voľby Predsedníctva SAV. Činnosť Organizačného výboru sa ukončila na zasadnutí Rady vedcov 14. marca 1990, keď sa prijal štatút Rady vedcov a uskutočnili sa v jeho zmysle voľby Výboru Rady vedcov. Zvolený bol deväťčlenný výbor na čele s Vierou Trnovcovou.³⁹ Popri novom Predsedníctve SAV začal teda v SAV pôsobiť aj orgán, ktorý významným spôsobom prispel k demokratickému charakteru celej inštitúcie a k posilneniu jej samosprávnych funkcií. V zhode s tým nové Predsedníctvo vo svojej výročnej správe konštatovalo, že rok 1989 bol skutočne prelomovým obdobím vo vývoji vedy na Slovensku a „znamenal začiatok nového obdobia spojeného so skutočnou demokraciou a slobodou vo vede“.⁴⁰ V tomto konštatovaní, pravda, cítiť atmosféru doby, nádeje, ktoré sa nie vždy v plnom slova zmysle v nasledujúcich rokoch naplnili.

Prvé demokraticky volené Predsedníctvo SAV

Jednou zo základných otázok pri voľbe nového Predsedníctva SAV bolo, či zvoliť do predsedníctva aj zástupcov vysokých škôl a rezortných výskumných ústavov. Predtým totiž boli títo aj v rozhodujúcich orgánoch SAV, dost často k nevôli pracovníkov SAV. Nakoniec sa predsa rozhodlo mimoakademických predstaviteľov zvoliť v pomere 2 : 5, hlavne za účelom vylepšenia spolupráce s vysokými školami. To však SAV nezachránilo

38 TAKÁCS, ref. 1, s. 1.

39 Ďalšími členmi výboru sa stali: Tomáš Bleha, Klára Buzzássyová, Ivan Gašparík, Štefan Malgocký, Svorad Štolc, Viliam Vaškovič, Klaudius Viceník, Tatiana Weisssová. *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 5. MARČEKOVÁ, ref. 1, s. 2.

40 ÚA SAV, RO SAV, zv. C1/5, kartón (ďalej k.) 233, inv. č. 834. Správa o činnosti SAV za rok 1989.

od budúcich – často nevyberaných – útokov zo strany niektorých predstaviteľov vysokých škôl. Obe Akadémie vo vtedajšom Československu, teda Československá akadémia vied a Slovenská akadémia vied totiž boli predtým oficiálne zodpovedné za vedecký výskum v celej republike. Avšak pripísať im zodpovednosť za mizerné financovanie vysokoškolského výskumu bolo nenáležité. V príslušných grémiách SAV totiž boli často predstavitelia SAV v menšine. Okrem toho prevládala v tom čase mylná predstava, že finančné prostriedky neposkytnuté SAV by mohli byť pridelené vysokým školám. Naivita týchto predstáv sa ukázala následne, keď sa prostriedky SAV na výskum skracovali, bez toho, že by sa vysokým školám v tomto smere zásadne pomohlo.

Rada vedcov ako demokraticky volený orgán komunity vedeckých pracovníkov na svojom prvom zasadnutí rozhodla, že počet členov dočasného Predsedníctva SAV bude 21.

Predsedníctvo malo byť zložené zo siedmich členov za každé oddelenie vied, pričom prvé oddelenie vied tvorili ústavy zaoberajúce sa neživou prírodou a technické vedy, druhé reprezentovalo vedy o živej prírode, chémii a lekárske vedy, tretie oddelenie tvorili spoločenské a humanitné vedy. V každom oddelení mali byť dvaja zástupcovia vysokých škôl a rezortov. Členmi kolégia predsedu sa stali výlučne interní zamestnanci SAV. Kandidátov na členov Predsedníctva navrhli členovia Rady vedcov, vedecké spoločnosti, vedecké, pedagogické a výskumné inštitúcie a občianske iniciatívy.⁴¹ Volieb sa zúčastnilo 87 kandidátov. Kandidát musel predložiť písomnú prihlášku s krátkym životopisom, prehľadom publikačnej činnosti, mal charakterizovať svoj prínos pre vedu. Počas volieb každý kandidát predstúpil pred Radu vedcov a v 5 minútovom vystúpení odpovedal na 10 otázok, ktoré sa týkali úlohy a postavenia vedy v spoločnosti, vzťahu medzi základným výskumom na SAV, rezortoch a vysokých školách, predstavy o vnútornej štruktúre SAV, spôsobe financovania základného výskumu, vzťahu SAV k ČSAV, výchovy mladých vedeckých pracovníkov a udeľovania vedeckých hodností, poradia riešenia problémov základného výskumu, perspektív rozvoja vlastného vedného odboru, predstavy nového zákona o vede.⁴² Rada vedcov 23. januára 1990 zvolila Predsedníctvo SAV, ktoré bolo definované ako dočasné, do schválenia nového zákona o SAV, resp. zákona o vede, maximálne však do konca roku 1992. Predsedom SAV sa stal Ladislav Macho.⁴³ Po tomto akte sa 26. januára 1990 zišla na svojom poslednom zasadnutí Operatívna skupina, na ktorej Ivan Hrivňák vysvetlil, prečo sa nezúčastnil volieb do nového Predsedníctva SAV a formálne protestoval proti tomu, že Valné zhromaždenie bolo vynechané z voľby členov nového predsedníctva SAV.⁴⁴

Predsedníctvo na svojom zasadnutí 2. februára 1990 vydalo svoje vyhlásenie, v ktorom sa prihlásilo k revolučným procesom prebiehajúcim v krajine a k demokratizácii života. Na prvom riadnom zasadnutí 29. januára 1990 konštatovalo, že SAV riadia de-

41 Návrh princípov a postupu pri voľbe dočasného Predsedníctva SAV. Archív Milana Šútovca.

42 NEMESKÜRTHYOVÁ, ref. 1, s. 1.

43 Ďalšími členmi P SAV boli Ján Bakoš, Pavol Brunovský, Libor Ebringer, Oskar Elschek, Vladimír Ferák, Baltazár Frankovič, Fedor Gál, Anton Hajduk, František Hanic, Richard Kittler, Július Krempaský, Jozef Markuš, Štefan Markuš, Oľga Ovečková, František Šebej, Silvester Takács, Igor Tvaroška, Viliam Ujházy, Jozef Výrost a Ján Závada.

44 ÚA SAV, RO SAV II. Záznam zo zasadnutia Operatívnej skupiny dňa 26. 1. 1990.

mokraticky volené orgány Rada vedcov a Predsedníctvo SAV a vytýčilo úlohy na najbližšie dva roky:

- prinavrátiť celý vedecký výskum v SAV svojmu najvlastnenejšiemu poslaniu, t. j. slobodne slúžiť hľadaniu pravdy nezávisle od akejkoľvek ideológie a politických zásahov;
- rozvojom myslenia povzniesť kultúrnu úroveň národa a hlbokými vedeckými analýzami prispievať k riešeniu zásadných problémov spoločnosti;
- v rámci transformácie SAV presadzovať uplatnenie progresívnych demokratických prvkov v organizácii vedeckého výskumu a v riadení pracovísk a to zjednodušením riadiacich štruktúr a zrušením medzičlánkov medzi ústavmi a Predsedníctvom SAV;
- vykonať reštrukturalizáciu pracovísk, uplatňovať zvýšenie samostatnosti ústavov, redukovat' administratívne aparáty na ÚP SAV a na ústavoch;
- presadiť, aby sa funkcie na všetkých stupňoch riadenia vedy zásadne obsadzovali pracovníkmi s prirodzenou vedeckou autoritou, vysokou odbornou kompetenciou a čistým morálnym profilom, bez zásahov politických strán;
- napraviť politické deformácie v zložení členstva Akadémie, napraviť krivdy spôsobené z politických dôvodov členom a pracovníkom Akadémie i celým kolektívom a pracoviskám SAV, najmä v dôsledku normalizácie po rokoch 1968 – 1969;
- cieľom P SAV ďalej bolo vybudovanie nového systému riadenia vedy v SAV, ktorý by rešpektoval potrebu samoorganizácie s osobitnou zodpovednosťou najkvalifikovanejších vedcov a vedeckých tímov, zrušením tzv. vedeckého plánu a vybudovaním grantového systému organizácie a pridelovania prostriedkov na vedecké projekty;
- uskutočňovať dôslednú väzbu výskumu v SAV na svetovú vedu a zavádzať medzinárodné kritéria pre hodnotenie výsledkov, podporovať ozdravenie etického povedomia vedcov;
- bojovať za zachovanie SAV ako významnej základne bádateľského výskumu v organizáciách neuniverzitného typu.⁴⁵

Ďalším zámerom programu P SAV bola spolupráca s vysokými školami vo vedec-
kom a pedagogickom procese, pokračovanie vedeckej výchovy aj na pracoviskách SAV
a zvyšovanie úrovne prípravy mladých vedcov najmä formou zahraničných študijných
pobytov a dosahovanie úrovne svetových štandardov vo vedeckej výchove. Vo výhlade
bolo aj iniciovanie založenia česko-slovenskej nadácie, ktorá by umožnila recipročne
prijímať zahraničných pracovníkov na pobyty na československých pracoviskách v ob-
lasti základného výskumu. P SAV si dalo za cieľ pripraviť novú zákonnú úpravu posta-
venia štruktúry a činnosti SAV zodpovedajúcu novým spoločensko-politickým podmien-
kam.⁴⁶

V prvej polovici roku 1990 nové Predsedníctvo SAV v súčinnosti s Radou vedcov
SAV uskutočnilo celý rad demokratizačných opatrení, ktoré v prvom rade posilnili sa-
mostatnosť ústavov a právomoci ich volených zástupcov. Na pracoviskách SAV sa ako
demokratické prvky riadenia volili nové vedecké rady ústavov. V rámci personálnych

45 ÚA SAV, RO SAV II, 2 1990. Zápis zo zasadnutia P SAV 29. 1. 1990. MACHO, ref. 1, s. 1-2.

46 MACHO, ref. 1, s. 1-2.

opatrení na jednotlivých ústavoch prebiehalo vyslovovanie dôvery riaditeľom.⁴⁷ V tých prípadoch ak riaditeľovi dôvera vyslovená nebola, uskutočnili sa nové konkurzné konania. Začali sa pripravovať kritériá pre hodnotenie činnosti a výsledkov pracovísk SAV a to v takej podobe, aby sa odstránili zásahy politického režimu do výskumnej práce, a to najmä v spoločenských vedách a do hodnotení sa zapracovali odborné hľadiská akceptovateľné na medzinárodnej úrovni.⁴⁸ Neboli to jednoduché zmeny, ktoré často narážali na zotrvačnosť v myslení ľudí na pracoviskách ako to konštatoval nový člen predsedníctva Štefan Markuš, keď napísal, že transformačný proces narážal na rezidúu predchádzajúceho obdobia administratívno-mocenského riadenia vedy: „Potreba takého riadenia v nás naďalej pretrváva. Predstava, že už nie sme v službách inštitúcie pyramidálneho typu, je pre mnohých konfúzna. Akoby nevedeli bez povelu z centra žiť. Niektorí dokonca odmietli konštituovať vedeckú radu ústavu, pokiaľ z vrcholu pyramidy nenadefinujeme náplň a právomoci ich činnosti.“⁴⁹

Plnenie vytýčených úloh sa dialo pod zvýšeným ekonomickým tlakom. V priebehu funkčného obdobia dočasného predsedníctva sa každoročne znižoval rozpočet SAV. Jedným z použitých obraných prostriedkov bolo znižovanie počtu zamestnancov SAV, najmä v oblasti obslužných a administratívnych zamestnancov a stredných odborných kádrov. Racionalizácia riadenia v konkrétnych predstavovala zánik centier vied, rozpad konglomerátov vedných disciplín v násilne skoncentrovaných veľkých pracoviskách ako boli Ústav technickej kybernetiky, Umenovedný ústav, Literárnovedný ústav a niektoré ďalšie pracoviská.⁵⁰ Vytváranie veľkých centier výskumu sa vtedy akademickou obcou vnímalo ako direktívne, s vedeckými pracovníkmi nediskutované opatrenie, ktoré v mnohých prípadoch nevedlo k proklamovanému zefektívneniu výskumu, skôr naopak. Vyslovovanie dôvery riaditeľom pracovísk a následné konkurzné obsadzovanie týchto funkcií bolo prejavom odpolitizovania vedeckého života. Kritériom bola odborná kvalifikácia, morálna bezúhonnosť, vek do 65 rokov. Prejavom odpolitizovania a demokratizácie riadenia boli aj novozriadené vedecké rady na pracoviskách, zrušenie niektorých pomocných orgánov predsedníctva a vymenovanie nových s novým členstvom. Na pracoviskách sa zriadili rehabilitačné komisie zamerané na nápravu krívd a deformácií spôsobených najmä v období normalizácie. Pri predsedníctve pôsobila centrálna Komisia pre nápravu krívd na čele s 1. podpredsedom SAV Silvestrom Takáčsom.⁵¹

Okrem týchto programových cieľov predsedníctvo riešilo priestorové otázky pracovísk vo väzbe na požiadavky cirkevných inštitúcií na reštitúciu ich majetku, pripravovalo zásady nového zákona o SAV, konštituovalo grantový systém riešenia a dotovania výskumu zriadením grantovej agentúry, vypracovalo *Návrh zásad obsahových a organizačných zmien v SAV na zefektívnenie fungovania vedy* a najmä vytrvalo bojovalo s útokmi a tendenciou zrušiť SAV.⁵² Rovnako muselo systematicky čeliť snahám decíznej sféry opäť, podľa starého, zabehaného modelu, centralizovať riadenie vedy a zveriť túto úlohu

47 Nedôvera bola vyslovená 24 riaditeľom. NEMESKÜRTHYOVÁ, ref. 1, s. 2.

48 MARČEKOVÁ, ref. 1, s. 2.

49 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 3.

50 NEMESKÜRTHYOVÁ, ref. 1, s. 2.

51 NEMESKÜRTHYOVÁ, ref. 1, s. 2.

52 NEMESKÜRTHYOVÁ, ref. 1, s. 2.

do rúk ministerstva školstva, ktoré malo v svojom názve niest' aj pomenovanie: Ministerstvo školstva, vedy, mládeže a športu. Predsedníctvo SAV proti tejto tendencii protestovalo na rôznych úrovniach a zaslalo aj protestný list predsedovi SNR, v ktorom okrem iného konštatovalo, že „*riadenie vedy jedným ministerstvom odporuje podstate a povahe i celospoločenskému dopadu vedeckej práce*“.⁵³ Napriek tomu sa táto tendencia takmer po dvoch rokoch opäť prejavila v súvislosti s prípravou zákona o organizácii a podpore vedy a techniky.

Návrh zákona opäť koncentroval právomoci na riadenie vedy do rúk jedného ministerstva, čo potláčalo už medzitým vytvorené a spoľahlivo fungujúce samoregulačné mechanizmy v SAV. SAV opäť a na rôznych úrovniach protestovala proti prijatiu zákona v tejto podobe, okrem iného aj na veľkom aktíve pracovníkov SAV 13. marca 1992. Predstava, že spoločnosť treba riadiť, a najlepšie z jedného centra, ktorá sa v spoločnosti vžila za totalitného systému, pôsobila naďalej, napriek systémovým zmenám v politickom a spoločenskom živote. Na tento problém narážala transformácia SAV aj v rokoch nasledujúcich. A, samozrejme, tieto tendencie, zažitú celými generáciami vedcov, nezmišli ani z vnútorného života v SAV.

Pretrvávajúcim problémom bola predstava, že veda je iba vyrábanie nových technológií a patentov. Bolo to dedičstvo minulosti, čo sa konštatovalo aj v správe, ktorú vypracovalo Predsedníctvo SAV na podnet ČSAV, ktorá chcela zmapovať najvýznamnejšie výsledky československej vedy za uplynulých päť rokov: „*Centrálne riadenie v uplynulom období viedlo k predstave, že veda je servisom aplikovaného výskumu*“.⁵⁴ Táto predstava aj napriek demokratizačnému procesu pretrvávala a pretrváva nielen v riadiacich orgánoch, ale aj v časti akademickej obce.

Po zvolení prvého Predsedníctva SAV sa v zásade ukončila prvá etapa zápasu o novú demokratickú tvár SAV a o odstránenie dôsledkov riadenia vedy totalitným systémom. Novozvolené Predsedníctvo SAV stálo pred náročnými úlohami: urobiť analýzu a diagnózu stavu v akom sa SAV nachádzala, pokúsiť sa o kritickú sebareflexiu a naštartovať tak transformáciu SAV, ktorá by dala tejto vedeckej inštitúcii novú tvár a nové smerovanie, ktoré sa malo formovať nie na základe uznesení politických orgánov, predovšetkým Ústredného výboru komunistickej strany ako to bolo v období totality, ale na základe vnútorných potrieb jednotlivých vedných disciplín, vedy ako celku, jej úlohy v spoločnosti a tiež v neposlednom rade v náväznosti na vývoj vedy vo svete.

SAV a jej predsedníctvo sa neobmedzovali iba na vnútorné zmeny a transformáciu Akadémie, ale vnímali veľmi intenzívne aj dianie v spoločnosti. Keď sa v októbri 1990 rozbúrili v spoločnosti nacionalistické vášne v súvislosti s uzákonením slovenčiny ako úradného jazyka a na povrch vyšli prejavy netolerancie, Predsedníctvo SAV sa obrátilo na verejnosť s výzvou k tolerancii a vo výzve sa kriticky postavilo aj k postojom Jozefa Markuša, člena Predsedníctva SAV, ktorý sa do nacionalistických akcií zapojil ako predseda Matice slovenskej. „*Sociálne dôsledky, ktoré hrozia z tohto zdroja*“ – písalo

53 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 12-13. List zo dňa 28. júna 1990. Proti tejto tendencii protestovala aj Rada vedcov ako reprezentantka pracovníkov SAV protestnou rezolúciou zo dňa 3. júla 1990.

54 ÚA SAV, RO SAV, zv. C1/5, k. 233, inv. č. 834. *Správy o činnosti SAV*. Mimoriadna správa o výsledkoch SAV za posledných 4 – 5 rokov, apríl 1990.

sa vo vyhlásení P SAV – „*nepovažujeme za službu národu, ale za vážne ohrozenie jeho budúcnosti politickej i kultúrnej.*“⁵⁵

Systemové zmeny v SAV

V súhlase so svojim programovým vyhlásením a s požiadavkami Rady vedcov SAV sa P SAV zameralo na vykonanie zmien v rámci štruktúry riadiacich orgánov a ústavov SAV. Po zrušení centier výskumu (centrum geovedného výskumu, chemického výskumu, elektro-fyzikálneho výskumu, fyziologických vied a biologicko-veterinárskych vied) ústavy v nich združené sa znova stali samostatnými pracoviskami. Ako zbytočný relikt starého režimu zrušilo P SAV vo februári 1990 Ústav vedeckého ateizmu, zriadilo Politologický kabinet SAV a rozčlenilo Umenovedný ústav na Ústav hudobnej vedy, Ústav dejín umenia a Kabinet divadla a filmu. Z počtu 32 poradných a pomocných orgánov, ktoré zasahovali aj do činnosti ústavov ponechalo v činnosti iba 9 (napr. Edičná rada, Rada pre vedeckú výchovu, Atestačná komisia, Komisia pre posudzovanie vedeckej kvalifikácie, Komisia pre životné prostredie a pod.) a zriadilo 4 nové komisie. Z nich Komisia P SAV pre nápravu krívd posudzovala krivdy, ktoré sa stali vedeckým pracovníkom do roku 1990, najmä príčiny straty zamestnania, zákazu vedeckej činnosti a pod. a to na základe rozhodnutia politických orgánov. P SAV odporúčalo ústavom prijať do zamestnania tých bývalých pracovníkov, ktorí v čase normalizácie boli z ústavov vylúčení, pre siedmich pracovníkov vyčlenilo navyše fondy na ich prijatie. P SAV schválilo vrátenie členstva v Akadémii jednému žijúcemu členovi a navrhlo členstvo v SAV jednému novému členovi, ktorému do roku 1989 bolo vymenovanie za člena z politických dôvodov zamietané.⁵⁶ Komisia P SAV pre otázky členstva posudzovala hĺbku politických zásahov pri voľbe a rušení členstva členov SAV a v spolupráci s obdobnou komisiou v rámci ČSAV aj pri voľbe a zrušení členstva u členov ČSAV, najmä v období tzv. normalizácie.

Komisia pre prípravu zákona o SAV pracovala na novom znení zákona o SAV – vypracované boli dva návrhy. Ich ďalšie legislatívne pokračovanie však bolo opakovane zastavené na úrovni ministerstiev a vlády SR, nakoľko bolo viazané na vypracovanie zákona o organizácii a podpore vedy, v ktorom na základe návrhov organizácii z oblasti výskumu a vývoja sa malo riešiť aj postavenie SAV, resp. jej zrušenie. Tak sa stalo, že zákonodarná iniciatíva v SAV bola bezvýsledná. Spôsobilo to vedeckej komunite značné rozčarovanie a neistotu ako to konštatoval v článku v *Kultúrnom živote* podpredseda SAV Silvester Takács: „*Hlavnou prekážkou legislatívnej iniciatívy je podľa môjho názoru v nedostatočnej miere priznávaná kompetencia prípravných komisií a rád, ktoré si vedecká komunita zvolila. K nízkemu rešpektu voči jej práci prispievajú aj časté vyhlásenia o tom, že ústredné orgány štátnej správy pre vedu a výskum by mali tvoriť súčasť ministerstva školstva [...] Právna neistota jednotlivých pracovísk, ako aj celej SAV, neprispieva k vytvoreniu vhodnej klímy pre vedeckú prácu.*“⁵⁷ Komisia P SAV pre vedu a výskum

55 *Správy SAV*, 1990, roč. 26, č. 18-19, s. 2. Vyhlásenie z 31. 10. 1990. S výzvou k tolerancii vystúpili aj pracovníci Národopisného ústavu SAV (30. 10. 1990).

56 Vrátilo sa členstvo jazykovedcovi Ľudovítovi Novákovi, ktorý bol ešte členom SAVU a *in memoriam* sa udelilo členstvo umenovedcovi Mariánovi Várossovi.

57 Silvester Takács: Potrebujú vedu zákony? In *Správy SAV*, 1991, roč. 27, č. 19, s. 1-2. Prevzaté z *Kultúrneho života* č. 40 z 30. 9. 1991.

vypracovávala návrh na zriadenie grantového systému v SAV a návrh zákona o podpore vedy a výskumu v Slovenskej republike. P SAV sa podieľalo na vypracovávaní štátnej politiky v oblasti vedy a výskumu, ktorú pripravovalo Ministerstvo hospodárskej stratégie, podporovalo návrhy na zriadenie štátneho Fondu pre vedu a výskum a nadrezortnej Slovenskej grantovej agentúry.⁵⁸

V priebehu roku 1990 sa uskutočnili personálne zmeny v riadiacich funkciách na ústavoch SAV. Na základe konkurzného konania, odbornej kvalifikácie a splnenia morálnych kritérií, bez zásahov politických štruktúr, bola vymenovaná viac ako polovica nových riaditeľov vedeckých ústavov, ostatní dostali dôveru vedeckých kolektívov a P SAV. Inovovalo sa zloženie vedeckých kolégií, ktorých členov navrhovali vedecké rady ústavov a jednotlivých fakúlt vysokých škôl. V rámci zmeny štruktúry usporiadania organizácií v SAV a na základe tlakov na zníženie počtu pracovníkov v SAV došlo na viacerých pracoviskách k zrušeniu tzv. vývojových a výrobných dielní, ktoré väčšinou svojej produkcie nahradzovali prístroje a chemikálie pre výskum z dovozu, neprístupné v dôsledku dovedy existujúcich limitov devíz a dovozových bariér. Tieto dielne po roku 1989 otvorením sa trhu a sprístupnením dovozu stratili väčšinu svojho programu. Požiadavky na zmenšenie vedecko-výskumnej základne SAV viedli tiež k výraznému zníženiu administratívnych pracovníkov, zrušeniu kádrových a zvláštnych útvarov, ale aj k odchodu viacerých vedeckých pracovníkov na univerzity, do politických a štátnych orgánov alebo do novotvoriacich sa hospodárskych a podnikateľských organizácií. Napriek znižovaniu počtu pracovníkov (z celkového počtu vyše 6 000 roku 1990 klesol ich počet koncom roku 1992 na 4 572)⁵⁹ vedecká produkcia sa nielen neznižila, ale sa aj významne skvalitnila, nakoľko zasielanie prác do zahraničia už nepodliehalo evidencii a vyjadrovaniu sa tzv. zvláštnych útvarov.⁶⁰

Po prvýkrát sa v rámci celej SAV uskutočnilo individuálne hodnotenie vedeckých pracovníkov ústavov podľa medzinárodne uznávaných kritérií z hľadiska produkcie vedecko-výskumnej činnosti a medzinárodného ohlasu. Ďalej sa uskutočnilo vyhodnotenie vedeckej produkcie pracovísk SAV na základe kvality publikácií, úspešnosti v medzinárodnej spolupráci a na základe záverov hodnotenia Atestačnej komisie sa pristúpilo k diferencovanému rozpisu finančných prostriedkov na pracoviská podľa ich výsledkov.⁶¹

P SAV vyvinulo úsilie o čo najširšie prepojenie vysokých škôl a ústavov SAV v oblasti výskumu a vzdelávania. Podporovalo vytváranie spoločných pracovísk a koncom roku 1991 ich pôsobilo už 15. Významne sa zvýšil počet pracovníkov SAV, ktorí prednášali na univerzitách. Odstránením straníckych a politických bariér pre pôsobenie pracovníkov SAV v zahraničí sa podstatne zvýšil počet vedcov zo SAV, ktorí prednášali na univerzitách a vedeckých ústavoch v zahraničí.⁶² Napriek týmto skutočnostiam sa SAV musela permanentne brániť proti útokom zo strany niektorých predstaviteľov vysokých

58 MACHO, ref. 1, s. 2-3.

59 V nasledujúcich rokoch redukcia počtu pracovníkov SAV pokračovala, až sa v druhej polovici 90-tych rokov ustálila na približne 3 000, čo je prakticky aj súčasný stav.

60 MACHO, ref. 1, s. 3.

61 MACHO, ref. 1, s. 3-4.

62 MACHO, ref. 1, s. 4.

škôl, ktorí nezakryte usilovali o likvidáciu SAV, vedení zrejme aj naivnou predstavou, že sa tak zlepši financovanie výskumu na vysokých školách.⁶³

Najvýznamnejšou aktivitou bolo zavedenie grantového systému miesto štátneho plánu základného výskumu. V júli 1990 zaslal Úrad predsedníctva SAV pracoviskám SAV metodické pokyny na prípravu vedecko-výskumnej činnosti pracovísk SAV i na prípravu vedeckých projektov a na udeľovanie grantov. Navrhovaný grantový systém SAV bol predložený na diskusiu vedeckým radám pracovísk a orgánom SAV. Na základe pripomienok ho dopracovalo a schválilo Predsedníctvo SAV. Predpokladalo sa, že 30 – 40 % fondu odmien a 25 % prostriedkov na investičné a neinvestičné výdavky na rok 1991 sa rozdelí mechanizmom systému vnútorných grantov SAV. Na právne a organizačné zabezpečenie grantovej agendy vypracoval Odbor koordinácie vedy a výchovy ÚP SAV návrh štatútu Grantovej agentúry SAV, ktorý Predsedníctvo SAV schválilo 11. októbra 1990. Celkove bolo na rok 1991 navrhnutých 733 projektov.⁶⁴

Grantovú agentúru SAV (GA SAV) založilo Predsedníctvo SAV koncom roka 1990 ako vôbec prvú na Slovensku na kompetitívnu alokáciu finančných fondov na vedu (základný a orientovaný výskum) na základe *peer review* výskumných projektov. Zakladajúcimi volenými funkcionármi, predsedom a podpredsedom GA SAV boli Branislav Lichardus a Jozef Tiňo, ktorí dotvorili štatút a organizačnú štruktúru agentúry. Roku 1991 sa kreovala analogická grantová agentúra aj na Ministerstve školstva SR pre rezort vysokých škôl. Koncom tohto roka splynutím oboch agentúr vznikla spoločná Grantová agentúra pre SAV a vysoké školy (GAV). Najvyšším kontrolným orgánom GAV sa stala Rada vlády SR pre vedu a výskum. Založenie GAV bolo prvým významným systémovým opatrením k prehĺbeniu spolupráce medzi SAV a vysokými školami. V tomto procese zohralo zásadnú organizačnú úlohu predsedníctvo GA SAV v súčinnosti s ministerstvom školstva a s Predsedníctvom SAV. Treba však kriticky uviesť, že technicko-organizačné zabezpečenie chodu GAV a neskôr VEGA na ministerstve školstva nemalo prioritné postavenie a zaoštalovalo za úroveň na SAV, kde bola od mája 1991 GA SAV a neskôr GAV samostatným autonómnym orgánom Predsedníctva SAV s výnimkou sekretariátu, ktorý zostal začlenený v ÚP SAV.⁶⁵

V máji 1991 GA SAV iniciatívne usporiadala celoštátnu konferenciu grantových agentúr pôsobiacich v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike (ČSFR) na ČSAV, SAV, Ministerstve školstva SR a MZ ČR, kde sa vykonal pokus o zjednotenie štruktúry orgánov agentúr, kritérií posudzovania a hodnotenia projektov a efektivity vedeckej práce, ako aj formulárov na prihlasovanie výskumných projektov. Po zmene vo vedení MŠ SR po parlamentných voľbách v jeseni 1994 sa aj v tomto centrálnom úrade štátnej správy zosilnili návyky z obdobia totality, čo sa najprv prejavilo korekciami rozhodnutí GAV o akceptovaní výskumných projektov a ich financovaní. Roku 1995 bola GAV dokonca zrušená. V rezorte vysokých škôl a v SAV sa potom narýchlo zrealizovala akcia „vládných vedeckých projektov“, netransparentne, ale nepomerne výhodnejšie finančne dotovaných ako predtým projekty GAV. Roku 1996 sa však tento pokus o likvidáciu

63 TAKÁCS, ref. 1, s. 2-3.

64 LICHARDUS, ref. 1, s. 2.

65 LICHARDUS, ref. 1, s. 2.

demokratizácie v organizácii vedy na Slovensku do určitej miery skorigoval. Spoločná grantová agentúra SAV a MŠ SR sa obnovila transformáciou GAV, bez významnejších organizačných zmien, na Vedeckú grantovú agentúru – VEGA, ktorá pôsobí doteraz.⁶⁶ Založenie a fungovanie grantového systému však bola jedna vec a finančné prostriedky na granty vec druhá. Zložitý kompetitívny systém bol jednoznačne pozitívom vo vývoji vedeckého výskumu, ale nemožno nevidieť, že financovanie grantov bolo veľmi skromné ako na to poukázal v rozhovore pre Správy SAV predseda SAV Ladislav Macho: „Terajší stav je priam katastrofálny, pretože podiel je asi taký, že jedna grantová úloha má finančné zabezpečenie v USA alebo v Nemecku vyjadrené v dolároch alebo markách približne na rovnakej úrovni ako u nás v korunách. Podiel financovania nákladov je asi 1 : 15 až 1 : 20.“⁶⁷

Opatrenia, ktoré zaviedlo v svojom dvojiročnom období prvé Predsedníctvo SAV priviedli SAV k zásadným zmenám vo fungovaní i v jej postavení vo vedecko-výskumnej komunite na Slovensku. Výrazne sa už v týchto rokoch znížil počet pracovníkov SAV. Došlo ku koncentrácii vedeckého výskumu, prejavila sa snaha o jeho skvalitnenie, o zavedenie systému kompetitívneho financovania, o prechod od extenzívneho financovania často neefektívnych programov, k intenzívnemu a pravidelne hodnotenému výskumu vo všetkých vedných oblastiach. Aj keď oficiálne medzinárodné kontakty prebiehali zásadne cez celoštátnu Československú akadémiu vied so sídlom v Prahe, SAV zintenzívnila aj pracovné kontakty so zahraničnými vedeckými inštitúciami, často už na báze spoločných projektov.

Dôležité bolo, že SAV sa etablovala v nových podmienkach, na Slovensku bola vo vede stále dominantnou inštitúciou a to ako v domácich, tak aj, a predovšetkým, v reláciách európskych a svetových. SAV sa prakticky veľmi rýchlo integrovala do Európskeho výskumného priestoru, predovšetkým formou projektovej spolupráce. Hrala kľúčovú úlohu aj pri vypracovaní návrhu štátnej vednej politiky. Vtedajší predseda Grantovej agentúry pre SAV a vysoké školy Branislav Lichardus bol menovaný ministrom školstva za predsedu medzirezortnej komisie na vypracovanie takéhoto návrhu. Pri jeho vypracovaní aktívne pôsobili ďalší predstavitelia SAV, vysokých škôl a ministerstva. SAV predložila roku 1993, počas druhého Predsedníctva SAV, na žiadosť predsedu vlády SR zoznam 50 aktuálnych problémov v oblasti vedy a výskumu, ktoré sa považovali za prioritné pri budovaní štátu a spoločnosti a na ktoré boli pracovníci SAV pripravení vypracovať v krátkej dobe expertízy.⁶⁸

Tento materiál sa v 90-tych rokoch zo strany decíznej sféry pravidelne využíval. V SAV v tomto období vládol „duch zmeny“. Takmer všetci si uvedomovali, že zmeny sú nielen nevyhnutné, ale že sú predpokladom ďalšieho rozvoja vedy. V novoročnom príhovore v januári 1991 to lapidárne vyjadril Štefan Markuš: „*Mojím priáním do budúcnosti je, aby sme boli schopní zmeny. Nie zmeny pre zmenu samu, ale zmeny pre dokonalejšie uvedomenie si vlastnej zodpovednosti.*“⁶⁹

66 LICHARDUS, ref. 1, s. 3.

67 Aktuálne o Slovenskej akadémii vied. Rozhovor s predsedom SAV akademikom Ladislavom Machom. In *Správy SAV*, 1991, roč. 27, č. 23-24, s. 1-2.

68 LICHARDUS, ref. 1, s. 2-3.

69 *Správy SAV*, 1991, roč. 27, č. 1, s. 1.

V priebehu roka sa vykryštalizovala koncepcia SAV, ktorá sa mala stať súborom samostatných vedeckých pracovísk, ktoré akreditáciou získajú na návrh Odbornej akreditačnej komisie pri vláde SR právo uchádzať sa o inštitucionálny príspevok na financovanie pracoviska z prostriedkov štátneho rozpočtu.⁷⁰

Hoci prvé demokraticky zvolené Predsedníctvo malo fungovať do prijatia Zákona o SAV, ale najdlhšie do konca roka 1992, rozhodli sa jeho členovia požiadať o abdikáciu už skôr. Prispel k tomu hlavne fakt, že viacerí členovia Predsedníctva sa medzitým stali riaditeľmi ústavov, niektorí zastávali významné posty v politických orgánoch. Niektorí z nich sa členstva v Predsedníctve SAV vzdali a miesto nich boli zvolení noví, ale viacerí sa na práci predsedníctva prakticky nezúčastňovali. Objavili sa aj názorové rozdiely s Radou vedcov SAV, ktorá na rozdiel od P SAV reprezentovala výlučne iba pracoviská SAV.⁷¹ Rozdelenie kompetencií v P SAV bolo dosť nerovnomerné a vzhľadom na iné povinnosti členov P SAV sa ich nie vždy darilo naplniť v plnom rozsahu.⁷² Situáciu sa zaoberalo aj 18. zasadnutie Rady vedcov 18. februára 1992 za prítomnosti predsedu SAV Ladislava Macha, vedeckého sekretára SAV Antona Hajduka a niektorých ďalších členov P SAV. Rada vedcov za otvorené a nedoriešené otázky považovala nevyjasnenú otázku vedeckej aktivity členov P SAV počas funkčného obdobia, otázku politickej príslušnosti a politickej angažovanosti členov P SAV. Nastolil sa aj problém s mimoakademickými členmi P SAV, problém nerovnomerného zaťaženia jednotlivých členov P SAV a tiež aj otázka decentralizácie kompetencií na jednotlivé oddelenia vied a napokon až na pracoviská.⁷³ Po dohode s Radou vedcov SAV sa rozhodlo o voľbe nového P SAV, v ktorom malo byť už iba 15 členov s tým, že všetci členovia P SAV mali byť pracovníkmi SAV. Dňa 30. apríla 1992 schválila Rada vedcov SAV nový volebný poriadok, na základe ktorého sa následne, 15. mája uskutočnili voľby do druhého Predsedníctva SAV.

Pokračovanie systémových zmien za druhého Predsedníctva SAV

Dňa 22. mája 1992 Predsedníctvo SNR vymenovalo Branislava Lichardusa do funkcie predsedu SAV a nové predsedníctvo sa ujalo funkcie.⁷⁴ Bolo to v čase, keď už spoločnosť zažívala prvú veľkú dezilúziu z nádejí, ktorými žila roku 1989. Prvé slobodné voľby roku 1990 síce priviedli k moci nové politické subjekty, ukázalo sa však, že samotné voľby nie sú ešte tým esenciálnym obsahom demokracie, ale iba jej predstupňom. V spoločnosti chýbala demokratická politická kultúra a s ňou spojená spoločenská komunikácia. Staré štruktúry a s nimi spojené politické praktiky sa už otriasli z prvého

70 ÚA SAV, RO SAV, zv. C1/5, k. 233, inv. č. 834, Správa o činnosti SAV za rok 1990, s. 41.

71 Prvé prejavy nespokojnosti v Rade vedcov sa objavili už v septembri 1991 a definovali sa ako „*nespokojnosť vedeckej komunity s prácou členov P SAV*“. *Správy SAV*, 1991, roč. 27, č. 18, s. 2. Rovnako sa reflexia objavila aj na zasadnutí P SAV 26. septembra 1991, kde sa prejavila vôľa kolektívne odstúpiť, ale rovnako sa požadovalo aj novokonštituovanie sa Rady vedcov.

72 TAKÁCS, ref. 1, s. 3. Tie isté argumenty uvádza aj Ladislav Macho v rozhovore pre *Správy SAV*. Ref. 50, s. 3.

73 Informácia predsedu Výboru Rady vedcov Vladimíra Štrbáka o 18. zasadnutí Rady vedcov SAV. In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, s. 4-5.

74 Ďalšími členmi P SAV boli Vladimír Bakoš, Tomáš Bleha, Dušan Berek, Valerián Bystrický, Dušan Čaplovič, Baltazar Frankovič, František Hindák, Egon Hlavatý, Ján Kazár, Štefan Luby, František Smolen, Ján Štohl, Viliam Vaškovič, Anton Zentko.

šoku a cez rôzne nové politické subjekty sa usilovali presadiť v politike i v ekonomike. Prispelo k tomu aj permanentné spochybňovanie tzv. lustračného zákona. Ekonomická kríza spôsobená rozpadom bývalého tzv. východného trhu viedla k rýchlemu rastu nezamestnanosti, k čomu významne prispela aj neschopnosť viacerých výrobných závodov, hlavne v oblasti ťažkého a zbrojárskeho priemyslu, uskutočniť nevyhnutnú konverziu výroby. Krízu zažila aj hlavná politická sila a agens revolučných zmien roku 1989, keď sa v apríli 1991 rozpadla na dva subjekty. Od VPN sa oddelilo Hnutie za demokratické Slovensko na čele s Vladimírom Mečiarom, čo znamenalo v konečnom dôsledku zánik tohto, v novembrových dňoch roku 1989 sformovaného občianskeho hnutia. Rozštiepilo sa aj Kresťanskodemokratické hnutie. Veľké zmeny v oblasti ekonomickej a sociálnej spôsobila legislatívne nie celkom pripravená privatizácia, ktorá síce vytvorila novú zbohatlickú vrstvu v spoločnosti, ale nevedla k očakávanému rastu výroby. Vážnou otázkou boli aj nedoriešené vzťahy medzi oboma časťami štátu, ktoré sa prejavili pri sporoch o nový názov štátu. Spory napokon viedli ku kompromisnému a ako všetci tušili – dočasnému riešeniu. Prijal sa názov Česká a Slovenská Federatívna Republika (ČSFR). Nové Predsedníctvo SAV začalo pracovať v čase, keď sa v celom štáte začala rozbiehať volebná kampaň do zákonodarných zborov. Parlamentné voľby, ktoré sa uskutočnili v dňoch 5. a 6. júna 1992 viedli napokon nielen k rozpadu česko-slovenskej federácie, ale aj k problematickému smerovaniu Slovenska, ktorému sa, hlavne po roku 1994, vytýkal nedostatok demokracie a vláde sklony k autoritárskym spôsobom vládnutia.

Mnohí pracovníci a funkcionári, ktorí sa angažovali vo verejnom a politickom živote už nepokračovali ako funkcionári v SAV, pretože takéto dvojité zaťaženie sa ukázalo byť ťažko zvládnuteľné. Dôsledné uplatňovanie lustračného zákona v podmienkach SAV viedlo k tomu, že bývalí spolupracovníci Štátnej bezpečnosti, nemohli vykonávať ani funkcie na pracoviskách ako vedúci oddelení a pod. V týchto podmienkach sa nové predsedníctvo zameralo predovšetkým na vnútorné reformy v SAV a na upevnenie postavenia Akadémie v systéme vedy a vzdelávania. V programovom vyhlásení nového Predsedníctva SAV z 15. júla 1992 sa konštatovalo, že hlavným cieľom činnosti Predsedníctva SAV z hľadiska dlhodobej koncepcie je „*upevniť postavenie Slovenskej akadémie vied v pluralitnom prostredí vedecko-výskumnej základne SR*“ a v rámci vonkajších interakcií sa „*zasadzovať za prijatie návrhu zákona SNR o organizácii a podpore vedy a techniky, zákona SNR o Slovenskej akadémii vied a novely zákona o vysokých školách*“. Predsedníctvo si ďalej predsavzalo zdokonaľovať „*systémové opatrenia na spoluprácu medzi Slovenskou akadémiou vied, vysokými školami a inými výskumnými pracoviskami*.“ Keďže už bolo ohlásené rozdelenie česko-slovenskej federácie, nové predsedníctvo čakala tiež úloha zvládnuť prechod na nové podmienky vyplývajúce zo zrušenia Československej akadémie vied. V rámci tzv. vnútorných interakcií bola za kľúčovú úlohu považovaná „*decentralizácia právomocí v oblasti koordinácie a integrácie vedy a výskumu s presúvaním ťažiska na oddelenia vied a na vedenia jednotlivých pracovísk*“⁷⁵ tak, ako to už predtým požadovala Rada vedcov. Podľa programového vyhlásenia i podľa vyjadrenia nového predsedu SAV Branislava Lichardusa sa plánovalo aj vytvorenie novej učenej spoločnosti, „*ktorá by sa konštituovala na základe medzinárodných kritérií zásluhovosti*

75 Programové vyhlásenie Predsedníctva Slovenskej akadémie vied. In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, s. 1.

vo vede a technike. V plnom rozsahu by sa zapojila do nášho vedeckého a kultúrneho života a bola by iste efektívnym partnerom štátnych a vládnych orgánov pri tvorbe a realizácii štátnej vednej politiky.“⁷⁶ Treba povedať, že takúto účnosť spoločnosť s takýmto funkčným programom sa na Slovensku zatiaľ nepodarilo konštituovať.

Prioritnou úlohou tohto Predsedníctva SAV bolo roku 1992 zavedenie kontinuálneho procesu evaluácie a akreditácie vedeckých pracovísk. Zriadila sa interná Akreditačná komisia (AK) SAV z radov medzinárodne uznávaných vedeckých pracovníkov a delegovaných zástupcov Rady vedcov a Odborového zväzu pracovníkov SAV na čele s prvým podpredsedom SAV Jánom Štohlom. Pri oddeleniach SAV sa zriadili subkomisie AK. Dozorná rada bola zložená z nezávislých expertov zo sektoru vysokého školstva, vrátane ministra školstva. Na základe transparentného procesu evaluácie (prevzali a zverejnili sa medzinárodné hodnotiace kritéria vedecko-výskumnej činnosti a všetky predložené podkladové dokumenty boli verejne sprístupnené k nahliadnutiu) boli pracoviská SAV kvalitatívne zaradené do akreditačných skupín A – D. Následne roku 1993 sa implementovala akreditácia do inštitucionálneho financovania činnosti pracovísk, pričom 8 pracovísk, zaradených do skupiny D sa zrušilo. Toto systémové opatrenie v SAV bolo uplatnením medzinárodných kritérií kvality vedecko-výskumnej práce, metodickou dôslednosťou, transparentnosťou a implementáciou výsledkov evaluácie v SR bezprecedentné a krátky časový interval, v ktorom sa zvládlo bol úspechom aj v európskom meradle.⁷⁷ Dokladom adekvátnosti kritérií evaluácie bolo, že redukcia pracovníkov v SAV sa neprejavila negatívne na kvantite a kvalite vedecko-výskumnej činnosti a tiež sa obmedzil chaotický odliv výkonných vedeckých pracovníkov zo SAV do zahraničia, resp. do komerčnej sféry, ako sa to dialo v ostatných zložkách vedecko-výskumnej základne. Akreditácia dokázateľne trvale zvýšila celkovú aktivitu ústavov a kvalitatívnu i kvantitatívnu efektívnosť výskumu. Evaluačný proces priniesol inovačné podnety pre vedecké zameranie ústavov a aj pre vednú politiku celej SAV. Dôležité bolo, že vedecká komunita v SAV kontinuálny proces akreditácie akceptovala.⁷⁸

Vo finančnej tiesni, následkom drastickej, až 70 % redukcie rozpočtovej kapitoly SAV v porovnaní s rokom 1989, sa na základe výsledkov evaluácie zredukoval počet zamestnancov asi o 40 %. Veľmi kritický stav nastal po zverejnení prvého návrhu rozpočtu na rok 1993, nakoľko navrhnutý rozpočet pre SAV znamenal oproti roku 1992 schodok 40 %. V kritickej chvíli sa zišiel 27. októbra 1992 aktív riaditeľov a predsedov vedeckých rád, ktorý okrem protestu hľadal aj pozitívne východiská predovšetkým v selektívnom pridelovaní finančných prostriedkov, čo opäť zvýraznilo dôležitosť kvalitnej akreditácie pracovísk. Zlá ekonomická situácia v krajine bola pritom hlavným argumentom vlády na takúto reštrikciu. Výbor Rady vedcov sa tiež zaoberal touto situáciou a prijal vyhlásenie, v ktorom sa konštatovalo: „*I keď si uvedomujeme, že súčasný postoj k financovaniu vedy je podmienený nedobrou vnútornou ekonomickou situáciou, považujeme za potrebné, aby sa existencia a perspektíva základného výskumu riešili s dostatočným rozhľadom, predvídavosťou a porozumením [...] Je najvyšší čas zodpovedne rozhodnúť dilemu medzi*

76 Na troskách by sa stavalo ťažko. Rozhovor s predsedom SAV členom korešpondentom Branislavom Lichardusom. In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, č. 19, s. 2. Prevzaté z týždenníka *Trend*, 1992, č. 33 z 12. 8.

77 LICHARDUS, ref. 1, s. 4-5.

78 LICHARDUS, ref. 1, s. 5.

okamžitým ziskom z reštrikčných opatrení v oblasti vedy a dlhodobou nespornou stratou pre Slovensko pri jeho začleňovaní medzi kultúrne národy sveta.⁷⁹ Reštrikciu rozpočtu SAV sa síce podarilo do určitej miery zmierniť, nie však zastaviť. Pokles počtu pracovníkov sa v ďalších rokoch zastavil na zhruba polovici oproti roku 1989 (z 6-tisíc na tritisíc pracovníkov), treba ale povedať, že sa súčasne zvýšila kvalita a efektivita výskumu.

Napriek pozitívnym systémovým opatreniam v SAV a jej porovnateľnosťou s podobnými neuniverzitnými inštitúciami vo vyspelejšom zahraničí, sa v prvých rokoch transformačného procesu vyvíjala zo strany niektorých predstaviteľov vysokých škôl, rezortného výskumu i ojedinelých ústavných činiteľov snaha o likvidáciu SAV ako prežitku obdobia totality.⁸⁰ Analogický proces neuspel ani v susedných krajinách – v Českej republike, Poľsku, Maďarsku a ani v mnohých ďalších postkomunistických krajinách. Snahy o likvidáciu SAV sa začali prejavovať hneď po novembri 1989 a prvou vážnou akciou v tomto smere bol pripravovaný *Zákon o organizácii podpory vedy a techniky*, ktorý bol predložený ministerstvom školstva ešte za pôsobenia dočasného Predsedníctva SAV.

S pomocou Výboru Národnej rady SR pre školstvo a vedy sa v apríli roku 1992 podarilo zamedziť prijatie tohto zákona, ktorý vytváral predpoklady pre zrušenie SAV. Rada vedcov SAV spolu s Predsedníctvom SAV, s riaditeľmi a predsedami vedeckých rád pracovísk SAV protestovali proti prijatiu zákona listom vláde a NR SR a pred budovou NR SR usporiadali aj protestnú demonstráciu.

V dňoch 11. – 12. júna 1992 sa konala v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach medzinárodná konferencia OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*), ktorá bola treťou a záverečnou etapou spoločného projektu ČSFR a OECD *Prehľad o stave politiky ČSFR vo vede a technológii*. Na konferencii sa zúčastnili delegácie z ČSFR, Francúzska, USA, Belgicka, Holandska, Fínska, Rakúska, SRN, Veľkej Británie, Maďarska a Poľska, čo predstavovalo viac ako 1/3 členských štátov OECD. Podkladom rokovania bola správa (*General Report*) o vývoji a stave vedy, výskumu a technologického rozvoja v ČSFR.

Po obsiahlej diskusii, v rámci ktorej predstavitelia SAV a ČSAV porovnali tieto inštitúcie s inými zahraničnými neuniverzitnými vedecko-výskumnými inštitúciami a ich významom pre úroveň vedy a výskumu v daných krajinách sa medzi iným prijala argumentácia o význame rozvoja neuniverzitného výskumu aj v transformujúcich sa krajinách v strednej Európe a o zachovaní jeho reprezentantov v ČSFR, SAV a ČSAV. Experti OECD nakoniec napriek intenzívnej protiargumentácii predstaviteľov vysokých škôl a ministerstiev školstva netrvali na implementácii svojho pôvodného odporúčania exkluzivity základného výskumu na vysokých školách, kam navrhovali delimitovať pracoviská oboch Akadémií a ponechať ich len vo forme učených spoločností. Po obsiahlej diskusii sa medzi iným prijala argumentácia o význame rozvoja neuniverzitného výskumu v transformujúcich sa krajinách v strednej Európe a o zachovaní jeho hlavného reprezentanta na Slovensku, Slovenskej akadémie vied. Experti OECD nakoniec netrvali na implementácii svojho pôvodného odporúčania exkluzivity základného výskumu na

79 Vyhlásenie výboru Rady vedcov SAV (23. 11. 1992). In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, č. 22, s. 2.

80 LICHARDUS, ref. 1, s. 5.

vysokých školách, kam navrhovali delimitovať pracoviská SAV a SAV ponechať len vo forme učenej spoločnosti.⁸¹

Podobne v prospech zachovania neuniverzitného výskumu dopadlo aj rokovanie stredo európskych predstaviteľov školstva a Akadémií s predstaviteľmi OECD na zámku v Leeds v júni 1993. Na konferencii sa zúčastnil predseda SAV Branislav Lichardus. Matúš Kučera, Minister školstva SR vtedy vo svojom prejave navrhoval priradenie vedecko-výskumných pracovísk SAV k fakultám vysokých škôl. Pokračovanie neuniverzitného výskumu a vývoja na Akadémiách postkomunistických krajín vtedy spolu so SAV úspešne obhájili najmä predstavitelia Maďarskej a Poľskej akadémie vied.⁸² Správa o činnosti SAV za rok 1992 preto oprávnenne konštatovala, že v doterajšej činnosti nového predsedníctva „*dominovalo nepretržité hľadanie ciest a spôsobov ako čeliť ohrozeniu existencie SAV*“ a tiež, že „*efektívnosť činnosti SAV sa zatiaľ drží na omnoho vyššej úrovni ako by vyplývalo z jej materiálnych možností*“.⁸³

Správa o činnosti SAV za rok 1992 tiež konštatovala, že SAV prehodnocuje svoju edičnú a vydavateľskú činnosť, ktorá sa stala materiálne pomerne náročnou. V správe sa písalo, že „*vydávanie periodickej tlače v roku 1993 bude vyžadovať prijatie niektorých opatrení, užšiu spoluprácu s vysokými školami ako spoluvydavateľmi, posúdenie periodicity jednotlivých časopisov, získanie sponzorov a pod.*“.⁸⁴

V určitom zmysle nedostatok financií hrozil vnútorným rozkolom, pretože to bola otázka priorít. Pracoviská, ktoré nemali publikačnú činnosť ako svoju prioritu, resp. publikovali prevažne v zahraničných časopisoch, začali presadzovať redukciu finančných prostriedkov na publikačnú činnosť. Situáciou sa viackrát zaoberala Edičná rada pod vedením Valeriána Bystrického. Situácia pretrvávala až do roku 1993, keď sa napokon prijatím zásad vydavateľskej politiky, vďaka rozhodnému postoju Edičnej rady SAV a napokon aj vyváženému postoju Predsedníctva SAV podarilo v princípe uchovať vydavateľskú činnosť v oblasti periodických i neperiodických publikácií na pomerne vysokej úrovni.⁸⁵

Ďalšia možnosť likvidácie SAV nastala po zániku českej a slovenskej federácie a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Vtedy zanikla aj ČSAV a vytvorila sa Akadémia vied ČR. Zánik ČSAV mal v sebe riziko, že zanikne aj SAV, ktorá bola zákonom SNR č. 74/1963 Zb. definovaná ako „*organická súčasť ČSAV*“. Po konzultáciách predsedu SAV na úrovni federálnej vlády ČSFR a NR SR sa z dôvodov „*právnej čistoty*“ prijala na poslednú chvíľu s pomocou predsedu NR SR novela zákona o SAV zo 17. decembra 1992, podľa ktorej „*Slovenská akadémia vied je právnicka osoba; akadé-*

81 Na konferencii reprezentovali SAV Branislav Lichardus, Ladislav Macho, František Hanic, Baltazár Frankovič a Egon Hlavatý. LICHARDUS, ref. 1, s. 5.

82 Maďarskú delegáciu viedol neskorší prezident Maďarskej republiky Ferenc Mádl. LICHARDUS, ref. 1, s. 5.

83 ÚA SAV, RO SAV, zv. C1/5, k. 233, inv. č. 834. Správa o činnosti SAV za rok 1992, predhovor.

84 Ref. 83, s. 19.

85 ÚA SAV, RO SAV II. 8A 1993, 8. Edičná činnosť. Pozri: Návrh zásad zabezpečovania edičnej činnosti SAV; Zápisnica z edičnej rady 3. 3. 1993; Zápisnica z Edičnej rady 22. 4. 1993 a Záznam zo stretnutia autorov publikácií a vydavateľov časopisov SAV s členmi P SAV, ER SAV a riaditeľkou VEDY, Vydavateľstva SAV dňa 23. 2. 1993.

mia je rozpočtová organizácia so sídlom v Bratislave“. Tým sa zabránilo zániku SAV *ex lege* zánikom ČSAV.⁸⁶

Rozdelenie Československa znamenalo teda aj pre SAV nové postavenie predovšetkým v medzinárodnej spolupráci. SAV sa stala národným členom v ICSU⁸⁷ a v celom rade ďalších medzinárodných organizácií. Musela po novom budovať svoje medzinárodné kontakty.

Nielen kvôli transformácii SAV, ale aj pre koncepčné riadenie vedeckého výskumu v celom štáte sa pociťovalo negatívne, že v krajine neexistoval nadrezortný celoštátny orgán, ktorý by sa staral o organizáciu vedy a výskumu. Naliehavosť vytvorenia takého orgánu sa ešte znásobila po tom, čo víťazi parlamentných volieb rozhodli o rozdelení česko-slovenskej federácie. SAV si uvedomovala naliehavosť vytvorenia takého orgánu a bola aktívna pri presadzovaní tejto myšlienky hlavne na parlamentnej pôde. Ako hlavný argument zo strany SAV predseda SAV Branislav Lichardus uviedol, že „*nadrezortný orgán by [...] zaručoval vyššiu stupeň objektivity pri posudzovaní úloh, ktoré spoločnosť vede ukladá, ako aj vyššiu objektivitu hodnotenia dosahovaných výsledkov*“.⁸⁸

Dôležitou súčasťou transformácie SAV bola tiež zmena formy hospodárenia. V priebehu roka 1992 sa v SAV diskutovala otázka prechodu pracovísk na príspevkovú formu hospodárenia, v ktorej by pracoviská dostávali zo štátneho rozpočtu základný inštitucionálny príspevok a súčasne by sa viac otvorila možnosť získavania ďalších finančných prostriedkov mimo rozpočtu. Dôvodom takejto reformy bolo predovšetkým to, že zatiaľ čo v prvých mesiacoch po novembri bol systém narábania s rozpočtovými prostriedkami pomerne liberálny, postupné zavádzanie rôznych obmedzení a predpisov sa začalo pociťovať ako brzda a ústavy hľadali možnosť ako sa voľnejšie pohybovať v ekonomickom prostredí založenom na princípoch konkurencie. Spočiatku sa uvažovalo, že by na príspevkovú formu hospodárenia prešla SAV ako celok ako sa to napokon uskutočnilo v prípade Akadémie vied Českej republiky. Medzi pracoviskami SAV však nebol jednotný názor o účelnosti takejto reformy. Prechod na príspevkovú formu presadzovali predovšetkým tie pracoviská, ktoré mali objektívne lepšie podmienky na vstup do konkurenčného ekonomického prostredia a ktoré mohli poskytnúť svoje výsledky na aplikáciu. Naopak, ústavy, ktoré pracovali predovšetkým v oblasti základného výskumu, mali obavy z toho, že sa do vedy vráti už niekoľkokrát presadzovaná zásada tzv. rentabilnosti vedy a vedné odbory, ktoré nedokážu ekonomicky vyčíslit' výsledky svojho výskumu budú diskriminované a existenčne ohrozené. V prvom rade sa to týkalo pracovísk 3. oddelenia vied, kde boli spoločenskovedné a humanitné vedné odbory. Riaditelia a predsedovia vedeckých rád týchto ústavov sa 18. októbra 1992 stretli a prijali stanovisko proti prechodu na príspevkovú formu hospodárenia, v ktorom sa konštatovalo, že „*priestor pre slobodné vedecké bádanie, ktorý sa vytvoril v nových politických podmienkach po novembri 1989, v ktorom sa spoločenským vedám nekladú umelé bariéry štátnej ideológie a straníckej byrokracie, by sa nemal opätovne limitovať na základe argumentov o nevyhnutnosti finančnej reštrikcie vedy a techniky z úzko pragmatických hľadísk. Snahy mechanicky pre-*

86 LICHARDUS, ref. 1, s. 5.

87 International Council for Science (pôvodne International Council of Scientific Unions).

88 Opýtali sme sa predsedu SAV člena korešpondenta Branislava Lichardusa. In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, č. 21, s. 3.

viest' vedecké pracoviská SAV z rozpočtových na príspevkové nevytvárajú predpoklady pre priaznivý rozvoj ich vedecko-výskumnej činnosti.“⁸⁹ Neboli to však iba pracoviská 3. oddelenia vied, ale aj viaceré prírodovedné ústavy odmietali prechod na príspevkovú formu hospodárenia a vyjadrovali obavy z takéhoto prechodu, ktorý by ich mal nútiť dopĺňať si vlastný rozpočet a obmedzovať základný výskum. V SAV sa napokon prijalo kompromisné riešenie. Na príspevkovú formu hospodárenia prešli pracoviská iba na základe dobrovoľnosti. Skomplikovalo sa tým narábanie s rozpočtom na centrálnej úrovni, pretože v jednej organizácii vznikli dve formy hospodárenia s prostriedkami štátneho rozpočtu, ale situácia na pracoviskách sa napokon upokojila.

V zásade sa dá povedať, že proces transformácie SAV sa ukončil v rokoch 1992 – 1993. Konštatovalo sa to aj na oslavách 50. výročia založenia SAV roku 1993, keď ocenenie dostala SAV od významných osobností vedeckého života zo Slovenska i zo zahraničia. Zmeny, pravda, pokračovali a prakticky pokračujú až do súčasnosti. Rovnako zápasy o jej postavenie vo výskume i v spoločenskom živote. Napríklad roku 1994 musela SAV čeliť pokusom nacionalistických síl v Matici slovenskej o anexiu pracovísk SAV z oblasti humanitných a spoločenských vied, čo by znamenalo v praxi likvidáciu nezávislého mimouniverzitného výskumu v týchto vedných disciplínach. Avšak tie najzákladnejšie reformné a transformačné kroky sa uskutočnili práve v prvých rokoch. Formálne sa transformačný proces zavŕšil prijatím nového Zákona o SAV roku 2002,⁹⁰ v ktorom sa kodifikovali všetky zásadné reformy, ktorými prešla SAV od novembra 1989. SAV sa po transformácii stala vedecko-výskumnou inštitúciou základného a v menšej miere aj orientovaného aplikovaného výskumu. Potvrdila sa jej nezávislosť zdôraznená aj zachovaním samostatnej rozpočtovej kapitoly, ale predovšetkým autonómiou a demokratickým charakterom všetkých jej samosprávnych orgánov – predovšetkým predsedníctva a snemu, ktorý nahradil predchádzajúcu Radu vedcov. SAV sa etablovala nielen vo vedeckej komunite na Slovensku, ale stala sa aj najúspešnejšou a najefektívnejšou slovenskou vedeckou inštitúciou v medzinárodnej spolupráci, predovšetkým v Európskom výskumnom priestore.

TRANSFORMATION DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN DEN JAHREN 1989 – 1993

DUŠAN KOVÁČ

Die Studie widmet sich der Transformation der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (SAW) am Hintergrund der Gesellschaftswandlung, die sich nach dem November 1989 ereignete. Es wird auf das Reformpotential hingewiesen, welches in der Slowakischen Akademie der Wissenschaft

89 Stanovisko predstaviteľov vied o spoločnosti a kultúre SAV k súčasným problémom postavenia vedy v SR (Prijaté na pracovnom stretnutí riaditeľov a predsedov vedeckých rád pracovísk III. oddelenia vied SAV). In *Správy SAV*, 1992, roč. 28, č. 22, s. 1.

90 Zákon č. 133/2002 z 19. februára 2002.

schon vor dem Jahr 1989 existierte. Mehrere Mitarbeiter der SAW standen an der Spitze der sog. Samtrevolution und gehörten zu den Aktivsten im Prozess des Gesellschaftswandels.

Selbst die Slowakische Akademie der Wissenschaften unterzieht sich in den Jahren 1989 – 1993 dem Wandel. Die Transformation verlief in drei Etappen. In der ersten Phase entfernten die Reformkräfte von den Führungspositionen der SAW die sog. alten Strukturen, das heißt die Führung, die in die SAW von der totalitären politischen Macht eingesetzt wurde. Mit dem Auslassen des Verfassungsartikels über die Führungsaufgabe der kommunistischen Partei in der Gesellschaft, verlor die kommunistische Partei auch ihre Führungsposition in der SAW. Es entstand ein ganzakademischer Streikausschuss, der mit der Führung der SAW verhandelte. Unter dem Druck der Geschehnisse traten der Vorsitzende und das ganze Präsidium der SAW zurück. Anschließend entstand ein neues Revolutionsorgan, Wissenschaftlerforum der SAW. Das Forum lehnte die Wahl des neuen Präsidiums durch die Hauptversammlung, d.h. durch die Akademikerkörperschaft, die aufgrund der politischen Entscheidungen zusammengesetzt wurde, ab. An der Jahreswende 1989 – 1990 entstand schließlich ein neues demokratisch gewähltes Organ, der Wissenschaftlerrat der SAW, der nach der SAW-Gesetzänderung im Januar 1990 eine demokratische Wahl ins Präsidium der SAW durchführte. Mit der Wahl des SAW-Präsidiums begann die zweite Etappe der Transformation. Zum Hauptziel wurde die Befreiung der Wissenschaft von jeglichen Ideologien, Durchsetzung des Prinzips der freien wissenschaftlichen Forschung, Wiedergutmachung des Unrechts, was mehreren Mitarbeiter der SAW in der Zeit der kommunistischen Totalität geschah. Gleichzeitig musste das neue Präsidium auf die neuen wirtschaftlichen Bedingungen reagieren, vor allem auf die Kürzung des Staatsbudgets. Mit dem Antritt des zweiten SAW-Präsidiums im Mai 1992 begann die dritte Etappe der Transformation. Die SAW musste sich mit der Senkung der Zahl der wissenschaftlichen Mitarbeiter um die Hälfte abfinden, sie musste den häufigen Angriffen standhalten, die gegen die Existenz der Forschung außerhalb des Hochschulgebiets gerichtet wurden. Gleichzeitig war es dringend notwendig die Forschung effizienter zu machen, wozu auch die Einführung des Subventionssystems diente.

Formell wurde die Transformation der SAW erst durch das Inkrafttreten des SAW-Gesetzes im Jahr 2002 beendet, jedoch wurden alle Grundfragen der Existenz, der Transformation und des Profils der SAW als Wissenschaftsinstitution, bereits in den ersten Jahren nach dem November 1989 geklärt.

ROZHĽADY

MAĎARI A HABSBUŘSKÁ MONARCHIA

CATHERINE HOREL

HOREL, Catherine. The Hungarians and the Habsburg Monarchy. *Historický časopis*, 2009, 57, 4, pp. 729-737, Bratislava.

In this paper the author deals with the image of the Habsburg Monarchy in Hungary at the time of its existence as well as with the memory the society of today keeps of it. On the contrary to what is generally assumed, confrontation is not necessarily the main feature of this image. During its domination over Hungary, the Monarchy was felt alternatively as an oppressive power to which responded the “kuruc” tradition of opposition and as a partner to achieve superior goals to which responded the “labanc” tradition of collaboration. These patterns of political behaviour are still obvious today. The experience of the two totalitarianisms have brought a re-evaluation of the Habsburgs as benevolent sovereigns and even 1848 looks pale compared to 1956. Towards the end of the communist regime, the re-discovery of the Habsburg heritage went beyond the historical sciences and became after 1989 a topos of the touristic discourse.

History. Habsburg Monarchy. Relationships between the Hungarians and the Habsburgs in the 19th and the 20th Century.

V nasledujúcom príspevku sa nebudeme venovať iba postaveniu Maďarov v dunajskej monarchii v časoch jej existencie, ale aj vzťahu k Monarchii pred a po roku 1918. Habsburská minulosť má pre Maďarov veľmi veľký význam: počas jej trvania (1526 až 1918) došlo k rôznym konfrontáciám a povstaniam Maďarov proti Habsburgovcom a ich národné hnutie kolidovalo s vernosťou voči dynastii. Naproti tomu sa s tureckým obdobím vysporiadali oveľa ľahšie, keďže táto éra trvala kratšie a skončila sa pred nástupom nacionalizmu. O negatívnej povahe osmanskej vlády vznikol konsenzus, že Turci neboli kresťania, bola to cudzia nadvláda a navyše mala zaostalý charakter. Habsburgovci, naproti tomu, mali svojich prívržencov medzi Maďarmi a dlhšiu dobu sa krajina delila na *kurucov* (podporovateľov nezávislosti a povstalcov) a *labancov* (sympatizantov habsburských panovníkov). Táto diferenciácia charakterizovala maďarskú spoločnosť až do roku 1956.

Od roku 1526 boli krajiny spojené personálnou úniou a od doby oslobodenia centrálnej časti krajiny spod osmanskej nadvlády cisárskymi vojskami až po rok 1918 sa osudy Rakúska a Uhorska aj reálne spojili, no spomienky na koexistenciu sú staršieho dáta, pretože tieto krajiny spolu susedili už dávnejšie. V čase, keď Maďari prišli do Dunajskej kotliny, v Rakúsku vládli Babenbergovci. Toto susedstvo pozdĺž Dunaja zohrávalo určitú úlohu vo vzájomnom vnímaní sa, pretože sa formovalo dlhé stáročia a prešlo rôznymi fázami rivality, ktoré sa u Maďarov spájali s obavami z pohľadníka.

V maďarskej kolektívnej pamäti vznikli predstavy a spomienky, ktorých nositeľmi boli aj nasledujúce generácie. Istú dobu žili vedľa seba ľudia, ktorí mali paralelné spomienky na posledné obdobie vzájomnej konfrontácie: reformné kruhy dvadsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia boli vnukmi poslancov, ktorí na sneme roku 1790 vyjadrili svoje sice osvieteniské, no ešte nie revolučné myšlienky. Leitmotívom nasledujúcej generácie, ktorá siahala do sedemdesiatych rokov 19. storočia, bolo revolučné dedičstvo roku 1848. Prispôsobenie sa, ústupky a vyrovnanie sú typické pojmy tejto doby, kým konfrontácia a nezávislosť ustúpili do úzadia. Rok 1848 však vytvoril spôsob myslenia a systém, ktorý ďalekosiahlo ovplyvnil vzťahy medzi oboma časťami ríše a ich postoj voči vyrovnaniu. Postoj k dualizmu ovplyvnil program politických strán a po rozpade monarchie a následnej Trianonskej mierovej zmluve sa hodnotenie vyrovnania stalo predmetom politickej a historiografickej kritiky.

Obraz monarchie mal v maďarskej verejnej mienke často celkom iné črty ako v politike. S výnimkou rokov 1848/1849 tu nenachádzame žiaden nepriateľský postoj, skôr relatívne sympatie, ktoré sú často podfarbené iróniou. V tomto bode sa vzťah Maďarov k monarchii výrazne odlišoval od Čechov, ktorí sice neboli rebelmi, no roku 1918 zaujali agresívny postoj voči emblémom a symbolom monarchie. Po obidvoch svetových vojnách sa napriek proklamovanému postoju komunistov k tomuto obdobiu mnohé z týchto činov relativizovali. Podobný retrospektívny postup sa dá pozorovať i u iných národností habsburskej ríše, z ktorých mnohé sa po rozpade monarchie opäť dostali pod cudziu nadvládu. Treba pripomenúť, že mnohí Rakúšania začali vnímať svoju samostatnú, od Nemcov oddelenú identitu až po roku 1938. V porovnaní s oboma totalitnými režimami došlo k „prehodnoteniu“ habsburskej ríše ako „sveta bezpečnosti“, mieru, kultúrneho a spoločenského rozvoja, ktorý sa spájal s pocitom spolupatričnosti k veľmoci. Táto situácia sa výrazne prejavila u národností, ktoré boli integrované do mnohonárodnostného štátu, v ktorom neboli príliš spokojní, ako napríklad Chorváti alebo Slováci. Nečudo, že toto prehodnotenie viedlo k mytizácii so všetkými vedľajšími javmi.

V prípade Uhorska by sme chceli najprv opísať dejiny jeho vzťahov k dunajskej monarchii a analyzovať predstavy, ktoré o nich vznikli. V prvom rade sa im venujeme z pohľadu historikov a spisovateľov, ktorí zohrávajú v Maďarsku výnimočnú úlohu, ale i z pohľadu verejnosti. Pritom rozlíšime tri veľké etapy: pred rokom 1918, medzivojnové obdobie a obdobie po roku 1945 až po súčasnosť, pričom treba urobiť jasnú deliacu čiaru medzi stalinistickým obdobím a postupným procesom prehodnocovania, ktoré prebiehalo v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia. Najaktuálnejšie historické debaty sa menej týkajú habsburskej monarchie, skôr sa zaoberajú horthyovským režimom, holokaustom a komunizmom.

Pred rokom 1918: odpor a prispôsobenie sa

Toto obdobie je poznačené spormi o revolúciu a boj za nezávislosť v rokoch 1848/1849 a o vyrovnanie, čo zodpovedá maďarskej politickej kultúre, ktorá je tradične poznačená zmesou zloženou z konfrontácie a kompromisu. Polovica národa sa odvoláva na Lajosa Kossutha ako nositeľa prvej tendencie, kým druhá polovica na grófa Istvána Széchenyiho, ktorý v ich očiach stelesňuje „revolúciu v súlade so zákonmi“. Keďže tieto osobnosti boli nositeľmi obidvoch postojov, dá sa povedať, že niekto, kto začína ako Kossuth,

môže skončiť ako Széchenyi. Táto opozícia sa formovala práve v časoch vyrovnania, keď väčšina politikov bola presvedčená o dôležitosti politickej dohody s viedenským dvorom. Pre Kossutha a ostatných emigrantov i pre väčšinu *honvédov* znamenalo vyrovanie zradu. Táto politická línia bola neskôr reprezentovaná Nezávislou stranou a výrazne sa prejavila na prelome storočí v parlamentnej rozprave o vojsku (týkala sa zvýšenia kontingentov a veliacej reči).

Vyrovanie však vo svojej podstate uskutočnilo ciele revolučného roku 1848: Uhorsko dosiahlo tú istú autonómiu, ktorú malo aj nezávislé a zodpovedné ministerstvo od apríla do septembra roku 1848. Túto skutočnosť mnohí z uhorských politikov zavrhlí a snažili sa od Rakúska získať čo najviac výhod v rámci legálnych prostriedkov. Politická obratnosť grófa Gyulu Andrásyho spočívala v tom, že dokázal nájsť rovnováhu medzi rozumnými a ireálnymi požiadavkami. V niektorých bodoch boli vyjednávania veľmi ťažké a naťahovali sa do nekonečna, konkrétne išlo o spoločné záležitosti, najmä o rozpočet a vojsko.¹

Vtedajší pohľad na dualizmus sa teda pohyboval od jeho chápania ako menšieho zla, keď sa už nedá vynútiť úplná suverenita, až po predstavu, že ide o najlepšie riešenie za daných podmienok, ktoré sa dá podľa možnosti využiť na presadenie národných záujmov. Súčasníci si teda uvedomili, že majú privilegované postavenie, aj keď s ním neprejavili úplnú spokojnosť. V nasledujúcich desaťročiach sa Maďari snažili nielen si zachovať svoju pozíciu, ale vydobýť z nej i ďalšie výhody. Politika ministerských predsedov Kálmána a Istvána Tiszu sa zakladala na egoizme a paranoji. Obidvaja si boli vedomí svojej sily a stali sa požadovačnými partnermi Rakúska. V tomto zmysle boli milénarne slávnosti roku 1896 veľmi významné – s viac-menej dobrovoľným súhlasom panovníka sa demonštrovala sila maďarského národa a pritom sa nebral ohľad na to, že paralelne došlo k útlaku ostatných národností. Milénium bolo tiež výrazom maďarského sebavedomia voči Viedni, keďže Budapešť sa chcela vyprofilovať ako jednoznačný rival cisárskeho hlavného mesta.

Odhliadnuc od niektorých neprijemných príhod (väčšinou sa jednalo o vojenské otázky), prejavili Maďari istú lojalitu voči Habsburgovcom, ktorú upevnila aj korunovácia panovníckeho páru 8. júna 1867. Revolučné tendencie boli potlačené a hlavné postavy rebélie sa ešte stále nachádzali v exile. Kráľovská rodina mala pozitívny imidž u obyvateľstva, najmä línia palatína a kráľovná Alžbeta, ktorej hypotetická podpora maďarského národa sa v Maďarsku ešte stále tematizuje a vznikali a vznikajú okolo nej mýty. Z času na čas sa objavili nezhody v jazykových a vojenských otázkach. V prvom prípade išlo o strach z germanizácie, a nie zo slovanských národov, čo sa môže zdať prekvapujúce, najmä ak spomenieme politiku maďarizácie. Ako príklad uvedieme Bratislavu, kde na začiatku storočia Maďari bojovali o popredné postavenie proti Nemcom, pričom Slovákov považovali za menejcenného protivníka. Väčšina sčasti veľmi intenzívnych útokov maďarskej tlače preto nebola namierená proti Slovákom, ale proti Nemcom. V druhom prípade išlo o to, že uhorská vláda sa na jednej strane pokúsila získať viac privilégii pre uhorské vojsko a od toho mali závisieť aj jej príspevky na spoločné vojsko, na druhej

1 Zahranická politika sa roku 1867 ešte nerozoberala, až na prelome storočí prejavilo Uhorsko záujem hrať svoju vlastnú partiu i v tejto oblasti.

strane zvädzala boj o zavedenie maďarčiny ako veliacej reči v tzv. uhorských regimencoch c. a k. vojska.

Maďari opakovane podľahli pokušeniu odstrániť faktickú stránku spoločných záležitostí, aby mohli mať vlastnú diplomaciu a aby sa dištancovali od viedenskej zahraničnej politiky. Počas vládnej krízy v rokoch 1905 – 1906 sa dostala roku 1906 v rámci koalície k moci Strana nezávislosti. Keďže neskrývala svoje separatistické ciele, vnímali ju ako potenciálnu hrozbu pre Rakúsko a jeho spojencov v trojzväzku, zároveň však Francúzsko považovalo túto stranu za aktívnu protiváhu voči Nemecku. Koaličná vláda, ktorá bola pri moci v rokoch 1905 – 1911, sa teda pustila do „diplomatického flirtu“ s Francúzskom.

Obdobie vyrovnanania sa stalo synonymom pre maďarský úspech: pre hospodársky rozvoj a maďarizáciu. To sa prejavilo najmä v poľnohospodárskej výrobe, no dominancia Maďarov sa v dlhodobej perspektíve prejavila ako negatívum, ktoré zabránilo skutočnej industrializácii krajiny, za čo však z časti mohlo aj Rakúsko. Maďarizácia znepriateľila národnosti žijúce v kráľovstve, v dôsledku čoho sa tieto stali jeho odporcami. Strach zo zániku spôsobil škody, germanizácia a slovanstvo boli inštrumentalizované ako odstrašujúce príznaky. Treba však zdôrazniť, že Maďari pri tejto politike dostali nepriamu podporu od panovníka, pretože František Jozef doslova rešpektoval pojem vyrovnania a vyhýbal sa tomu, aby zasiahol do vnútorných záležitostí Zalitavska. Preto odmietol pokusy národností, aby ňuho uplatnili svoje požiadavky. Maďari poukazovali najmä na dve nebezpečenstvá, ktoré s obľubou preceňovali a pred verejnou mienkou prezentovali ako „strašidlá“ maďarského národa. Jednak to bol ruský panslavizmus, ktorý prisudzovali Čechom (samozrejme, takisto to fungovalo aj v Zalitavsku), na druhej strane možnosť trializmu, ktorý by zvýhodnil južných Slovanov, keďže táto predstava znamenala podporu Srbov proti Chorvátom žijúcim v Chorvátsku-Slavónsku a Srbov v Bosne Hercegovine. Maďari sa tiež obávali rumunského iredentizmu, ale nie v takej miere ako predošlých faktorov. To je jedna z príčin, prečo Maďari nemali radi následníka trónu Františka Ferdinanda, ktorý neskrýval svoj negatívny postoj voči nim. Domnievali sa, že preferuje južných Slovanov, hoci dodnes neexistujú dôkazy, že by to tak bolo. Treba si pripomenúť výroky, ktoré sprevádzali správy o jeho smrti (najvýstižnejšie to vyjadril Joseph Roth v závere románu *Radetzkyarsch*). Balkánsku politiku monarchie, po skončení pôsobenia Andrásyho, sledovali Maďari s podozrením, že podporuje myšlienku juhoslovanizmu. Z toho dôvodu sa zo začiatku vyjadrili proti agresívnej politike voči Srbom a roku 1914 nesúhlasili s ultimátom a vyhlásením vojny.²

Počas vojny sa maďarská politika vyznačovala značnou dvojznačnosťou. „*Union sacrée*“ sprevádzali rôzne zadné úmysly. Maďari totiž oficiálne podporovali monarchiu a nikde sa neudiali vojenské vzbury proti nej, no zároveň sa snažili o zachovanie národných záujmov. Na rozdiel od Predlitavska parlament v Budapešti rokoval skoro nepretržite a stal sa politickým tribunálom, ktorý dával priestor na vyjadrenie rozličných názorov. Neutíchajúce spory sa týkali najmä príspevkov Uhorska na výzbroj a dodávanie potravín, ktoré Maďari len neradi sľubovali, keďže krajina trpela nedostatkom. Keď sa monarchia rozpadla, gróf Mihály Károlyi sa v podstate zachoval čestne a prejavil rešpekt

2 Dokonca aj anexia Bosny a Hercegoviny vyvolala obavy, ale nešlo o nahlas vyjadrenú kritiku.

voči kráľovi, to isté sa dá povedať aj o celej epizóde občianskej revolúcie v októbri a novembri roku 1918. Neudiali sa žiadne násilné protihabsburské výtržnosti a vo verejnosti sa uchoval pozitívny obraz Karola I. až do dnešných čias, ktorý ešte potvrdilo jeho blahorečenie 3. októbra 2004. Od týchto čias pretrvávajú dve paralelne existujúce predstavy: z rakúskej strany sa za príčiny rozpadu monarchie považujú Maďari, slabosť Františka Jozefa a vonkajšie faktory. Maďarská strana obviňuje západných spojencov a celkový medzinárodný kontext, pričom zamlčuje význam vnútorných pomerov. Komunisti označili za pôvodcov vojny uhorskú aristokraciu a „feudalizmus“.

Medzivojnové obdobie

Vo vtedajšej historiografii prevládalo hodnotenie dualizmu a trianonskej „katastrofy“. Vyrovnanie sa však postupne vytratilo z politickej diskusie, pretrvalo iba v literatúre a vo verejnej mienke ako obľúbená téma, ktorá sa dá vyjadriť ako „šťastné mierové časy“ (*a boldog békeidők*). Monarchia si zachovala svoj relatívne pozitívny imidž bez toho, aby o nej vznikla nepriateľsky ladená predstava. Hlavné osobnosti režimu, aj samotný admirál Miklós Horthy, sa narodili v časoch dualizmu a všetci diplomati slúžili nielen Uhorsku, ale aj c. a k. monarchii. Najvýznamnejší spisovatelia sa narodili v 80-tych rokoch 19. storočia a významnú dobu svojho života tak prežili v monarchii. Táto generácia sa politicky a fyzicky vytratila až po druhej svetovej vojne.

Zodpovednosť za Trianon sa priamo neprisudzovala monarchii a habsburskej dynastii. Napriek tomu však vznikli pokusy analyzovať dualizmus. Časť politikov a historikov ho odsúdila s odôvodnením, že krajinu viedol nesprávnym smerom. Iní zase toto obdobie hodnotili pozitívne a právom poukázali na to, že Uhorsko by z vlastných síl nedosiahlo takýto významný hospodársky a kultúrny rozvoj. Historici sa tejto ideológii nezabavili ani po roku 1945.³ Niektorí pozorovatelia ako Oszkár Jászi sa však dokázali zbaviť všeobecne uznávanej teórie sprisahania a vyzdvihli závažnosť vnútorných faktorov, ktoré determinovali najmä koniec vojny. Väčšina politikov, historikov a verejnosti však aj naďalej verila úvahám o medzinárodnom komplote, ktoré sa ujali aj vďaka podpore režimu. Západné mocnosti, najmä Francúzsko, boli obvinené, že nielenže chceli rozbiť monarchiu, ale vytýčili si to ako cieľ vojny, čo vonkoncom nezodpovedá skutočnosti. Toto deterministické chápanie charakterizovalo nielen medzivojnové obdobie, ale i dnes má svojich prívržencov. Po roku 1945 sa širilo v radoch emigrantov a svoje vyjadrenie našlo o. i. v knihe Ferenca Fejtóa *Requiem pour un empire défunt* z roku 1988.⁴ V dvadsiatych rokoch uplynulého storočia sa dokonca viedla diskusia o tom, či sa má používať pojem *felbomlás* (rozpad) v chápaní Jásziho, alebo *feldarabolás* (rozkúskovanie). Prvé slovo signalizuje vnútorný proces a druhé vyjadruje úder, ktorý bol nanútený zvonka, prostredníctvom mierovej zmluvy.⁵ Táto štúdia si nekladie za cieľ posúdiť či sú tieto

3 ROMSICS, Gergely. A Habsburg monarchia felbomlásának osztrák és magyar mítoszai az emlékiratirodalom tükrében. (Rakúske a maďarské mýty o rozpade habsburskej monarchie z pohľadu spomienkovej literatúry). In ROMSICS, Ignác (ed.). *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. (Mýty, legendy a omyly o dejinách Maďarska v 20. storočí). Budapest : Osiris, 2002, s. 87.

4 ROMSICS, ref. 3, s. 87.

5 ROMSICS, Ignác. *Múltrol a manak*. (O minulosti pre prítomnosť). Budapest : Osiris, 2003, s. 316.

pojmy korektné z historického hľadiska, skôr ide o potvrdenie toho, že Maďari rýchlo zabudli na rok 1918 a nadobudli dojem, že roku 1920 sa stali obeťami nespravodlivosti.

Väčšina maďarských historikov medzivojnového obdobia hodnotila dualizmus pozitívne tým, že vyzdvihla politické, hospodárske a kultúrne výhody, ktoré vyplývali pre Uhorsko z dualistického systému.⁶ Gyula Szekfű postupne rozvinul túto teóriu vo svojich dielach, pričom vyzdvihol postavy tvorcov a vyjednávačov vyrovnania, ktoré vzniklo pre blaho nasledujúcich generácií, tie si však toto dedičstvo nezaslúžili a jeho poučenia zneužili.

Keďže nepoznali traumy revolúcie roku 1848, bezohľadne zvolili nevhodnú orientáciu, ktorá z hľadiska dlhodobej perspektívy poškodila krajinu. Za touto podnetnou a ešte aj dnes diskutovanou analýzou sa však skrýva antiliberalizmus, antiparlamentarizmus a samozrejme aj nedemokratickosť prevládajúcej politickej kultúry horthyovskej éry. Szekfű a poprední historici tejto doby hodnotili vyrovnanie jednak pozitívne, keďže ho nazvali priaznivým prvkom maďarských dejín a zároveň zavrhlí jeho vývoj. Pritom však vyjadrili lojalitu voči ideologickému smerovaniu režimu. Ich chápanie sa nedá oddeliť od šoku z mierovej zmluvy, čo sa dá len ťažko vyčítať, na druhej strane ale dokonale harmonizuje s antidemokratickým smerovaním maďarskej vlády. Vo svojom odsúdení liberalizmu, ktorý určoval politický život dualizmu Zalitavska do roku 1905, vyzdvihli nestabilitu parlamentarizmu, vedúcu rolu židovskej elity v hospodárstve, priemysle a vo financiách a kozmopolitizmus hlavného mesta Budapešti. Tieto prvky kritizovali ako javy, ktoré sú cudzie maďarskému kresťanskému chápaniu. Východisko ich analýz bolo správne (čo potom komunisti neskôr popierali), lenže potreba odôvodniť katastrofu Trianonu ich zvedla nesprávnym smerom. Spájalo ich hľadanie politických vinníkov a stigmatizovalo tzv. „podporovateľov vojny“. V protiklade k Jászimu, ktorý postavil sociálnu a národnú otázku do stredobodu procesu rozpadu, Szekfű súhlasil s niektorými prvkami vnútornej zodpovednosti, ale za vinníkov označil nositeľov hospodárskej a kultúrnej moderny, teda Židov. Rozvinul sprisahaneckú teóriu o monarchii a národnostnú otázku skúmal podľa nasledujúcej schémy: vyzdvihol rumunských a srbských iredentistov a aktivity Čechov v prospech Slovákov. Tento bod zdôraznil najmä Ferenc Eckhardt, ktorý sa týmto pokúsil zbaviť uhorskú vládu zodpovednosti, kým Szekfű a ostatní historici politiku maďarizácie odsúdili. Vo svojej podstate išlo o rozpor medzi liberálnymi úmyslami vyjadrenými národnostným zákonom z roku 1868 a nacionalistickou politikou neskorších vlád.⁷

Szekfűho, ktorý spolu s Bálintom Hómanom napísal v rokoch 1935 – 1936 prvú veľkú syntézu uhorských dejín, môžeme zaradiť do myšlienkového prúdu reprezentovaného grófom Széchenyim. Obidvaja historici zostali verní režimu, ktorý vznikol ako reakcia na rok 1919 a skoro vôbec nenadväzovali na dedičstvo roku 1848. Iní historici, ako frankofónny a frankofilný Ferenc Eckhardt, nemilosrdne zdôrazňovali nedostatky vyrovnania a tým aj problematiku nesplnenia národných požiadaviek. Neskôr sa komunisti špecializovali na opätovnú tematizáciu hlavných postáv a udalostí meruôsmych

6 BOGDAN, Henri. „Les historiens hongrois et le dualisme“. In *Les historiens des pays successeurs sur l'Autriche-Hongrie, Austriaca 18*, Mai 1984, s. 58.

7 BOGDAN, ref. 6.

rokov. Nečudo, že sté výročie revolúcie roku 1848 bolo roku 1948 veľkolepo oslávené. Najmä postavy Kossutha a básnika Sándora Petőfiho zneužili stranícky ideológovia pre svoje politické zábery.

Maďarskú literatúru medzivojnového obdobia môžeme porovnať s rakúskou literatúrou z rôznych hľadísk, pretože zdroj svojej inšpirácie čerpala z obrovského rezervoáru monarchie. Väčšina autorov sa narodila v osemdesiatych rokoch 19. storočia a dospela v období dualizmu. Ich najvýznamnejšie diela, tak ako v prípade Roberta Musila, Josepha Rotha, Stefana Zweiga alebo Heimita von Doderera, vznikli a boli uverejnené až po rozpade monarchie, ako keby táto udalosť podnietila ich tvorivé schopnosti. Viaceré z najzaujímavejších svedectiev o monarchii vznikli takpovediac „posmrtné“. V prípade maďarských spisovateľov sa nedá celkom hovoriť o mýtizácii, no ich rozprávanie neustále obsahuje odvolávanie sa na „šťastné mierové časy“ a základ deja i jeho komponenty pochádzajú z monarchie, ktorým čitatelia veľmi dobre rozumeli. Táto nostalgia za mierumilovným a štedrým „svetom včerajška“ sa vyskytla na obidvoch brehoch Litavy a stala sa mottom intelektuálov tohto spoločného kultúrneho priestoru.⁸

Najznámejším maďarským predstaviteľom tohto trendu je Gyula Krúdy, keďže jeho diela obsahujú množstvo zmienok o monarchii a Františkovi Jozefovi. Cisár a kráľ je súčasne mýtizovaný i kritizovaný, ale vždy s istou dávkou sympatií, pričom obidva postoje boli predmetom diskurzu. Na jednej strane panovníka vnímali ako „prvého gavaliera Európy“ a na druhej strane ako otcovskú postavu, ktorého „cisársku bradu“ napodobňovalo mnoho mužov, no taktiež slúžil ako reklama na rôzny tovar, medzi iným na známe cigary značky „Virginia“.⁹

Po roku 1989 sa stretávame s podobným postojom k historickým postavám aj v iných krajinách (v Maďarsku, Chorvátsku a Poľsku). Mýtus cisára teda prežival naďalej a znamenal súčasne zdvorilosť, dobré jedlo (hovädzí špik), oblečenie, poriadok a pretrvávanie dynastie – celkovo vzaté sú to komponenty, ktoré definoval Stefan Zweig a odvtedy sa stali symbolmi cisárskej ríše. Dajú sa okrem iného vysvetliť aj ako nostalgia za šťastným obdobím mladosti.¹⁰ Zdôraznenie týchto jednoduchých a prozaických spomienok, a nie vyzdvihnutie veľkosti a významu monarchie na medzinárodnej úrovni je znakom jej relatívneho oslabenia, ale aj dôkazom hlbokého preniknutia mýtu do verejnej mienky a taktiež jej priaznivý ohlas u obyvateľstva, ktorý bol jej charakteristickým poznávacím znakom. V maďarských domoch mali často na stenách len tri obrázky: jeden náboženský, aradských martýrov a kráľovský pár. Mimo historiografických debát sa zachovali práve tieto tri obrazy, ktoré spolu úzko súviseli. Spomienka na mladého Františka Jozefa, ktorého spájali s potlačením revolúcie roku 1848 – 1849, vybledla v tieni dominantnej postavy otca ríše. Podobným vývojom prešiel aj János Kádár napriek svojej temnej minulosti v súvislosti s represáliami po revolúcii roku 1956.

8 HIMA, Gabriella. „Selbst- und Fremdbilder in der ungarischen Literatur.“ In FUNK-MÜLLER, Wolfgang (ed.). *Kakanien Revisited. Das Eigene und das Fremde in der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Tübingen : Francke, 2002, s. 162.

9 HIMA, ref. 8, s. 168-169.

10 HIMA, ref. 8, s. 170.

Medzi kolonializmom a nostalgiou – prehodnotenie osemdesiatych rokov

Chápanie maďarských historikov počas stalinizmu zodpovedalo manicheizmu režimu.¹¹ Nadvláda Habsburgovcov v Uhorsku od roku 1527 sa prezentovala ako prejav kolonializmu a povstania proti dynastií sa interpretovali ako rané epizódy triedneho boja, ktoré napokon museli bezpodmienečne vyústiť do socializmu. V tomto ponímaní bola národnostná otázka považovaná za prežitok feudalizmu a buržoázneho chápania sveta. Hospodárske dejiny sa sústredili na útlak robotníkov plutokratmi a vyššími vrstvami spoločnosti. Dynastia, vojsko a cirkvi, ktoré tvorili základné stavebné prvky monarchie, boli označené za opresívne a reakcionárske inštitúcie.

Prvé nové interpretácie sa objavili v hospodárskych dejinách vďaka demografom a štatistikom, ktorí svojimi nepopierateľnými číselnými výsledkami protirečili načrtnutým zjednodušeným predstavám. Došlo k istej konvergencii s kádárovským režimom, ktorý roku 1968 prišiel s programom „nového hospodárskeho mechanizmu“. Teoretikom tejto reformy bol Rezső Nyers z Hospodárskeho ústavu Maďarskej akadémie vied. Ostatní historici hospodárskych dejín onedlho nasledovali jeho príklad – najznámejšími predstaviteľmi tohto prúdu boli Iván Berend a György Ránki.¹² Trvalo ešte ďalšie desaťročie, kým sa chúlostivá a prísne kontrolovaná oblasť sociálno-politickej histórie pridala k tomuto emancipačnému procesu. Následne sa však začalo rúcať jedno tabu za druhým takým tempom, o akom historici z ostatných socialistických krajín, najmä však z Československa, nemohli ani snívať. Péter Hanák radikálne prehodnotil otázku postavenia Uhorska v rámci monarchie, z čoho však preňho nevyplývali žiadne problémy, keďže v Historickom ústave MAV mal privilegovanú pozíciu a v dôsledku toho aj široké pole pôsobnosti. Ako východisko si zvolil niektoré Szekfűho analýzy a prekonal koloniálne chápanie svojich predchodcov poukázaním na to, ako Uhorsko profitovalo z vyrovnania. Jeho majstrovské dielo venované tejto téme vyšlo v nemeckom jazyku už roku 1984 a bolo dôležitým míľnikom procesu, ktorý začal koncom šesťdesiatych rokov, pretože národnostnú otázku skúmal z celkom iného hľadiska. Tá sa totiž stala počas socializmu tabuizovanou témou, pretože protirečila téze o tzv. socialistickom bratstve národov. Hanáka zaujímali dve skupiny, ktorým jeho kolegovia dovtedy nevenovali pozornosť, keďže z politického hľadiska boli menej atraktívne – Nemci a Židia, ktorí sa už v 19. storočí asimilovali s Maďarmi. Hanák išiel vo svojej provokácii i ďalej, keď definoval asimilačné stratégie ostatných národností, napr. Slovákov a Rumunov, čím vyvolal nesúhlas nacionálno-komunistických kolegov z týchto krajín. Hanák pokračoval vo svojej pionierskej práci až do svojej predčasnej smrti a naďalej sa venoval buržoáznej vrstve, teda téme, ktorá bola pred niekoľkými rokmi ešte tabu.

Tieto výskumy podnietili v Maďarsku všeobecnú diskusiu o habsburskom dedičstve, ktorú umožnila aj liberalizácia režimu. Medzičasom znovuobjavili habsburskú kultúrnu oblasť aj rakúski, juhoslovanskí, americkí (väčšina z nich boli emigranti alebo ich potomkovia), talianski i francúzski intelektuáli a nazvali ju vo všetkých jazykoch „Stredná Európa“. Maďari, samozrejme, taktiež svojou mierou prispeli k tomuto fenoménu a nies-

11 Roky 1945 – 1947 priniesli debatu o horthyovskom režime a o miere zodpovednosti Maďarov za vojnu a prenasledovanie Židov.

12 BOGDAN, ref. 6, s. 70.

li aj istú zodpovednosť za vznik tejto nostalgie za Habsburgovcami na konci osemdesiatych rokov minulého storočia. Intelektuáli z východného bloku nevyhnutne prikrášlili spomienky na minulosť a hodnotili dedičstvo dunajskej monarchie pozitívne, keďže ich región sa stal obeťou totalitných režimov, ktoré priniesli mnohé negatíva. Maďarská verejnosť reagovala na tento trend nadšene a výtlaky množstva umeleckých kníh a vedeckých cudzojazyčných publikácií akadémie zmizli často ešte v deň ich zverejnenia z regálov kníhkupectiev, pretože ľudia sa o nich navzájom informovali.

Od roku 1989 urobila historiografia ďalšie pokroky a umožnila bádanie aj v iných oblastiach histórie. Väčšina nových publikácií sa dnes týka medzivojnového obdobia, druhej svetovej vojny a holokaustu, a revolúcie roku 1956. Verejnosť sa najviac zaujíma o politický kontext demokratického prevratu. Profesionálni historici neprinášajú nové výsledky bádania dejín monarchie, no o hodnotení vyrovnania sa aj naďalej vedú diskusie. Národ je stále rozdelený na prívržencov Kossutha a Széchenyiho. Politické strany integrovali toto dedičstvo do svojej ideológie: Kossuth reprezentuje socialistov a FIDESZ sa odvoláva na Széchenyiho. Revolúcia roku 1848 a dualizmus patria k najobľúbenejším témam, ako to dokazujú aj tri epizódy z roku 2001. Film Istvána Szabóa o osudoch židovskej rodiny pripomínajúci zlaté časy asimilácie, sa stal diváckym hitom. Roku 2002 vláda Viktora Orbána financovala veľkorysým rozpočtom film o grófovi Széchenyim, ktorého historická a umelecká hodnota bola spochybnená už v čase jeho vzniku. Režisér preto musel zmeniť pôvodne naplánovaný záver, keďže nezodpovedal historickej realite. V tomto období bola tiež založená nadácia, ktorá v rámci Historického ústavu MAV mala realizovať výskum na tému monarchie. Doteraz však toto unikum v regióne nepreukázalo žiadne viditeľné výsledky a preto ho zasiahla tvrdá kritika. Vedenie ústavu a tu pôsobiaci historici nie sú špecialistami na túto problematiku a všetko naznačuje tomu, že si vytvorili lukratívne pôsobiaci vzdušný zámok.

V konečnom efekte turizmus nahradil dejepisectvo a okrem Viedne nikde na svete sa nestarajú o inscenáciu habsburského dedičstva takým spôsobom, ako v Budapešti. Pritom sa maďarské špeciality ako gastronómia a termálne kúpele snúbia so spoločným dedičstvom s bývalým Predlitavskom (mýtus cisárovnej Sissi, kaviarne, hudba).

Preložila: *Anna Fundárková*

RECENZIE

JANIN, Valentin Lavrent'jevič. *STŘEDOVĚKÝ NOVGOROD V NÁPISECH NA BŘEZOVÉ KŮŘE*. Praha : Pavel Mervart, 2007, 378 str. + 8 str. fareb. príloh.

Všetky knihy a štúdie o dejinách písomnej kultúry na Slovensku (a v Uhorsku) začínajú konštatovaním, že tých niekoľko desiatok stredovekých slovacikálnych (resp. pár stovák uhorských) rukopisov, ktoré poznáme, sú iba zlomkom toho, čo tu v stredoveku muselo byť, že sú len fragmentom toho, čo zničili Turci a následné nepokojné storočia. Drvivá väčšina zo zachovalých jednotlivín však pochádza až zo 14., resp. 15. storočia, preto sa – asi právom – domnievam, že znalosť písma a zároveň dopyt po knihách sa u nás do konca 13. storočia obmedzovala výlučne na cirkevnú societu. Aliteralita svetských kruhov bola v Uhorsku natoľko rozšírená, že keď sa v prvej tretine 13. storočia v Uhorsku šírila notariátna, museli ho vykonávať cirkevné hodnoverné miesta. Vie si niekto predstaviť, že by túto klasickú predstavu zrazu narušil nález nejakého archívu z ranostredovekej Nitry, kde by boli stovky kusov každodennej korešpondencie remeselníkov a kupcov povedzme z 12. storočia? A presne to sa stalo v sovietskom Rusku v 50-tych rokoch 20. storočia...

V prvej polovici 20. storočia prevládal u bádateľov názor, že „*písomníctvo na Kyjevskej Rusi sa obmedzovalo na opisovanie cudzích textov, tých niekoľko domácich škôl slúžilo len na prípravu popov*“. Táto dogma sa však otriasla v základoch, keď roku 1951 archeologická skupina prof. A. V. Arcichovského objavila v Novgorode prvých desať nápisov na brezovej kôre. Do roku 2006 bolo v meste nájdených 960 (!) stredovekých nápisov na brezovej kôre (v ďalších 10 mestách ako Smolensk, Pskov a pod. ďalších 94). Neuveriteľné kvantum nálezov zodpovedá možnosti sovietskych a ruských archeológov, ktorí si po vojne mohli dovoliť veľkoplošné výskumy v historickom jadre. Čo by za to dali naši archeológovia bojujúci s investorom o každý meter štvorcový...

Zaujímavé je datovanie nápisov (33 z 11. storočia, 438 z 12. storočia, 204 z 13. storočia, 268 zo 14. storočia a 87 z 15. storočia). Trend jasne kontrastuje s tendenciou v našej oblasti (naše listiny sú až do začiatku 13. storočia ojedinelé, ich počet stúpa od Ondreja II., od Anjouovcov je už rast geometrický, aby sa napokon od Žigmunda spomalil vďaka úradným knihám, ktoré čiastočne preberajú funkciu listín). Aj vďaka tomuto porovnaniu je jasný mimoriadny význam Novgorodu v dejinách stredovekej písomnej kultúry východnej Európy. Novgorod je jedno z najstarších ruských miest. Vznikol ako centrum viacetníckeho spoločenstva, ktoré si za svojho vodcu vybrali Rurika, no aj naďalej prostredníctvom verejných zhromaždení (veče) aplikovali systém skupinového rozhodovania. Aj dane nevyberal knieža, ale bojari, ktorí z nich knižat' u dávali len dohodnutý dar. Takáto „republikánska forma“ zriadenia bola pravdepodobne jednou z príčin vysokej gramotnosti domácich.

Na rozdiel od prevažujúcej látky nášho stredoveku (pergamen, od 14. storočia postupne papier) využívali miestni obyvatelia na svoje zápisy brezovú kôru. Jej vlastnosti predestinovali formu zápisov, ktoré sa viac blížila epigrafickému než paleografickému zápisu. Boli totiž ryté rylcami (stylusmi) a nazývali sa „gramotki“ alebo „beresto“. Obsahovo ide najmä o písomnosti ekonomického charakteru (dlžobné úpisy, správcu zemepánovi/bojarovi alebo jeho pokyny sluhom) občiansko-právne záležitosti (testamenty) a listy každodenného charakteru (napr. vojak píše, aby mu žena poslala košeľu, lebo obliehanie susedného mesta sa predĺžilo; alebo prosba roľníkov, aby im pán vymenil správcu). Prekvapujúce je, že ich v stredoveku nepoužívali len sociálne rôznorodé vrstvy obyvateľov Novgorodu, ale dokonca aj mestským bojarom patriaci vidiečania!

Janinova kniha ku „gramotkam“ ponúka systematický výklad. Začína prvými zmienkami o nápisoch na kôre, prvými vykopávkami v Novgorode, osvetľuje základnú metodiku archeologických vykopávok a dokumentácie. Obširne vysvetľuje spôsob datovania náleзов, oboznamuje čitateľa najmä s princípmi dendrochronológie (brezové nápisy na kôre datovala okrem paleografie aj stratigrafia podľa často vymieňaných drevených povrchov ulíc). V pútavo napísanom jadre knihy autor rozoberá každodenný život Novgorodčanov vo svetle ich zápisov. Dozvieme sa o svete bojarov, o správe ich vidieckych usadlostí, o obchodovaní (aj diaľkovom). Pred očami nám ožijú remeselníci so svojimi každodennými starosťami o suroviny (drevo, kosti, kožu...) a odbyt svojich výrobkov. V „gramotkach“ sa odzrkadľuje fungovanie rodiny a nota bene – bežná gramotnosť stredovekých žien v meste. Nápisy sú emotívne neutrálne, ale aj smutné (čitateľ si na rozdiel od mnohých našich historických textov dokáže obľúbiť opisovanú historickú postavu) alebo veselé (školačky graffiti na stenách kostolov). Novgorodský (a pskovský) jazyk a realie sa natoľko odlišujú od prameňov kyjevskej skupiny, že to Janina dovádza až k teórii o rozdielnom charaktere severu a juhu Kyjevskej Rusi (sever so západnou genézou a orientáciou, a na Byzanciu orientovaný juh).

Metodicky treba autora pochváliť, lebo napriek snahe o pútavé rozprávanie (komentovaná interpretácia tematicky alebo chronologicky zoradených prameňov) nezjednodušuje a negeneralizuje. Popri gramotných ľuďoch pripomína aj negramotných. Problematizuje aj zdanlivo jasné fakty – napríklad dokazuje, že vydavatelia listov boli aj ich autormi (veľké množstvo náleзов stylusov v priestoroch obyčajných domov, graffiti na stenách kostolov a pod.). Autor približuje základné archeologické postupy a termíny, takže je text čitateľný i pre laika. Väčšinu nápisov autor prepisuje do staroruštiny (k čomu prekladateľka prikladá český preklad), takže texty sú využiteľné aj pre odborníka, ktorý by ich chcel študovať napríklad z pohľadu historickej sémantiky. Vyzdvihujem aj bohatú obrazovú dokumentáciu, ktorá je nielen „ilustráciou“, ale aj sprievodným materiálom.

Používanie gramotiek bolo podľa Janina vytlačené až rozšírením papiera koncom 15. storočia. Nadväzujúcim autorovým záverom, keď sa cez analógie z Novgorodu vyslovuje ku západnej písomnej kultúre a domnieva sa, že aj u nás čakajú podobné brezové „gramotki“ ešte na svojich objaviteľov (s. 324), musím jednoznačne protirečiť. Papier sa v západnej Európe šíri už od 13. (u nás širšie od polovice 14.) storočia. Očakávať korešpondenciu kupcov alebo nebudaj vidieckych vrstiev v stredovekej Nitre, Prahe, Viedni či Norimbergu pred rokom 1300 (a tobôž na brezovej kôre) je nemožné. Veď ešte v druhej polovici 13. storočia sa uhorské synody snažia presadiť, aby aspoň špička cirkvi – kanonici v kapitulách – vedeli písať a používať latinčinu.

Jitka Komendová preložila do češtiny už tretie vydanie knihy v podobe, aká ešte nevyšla ani v ruštine. Keďže som nemal v ruke originál, neviem posúdiť, či je pútavý jazyk viac dielom autora alebo prekladateľky, zdá sa však, že ich dobre čitateľný štýl je vo vzácnnej zhode. Preklad niektorých výrazov bol zrejme ťažký a prekladateľka musela voliť medzi domácimi málo používanými výrazmi, často známymi len v odborných kruhoch a „čitateľnejším“ doslovným prekladom. Dá sa to ilustrovať napríklad na slove „pisátka“, ktorým prekladateľka preložila ruské „pisála“. Latinizovaný tvar „stylusy“ by bol pre odborníkov zaužívanejší, pre laika sú vhodné aj „pisátka“. Ako nezvyklý tvar by som ho asi dal do úvodzoviek. Doslov historika (V. L. Janin) a jazykovedca (A. A. Zalizňak) iba podčiarkujú interdisciplinárny charakter výskumov, ktoré začali archeológovia.

Knihu odporúčam nielen ako povinné čítanie každému na východnú Európu orientovanému medievistovi, ale je vhodná i pre bežného historika či vzdelaného inteligentného laika so zmyslom pre ľudský aspekt v dejinách. „Gramotky“ nechávajú totiž prehovoriť všetky vrstvy novgorodskej spoločnosti a pri ich čítaní sledujeme dejiny mesta cez osudy jeho obyvateľov. Autor pritom vďaka výnimočne dobre zachovaným prameňom dokáže sledovať osudy tých istých rodín aj niekoľko generácií, čím sa jeho text stáva miestami až inšpiráciou pre autorov historických

románov. Aj v Bratislave (zrejme aj v iných mestách) u nás, by bolo možné napísať dejiny niektorých meštianskych rodín, no nie skôr ako od konca 13. storočia (pripomeniem len Jakubovcov od D. Lehotskej).

Ako človek, ktorý pracuje so stredovekou písomnou kultúrou, som fascinovaný, že Novgoroďania, na rozdiel od stredovekých Nitranov či Bratislavčanov, už v 12. storočí bežne písali listy, čítali ich, trhali a zahadzovali. Je to oproti stredoeurópskemu prostrediu neuveriteľná úroveň alfabetizácie, akú sme v našom urbánnom prostredí dosiahli až po polovici 14. storočia vďaka farským a mestským školám. Na druhej strane treba povedať, že z 15. storočia sa len z Bratislavy a od Bratislavčanov zachovalo už zrejme viac písomností ako z celej Kyjevskej Rusi dokopy. Tento fakt jasne dokumentuje rozdielne plynúci čas a rozličné vrcholy periód jednotlivých historicko-kultúrnych regiónov. Zároveň pripomína, že počiatky alfabetizácie širších vrstiev – či už východo- alebo stredoeurópskej spoločnosti – sú spojené s rozvojom slobodných miest s volenou samosprávou.

Juraj Šedivý

KÓNYA, Peter. *ZA BOHA, VLASTĽ A SLOBODU! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, 366 s.

Tematikou protihabsburských povstaní sa v posledných rokoch intenzívnejšie začala zaoberať aj slovenská historiografia, ktorá môže nadviazať na bohatú uhorskú a maďarskú tvorbu a zaplniť takzvané biele miesta týchto udalostí. Uvedenú tému spracováva najmä Peter Kónya, ktorý publikoval niekoľko odborných štúdií, článkov a monografií. Na ne nadväzuje monografia *Za Boha, vlasť a slobodu!*

Práca P. Kónyu, vďaka precíznemu výskumu vo viacerých domácich i zahraničných archívoch, štúdiu početnej literatúry a kultivovanému textu, je významným obohatením historiografie. Výpovedná hodnota textu je veľmi vysoká, pretože životné osudy uhorského šľachtica od narodenia až po smrť sú vykreslené na pozadí celokrajinských udalostí, ktorých sa Juraj Ottlyk osobne zúčastnil alebo ich sám ovplyvňoval. Kniha je dôležitou ukážkou toho, že nie je možné oddeľovať život šľachtica od celkového vývoja v krajine a naopak opisovať historické udalosti bez ich aktérov. Prispieva k objektívnemu vnímaniu osudov jednotlivca, na ktoré treba vždy nazeráť z pohľadu danej doby, aby sa historik nedopustil zásadných chýb a jednostranného hodnotenia danej osobnosti.

Ottlykov život determinovalo jeho evanjelické vierovyznanie, ktoré celý život bránil aj napriek tomu, že zmena viery mu mohla priniesť najmä po roku 1711 osobné výhody. Druhou stránkou povahy tohto šľachtica bola pragmatickosť, ktorou dokázal zhodnotiť momentálnu situáciu a podľa toho sa rozhodnúť. Preto neprekvapuje, že sa prikláňal na stranu povstalcov, aby nakoniec ostal verný uhorskému kráľovi. Ottlykova životná dráha plná pádov a vzostupov dokumentuje nezlomnosť jeho vôle a schopnosť začínať neustále odznova. Je zrejme, že premeny Uhorska od polovice 17. storočia do polovice 18. storočia museli poznačiť i osudy ostatných šľachticov, ktorí zažili toto hektické obdobie.

Autor osudy kuruckého generála zhodnotil a opísal v piatich, ďalej sa členiacich kapitolách, ktoré rozdelili jeho život na päť etáp. I z tohto rozdelenia vidieť, ako sa striedali roky strávené v relatívnom pokoji s rokmi prežitými na bojiskách a v službe povstaleckého velenia. V záverečnej kapitole hodnotí vlastný Ottlykov životopis spísaný roku 1711 a uvádza tri rôzne hodnotenia jeho

osobnosti. Ostatné časti knihy tvorí úvod, prehľad najvýznamnejších historických udalostí, zoznam prameňov a literatúry, menný a miestny register a resumé v nemeckom a maďarskom jazyku.

Kapitola *Detstvo, mladosť a štúdiá* sa zamerala na prvých dvadsaťštyri rokov Ottlykovho života. Všíma si niekoľko kľúčových momentov, ktoré ovplyvnili jeho mladosť a prispeli k rozhodnutiu opustiť rodnú Trenčiansku stolicu a nestat' sa typickým zemanom, ktorý sa zdržiaval prevažne na území svojej stolice. Otcova smrť a následné zlé vzťahy s matkiným druhým manželom i matkou prinútili šľachtického mladíka odísť. Niekoľko mesiacov strávených na evanjelickom kolégiu v protestantskom Prešove na neho hlboko zapôsobilo a osvojil si tu ideály boja za slobodu vyznania a uhorského patriotizmu. Jedným z jeho študentských priateľov sa stal budúci vodca povstania Imrich Thököly. Po návrate z Prešova bol prítomný pri násilnom odobratí evanjelického kostola v Kochanovciach, kde bol pochovaný jeho otec, čo prispelo k jeho neotrasiteľnému postoju k evanjelickej viere. Konflikt s matkou a otčímom ho priviedli do Tekovskej stolice, kde slúžil u Osztróthovcov. Tu sa zoznámil so svojou budúcou manželkou Evou Czébániovou.

Nasledujúca kapitola *V boji proti cisárovi a sultánovi* pblžuje ďalších sedem rokov. Ottlyk sa v tomto období pripojil najprv ku povstalcovi Imricha Thökölyho a po ich porážke prisahal vernosť cisárovi. Už počas týchto rokov sa prejavil Ottlykov pragmatizmus, ktorý nemožno hodnotiť negatívne. Do povstaleckého tábora sa dostal až roku 1683 v čase Thökölyho vrcholiacej moci. Ako delegát Trenčianskej stolice mal zistiť vo Viedni, ako sa má cisárovi verná šľachta zachovať k povstaleckému vojsku. Tam mu neporadili, ale iní mu radili, aby sa prispôbil dobe. A tak spolu so stoličným vojskom zložil prísahu vernosti momentálnemu pánovi situácie Thökölymu. Roku 1685 postavenie povstalcov bolo neutržateľné. Usúdil, že ak sa chce vrátiť k svojej rodine, nemá význam pokračovať v boji a prisahal vernosť kráľovi. Tú chcel dokázať v bojoch s Osmanmi pri Budíne, ale jeho dobytia sa pre zranenie nezúčastnil.

Po návrate do rodných Horných Ozoroviec prežil Ottlyk osemnásť nevojenských rokov, ktoré sú zachytené v kapitole *V „pokojných“ rokoch*. Oslobodenie Budína a ďalšie vojenské úspechy sa Leopold I. rozhodol využiť na definitívne zúčtovanie so všetkými uhorskými vzbúrencami a nespokojencami. Na zastrašenie Uhorska dokonale poslúžilo konanie prešovského krvavého súdu, ktorého obeťou sa takmer stal i samotný Ottlyk. Zachránila ho len intervencia manželky u cisára vo Viedni. Táto udalosť ho utvrdila v presvedčení verne slúžiť panovníkovi, čo sa odrazilo, podobne ako i u iných šľachticov, v jeho ekonomickom a spoločenskom postavení. Vernosť panovníkovi mu priniesla výhodné miesto správcu Hatvanského panstva vojvodu Salma. Panstvo úspešne zreorganizoval a vďaka svojim ekonomickým schopnostiam si získal úctu aristokratov a vysokých Leopoldových úradníkov a dosiahol vrchol svojej kariéry.

Počtom strán najväčšou časťou celej práce je kapitola *„Pro deo, patria et libertate!“ V povstaní Františka II. Rákócziho*. Na začiatku poslednej kuruckej rebélie bol verným stúpencom panovníka. Po vypuknutí povstania odišiel z Hatvanu do Horných Ozoroviec. V stolici organizoval vojenskú silu proti povstalcovi, aby sa nakoniec po zvážení celkovej situácie k nim pridal. Do armádnych radov sa prihlásil viac-menej dobrovoľne po vyplienení svojich majetkov. Na základe Bercsényiho návrhu roku 1704 sa stal dvormajstrom kniežata Rákócziho. Tak sa „jednoduchý“ zeman dostal do kontaktu s povstaleckou aristokraciou, veliteľmi a vyslancami spojeneckých krajín. Od roku 1706 bol prefektom všetkých Thökölyovských majetkov, od 1707 podpredsedom Dvornej hospodárskej rady, ktorú v skutočnosti celú riadil a v tom istom roku sa stal napriek neúčasti na vojenskom velení fakticky generálom. Ako každý účastník povstania sledoval aj svoje vlastné záujmy. V prvom rade zveľaďoval rodové majetky a ako vernému evanjelikovi mu nebol ľahostajný osud evanjelikov a náprava krívd z čias rekatolizácie. Kvôli svojej horlivosti za vieru sa dostával do konfliktu s príslušníkmi katolíckej hierarchie a najmä s katolíkom Bercsényim. Je preto pochopiteľné, že sa na neho s nádejou obracali evanjelické stavy, väčšinou z radov zemanstva, ktoré dôverne poznal. Nakoľko sa s dvorom premiestňoval s postupujúcou armádou, poznal situáciu a vo svo-

jom životopise zdôraznil hrdinstvo obyčajných vojakov a zodpovednosť veliteľov za neuvážené kroky. Jeho kritike neunikli ani zbytočné výdavky kniežata a niektorých veliteľov na prepych v čase všeobecného nedostatku. Zanechal aj viacero hodnotení povstaleckých snemov. V prípade Onódskeho snemu vnímal zúčtovanie s turčianskymi vyslancami ako útok na zemiansky stav a stoličných úradníkov. Vo februári 1711 odišiel spolu s kniežaťom do emigrácie. Po uzavretí satmárského mieru využil amnestiu a vrátil sa do Horných Ozoroviec.

Zvyšné roky Ottlykovej životnej púte zachytáva kapitola *Posledné roky*. Prežil ich na svojom rodovom hospodárstve v Horných Ozorovciach. Tu sa sústredil na ďalšiu obnovu svojich majetkov, ktoré boli za jeho života niekoľkokrát vyplienené. Ako presvedčený evanjelik a vysoký povstalecký predstaviteľ nemal v nových pomeroch po roku 1711 šancu na politickú kariéru a stiahol sa z verejného života. Nepoddal sa nátlaku katolíckeho kléru a stoličných funkcionárov a presadil postavenie súkromnej evanjelickej kaplnky, ktorú napriek zákazom navštevovalo protestantské obyvateľstvo z okolia. Do krypty kaplnky, ktorá bola vlastne kostolom, uložili roku 1730 jeho telesné pozostatky. Aj tieto posledné roky potvrdili jeho neblomnosť a zásadovosť v náboženskej oblasti, keď sa neprispôbil momentálnej situácii.

Posledná kapitola *Osobnosť Juraja Ottlyka v dejinách* je venovaná Ottlykovej autobiografii a jeho historickým hodnoteniam. Autobiografia je síce najobsiahlejším prameňom jeho života, ale ako väčšina takýchto písomností je poznačená pisateľovou subjektivitou. Ottlyk ju napísal roku 1711, čo poznačilo jej charakter. Najväčšiu hodnotu má popis udalostí z Thökölyho povstania a vojny proti Osmanom. Najmenej vierohodný je pri zachytení udalostí posledného povstania. Viaceré udalosti a vlastné zásluhy úplne zamlčal, aby nekompromitoval seba alebo svojich potomkov. Mnohé postoje k Rákócziho povstaniu pôsobia dojmom, že boli sformulované až po jeho porážke. Názor na Juraja Ottlyka sa v historickej vede ešte nevykryštalizoval. Uhorský historik Kálmán Thaly ho zatrápil ako karieristu a zradcu, ktorý nenasledoval Rákócziho do exilu. Nezapadal totiž do obrazu hrdinských kurucov, pretože bol pragmatickým zemanom, ktorý chcel prežiť. Evanjelický a. v. farár Alexander Barica zase Ottlyka heroizoval ako neúnavného a nezištného bojovníka proti všetkým nepriateľom vlasti, za slobodu evanjelickej cirkvi, a dokonca slovenského národa. Preto P. Kónya pridáva svoje hodnotenie, ktoré je uprostred medzi týmito dvomi extrémami. Podľa neho Juraj Ottlyk „*sa snažil žiť svoj malý súkromný život vo víre dôležitých, nebezpečných a krvavých celokrajinských udalostí*“.

Zvolená štruktúra práce je logická a zachytáva Ottlykov život v chronologickom slede. Autor sa snažil podať čo najobjektívnejší pohľad na osudy trenčianskeho zemana. I keď je ťažiskovým prameňom Ottlykov životopis, autor ho podrobil kritike a konfrontácii s inými historickými prameňmi a literatúrou. Výsledkom je plastický obraz jeho života a príslušnej doby, ktorý poukazuje na jeho dobré i zlé osobnostné stránky. V texte vyvracia niektoré tradované omyly z jeho života, ako napríklad jeho osobnú účasť na synode v Ružomberku.

Význam tejto práce nespochybňujú ani drobné chyby, ktoré vznikli pravdepodobne pri konečnej úprave textu. Pri jazykových korektúrach došlo z neznalosti k nesprávnej zámene mena panstva a hradu Lednica v Trenčianskej stolici za názov Lednice (s. 220, 222, 242), ktoré sa ale nachádzajú na južnej Morave. Na strane 263 sa grófká Prajnerová spomína aj pod priezviskom Prajerová. Z textu jednoznačne nevyplýva, že ide o grófkú Breunerovú, majiteľku panstva Ilava

Tomáš Janura

BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal. *AGRÁRNÍCI, NÁRODNÍ DEMOKRATÉ A LIDOVCI VE DRUHÉM POLČASE PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008, 268 s.

Po roku 1989 sa výskum politických dejín prvej Československej republiky (1. ČSR) stal jednou z najfrekvencovanejších tém českej a slovenskej historiografie. Išlo o prirodzený jav, pretože počas predošlých štyridsať rokov patrili práve interpretácie tohto obdobia k tým, ktoré najviac poznačil ideologický diktát jednej vládnucej strany. Osobitne to platilo pre hodnotenie činnosti politických strán medzivojnovvej československej (čs.) demokracie, ktoré boli súpermi Komunistickej strany Československa (KSC). Aj keď v uplynulých dvadsiatich rokoch vyšlo množstvo publikácií, ktoré sa stranickým systémom či dejinami jednotlivých čs. politických strán zaoberali, nedá sa konštatovať, že by ďalší výskum problematiky nemohol už nič zásadné priniesť. Navyše, aj do odbornej literatúry v Českej republike i na Slovensku stále presakujú hodnotenia politických strán, poznačené predchádzajúcim dlhým obdobím ideologického vákuu.

Práve táto skutočnosť sa stala podnetom pre vznik recenzovanej práce. Jej autori sa pokúsili zhodnotiť ideovú orientáciu a pôsobenie troch čs. pravicových medzivojnovových strán – republikánskej (agrárnej), národnodemokratickej a lidovej. Práve týmto stranám alebo ich častiam sa dodnes vyčíta antidemokratická kritika vtedajšieho systému. Identifikácia týchto prúdov v rámci uvedených strán, analýza ich vplyvu na konkrétnu stranícku politiku a dosah na stranícku tlač sa stala náplňou monografie.

Kniha sa skladá z troch fakticky nezávislých štúdií, z ktorých každú napísal iný autor. Spoločne priznávajú, že vzájomne konzultovali len všeobecné problémy výkladu faktov, ale koncepcia a závery štúdií sú výsledkom individuálneho prístupu každého z nich. A treba konštatovať, že ide naozaj o štúdie, ktoré by mohli figurovať aj samostatne. Ich jednotiacim prvkom je fakticky len výskumný cieľ, ktorý som už spomenul vyššie. Jednotlivé kapitoly sa líšia nielen rozsahom, ale aj prístupom k sledovanému problému. Kým štúdia venovaná agrárnikom od E. Broklovej naozaj spĺňa druhú časť názvu knihy a vývoj v strane rozoberá predovšetkým od roku 1928, pri ďalších dvoch autoroch nie je toto chronologické vymedzenie evidentné a predmetom ich hodnotení sú národní demokrati a lidovci počas celého obdobia 1. ČSR. Ani Broklová sa však vývoju v rokoch 1918 – 1928 nevyhýba, čo napokon nie je na škodu a ani sa to pre nadväznosť vývoja udalos-tí nedá. V tomto kontexte sa mi však nezdá byť zvolený názov práce práve najšťastnejším. E. Broklová ide navyše vo svojich hodnoteniach ako jediná za rok 1938 a neobchádza dôvody, ktoré viedli k zákazu obnovenia činnosti agrárnej strany roku 1945.

Eva Broklová patrí k najrenomovanejším odborníkom zaoberajúcim sa politickým systémom 1. ČSR. Práve preto má jej prvá kapitola venovaná agrárnikom zároveň charakter akejsi úvodnej štúdie. Okrem samotnej republikánskej strany v nej venuje značný priestor aj problémom súvisiacim s politickým systémom všeobecne, politickým ideológiám, vzťahu demokracie a fašizmu či českému fašizmu, ktorý označuje skôr za protofašizmus, pretože išlo o jednotlivcov či skupiny prechádzajúce naprieč jednotlivými stranami. Rieši aj problém demokratickej, respektíve nedemokratickej politickej kultúry v ČSR. Za nositeľa demokratickej politickej kultúry medzivojnovového Československa považuje český, respektíve československý politický národ, ktorého väčšina volila v každých voľbách demokratické strany, kým väčšina českých Nemcov hlasovala roku 1935 za Henleinovcov a podala tým podľa nej dôkaz o svojej príslušnosti k nedemokratickej politickej kultúre. V tejto súvislosti zároveň odmieta tvrdenia niektorých nemeckých historikov z mnichovského Collegia Carolina o autoritatívnom potenciáli 1. ČSR a vnútropolitických podmienkach kolapsu čs. demokracie. Podľa nej to dokazuje aj fakt, že k nemu prišlo až po mnichovskej konferencii.

V úvode štúdie prináša autorka stručný prehľad doterajších monografií venovaných agrárikom. Upozorňuje, že do odbornej literatúry stále prenikajú dobové invectívy ich politických súperov, ktoré však nezodpovedajú realite a preto ich netreba automaticky preberať. V čase prvej republiky sa aj demokratické strany navzájom s obľubou obviňovali zo sympatií k fašizmu. Pre historickú vedu je preto dôležitá presne definovaná terminológia rovnako ako pre iné spoločenské vedy. V tejto súvislosti je nesporné podnetné jej upozornenie na nutnosť rozlišovania medzi politickým radikalizmom a extrémizmom. Kým radikalizmus sa stále pohybuje v rámci demokratického konsenzu, extrémizmus je hnutie namierené proti pomerom kodifikovaným liberálnou ústavou a zákonmi. V rámci agrárnej strany sa však dá hovoriť len o radikálnom, ale rozhodne nie o extrémistickom krídle.

Český agrarizmus konštituovaný ako masová strana bol podľa Broklovej najmä vďaka programu pomerne radikálnej pozemkovej reformy čisto českým politickým hnutím. Význačné postavenie strany na politickej scéne bolo v európskom kontexte nezvyčajným javom. Zrejme správne tu autorka usudzuje, že išlo o dôsledok menšieho vplyvu katolíckej cirkvi najmä v Čechách, keďže vidiecke obyvateľstvo sa spravidla v stredoeurópskom regióne hlásilo k politickému katolicizmu. Menšie úspechy strany na Morave a najmä na Slovensku jej dávajú v tejto súvislosti za pravdu. Rozoberá vývoj programov agrárnej strany, ktoré sa vždy jednoznačne hlásili k princípom demokracie a parlamentarizmu. Až hospodárska kríza a odchod chorého predsedu strany Švehlu z aktívnej politiky po roku 1928 podľa nej eskalovali radikalizmus. V strane sa vytvorila konzervatívna a silne stavovsky orientovaná skupina, ktorej predstaviteľmi boli Josef Vraný, František Staněk a Viktor Stoupal. Slovenskú časť strany označuje v jednej z poznámok za „*prevažne lojálnu a štátotvornú*“, bližšie sa jej však nevenuje. Ak zoberieme do úvahy fakt, že práve vďaka výsledkom volieb na Slovensku boli agráристи trikrát najsilnejšou stranou republiky, zaslúžila by si iste výraznejšiu pozornosť. Aj preto, že nešlo ani o zďaleka o takú jednotnú skupinu politikov, ako sa to občas interpretuje v prácach českých autorov.

Názory prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka (TGM) na politiku agrárnej strany a vzťah k jej najvýznamnejším predstaviteľom tvoria podstatnú časť kapitoly. Zvláštnu pozornosť autorka venuje aj obom medzivojnovým predsedom strany Antonínovi Švehlovi a Rudolfovi Beranovi. V kontexte štúdie stoja za pozornosť najmä dve skutočnosti, ktoré súvisia s ich údajným rezervovaným postojom k demokracii. Švehlovi autorka priznáva nesporné zásluhy o zavedenie demokracie v Československu, veď napokon patril k politickým tvorcom čs. ústavy a až do konca života vždy deklaroval demokraciu za najvhodnejší politický systém pre republiku. Okrem týchto verejne prezentovaných vyjadrení sú tu však aj indicie zo sklonku Švehlovho života, presnejšie z roku 1933. Počas stretnutia v Karlových Varoch s Karlom Čapkom sa mu mal zdôveriť so svojimi kritickými stanoviskami voči demokracii, o ktorých spisovateľ referoval Masarykovi listom. Po jeho prečítaní si hlava štátu urobila na okraj poznámku „*fašism, kontra parlament*“. Jadrom listu bolo najmä ostré stanovisko voči Edvardovi Benešovi. Na podobné Švehlove názory upozornil v rovnakom období listom prezidenta aj národný socialista Hubert Ripka. Beneš mal byť podľa neho pre Švehlu najväčšou prekážkou jeho diktátorských plánov. V Ripkových očiach sa predseda agrárnej strany v nasledujúcom roku pripravoval vytvoriť širokú protibenešovskú koalíciu a sám sa triumfálne vrátiť po štyroch rokoch do veľkej politiky ako novozvolený prezident. Racionálne jadro týchto Švehlových úvah mohlo podľa Broklovej spočívať v snahe zaistiť pravici prezidentské kreslo. Pre skúmanú problematiku je však podľa nej dôležitejšie, že reálne kroky strany pod jeho vedením nikdy neprekročili demokratický rámec.

Autorka sa pristavuje aj pri aktivitách Švehlovho nástupcu v predsedníckej funkcii Rudolfa Berana. Priznáva, že tzv. Beranov plán z rokov 1935 – 1938, na základe ktorého boli Henleinovej strane poskytnuté prostriedky pre volebnú agitáciu a zaistená ochrana štátnym aparátom pred zákazom činnosti, nepriamo prispel k príprave Mníchova a tým aj zrúteniu čs. demokracie. Autorka

podrobnejšie túto údajnú Beranovu ústretovosť voči Sudetendeutsche Partei (SdP) nekonkretizuje. O ďalšom obvinení voči nemu, podľa ktorého mal 20. septembra 1938, teda v čase, keď vrcholil krízový stav s Nemeckom, pripravovať pôdu pre diktatúru, tvrdí, že sa nedá na základe dostupných prameňov verifikovať.

Na záver štúdie Broklová konštatuje, že zaraďovať stranu ako celok k antidemokratickým, či radikálne konzervatívnym silám, ako to robila staršia literatúra, je neopodstatnené. Strana až do jesene 1938 svojimi reálnymi politickými krokmi nikdy neprekročila rámec demokratického systému.

K štúdiu sú pripojené aj dve prílohy. Prvou je vzorka úryvkov zo stranického denníka Večer. Podľa autorky výber dokazuje, že strana stála vždy na strane demokracie a prezentovala postoje zhodné s čs. vnútornou aj zahraničnou politikou. Druhou prílohou je plné znenie spomínaného Ripkovho listu Masarykovi o Švehlových „diktátorských“ plánoch z roku 1933.

Autorom kapitoly venovanej národným demokratom je Josef Tomeš. Hneď v úvode upozornil na skutočnosť, že aj do súčasného hodnotenia politických strán sa nezriedka prenáša interpretácia odvodená z dobového jazyka. O národných demokratoch už ľavica v medzivojnovom období, ale najmä publicistika pred rokom 1989 tradovala, že to bola ultrapravicová nacionalistická strana s fašizujúcimi tendenciami, ktorá reprezentovala záujmy veľkokapitálu a usilovala sa o zavedenie autoritatívnej formy vlády. Tieto hodnotenia Tomeš na základe programových dokumentov, straníckej tlačie a publicistiky presvedčivo vyvracia. Dokazuje, že aj po splnutí so Stribrného Národnou ligou do Národného zjednotenia strana z demokratického rámca nevybočila. Nepopiera ale, že jej kritika mnohých javov medzivojnovkej čs. demokracie bola často veľmi ostrá, jej predstavitelia však nikdy po zavedení autoritatívneho režimu nevolali.

Autor sa na rozdiel od E. Brokovej ani nesnaží predstierať, že sa chce zaoberať ideológiou a programom strany len v druhom desaťročí medzivojnového Československa. Chronologicky zachytáva genézu strany od vytvorenia Čs. národnodemokratickej strany zjednotením viacerých prúdov českej politiky po roku 1918. Táto rôznorodosť sa preto zákonite preniesla aj na pôdu republiky – strana bola vnútorne nejednotná a účinkovalo v nej viacero silných osobností. Od začiatku sa profilovala ako ideová všenárodná strana, ktorej snahou bolo povýšiť národné záujmy nad čiastkové stavovské a skupinové ciele. Československo považovala za národný štát čs. politického národa, čím sa ostro stretávala s Masarykovou koncepciou Československa ako národnostného štátu, v ktorom by všetky národy a národnosti prijali čs. štátnu ideu. Zdôrazňovala nemožnosť spolupráce s českými Nemcami na úrovni vládneho kabinetu. S Hradom sa rozchádzala aj pri hodnotení významu domáceho a zahraničného odboja, v názoroch na zahraničnú politiku. K vzájomnej nevraživosti navyše prispievali aj osobné spory Karla Kramára s Masarykom a Benešom. Práve sporom predákov strany s prezidentom a „jeho“ ministrom zahraničných vecí venuje Tomeš značnú pozornosť.

Autor sa zaoberá aj významom termínov nacionalizmus, šovinizmus a fašizmus. Upozorňuje na fakt, že najmä po roku 1945 došlo v publicistike k výraznému významovému splynutiu nacionalizmu a šovinizmu, pričom sa medzi nimi takmer prestalo rozlišovať. Zdôrazňuje, že český nacionalizmus mal už od druhej polovice 19. storočia výrazne obranný charakter a bol úzko spätý s úsilím o demokratizáciu monarchie. Nacionalizmus bol samozrejme trvalou súčasťou programových postulátov strany aj v medzivojnovom období, tu ale treba poznamenať, že sa tým strana od svojich politických konkurentov, napríklad národných socialistov či agrárikov, výrazne nelíšila. Český (či československý) nacionalizmus národných demokratov mal na rozdiel napríklad od nacionalizmu talianskych fašistov vždy demokratický charakter. Politickým protivníkom to však nebránilo v obviňovaní strany zo sympatií k fašizmu. V programe strany ani v jej praktickej činnosti sa však nikdy fašistické princípy neobjavili. Tomeš poznamenáva, že termín fašizmus nemal navyše

v medzivojnovom období ani zďaleka také negatívne konotácie ako po roku 1945, keď sa stal do veľkej miery synonymom aj pre nemecký nacizmus.

Autor rozoberá a hodnotí kritiku dobovej čs. demokracie predstaviteľmi národných demokracií. V tridsiatych rokoch sa zoskupovali najmä okolo Jaroslava Fischera v časopise *Modrá revue* či v týždenníku *Demokratický stred*. Upozorňuje, že ich pripomienky neboli nikdy motivované volaním po autoritatívnom režime, ale snahou odhaliť chyby demokracie a odstrániť ich, čím sa mal zobrať vietor z plachiet hlasom volajúcim po nastolení diktatúry. Medzi reformy, ktoré navrhovali, patrili napríklad zavedenie väčšinového volebného systému, nezávislosť zákonodarcov, oddelenie hospodárstva od politiky, posilnenie prezidentských právomocí, zavedenie funkcie stálych štátnych tajomníkov a celkové zjednodušenie politického systému a presné definovanie kompetencií jeho aktérov.

Autor venuje celú podkapitolu štúdie kontroverznej téme, ktorou dodnes ostáva vytvorenie Národného zjednotenia ako jednotného politického bloku pred voľbami roku 1935. Zdôrazňuje, že spojenie s dvoma radikálnymi nacionalistickými stranami, Sčibrného Národnou ligou a Národným frontom Františka Mareša bolo motivované najmä snahou vytvoriť protiváhu silnejúcemu nemeckému radikálne nacionalistickému a extrémistickému hnutiu. Programom strany, v pozadí vzniku ktorej stál finančník Jaroslav Preiss, bol silný národný štát, zjednodušenie straníckych pomerov, boj proti marxizmu a proti straníckym zásahom do hospodárskeho života. Desať predvolebných programových bodov, ktoré skoncipoval František Xaver Hodáč, v ničom nevybočovalo z demokratického rámca. V snahe získať široké masy však národní demokrati ustúpili Sčibrnému v otázke vonkajšej prezentácie cieľov Národného zjednotenia. Výsledkom bolo, že ideový diskurz typický pre národnú demokraciu nahradili bulvárne ladené slogany a vonkajšie formy silne pripomínajúce spôsoby Gajdových fašistov. Voľby však zoskupeniu priniesli len zisk 5, 6 percenta hlasov a už o dva roky Sčibrného ľudia rady Národného zjednotenia opustili. Strana sa vtedy opätovne dôrazne prihlásila k demokracii a začala fungovať na rovnakých princípoch ako stará národná demokracia, len pod zmeneným názvom. Výrazom tejto zmeny Národného zjednotenia bol aj vstup Františka Ježka do vlády v marci 1938, keď sa krátko po anšluse Rakúska začali sťahovať nacistické mračná aj nad Československom. Ešte 20. septembra prijalo predsedníctvo strany rezolúciu, ktorá odmietala akékoľvek úpravy hraníc v prospech Nemecka. S týmto vyhraneným stanoviskom bola však strana vo vláde osamotená a aj vďaka obrátnemu zákulisnému manévrovaniu premiéra Milana Hodžu sa napokon do vládneho vyhlásenia nezakomponovalo. Ako býva pravidlom v publikáciách českých autorov, aj Tomeš venuje septembrovým udalostiam z roku 1938 veľkú pozornosť.

V závere autor konštatuje, že či už išlo o národnú demokraciu alebo Národné zjednotenie, ostávali piliermi programu strany stále nacionalizmus a demokracia. Demokratický systém strana počas celého medzivojnového obdobia pokladala za adekvátny českým pomerom a tradíciám.

Názov state Michala Pehra *Československá strana lidová v dobe 1. republiky* jasne dokladá, že predmetom jeho záujmu nebolo len jej pôsobenie v druhom desaťročí. Rovnako ako pre autorov predchádzajúcich kapitol, aj jeho cieľom bolo vysvetliť pomer strany k čs. demokracii medzivojnového obdobia. Na novú situáciu po vytvorení republiky reagovali dve najväčšie kresťanské strany v januári 1919 vytvorením Československej strany lidovej (ČSL). Oficiálne sa síce lidovci deklarovali ako nekonfesionálna strana, od začiatky však spĺňali všetky podmienky presného opaku. V čele strany stáli katolícki duchovní, katolíci tvorili veľkú časť jej členstva. Strana sa tak stala reprezentantkou politického katolicizmu, hnutia, snažiaceho sa presadiť priamy podiel katolíckej cirkvi na politickom dianí. Autor však hneď na začiatku zdôrazňuje, že strana vykonávala samostatnú politiku bez ohľadu na Vatikán, o čom najlepšie svedčí jej zdržanlivý postoj k Marmaggiho afére z roku 1925. Podľa Pehra prispel k zjednoteniu kresťanských prúdov českej politiky aj istý kultúrny boj, ktorý viedla mladá republika proti katolíckej cirkvi. Vďaka nemu začala spoločnosť

riešiť otázky, ako bude v novom štáte upravené manželské právo či vyučovanie náboženstva na štátnych školách. V prvých rokoch sa silne ozývali hlasy, že pre lojalitu voči Habsburgovcom katolíkom do rozhodovania o novom štáte nič nie je. Práve tento tlak im však paradoxne v českých krajinách pomohol zjednotiť sa.

Autor zároveň vysoko vyzdvihuje úlohu, ktorú pri etablovaní sa strany na čs. politickej scéne zohral jej predseda Jan Šrámek. Práve jeho zásluhou sa ČSL stala z ostrakizovaného politického smeru už v prvom desaťročí ČSR rešpektovanou silou a vládny partnerom ostatných čs. strán. Prispel k tomu aj svojimi schopnosťami umného zákulisného vyjednávateľa, ktoré sa stali legendárnymi. Ide najmä o jeho politickými špičkami v Česku i na Slovensku dodnes často parafrázovaný výrok „*dohodli sme sa, že sa dohodneme*“. Jeho majstrovstvo spočívalo podľa Pehra najmä v schopnosti vyhýbať sa extrémnym konfrontáciám. Autor sa venuje jeho pôsobeniu v povestnej koalícnej Pätke v rokoch 1921 – 1925, pričom jej fungovaniu venuje možno viac priestoru, ako by práci o programe a ideológii ČSL pristalo.

Aj v tejto kapitole je značný priestor venovaný názorom prezidenta Masaryka na činnosť hodnotenej strany. Možno práve tento aspekt by sa hodil pre podtitul publikácie, keďže okrem analýzy programu a ideológie ide o ďalší významný prvok, ktorý majú všetky tri štúdie spoločný. TGM lidovcom vyčítal zmiešavanie cirkvi a štátu, náboženstva a politiky, pričom išlo podľa neho o diametrálne odlišné kategórie. Katolicizmus bol v jeho očiach už zo svojej podstaty absolutistický. Postupom času však aj prezident nachádzal na pôsobení ČSL klady a strane pripisoval funkciu politického streda v republike.

Najmä Šrámkovou zásluhou sa ČSL od začiatku profilovala ako jednoznačne národné, republikánsky a demokraticky orientovaná strana. Naozajstná demokracia mala byť oslobodená od prežitého liberalizmu i „orientálnych koncepcií“ Marxa a Lenina. Hlavne ľavicové strany však lidovcov s obľubou označovali za klerikálov, či dokonca za klerikálnu fašistickú reakciu. Skôr ako o poukazovanie na programovú orientáciu strany však išlo o heslovitú snahu útočiť na politického konkurenta. Kritici demokracie sa v radoch ČSL formovali okolo jej konzervatívnejšieho (v porovnaní s moravským) českého krídla vedeného Bohumilom Staškom. Demokraciu ako politický systém však odmietali len skupiny či jednotlivci bez reálneho vplyvu na konkrétne politické kroky strany. Iná časť sa zasa rovnako ako časť národných demokratov usilovala nedostatky demokracie odstrániť a prichádzala s návrhmi na jej reformu. Patril sem napríklad koncepcia tzv. hospodárskej demokracie kritizujúca hospodársku politiku kartelov a monopolov. Inou koncepciou bola tzv. kultúrna demokracia, podľa ktorej mali mať veriaci v oblasti kultúry a školstva rovnaké práva ako neveriaci, pri konfesijných otázkach sa malo zase prihliadať na počty veriacich hlásiacich sa k jednotlivým cirkvám.

V strane pôsobili aj jednotlivci presadzujúci ideu stavovského zriadenia podľa vzoru pápežskej encykliky *Quadregesimo Anno*. Podrobne sa o nej rozpísal Alfred Fuchs, ktorý pokladal stavovské zriadenie za zlučiteľné s demokraciou. Autor koncepciu stavovského zriadenia, ktoré odlišuje od autoritárskeho stavovského štátu podrobne rozoberá a analyzuje. Predseda Šrámek však encykliku a stavovské zriadenie úplne odignoroval a verejne sa k nemu nikdy nevyjadril, takže na praktickú politiku strany nemala žiadny dopad.

Obvinenia zo sympatií k fašizmu lidovci počas celého obdobia prvej republiky rázne odmietali. Taliansky fašizmus označovali za nezlučiteľný s českým duchom. V stranických periodikách síce pôsobil redaktor Jan Scheinost, ktorý v rokoch 1927 – 1929 účinkoval dokonca ako generálny tajomník Gajdových fašistov, ale potom sa opätovne vrátil do lidoveckého tábora. Svojimi sympatiami k fašizmu sa netajil, dával si však podľa autora pozor, aby neprekročil únosnú mieru. Jeho vplyv na rozhodnutia a smerovanie strany bol navyše nulový.

V závere autor konštatuje že ČSL ostala počas celého sledovaného obdobia jednoznačne demokratickou stranou a oporou prvorepublikového politického systému. Vynikne to najmä v po-

rovnání so susednými štátmi, v ktorých mala istá časť politického katolicizmu k autoritárskym režimom veľmi blízko či ich dokonca spoluvytvárala.

Publikácia je rozhodne významným príspevkom k problematike dejín politických strán medzi-vojnového Československa. Je len škoda, že jej druhá a tretia kapitola neobsahujú rovnaké prílohy ako kapitola venovaná agrárnikom. Najmä ukážky zo stránickej tlače by boli iste vhodným doplnkom inak pomerne vyčerpávajúceho hodnotenia stránickej ideológie a kritiky nedostatkov demokracie v podaní národných demokratov a lidovcov. Práca ako celok by tak navyše pôsobila jednotnejšie a medzi rozsahom jednotlivých kapitol by nevznikol taký výrazný nepomer. Pri lidovcoch a národných demokratoch sa tak musí čitateľ uspokojiť len s obrazovou prílohou, ktorú tvoria najmä už mnohokrát publikované oficiálne portréty stránickej lídrov. Za úvahu by iste stálo vydať aj publikáciu venovanú stránickej ideológii a kritike stavu čs. demokracie prichádzajúcej zľava – od sociálnych demokratov a národných socialistov. Tieto dve strany sa však v Česku stále akosi automaticky bez kritického rozboru ich publicistiky a reálnych politických krokov považujú za najväčšie opory demokratického systému 1. ČSR.

Matej Hanula

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

URBANOVÁ, Daniela – BLAŽEK, Václav. *NÁRODY STAROVĚKÉ ITÁLIE, JEJICH JAZYKY A PÍSMO*. Brno : Host, 2008, 296 s. + 32 příloh.

Dvojica pracovníkov brnianskej Masarykovej univerzity ponúkla odbornej verejnosti nevšednú a zaujímavú publikáciu o etnických a jazykových pomeroch na území Apeninského polostrova, ktoré sú dnes z tohto hľadiska oveľa jednoduchšie, než aké boli v epoche pred mocensko-politicky determinovaným vzostupom dialektu antického Ríma do postavenia hegmona vo verejnom i kultúrnom živote.

Kniha zachycuje situáciu približne z polovice 1. tisícročia pred Kr. v celej pestrosti a vyvážene. Prvá kapitola *Národy staroveké Itálie* (s. 23-50) je viac-menej metodologickým úvodom; pertraktujú sa v nej základné termíny (napr. pojem indoeurópsky), vymedzuje sa miesto latinčiny v rámci italickej jazykovej skupiny, uvádzajú sa zmiienky o etnikách Itálie v antických literárnych textoch.

Nasledujúcich osem kapitol preberá jednotlivé jazyky či dialekty, pridávajú sa pevné schémy. Úvod prináša základnú charakteristiku etnika vrátane informácie o jeho zástoji v dejinách krajiny a svedectiev antických spisovateľov. Nasleduje rozprava o písme, resp. písmach zachovaných pamiatok.

Tretia časť sa venuje nápisom, ktorých rozbor sa zväčša vzťahuje až na konkrétne texty, pričom sa autori usilujú zhrnúť poznatky o slovnej zásobe a gramatickom systéme príslušného jazyka. Takto pred nami defilujú etruština, réťčina a kamunčina, latinčina, faličtina, venetčina, sabelské jazyky (v ich rámci jazyk Hernikov, Oskov, Oinotrov, Umbrov) a napokon neitalické jazyky severu (ligúrčina, lepontčina, dialekty Keltov, mesapčina, severopikénčina).

Posledná, deviatá kapitola knihy sa líši od predchádzajúcich svojou štruktúrou i rozsahom, nie však vedeckou metódou; informuje o obyvateľoch ostrovov Sicílie, Sardínie a Korziky, ako aj o kmeni označovanom tradičným etnonymom Ausones, ktorého usúvzťažnenie na konkrétne etnikum a texty patrí zatiaľ medzi hlavolamy vedeckého bádania. Autori zaznamenávajú významné pokroky, ktoré sa dosiahli v ostatných desaťročiach, ale aj rad stále otvorených otázok.

Zvlášť vysoko treba na predloženej publikácii hodnotiť jej bibliografickú stránku. Nielen každú kapitolu, ale aj početné prehľady a prílohy – štyri tabuľky písom, historická fonetika latinčiny a venetčiny, menná deklinácia italickej jazykov a mesapčiny, vrátane jej porovnania s pragrécskou a frýgickou deklináciou, zámena a číslovky v italickej jazykoch, sloveso v italickej jazykoch – uzatvára zoznam aktuálnej odbornej literatúry; dovedna ide o vyše 530 položiek!

Takýto údaj svedčí o serióznej práci bádateľov a je vítanou pomocou pre každého, kto sa o danú problematiku zaujíma. V tomto zmysle táto kniha, na vzniku ktorej má mimoriadnu zásluhu prof. Antonín Bartoněk, vynikajúci reprezentant brnianskej filologickej školy, zaplňa medzeru v odbornej literatúre spôsobom viac ako uspokojivým.

Kniha imponuje jasnými formuláciami, vysokou jazykovou kultúrou aj názornosťou výkladu, keď okrem spomenutých tabuľkových prehľadov obsahuje 2 mapy, 40 obrázkov a 32 strán farebných reprodukcii vybraných artefaktov. Výborne poslúži nielen profesionálnym klasickým filológom, romanistom, indoeuropeistom, historikom staroveku a archeológom antiky, ale najmä vďaka dôslednej systematickosti aj študentom týchto disciplín. To, že v bibliografii a v mennom registri nefiguruje ani jedno meno slovenského bádateľa, dokazuje, že aj na tomto poli majú naše vedy o antickom staroveku čo dobiehať.

Daniel Škoviera

PŘEMYSLOVCI. Budování českého státu. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 775 s.

Roku 1998 vzniklo nové vedecké pracovisko Centrum mediivistických studií (CMS) ako spoločné pracovisko Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy v Prahe. Hlavnými poslaním CMS sa stalo nielen vzdelávanie doktorandov, ale predovšetkým výskumné a edičné projekty založené na interdisciplinárnej spolupráci všetkých mediivistických odborníkov. Počas desaťročnej existencii nového mediivistického pracoviska vydali pracovníci a blízki spolupracovníci CMS niekoľko monografií a zborníkov k starším českým dejinám reflektujúcich nové poznatky z oblasti histórie. Neprekvapuje teda, že vznikla aj myšlienka vydania komplexnej syntézy tohto obdobia, ktorá by predstavila súčasný pohľad českých mediivistov na dejinný vývoj včasnostredovekého a vrcholne-stredovekého obdobia a využila poznatky odborníkov z mnohých mediivistických oblastí ako je archeológia, pomocné vedy historické, dejiny práva, dejiny filozofie, dejiny literatúry, či dejiny umenia. Dielom tejto myšlienky sa stala syntéza *Přemyslovci – budování českého státu*. Editori sa upriamili na vznik a formovanie českého štátu pod vládou dynastie Přemyslovcov, ktorej prisudzujú rozhodujúcu rolu, nakoľko počas ich 400-ročného panovania sa viac-menej etablovala i súčasná podoba českého štátu.

Tvorba syntézy je vždy nesmierne náročná a sprevádzaná mnohými úskaliami. Obzvlášť náročné je vytvorenie celkovej koncepcie a štruktúry syntézy a výber tém tak, aby text mal svoju vnútornú dynamiku. Tejto neľahkej úlohy sa zhostili Dušan Třeštík (†), Petr Sommer a Josef Žemlička, ktorý bol zároveň jej iniciátorom.

Na vzniku monografie *Přemyslovci* sa podieľalo okrem editorov viac ako tridsať autorov, čo možno vnímať veľmi pozitívne. Na druhej strane však môže nastať aj nezamýšľaný dôsledok, dielo môže stratiť homogénnu vnútornú niť. Bohužiaľ, tomuto údely sa ne-

podarilo monografiu *Přemyslovci* vyhnúť. Pri drobných statiach venujúcich sa konkrétnemu problému v rámci väčších podkapitol sa prirodzene homogenita nedala očakávať, ale pri jednotlivých hlavných textoch by bola vítaná. Z niektorých textov je zrejmé, že medzi autorami neprebehla vzájomná diskusia, prípadne sa autori nemali možnosť oboznámiť s textami kolegov a došlo k zbytočnému opakovaniu niektorých tém, napr. počiatky Slovanov na našom území a história Veľkej Moravy, či misia Konštantína a Metoda, ktorej dejinný výklad s dôležitými širšími súvislosťami naberá úplne iné kontúry, ako jej vysvetľovanie bez rozvinutia dejinného kontextu. K podobnému opakovaniu došlo i v kapitole *Čechy královské*, v ktorej sa objavili texty venujúce sa tej istej téme – zakladaniu nových centier za posledných Přemyslovcov. Na druhej strane je potrebné oceniť, že viaceré texty sú ponímané ako rozprávanie príbehu, ktoré ani trochu neustrácajú z vysokej odbornosti, sú to najmä texty D. Třeštíka, Petra Sommera, Jiřího Doležela a Jana Klápštěho. Iné state sa nevyhli strohému informatívnemu štýlu, ako napr. text Zdeňka Měřinského alebo Jiřího Kuthana. Rôznorodosť textov ukazuje rozdielny prístup špičkových historikov k prezentovaniu vedeckých poznatkov širokému okruhu verejnosti a prináša vnímavému čitateľovi príležitosť posúdiť, ktorý z prístupov je príťažlivejší, či uchopenie otázok v podobe príbehu, alebo faktografický popis historických udalostí, či výpočet novozaložených miest alebo kláštorov.

Jednou z hlavných myšlienok pri koncipovaní knihy *Přemyslovci* bolo prezentovanie nových poznatkov z počiatkov dejín českého štátu širokej verejnosti. Tento fakt by sme mali mať na zreteli pri jej posudzovaní. V knihe nebol priestor pre podrobnú argumentáciu, autori predovšetkým predostreli čitateľom len záverečné hodnotenia svojich niekoľkoročných výskumov, ktoré sú niekedy pre lepšiu zrozumiteľnosť zjednodušené. V tejto súvislosti je nesmierne sympatické (a zatiaľ ojedinelé v publikácii takého druhu) – vyjadrenie pokory editorov na viacerých miestach knihy pred neustále sa vyvíjajúcim a meniacim vedeckým

poznáním. Mnohí autori v poznámkach odkazujú na štúdie svojich kolegov – historikov, ktorí určitú udalosť vidia v úplne iných súvislostiach a majú na ňu odlišný názor. Týmto spôsobom jednoznačne upozorňujú na fakt, že história prináleží k interpretatívnym vedám, čo je síce známe profesionálnym historikom, ale často táto skutočnosť uniká širokej verejnosti.

Hlavnú os rozprávania príbehu Přemyslovcov a ich diela českého štátu tvoria kapitoly *Doba počátku, Čechy knížecí a Čechy královské*. V týchto kapitolách sú sústredené texty, v ktorých historici približujú kľúčové javy prebiehajúce v daných obdobiach. Nепrekvapuje preto, že v prvých dvoch kapitolách dominuje problematika včasnostredovekých gentes, najmä kmeňa Čechov, otázka existencie a vzniku štátu v 9. storočí a jeho premeny v priebehu 10. a 11. storočia. Ich autorom je Dušan Třeštík, ktorý napriek tomu, že sa k daným otázkam už niekoľkokrát vyjadroval, opäť priniesol mnoho nových postrehov a vo viacerých prípadoch (najmä v otázke počiatku štátu) argumentačne dotiahol svoje staršie myšlienky. Otázke prijatia a prehlbovania kresťanstva a počiatkom cirkevnej organizácie sa venujú historik a archeológ (D. Třeštík a P. Sommer) a podarilo sa im organicky poprepájať poznatky historického a archeologického bádania. V nasledujúcej kapitole *Čechy královské* dominujú úplne iné témy. Autori sa v nich zamerali takmer výlučne na hospodársky a kultúrno-umelecký vzostup českého štátu – na zakladanie nových miest, hradov a kláštorov, čo spôsobovalo zároveň i nebyvalý stavebný rozvoj. Editori považujú toto obdobie za veľmi rozhodujúce, nakoľko sa českým zemiám podarilo včleniť i do rozsiahleho európskeho transformačného a modernizačného diania a položili sa tým základy pre ďalší rast v nasledujúcom období i keď pod vládou novej dynastie. Editori doplnili hlavný príbeh o texty, ktoré približujú vývoj hraníc za panovania Přemyslovcov a pôsobenie nemeckého a židovského etnika v přemyslovskom štáte. Veľmi zaujímavé texty Marie Bláhovej a Evy Doležalovej približujú oblasť písomnej kultúry v Čechách a přemyslovskú tradíciu za Karla IV. Os príbe-

hu dopĺňajú drobné texty tematicky súvisiace s hlavnou témou. Vždy sú doplnené kvalitným obrazovým materiálom a odkazmi na odbornú literatúru. Čitatelia ocenia veľmi podrobný súpis rodinných príslušníkov přemyslovského rodu s príslušnými odkazmi na písomné pramene a odbornú literatúru, ktorá je spracovaná na veľmi vysokej úrovni.

Nakladateľstvi Lidové noviny už niekoľko rokov úspešne vydáva monografie z oblasti českých dejín určených nielen odborníkom, ale i širokej verejnosti. Vydané publikácie sa tešia značnému čitateľskému záujmu. Avšak takúto rozsiahlu publikáciu sa pokúsilo vydavateľstvo vydať po prvýkrát. Napriek značnej obsiahlosti vzbudila kniha nebyvalú pozornosť a čaká sa už na jej dotlač. Odhliadnuc od niekoľkých nedostatkov, prináša monografia komplexné penzum poznatkov, nové otázky a inšpiratívne myšlienky pre ďalšie bádanie.

Hana Chorvátová

PO ROKU 1945

PETRÍK, Vladimír. *HLADANIE MINULÉHO ČASU. Otázky Vladimír Barborík*. Bratislava : Slovart, 2009, 206 s.

Publikácia dvoch literárnych historikov a kritikov zaujme čitateľa nielen netradičným memoárovým žánrom, ale v prvom rade svojím obsahom, ktorý možno považovať – okrem iného – za originálny prameň orálnej histórie pri poznávaní dejín Slovenska v druhej polovici 20. storočia. Jej výpovedná hodnota totiž ďaleko presahuje tematiku literárnej histórie, lebo podnecujúco zasahuje aj do širších politických a hlavne morálnych problémov slovenskej spoločnosti, osobitne jej kultúrnych elit. V tejto súvislosti autori nastoľujú viaceré znepokojujúce otázky a snažia sa na ne dávať racionálne, aj keď niekedy bolestné i „nepohodlné“ odpovede. Presnejšie povedané: odpovede dáva V. Petřík, „vyprovokovaný“ inšpiratívnymi otázkami V. Barboríka.

Obsah publikácie chronologicky štruktúrovanej do štyroch kapitol a epilógu, má dve navzájom sa prelínajúce roviny. Na jednej strane sú to príťažlivo prerozprávvané spomienky na osobný a profesionálny život V. Petrika, na druhej strane sú tu úvahy i neobyčajne bystré postrehy tohto autora o odborných, ľudských a etických problémoch slovenského kultúrneho, predovšetkým literárneho života, resp. o jeho viacerých popredných protagonistoch. V. Petrik však vo svojich spomienkových úvahách nevystupuje ako nezainteresovaný pozorovateľ a už vôbec nie ako moralizátor. S empatiou a kritikou sebareflexiou si uvedomuje svoj diel spoluzodpovednosti za vývin slovenskej literárnej kritiky a histórie vo všeobecnosti a zvlášť v Ústave slovenskej literatúry SAV, na pôde ktorého strávil celý svoj profesionálny život. Slovenská literatúra vždy mala a vari dodnes má špecifické, možno až akési výnimočné postavenie vo vývine slovenskej spoločnosti. Je s ňou personálne i myšlienkovy nerozlučne spätá – v dobrom i v menej dobrom zmysle slova. Aj v druhej polovici 20. storočia sa literatúra občas snažila suplovať neudrživé, nerozhodné alebo aj zmanipulované či skorpumpované slovenské politické elity, pomáhať im, alebo zaujať voči nim rezistentné postoje. Zďaleka nebola iba obeťou tunajších totalitných systémov, ale čiastočne aj ich duchovným spolutvorcom a súčasťou, prinajmenšom vysvetľujúcim či ospravedlňujúcim interpretom. O všetkých spomínaných javoch a peripetiách slovenskej kultúry a literatúry osobitne, ponúka V. Petrik pri „hľadaní minulého času“ svoje triezve svedectvo a z neho vychádzajúce úvahy, zaraďujú ich do širších spoločenských súvislostí. O jednotlivých udalostiach a ľuďoch (i o svojej vlastnej osobe) hovorí neobyčajne otvorene, bez pátosu, so sympatickou štipkou irónie a sebaíronie. Nič nezatajuje, nedémonizuje, ani neidealizuje. Snaží sa veci i ľudí pochopiť a vysvetliť ich konanie – nie z nejakých prezentistických obranárskych či sebaľutujúcich alebo ospravedlňujúcich pozícií, ale s triezvym racionálnym prístupom, vyzbrojený vlastným poznaním, osobnou skúsenosťou a zdravou skepsou. Je veľmi sympatické, že autor nerobí

zo seba dodatočne ani martýra, ani hrdinu, ani dodatočne múdreho generála – po skončení vojny. Myslím, že aj V. Petrik berie priamo alebo nepriamo do úvahy v totalitnom systéme všade prítomný fenomén strachu, ktorý zohrával v slovenských moderných dejinách a osobitne v postojoch slovenských kultúrnych elít, či inteligencie vôbec, značnú, hoci doteraz v našej historiografii a v našom vedomí stále málo akceptovanú úlohu. („*O všetkom sa vedelo... Problém bol veriť či neveriť*“ – s. 86). Autor zároveň upozorňuje aj na známu (a nielen slovenskú!) skutočnosť, že literárne a kultúrne hodnoty vznikali aj „*v nepretržitom zápase s mocou, za výdatnej pomoci kritickej reflexie, ktorá formovala ciele*“ (s. 104). Možno iba závidieť, že podobne úprimnú, triezvu, múdru, takpovediac človečenskú reflexiu zatiaľ nemáme z radov slovenskej historickej obce. To nie je výčitka, ale konštatovanie.

Spomenul som už, že pre historika je Petrikova kniha zaujímavá aj ako originálny prameň. Okrem toho však v nej nájdeme aj niekoľko inšpiratívnych úvah o vzťahu historiografie a umeleckej tvorby s dejinnou problematikou. (Autor sa tejto téme venoval vo svojich odborných textoch už skôr). Upozorňuje, že historické romány u nás vznikali hlavne v čase „bezdejinnosti“ (myslí tu na obdobie päťdesiatych, sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia), ktorú bolo treba prekonávať historizmom.

I. K.

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

KNIHA 2007. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin : Slovenská národná knižnica, 2007, 360 s.

Zborník Kniha 2007 obsahuje príspevky z vedeckého seminára k dejinám knižnej kultúry Liptova. Začína spomienkou na významnú francúzsku bádatelku

Dominique Lassaigue (1950 – 2005), ktorá sa pravidelne zúčastňovala celoslovenských seminárov venovaných knižnej kultúre.

V časti Štúdie a materiály je 34 príspevkov, ktoré sa zaoberajú dejinami knižnej kultúry v Liptove. Príspevok Jaroslava Oberuča *Kniha zapaluje vedomie človeka a je neodmysliteľnou súčasťou vzdelávania národa* podáva stručný prehľad dejín knihy, kníhtlače, knihviazačstva a knižníc, a končí pri Gašparovi Fejérpataky-Belopotočkom a knižnici v Liptovskom Mikuláši, ktorá nesie jeho meno. *Obraz kultúry a literatúry staršieho slovenského písomníctva* od Jozefa Minárika zameriava pozornosť na Mikulášsky zborník (1761 – 1781) a jeho obsah, ľudovú a pololudovú poéziu. Ako ukážku uvádza rozsiahlu *Svadební hru* (s. 16-34). J. Minárik na záver konštatuje, že obraz kultúry a literatúry staršieho slovenského písomníctva v Liptove sa zhoduje s obrazom v iných slovenských oblastiach a dokladá vysokú úroveň vzdelanosti. Popis Liptova v dielach Juraja Wernhera, Franza Ernsta Brückmanna a Mateja Bela sú predmetom príspevku Eriky Juríkovej *Tri rozmanité obrazy Liptova v latinských textoch 16. – 18. storočia*. Ako osobitný prameň prezentuje Katarína Závadová ukážky ilustrátorskej tvorby inšpirovanej Liptovom od 18. storočia v štúdiu *Prví ilustrátori Liptova*. Petronela Bulková a Lívia Kuručová v štúdiu *Slovenské noviny a časopisy na Liptove do r. 1918* podávajú prehľad slovenských periodík, ktoré vydávali aj tlačili v Liptove, alebo ich tlačili mimo Liptova, alebo ich v Liptove iba tlačili, od druhej polovice 19. storočia do roku 1918. Ide spolu o 30 titulov časopisov a novín. O príspevkoch z oblasti Liptova na stránkach Ročenky Uhorského karpatského spolku v rokoch 1874 – 1917 informovali Miriam Poriezoová a Katarína Pekařová v štúdiu *Uhorský karpatský spolok a Liptov*. O básni Jána Bocatia o Vysokých Tatrách, ktorá vyšla roku 1599 v zbierke Päť kníh uhorských básní a jej dvoch prekladoch do slovenčiny informuje Augustín Maňovčík v práci *Vysoké Tatry v slovenskej poézii a výskum tatranskej literárnej problematiky (príspevok ku knižnej kultúre Liptova)*.

Ďalšie básnické a prozaické texty s tatranskou problematikou sa objavujú až od prelomu 18. a 19. storočia. Jana Skladaná v stati *Cechové artikuly z Liptova* podrobila jazykovednému rozboru vybrané cechové artikuly a ostatné listiny, ktoré súviseli s cechovou agendou Liptova. Poukazuje najmä na regionálne nárečové osobitosti, ktoré sa v pamiatkach tohto druhu vyskytujú. Na osobitný druh prameňa sa zamerala Mária Hatalová. Sú to pohľadnice z Liptova od roku 1890, ktoré sú v zbierkach Slovenskej národnej knižnice v Martine (*Liptov na historických pohľadniciach v zbierkach Slovenskej národnej knižnice v Martine*). Eva Augustínová v štúdiu *Prezentácia prírodných, lekárskejších a technických vied v dielach liptovských autorov 18. a 19. storočia* venovala pozornosť 15 významným osobnostiam, ktoré sa narodili alebo pôsobili v Liptove a boli významnými literátmi, výtvarníkmi, politikmi, prírodovedcami, lekármi. Na základe rozboru výročných školských správ z rokov 1800 – 1807 predstavila Ľubica Krišková prvú nižšiu odbornú školu v Uhorsku so zameraním na lesníctvo, ktorá bola v Liptovskom Hrádku *Hrádocká Schola sylvanalis – priekopník lesníckeho školstva v Uhorsku*. Eva Frimmová zverejnila a rozobrala tri dišputy žiakov Daniela Basilia, pôvodom z Partizánskej Lupče, ktoré predniesli roku 1616 na pražskej univerzite. Ďalších šesť príspevkov sa zaoberá súkromnými a verejnými knižnicami v Liptove v 17. – 20. storočí. Kamila Fircáková v štúdiu *Verejné knižnice v Liptove v 19. storočí. (Príspevok k problematike)* mapuje vznik verejných knižníc od roku 1843, keď prvú verejnú knižnicu založil v Liptovskom Mikuláši Gašpar Fejérpataky-Belopotocký. *Niektoré knižnice v Liptovskom Mikuláši* je názov príspevku Anny Šmelkovej. Spomína významné knižnice na území mesta v období 19. a 20. storočia. Knižné zbierky významných šľachtických rodín z Liptova, ktoré sú zachované vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine prezentuje Helena Saktorová v štúdiu *Torzá súkromných knižníc liptovskej proveniencie*. Vlastnili knihy vydávané od 16. storočia. Na základe inventárov evanjelických kostolov Liptovskej, Oravskej

a Trenčianskej stolice 17. a 18. storočia, ktoré publikoval Jozef Markov, napísala Anna Jónasová štúdiu *Knihy v inventároch evanjelických kostolov a. v. Liptovskej, Oravskej a Trenčianskej stolice v 17. – 18. storočí*. Na základe knihy zo seminárnej knižnice sv. Karola Boromejského v Banskej Bystrici sledovala Mária Bôbová v štúdiu *Osud knihy a jej majiteľa z Liptovského Trnovca* na základe vlastníckych záznamov osud málo známeho luteránskeho duchovného Šimona Brestovina a knihy, ktorú získal pred rokom 1623. Štúdia *Liptovské tlače vo fonde Čaplovičovej knižnice do roku 1918* od Renaty Jedlákovej informuje o liptovskomikulášskych a ružomberkých tlačiach z rokov 1629 – 1918 vo fondoch knižnice. V rozsiahlej štúdiu *Ludovít Šenšel – kapitola k téme: Transcius a knižná kultúra* predstavuje Miloš Kovačka osobnosť Ludovíta Šenšela, organizátora cirkevného života, jazykovedca a štylistika ako správcu vydavateľstva Transcius, jeho zásluhy na rozvoji vydavateľskej činnosti, aj pri nahradení bibličtiny ako bohoslužobného jazyka slovenčinou. Štúdia *Ján Mocko a Trnovského knižnica v Liptovskom Mikuláši* od Daniely Fiačanovej prináša informácie o životných osudoch cirkevného historika Jána Mocka a jeho zbierky kníh, ktorá bola pomenovaná ako Tranovského knižnica. Angela Škovierová uverejnila životopisné údaje o jednom z najproduktívnejších slovenských humanistických básnikov, ktorí pôsobili v Čechách a na Morave, Ondrejovi Rochotskom, *Humanistický básnik Ondrej Rochotský: Jeho život, činnosť, dielo a vzťahy so Slovenskom*. Erika Brtáňová v štúdiu *Poznámky k žánrovej charakteristike Doležalovej Tragoedie* poukázala na to, že tento román nie je možné definovať iba ako traktát. Aj Michaela Garaiová uverejnila životopis evanjelického duchovného; *Trnovecký farár Juraj Török – život a dielo* o literárnej a prekladateľskej tvorbe Juraja Töröka. Poznatky z práce na projekte digitalizácii Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století využil Václav Pumpřla na vytvorenie príspevku *Knihopisní autoři Liptovska*. V prílohe uvádza prehľad autorov z okresov Liptovský Mikuláš,

Ružomberok, a prehľad obcí okresov Liptovský Mikuláš, Ružomberok a Poprad, v ktorých sa narodili alebo pôsobili významní autori. K biografickým štúdiám môžeme zaradiť aj príspevok Marty Dobrotkovej *Liptovský rodák knihtačiar Karol Salva a jeho národnobuditeľská činnosť*. Zameraný je najmä na činnosť Karola Salvu ako vydavateľa a tlačiara. Elena Krasnovská v štúdiu *Jazyková problematika v kazateľskej literatúre zo Salvovej tlačiarne v Ružomberku* dokumentuje úsilie redaktora časopisu Kazateľňa Františka Richarda Osvalda a prílohy Literárne listy o upevňovanie slovenského spisovného jazyka a zvyšovanie jazykovej kultúry v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia. Karolovi Salvovi venovala pozornosť aj Miroslava Domová v štúdiu *Karol Salva – vydavateľ kalendárov*. K biografickým štúdiám patrí aj príspevok Ivety Blažekovej *František Klimeš – významný knihtačiar a vydavateľ z Liptovského Svätého Mikuláša* o rodákovi z Moravy, ktorý sa významne zaslúžil o vydávanie diel slovenských spisovateľov. V štúdiu *Vydavateľ Samuel Fischer a jeho prínos pre nemeckú knižnú kultúru* Zuzana Nemcová venovala pozornosť zakladateľovi jedného z najvýznamnejších vydavateľstiev v Nemecku, ktorý sa narodil a mladosť prežil v Liptovskom Mikuláši. V štúdiu *Demänovské jaskyne v Buchholtzovom Itinerariu* autorka Klára Komorová podáva krátku genealógiu rodiny Buchholtz a potom predstavuje diárium Juraja Buchholtza mladšieho, ktorý preskúmal demänovské jaskyne. Príbuznou problematikou sa zaoberá Magda Čopková v článku *Knižnica Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva*, ktorý informuje o činnosti knižnice v Liptovskom Mikuláši, zameranej na systematické dopĺňovanie a uchovávanie literatúry prírodovedného, muzeologického a vlastivedného charakteru. Štvorica autorov Anna Boďová, Beata Vojteková, Peter Sabov a Mária Trnková v článku *Záchrana znotovaného žaltára* informujú o reštaurovaní významnej pamiatky, žaltára vydaného roku 1585, ktorý je v knižnici minoritov v Levoči. Vladimír Bukovský, Mária Trnková a Ivan Kuka sa venovali špeciálnej

téme o ochrane knižných fondov v príspevku *Prieskumy a kvalifikácia stavu fondov na papierových nosičoch v SNK v Martine*. Záver zborníka tvoria Správy a Recenzie.

Mária Kohútová

DEJINY VEDY A TECHNIKY

ŠPELDA, Daniel. *ASTRONOMIE V ANTICE*. Ostrava : Montanex, 2006, 264 s.

Kniha, ako autor uvádza v predhovore, vznikla z pôvodného zámeru napísať dejiny premodernej astronómie. Predstavované dielo môžeme chápať aj ako akýsi predstupeň, pomocou ktorého je možné pochopiť základné črty stredovekej i renesančnej astronómie. Obe fázy jej vývoja majú totiž korene v antike.

Daniel Špelda nezamýšľala podať vyčerpávajúci prehľad, v takom rozsahu to ani nie je možné. Popisuje len základné princípy starogréckej astronómie a matematické modely javov odohrávajúcich sa na oblohe. Taktiež vysvetľuje úlohy a funkcie astronómie a zároveň uvažuje o jej mieste v systéme vtedajšieho poznania. Nevyhýba sa ani kozmológii a filozofii. Práve filozofia zohrávala dost podstatnú úlohu v dejinách vedy antického Grécka. Dielo sa okrem iného snaží poukázať na určité súvislosti, ktoré publikácie o dejinách filozofie nespomínajú.

Autor pri práci použil primárne pramene, na ktoré sa podľa potreby odvoláva. V sekundárnej literatúre je množstvo často citovaných a k danej problematike odporúčaných titulov, najmä od zahraničných autorov, ako napr. O. Neugebauer, O. Gingerich, J. Evans a ďalší.

Kniha pozostáva zo šiestich kapitol, členených na 3 – 5 podkapitol, pričom niektoré sú ešte delené na ďalšie drobnejšie časti, najmä vtedy, ak sa týkajú všeobecnejších a širších tém. Práca začína úvodom, v ktorom sa z pohľadu pozemského pozorovateľa vysvetľujú príčiny javov odohrávajúcich sa na oblohe. Tým sa

stáva práca prístupnejšia aj pre bežného laika, ktorý má záujem dozvedieť sa niečo o antickej astronómii. Text je vhodne doplnený obrázkami pre lepšie pochopenie daného javu.

Prvá kapitola sa zaoberá začiatkami astronómie v starovekom Grécku. Vplyvy na grécku astronómiu treba hľadať najmä v egyptskej a babylonskej astronómii. Ako prvý vstupuje na scénu Táles z Milétu, astronóm, ktorý, ako sa zvykne uvádzať, úspešne predpovedal zatmenie Slnka. Práve túto jeho predpoveď a jej okolnosti rozoberá autor v prvej časti kapitoly. Rovnako do nej vsadil aj Anaximandrove pokusy o určenie presných dĺžok ročného obdobia a slnovratov. Druhá časť pojednáva o kozmológii Pytagorejcov. Tretia časť je venovaná praktickej astronómii, najmä určovaniu času z hviezd.

Text druhej kapitoly obsahuje údaje týkajúce sa Platóna, jeho filozofie a vplyvov, ktorými do istej miery ovplyvnil chod dejín astronómie. Spočiatku sa spomínajú niektoré myšlienky jeho predchodcu – Sokrata a po nich sa autor venuje Platónovým filozofickým názorom. Posledné dve časti rozoberajú Platónovu kozmogóniu a jeho obhajovanie užitočnosti a dôležitosti astronómie.

Tretia kapitola obracia pohľad na dielo Eudoxa a najvýznamnejšieho antického mysliteľa v rámci dejín astronómie – Aristotela. Prvá časť kapitoly rozoberá Eudoxovu teóriu homocentrických sfér. Opisujú sa v nej pohyby všetkých telies, ale takisto aj kritika tohto systému, pretože nedokázal uspokojivo vysvetliť pohyby objektov na oblohe. Ostatné dve časti bližšie hovoria o Aristotelovej fyzike a kozmológii. Práve jeho fyzika je nevyhnutná pre pochopenie ďalšieho vývoja astronómie, rovnako aj pre pochopenie argumentácie proti heliocentrickej sústave.

Vo štvrtej kapitole sa centrum vtedajšieho vedeckého sveta prenáša do Alexandrie. Začalo sa obdobie helénistickej astronómie. Nastal veľký rozmach astrológie, ktorá sa do Egypta a Grécka dostala z Babylónie. Autor okrem tohto fenoménu venuje pozornosť aj viacerým významným osobnostiam helénistickej astronómie Herakleidovi z Pontu a Aristarchovi zo

Samu. Práve pri opise Aristarchovho diela, najmä jeho heliocentrickej teórie, si kladie otázku, či je správne pokladať Aristarcha za tzv. Kopernika staroveku. Toto obľúbené spojenie pripisuje názorom pozitivistickej historiografie vedy. V anglicky písanej literatúre sa pod jej vplyvom objavujú vyjadrenia o nedocenenom géniovi, ale popritom sa zastierajú mnohé odlišnosti medzi Kopernikovou a Aristarchovou teóriou a umelo sa medzi nimi hľadajú súvislosti. V tretej podkapitole sa venuje pozornosť Eratostenovi a Poseidoniovi z Apameie. Obaja sú v knihe opisovaní v súvislosti s meraním obvodu Zeme. Podľa názoru starovekých Grékov sa malo každé nebeské teleso pohybovať rovnomerným pohybom po kružnici. Zložením viacerých takýchto pohybov a vložением excentrov a epicyklov sa mali lepšie vyjadriť pozorované pohyby planét na oblohe. Excentre a epicykly sa popisujú vo štvrtej podkapitole. Posledná je venovaná Hipparchovi a trom hlavným problémom, ktorým sa venoval: teórii Slnka, Mesiaca a zatmení; precesii rovníkovej a katalogizovaniu hviezd.

Piata kapitola sa sústreďuje na opis geocentrickej kozmológie, konkrétne stoickej kozmológie, a viac priestoru dostáva aj dielo dvoch stoikov – Kleoméda a Gemina. V texte

sa uvádzajú aj argumenty proti Aristarchovi a jeho heliocentrickej teórii. Posledná podkapitola sa venuje tzv. „zachraňovaniu javov“, t. j. vystihnutiu pozorovaných javov prostredníctvom kinematických modelov tak, aby zodpovedali skutočnosti. Excentre a epicykly výrazne skomplikovali jednoduché usporiadanie i harmóniu kozmu, zároveň sa dostali do nesúlady s dobovými fyzikálnymi predstavami.

Posledná kapitola sa zaoberá Ptolemaiom. Opisujú sa v nej jeho názory na geocentrizmus, postavenie Zeme vo vesmíre a jej veľkosť, planéty a pod., pričom autor často cituje Ptolemaiov *Almagest*, z ktorého vychádzala astronómia v neskorších dobách. Ptolemaiovu kozmologickú teóriu podrobnejšie ilustruje dielo *Planetárne hypotézy*, o ktorom je reč v štvrtej podkapitole. Na záver sa dočítame aké funkcie, metódy a ciele prisudzoval astronómii Ptolemaios.

Práca je doplnená zoznamom skratiek často citovaných diel a zoznamom primárnej a sekundárnej literatúry. Autor využil aj potenciál internetových stránok zasvätených dejinám astronómie.

Stanislav Šišulák

KRONIKA

KONFERENCIA O NÁRODOCH HABSBUERSKEJ MONARCHIE (1914 – 1920) – OD NÁRODNÝCH Hnutí K NÁRODNÝM ŠTÁTOM

V dňoch 23. – 25. 4. 2009 sa v Moskve uskutočnila medzinárodná konferencia o prvej svetovej vojne a jej výsledkoch so zameraním na národy habsburskej monarchie, jej rozpad a vznik nových štátov v strednej Európe. Medzi organizátormi dominovali z vedeckého hľadiska predovšetkým Inštitút slavjanovedenia Ruskej akadémie vied, z organizačnej (a v neposlednom rade finančnej) stránky rôzne národné inštitúty a kultúrne centrá, medzi ktorými hral významnú úlohu Slovenský inštitút v Moskve. Len vďaka takémuto zázemiu sa mohli v Moskve zísť početní historici z desiatich európskych krajín, pričom viacerí z ďalších štyroch štátov, práve kvôli absencii podpory podobných inštitúcií do Moskvy pricestovať nemohli.

Na konferencii odznelo vyše 40 referátov, z toho časť v pléne a zvyšok v troch sekciách. Jednotlivcov teda môže predstaviť len plenárne príspevky, ako aj vystúpenia zo sekcie o národných hnutiach „v srdci“ monarchie, kam organizátori zaradili trochu neštandardne na jednej strane české a slovenské národné hnutie, na strane druhej i rakúsky a maďarsko-uhorský kontext. V pléne sa najprv hovorilo všeobecne o národnostnej otázke v monarchii a o historiografických trendoch v jej spracúvaní. Tu dominovala vo vystúpeniach O. V. Pavlenko (Moskva) a I. Schwarz (Viedeň) jednoznačne rakúska historiografia, ktorej sa dostala najväčšia pozornosť. Maďarom, Poliakom a Slovincom, resp. ich cieľom a postojom v čase vojny sa potom venovali postupne I. Bertényi (Budapešť), J. Rydel (Krakov) a J. Pirevec (Koper).

Druhá časť plenárneho zasadania bola venovaná národnému hnutiu Čechov a Slovákov. To zodpovedalo počtu historikov, ktorí k tejto otázke zaujali stanovisko. M. Hlavačka (Praha) vystúpil s českým pohľadom na rozpad monarchie. Českej otázke roku 1917 sa venoval J. F. Firsov, pričom sa zamerával hlavne na iniciatívy pracovníkov v oblasti kultúry. K ďalším témam odzneli zdvojené referáty (zväčša po jednom v pléne i v sekcii). V. Doubek analyzoval Masarykovu a Kramářovu koncepciu rozpadu Rakúsko-Uhorska a J. P. Serapionova (Moskva) plány českých politikov na utvorenie vlastného štátu. Ako autorka monografie o Kramářovi sa nemohla vyhnúť ani tejto osobnosti. Problematike československých legionárov sa venovala Z. S. Nenaševa (Moskva) a M. Daniš (Bratislava). Predovšetkým renomovaná ruská autorka zaujala viacerými novými prameňmi z ruských archívov, o čom svedčí aj nedávna výstava o legionároch a kniha vydaná pri tejto príležitosti. G. F. Matveev (Moskva) sa sústredil na kreovanie inštitútu ochrany národnostných menšín, teda otázky, ktorá sa stala po roku 1918 jednou z kľúčových v súvislosti s utvorením nových štátov. Rakúsku spoločnosť vo vzťahu k národnostnej otázke a formovanie rakúskeho štátu (v diskusii aj národa) predstavili ruské historičky O. I. Veličko a I. A. Kukuškina (obe Moskva). R. Holec analyzoval dilemu Slovákov, ktorí sa roku 1918 ocitli medzi tradičnou lojalitou k Habsburgovcom a akceptáciou novovznikajúceho štátu. L. Harbuľová (Prešov) prezentovala vznik československého štátu v kontexte východoeurópskych, teda hlavne ruských, udalostí v rokoch 1918 – 1919, keď na okrajoch Ruska zvädzali boj o moc početné tzv. biele vojská. Úlohou USA pri podpore národných hnutí monarchie sa zaoberal V. L. Malkov (Moskva). K. Marholeva (Sofia-Praha) si za tému referátu vybrala tješínsky konflikt, pričom sa sústredila na jeho vnímanie zo strany USA a Dohody. I. J. Šnicer (Užhorod) sa cenným pohľadom zvonku pozrel na formovanie a charakter slovenského autonomistického hnutia v rokoch 1918 – 1920. Podobne N. A. Astašin (Moskva) analyzoval reakciu maďarskej pravice na Trianon. I. Ress (Budapešť) ho-

voril o kultúrnom dedičstve monarchie pri vzniku národných štátov a zameril sa hlavne na otázky delenia archívov.

Po každom referáte bol daný široký priestor na diskusiu, ktorá nadobúdala často až polemický charakter. Ukazuje sa, že tradičné prístupy, nehovoriac už ani o snahe novo formulovať myšlienky, sú stále nabité dostatočným konfrontačným obsahom a ani neraz tradičné argumenty nič nestratili zo svojej priebornosti. V každom prípade bola diskusia stredo európskych historikov s ich ruskými kolegami mimoriadne zaujímavá a prispela ku vzájomnému poznaniu postojov a argumentácie.

V závere konferencie bola aj prezentácia najnovšej literatúry o prvej svetovej vojne a roku 1918. V tejto konkurencii sa vôbec nestratila ani slovenská odborná tvorba, ktorá si knihami M. Pekníka, M. Hronského a dlho očakávanou syntézou o prvej svetovej vojne získala všeobecné uznanie. Súčasťou moskovského pobytu bol aj bohatý spoločensko-kultúrny program. Slovenskí účastníci si svoje dni v metropole Ruska navyše mohli vďaka riaditeľovi Slovenského inštitútu užiť aj podľa vlastných predstáv, či už osobitným kultúrnym programom alebo nákupom odbornej literatúry.

Roman Holec

SEMINÁR O SEKULARIZÁCIÍ ROBOTNÍCTVA V 19. STOROČÍ

Po seminároch o sekularizácii meštianstva a roľníckych vrstiev v „dlhom“ 19. storočí prišlo na rad v rámci pravidelných brnenských podujatí aj robotníctvo. Dňa 14. 5. 2009 sa na pôde Masarykovej univerzity uskutočnil seminár práve na túto tému. Sekularizácia ako všeobecný spoločensko-ideový trend zasiahla koncom 19. storočia aj robotníka, resp. sociálneho demokrata. Jeho reakcie, ako aj reakcie cirkvi v podobe encykliky *Rerum novarum* a vzniku kresťanského socializmu analyzovali jednotlivé referáty na podujatí, ktorého priebeh bol neformálny a vyslovene pracovný. Viedol ho J. Malíř.

Na úvod vystúpili dvaja hlavní organizátori L. Fasora a J. Hanuš (obaja Brno) s historiografickým prehľadom témy v nemeckej a anglickej historiografii, ako aj s rôznymi pohľadmi na teoretické a terminologické otázky. Vymedzili tým rámce pre chápanie a analýzu jednotlivých problémov. P. Marek (Olomouc) analyzoval zložité vzťahy medzi socialistickým a katolíckym robotníctvom, predovšetkým na príklade konkrétnych publicistov a intelektuálov. R. Holec (Bratislava) pokračoval v podstate v tej istej téme na príklade slovenských sociálnych demokratov, ktorí len zdanlivo oscilovali medzi Bohom a Marxom, v skutočnosti sa však s pomocou českých publicistov (V. Chlumecký, E. Borek) museli vyrovnávať predovšetkým s náboženskou otázkou v konfrontácii s najnovšími vedeckými poznatkami. E. Burget (Praha) predstavil osobnosť Tomáša Josefa Jirouška, publicistu, ktorý opustil sociálnu demokraciu, aby prešiel na pozície kresťansko-sociálneho robotníctva. Vzhľadom na svoje neustále návraty k ideám sociálnej demokracie a vzhľadom na neustálu komparáciu oboch prúdov je veľmi vďačným objektom analýzy oboch ideových prúdov i skutočností ako videl a vnímal jeden druhého. J. Šebesta (Praha) predstavil výskum robotníckej piesňovej tvorby ako sekularizačného prvku v českej spoločnosti. Textová analýza stoviek piesní ukazovala, že útoky proti cirkvi tvorili len marginálnu časť textov. Následná diskusia poukázala na deficit výskumu a niektoré otvorené otázky. Ukazuje sa, že ani terminologicky nie sú stále presne vymedzené jednotlivé javy a procesy, pričom zahraničné výsledky môžu byť často len podnetom, návodom ako veci robiť, skúmať a porovnávať.

Do pripravovaného zborníka budú zaradené aj texty referátov, ktoré na seminári z rôznych dôvodov neodznili. Ide o text M. Mackovej (Pardubice) o náboženskej otázke v štátnych tabakových továrňach, kde dominovala ženská pracovná sila a kde téma dostane nepochybne nový rozmer;

K. Kaiserovej (Ústí nad Labem) o ideovom transfere a sekularizačných inšpiráciách pre české pohraničie zo strany nemeckých robotníckych strán; M. Řepu (Brno) o sekularizácii v robotníckom prostredí ako „rušení náboženstva“ a nakoniec M. Jemelku (Ostrava) o tradíciách a koreňoch českého bezvereckého hnutia v ostravskom regióne, ktorý svojím charakterom poskytoval výbornú živnú pôdu pre hnutia podobného druhu.

Hoci problematika robotníctva pred rokom 1918 zostáva na periférii vedeckého záujmu, taktó analyticky koncipované semináre umožňujú posunúť sa vpred na základe cieleného pôvodného výskumu a súčasne v komparácii s úzko súvisiacim vidieckym a meštianskym svetom zovšeobecňovať konkrétne otázky robotníckeho myslenia a prostredia.

Roman Holec

KONFERENCIA ZEMIANSTVO NA SLOVENSKU V NOVOVEKU

V dňoch 8. – 10. júna 2009 sa v Martine konala interdisciplinárna vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*. Bola výsledkom dlhodobej spolupráce Historického ústavu SAV a Slovenskej národnej knižnice v Martine, v rámci ktorej sa v uplynulých dvoch rokoch konali úspešné konferencie *Memoralis* a *Rod Révai v slovenských dejinách*. Usporiadatelia sa zamerali na novoveké dejiny, čím chceli nadviazať na vedecké sympóziom o stredovekej šľachte *Najstaršie rody na Slovensku*, ktoré usporiadala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v spolupráci so Sekciou archívnictva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a so Štátnym okresným archívom Bratislava-vidiek roku 1993 v Častej-Papierničke.

Program konferencie zameranej na problematiku strednej a nižšej šľachty (zemianstva) na území Slovenska medzi rokmi 1526 – 1918, bol rozdelený do dvoch blokov.

Prvý blok *Postavenie, majetky a jednotlivé šľachtické rody* otvoril Ján Lukačka (Bratislava), ktorý stručne predstavil vývoj šľachty v stredoveku a predovšetkým postavenie strednej a nižšej šľachty na Slovensku na prahu novoveku. S porovnávacou štúdiou nižšej šľachty v krajinách českej koruny, Rakúska a Uhorska vystúpil Jan Županič (Praha). Viacero príspevkov sa venovalo tematike vojenstva, ktorá je v súvislosti s výskumom šľachty aj v novoveku veľmi významná – Czígány István (Budapešť) sa zaoberal *Úlohou šľachty v obrannom systéme novozámockého a košického hlavného kapitanátu v 1. polovici 17. storočia*, Vladimír Segeš (Bratislava) vystúpil s referátom na tému *Tri generácie Polereckých v službách boha Marsa a Maroš Mačuha* (Bratislava) hovoril o *Brannej povinnosti šľachty v novoveku (na príklade Turčianskej stolice)*. Stoličné zemianstvo v jednotlivých historických regiónoch Slovenska priblížili príspevky Miroslava Martinického (Trenčianska stolica), Petra Kónyu (mestecká a obce Horného Zemplína), Eleny Beňušovej (Orava) a Tomáša Januru (Liptov). Václav Horčíčka (Praha) predstavil pozoruhodnú osobnosť šľachtica Alexandra Nubera von Pereked, pochádzajúceho z Prešova, ktorý v rokoch 1909 – 1917 pôsobil ako rakúsko-uhorský generálny konzul v New Yorku. Problematike šľachty v mestskom prostredí sa venovali Zdenko Ďuriška (Martin) v príspevku *Martinčania s Modrou krvou*, Adriana Švecová (Trnava) v *Právnohistorickom pohľade do závetnej praxe mestskej šľachty v Trnave v prvej polovici 19. storočia* a Mária Hešková sa zmienila o *Šľachte v Žiline v 18. storočí*. Jiří Brňovják (Ostrava) priblížil prítomným otázku vstupu predstaviteľov uhorskej nižšej šľachty do moravskej stavovskej obce v 17. – 19. storočí vo svetle prameňa kvaternu majestátu moravských zemských

dosiek a Mária Kohútová (Bratislava) na záver prvého bloku predstavila šľachtu na feudálnom panstve Holíč – Šaštín v 16. a 17. storočí.

V druhom bloku, ktorý bol tematicky zameraný na duchovnú a hmotnú kultúru strednej a nižšej šľachty na Slovensku odzneli príspevky, ktoré sa jednak zaoberali vzdelaním v rámci sledovanej spoločenskej skupiny – Martin Holý (Praha) *Nižší šľachta z českých zemí na cestách za vzdelaním a její vychovatelé (1500 – 1620)*, Peter Keresteš (Nitra) *Právne vzdelanie v živote stoličných fun-kcionárov v 16. a 17. storočí na príklade notárov a podžupanov Nitrianskej stolice*, Radoslav Ragač (Bratislava) *Stoličná šľachta a školský mecenát. Niekoľko príkladov zo Zvolenskej stolice*, Veronika Nováková (Bratislava) *Vzdelávanie šľachty Bratislavskej stolice na zahraničných a domácich univerzitách, vysokých školách a vyšších vzdelávacích inštitúciách od 16. storočia do roku 1848*; ďalej podporou vzdelania a kultúry, teda mecenátom – Klára Komorová (Martin) *Literárny mecenát turčianskych zemanov v 16. a 17. storočí*, Eva Augustínová (Martin) *Literárna tvorba a mecenát turčianskych zemanov v 18. a 19. storočí*; a v užšom meradle problematikou šľachtických knižníc – Viliam Čičaj (Bratislava) *Šľachtická knižnica*, Andrej Szeghy *Skonfiškovaná prešovská knižnica a majetok Kecercovcov z konca 17. storočia*, Helena Saktorová (Martin) *Najstaršie tlače v knižniciach príslušníkov nižšej turčianskej šľachty*, Ľubomír Jankovič (Martin) *Rukopisné a grafické exlibrisy v zemianskom prostredí*. Podiel šľachty na slovenskom národnom vývine a jej úloha v národnom obrodení boli viac či menej náplňou príspevkov Miloša Kovačku (Martin) *Jesenskovci v turčianskych a slovenských dejinách*, Ivana Mrvu (Trnava) *Od slavizmu k hungarizmu. Nacionálny kontext šľachty na Slovensku*, Ľuboša Kačírka *Pokusy Novej školy (1868 až 1875) o získanie tzv. slovenskej šľachty pre národné hnutie* a Ferdinand Vrábela (Bratislava) *Len suchá ratolesť? Slovenskí národní buditeľia ako vychovávateľia detí v šľachtických rodinách*. Netradičnú tému obrazu zemanov a ich materiálnej kultúry v literárnych prameňoch a ilustráciách knižných diel predstavili Adelaída Mezeiová (Bratislava) *Obraz zemana v slovenskej historickej próze* a Jozef Beňovský (Martin) *Reflexie zemianstva vo výtvarnom umení*.

Súčasťou hmotnej kultúry zemianstva sú aj jestvujúce sakrálne a profánne kultúrne pamiatky, ktoré predstavili Miloš Dudáš (Žilina) vo vystúpení na tému *Oravské artikularne kostoly v nových súvislostiach* a Kristína Zvedelová (Martin) *Charakteristika novovekých sídel strednej šľachty v Turci (na príklade stavieb rodu Just z Necpál)*. Konferenciu uzavrel príspevok Vladimíra Petroviča (Holíč) o málo známom liptovskom zemianskom rode Kakus z Ráztok.

V priebehu troch dní si mali návštevníci možnosť vypočuť 36 odborných prednášok, o ktorých mali možnosť v priebehu dňa aj diskutovať. Niekoľko ďalších príspevkov neodznelo z dôvodu neúčasti prednášajúcich, ale väčšina z nich svoju štúdiu odovzdala do tlače.

Maroš Mačuha

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

**MGR. BRANIŠLAV DADO: POČIATKY A PÔSOBENIE REHOLE PIARISTOV
V BANSKEJ ŠTIAVNICI V ROKOCH 1776 – 1850**

Obhajoba sa konala 21. septembra 2009.

Školiteľ: doc. PhDr. Mária Kohútová, CSc.

Oponenti: prof. ThDr. Viliam Judák, PhD., doc. PhDr. Marta Dobrotková, CSc., HELic. ThDr. Pavol Kollár, PhD.

Školiace pracovisko: Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Témou dizertačnej práce je predstaviť činnosť piaristickej rehole v Banskej Štiavnici. Práca sa zamerala na vymedzené časové obdobie, pričom sa usiluje ísť skôr do hĺbky problematiky. Téma je spracovaná komplexne. Práca obsahuje dvanásť kapitol. Prvé štyri podávajú základné informácie o reholi piaristov, okolnostiach jej vzniku a rozšírenia v stredoeurópskom priestore so zameraním na Slovensko, ako aj porovnanie jezuitského a piaristického školstva.

Piata kapitola predstavuje pôsobenie rehole v Banskej Štiavnici. Sleduje udalosti, ktoré správdzali život rehoľníkov a študentov piaristického gymnázia. Približuje spoločenské udalosti a ich dopad na každodenný život piaristickej komunity a chod gymnázia. Venuje pozornosť vzťahom rehoľníkov vo vnútri komunity, ako aj vzťahom celej komunity s magistrátom mesta a s Banskou komorou, ktorá v Banskej Štiavnici sídlila.

V šiestej kapitole sú analyzované návštevy významných osobností v kolégiu a gymnáziu. Ide predovšetkým o osobnosti z cisárskeho dvora, najmä o členov habsburského domu (arcivojvodov), ale venuje pozornosť aj cirkevným autoritám. Zvláštnu pozornosť upúta vzťah banskoštiavnických piaristov k banskobystričským biskupom, ktorí kolégium často a radi navštevovali. Takisto banskoštiavnickí piaristi boli častými hosťami v rezidencii banskobystričských biskupov vo Svätom Kríži nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom).

Siedma kapitola podáva pohľad na hospodárske záležitosti banskoštiavnického kolégia a gymnázia. Približuje náročné ekonomické situácie, v ktorých sa piaristi ocitli v dôsledku celospoločenských podmienok v monarchii. Medzníkom bol rok 1806, keď následkom požiaru hrozilo, že piaristi ukončia svoju činnosť v Banskej Štiavnici.

Výchovno-vyučovaciemu procesu banskoštiavnického gymnázia sa venuje ôsma kapitola. Približuje študijný program a zachované učebné osnovy. Podáva komparáciu so známymi učebnými osnovami niektorých iných piaristických gymnázií v Uhorsku v sledovanom období. Kapitola ponúka pohľad aj na mimoškolskú činnosť gymnázia, ktorá bola bohatá a pedagogicky múdro moderovaná.

Deviata kapitola zameriava pohľad na študentov banskoštiavnického gymnázia. Štatisticky predstavuje počty študentov, ich pohyb (prerušenie štúdií a dôvody, ktoré študentov k tomuto kroku viedli). Ponúka pohľad na sociálne zloženie študentov, ako aj na geografické ukazovatele pôvodu študentov. Opäť je použitá komparácia s niektorými inými piaristickými gymnáziami v Uhorsku.

Práca v desiatej kapitole podáva pohľad na platy profesorov a štipendiá študentov. Prispieva tak ku komplexnosti pohľadu na internú situáciu banskoštiavnického gymnázia.

Sondu do knižnice banskoštiavnických piaristov ponúka jedenásta kapitola. Približuje bohatstvo knižného fondu, ako aj jeho budovanie a postupné rozširovanie. Pozornosť venuje i zbierkam vyučovacích pomôcok, ako boli napr. zbierky hornín a minerálov, chemických látok, fyzikálne prístroje, preparované zvieratá, herbáre, a pod.

Posledná, dvanásta kapitola podáva stručné biografie významných profesorov a študentov banskoštiavnického gymnázia. Sleduje ich vedeckú činnosť a uplatnenie v spoločnosti.

Práca približuje tému, ktorá doteraz čakala na svoje spracovanie. Výsledkom je príspevok k dejinám školstva na Slovensku, ako aj k regionálnym dejinám Banskej Štiavnice. Výsledky bádania svedčia o vysokej kvalite banskoštiavnického piaristického gymnázia a o jeho význame nielen pre región mesta Banskej Štiavnice, ale aj pre celé Uhorsko.

MGR. MICHAL PÍREK: VÝVOJ UHORSKÉHO VOJENSTVA A RYTIERSTVA DO POLOVICE 14. STOROČIA SO ZVLÁŠTNYM ZAMERANÍM NA OBDOBIE VLÁDY KAROLA I. Z ANJOU

Obhajoba sa konala 22. septembra 2009.

Školiteľ: prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Oponenti: PhDr. Daniela Dvořáková, CSc., prof. PhDr. Július Bartl, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Školiace pracovisko: Historický ústav SAV v Bratislave.

Dizertačná práca analyzuje vývoj stredovekého uhorského vojenstva do polovice 14. storočia, s osobitým zreteľom na problematiku rytierstva ako hlavnej zložky stredovekého vojska. Práca sa špeciálne venuje tejto problematike v období vlády uhorského kráľa Karola I. z Anjou, ktorého smrť roku 1342 ju aj časovo ohraničuje. Práca je členená do siedmich hlavných kapitol. Prvá kapitola je rozborom okolností vzniku Uhorského kráľovstva a jeho vojensko-správnej organizácie a kultúry, na jej konci sú osobitne rozobraté vojensko-právne reformy a dokumenty vlády Štefana I. Druhá kapitola potom túto problematiku rozširuje a podáva obraz vojenstva a jeho vývoja za vlády ďalších arpádovských panovníkov, pričom osobitne analyzuje vývoj rytierstva v Uhorsku. Ďalšie tri kapitoly sa venujú politickým a vojensko-historickým okolnostiam vlády prvého Anjouovca na uhorskom tróne. V šiestej kapitole sa práca zaoberá obrazom vojenstva v období vlády Karola I. Posledná siedma kapitola sa nakoniec venuje vojensko-technologickému vývoju v Uhorsku prvej polovice 14. storočia.

Autori čísla:

PhDr. Daniela **Dvořáková**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, histdvor@savba.sk; István H. **Németh**, Ph.D., Magyar Országos levéltár, Bécsi kapu tér 1, Budapest, nemeth.istvan@mol.gov.hu; PhDr. Peter **Mičko**, PhD., Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Micko.peter@fhv.umb.sk; Hana **Klamková**, M.A., Inštitút medzinárodných štúdií, Fakulta sociálnych vied, Univerzita Karlova, U kříže 8, 158 00, Praha 5 – Jinonice, Česká republika, hana.klamkova@gmail.com; PhDr. Dušan **Kováč**, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, dusan.kovac@savba.sk; Univ. Doz. Dr. Catherine **Horel**, CNRS, IRICE, Université Paris I.

SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA 2007**VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA**Zostavila **Alžbeta Sedliaková**

Bibliografia je výstupom ústavnej úlohy *Slovenská historiografia 2009 – 2011 v Historickom ústave SAV v Bratislave*.

Slovenská historiografia je výberová bibliografia historických prác a čiastočne prác z príbuzných vedných odborov vydaných v roku 2007. Bibliografia vychádza od roku 1998 (spravidla vždy v štvrtom čísle Historického časopisu).

Ďakujem za spoluprácu všetkým, ktorí upozornili na menej známe práce.

I. VŠEOBECNÁ ČASŤ**TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ZÁKLADY HISTÓRIE****Historiografia, metodológia**

0001

Bartl, J.: Historiografia na Slovensku po roku 1989 - splnené očakávania? HČ 55, 2007, č. 1, s. 35-54.

0002

Dudeková, G.: Radikálky alebo konzervatívky? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In: *Histórie žien. Br., Aspekt* 2007, s. 80-95.

0003

Edroiu, N.: Historical Research in Rumania in the Period 2001-2003. *Directions. Bibliography.* HŠt 45, 2007, s. 121-128.

0004

Ferenčuhová, B.: Z úvodu k rokovaniu sekcií dejín 19. a 20. storočia na XIII. zjazde a na Valnom zhromaždení Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. HČ 55, 2007, č. 1, s. 174-178.

0005

Frimmová, E.: Historiografia obdobia renesancie a humanizmu na Slovensku po roku 1989. HČ 55, 2007, č. 1, s. 56-68.

0006

Grexa, J.: Problémy dejín športu na Slovensku. HČ 55, 2007, č. 1, s. 107-110.

0007

Havrila, M.: K niektorým problémom vývinu slovenskej historiografie a Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v 50. a 60. rokoch 20. storočia. HČ 55, 2007, č. 1, s. 20-33.

0008

Havrila, M.: K problematike rozvíjania historického bádania na slovenských vysokých školách v rokoch 1921-1990 (pokus o náčrt východísk výskumu). *Ružomerský historický zborník* 1, 2007, s. 317-334.

0009

Holec, R.: „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia. HČ 55, 2007, č. 1, s. 75-94.

0010

Ježek, V.: Idealizmus v byzantologických štúdiách. HČ 55, 2007, č. 1, s. 125-132.

0011

Kamenec, I.: Obdobie druhej svetovej vojny v slovenskom dejepisectve a publicistike po roku 1989. In: *Diktatura - válka - vyhnání. Ústí nad Labem, Albis international* 2007, s. 61-72.

0012

Kohútová, M.: Šesťdesiat rokov slovenskej profesionálnej historiografie. Výskum novovekých dejín. HČ 55, 2007, č. 1, s. 69-74.

0013

Kollai, I.: Meghasadt múlt? Kapsolódási pontok és ellentétek a szlovák és a magyar történelmi narratíva között. *Regio* 18, 2007, č. 4, s. 93-105.

0014

Konečný, S.: Rusínska a ukrajinská menšina v slovenskej historiografii po roku 1989. HČ 55, 2007, č. 1, s. 112-124.

0015

Kowalská, E.: Kyrill und Method. In: *Die Renaissance der Nationalpatronen.* Böhlau, 2007, s. 116-127.

0016

Kowalská, E.: Language as a Means of Transfer of Cultural Values. In: *Cultural Translation in Early Modern Europe.* Cambridge University Press 2007, s. 53-64.

- 0017
Lacko, M.: Slovenská montánna historiografia v rokoch 1983-2005. Br., Vlastný náklad 2007. 84 s.
- 0018
Lichtej, I.: Vyvčena istoriji Slovaččyny v nezaležnij Ukraini. Naukovyj zbirnyk 24, 2007, s. 75-81.
- 0019
Macho, P.: Fenomén husitstva v životopisných textoch o Štefánikovi v medzivojnovom období. In: Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. Tábor, Albis International 2007, s. 169-182.
- 0021
Malovecká, M.: Cesta k poznaniu vlastnej minulosti. Kritické dejepisectvo na Slovensku v 18. storočí. SAS 36, 2007, s. 365-378.
- 0022
Mannová, E.: Stereotypen auf dem Teller. Eine Analyse der Speisennamen in slowakischen Kochbüchern im 20. Jahrhundert. In: Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Frankfurt am Main, Peter Lang 2007, s. 39-58.
- 0023
Mannová, E.: Vom „Völkerkerker“ zur „Völkerfamilie“? Das Bild der Habsburgermonarchie in der slowakischen Historiographie. In: Vergangene Größe und Ohnmacht in Ostmitteleuropa. Repräsentationen imperialer Erfahrung in der Historiographie seit 1918. Leipzig, Akademische Verlagsgesellschaft - The European Science Foundation 2007, s. 263-277.
- 0024
Márza, E.: Výsledky historického výskumu o dejinách Slovenska v Rumunsku v poslednom desaťročí. HŠt 45, 2007, s. 227-230.
- 0025
Mücke, P.: Dědictví Annales aneb francouzské orální historie. In: Malé dejiny veľkých udalostí. Zv. 3. Br., Ústav etnológie SAV 2007, s. 107-117.
- 0026
Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur historischen Stereotypenforschung. [Hrsg.]: Hahn, H. H. - Mannová, E. [Unter Mitarbeiter von]: Scholz, S. - Weger, T. Frankfurt am Main, Peter Lang 2007. 535 s.
- 0027
Sedliaková, A.: Slovenská historiografia 2001-2004. HŠt 45, 2007, s. 89-94.
- 0028
Szögi, L.: Výsledky výskumu peregrinácie v maďarskej historiografii. Archivum Sala 3, 2007, s. 177-184.
- 0029
Šedivý, J.: Welche der Geschichten ist die unrigere? Geschichtskonzeptionen in der Slowakei. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 115, 2007, č. 1-2, s. 143-148.
- 0030
Veselská, N.: Štylizácia - premenlivosť, seba-definovanie, posuny v reflexii, aktualizácia - v životopisných rozprávaniach. In: Malé dejiny veľkých udalostí. Zv. 3. Br., Ústav etnológie SAV 2007, s. 119-126.
- 0031
Veszprémy, L.: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. Történelmi Szemle 49, 2007, č. 1, s. 1-17.
- 0032
Volostnova, N. V.: K voprosu ob izučenii istorii Slovacckogo nacionalnogo vosstanija 1944 goda. In: Slavjanovedenije v Rossii v XIX.-XXI. vekach. Moskva, Institut slavjanovedenija RAN 2007, s. 242-249.
- 0033
Zmátlo, P.: Internet pre študentov histórie. Ružomberok, Katolícka univerzita 2007. 293 s.
- Pozri tiež č. : 35, 37, 95, 159, 242, 519
- 0034
Miháliková, S.: Festivals in Slovakia as Part of Political Rituals. HČ 55, 2007, Supplement, s. 161-176.
- 0035
Pekár, M.: Niekoľko poznámok k stavu a aktuálnym problémom výskumu regionálnych dejín. HČ 55, 2007, č. 1, s. 96-103.
- 0036
Škorvanková, G.: Zákon o kronikách a obecna kronika. HČ 55, 2007, č. 1, s. 166-167.

0037

Tajták, L.: K niektorým otázkam regionálnych dejín na Slovensku. HČ 55, 2007, č. 1, s. 104-106.

Pozri tiež č. : 78, 312

Základné historické pojmy

0038

Mihalík, M.: K fenoménu národa. (Štefan Polakovič v komparácii so S. Huntingtonom a A. Giddensom.) Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 131-145.

Historici

0039

Bystrický, V.: PhDr. Július Mésároš, DrSc. (28. 11. 1923 - 9. 12. 2006). HČ 55, 2007, č. 1, s. 223-224.

0040

Dzurjanin, M.: Ústav som vždy vnímal ako mimoriadne dôležitú inštitúciu. Pamäť národa 2007, č. 1, s. 96-97.

0041

Eliáš, M.: Cirkevný historik a bibliograf Andrej Šmál (1706-1766). (K 300. výročiu narodenia.) Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 271-272.

0042

Eliáš, M.: Historik kultúry Matej Holko ml. (1757-1832). Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 263-264.

0043

Falisová, A.: Historička a archivárka Mária Bokesová-Uherová (1917-1997). Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 227-228.

0044

Franco Vítázoslav Sasinek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia. [Zost.]: Marsina, R. - Mulík, P. Martin, MS 2007. 230 s.

004

Holák, M.: Historik Ján Holák (1907-1988). Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 261-262.

0046

Chromeková, Valéria: Jozef Gindl (1917-1991). Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 7-8.

0047

Kmeť, M.: Historik Ľudovít Haan - emblematická osobnosť slovenskej dolnozemskej society. Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 282-313.

0048

Marsina, R.: Historik Mikuláš Mišík (1907-1981). Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 249-250.

0049

Marsina, R.: Historik Štefan Katona (1732-1811). Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 239-240.

0050

Nemeskürthyová, E.: Za Júliusom Mésárošom. Múzeum 53, 2007, č. 1, s. 59.

0051

Petranský, I. A.: Cirkevný historik Štefan Drozd (1907-1979). Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 235-238.

0052

Pšenák, J.: Historik slovenského školstva a pedagogiky Juraj Čečetka. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 248-250.

0053

Žibritová, G.: Spomienka na dr. Jozefa Špetka. Knižnica 8, 2007, č. 2-3, s. 95-96.

Pozri tiež č. : 54, 94

ORGANIZÁCIA HISTORICKEJ PRÁCE

Archivníctvo

0054

Kurucárová, J.: Za PhDr. Slavkom Churým (1935-2006). SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 199-200.

0055

Michálek, S.: Archivne fondy Czechoslovak National Council of America (CNCA) v Cedar Rapids. In: České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů. P., Národní archiv 2007, s. 109-112.

0056

Pytlík, P.: Obchodná a priemyselná komora v Košiciach (dejiny pôvodcu a rozbor archívneho fondu). SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 54-90.

0057

Ragačová, J.: Archivy a archívne fondy o Slovensku v rokoch 1944-1948. HŠt 45, 2007, s. 99-110.

0058

Stolárik, M.: Slovenský archív na Ottawskej univerzite. SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 188-195. Pozri tiež č. : 141, 155, 161

Knihovníctvo

0059

Fircáková, K.: Verejné knižnice v Liptove v 19. storočí. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 134-144.

0060

Jedláková, R.: Liptovské tlače vo fonde Čaplovičovej knižnice do roku 1918. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 175-193, obr.

0061

Matejková, A.: Knižnice študentských literárnych spoločností pôsobiacich na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. ZbSBM 21, 2007, s. 65-73, obr.

Pozri tiež č. : 53, 160, 513

Múzejníctvo

0062

Bodorová, O.: 125 rokov histórie Gemersko-malohontského múzea s akcentom na jeho počiatky. Zborník Gemer-Malohontu 3, 2007, s. 55-75.

0063

Sklenka, V.: Pamiatky z minulosti banskobystrického slobodomurárskeho hnutia Stredoslovenského múzea. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 53-60.

0064

Voľar, V.: Príprava a realizácia stavby Liptovského múzea. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 301-314.

Vedecké inštitúcie

0065

Čaplovič, M.: Správa o činnosti Sekcie pre vojenské dejiny pri SHS za roky 2001-2005. HČ 55, 2007, č. 1, s. 184-185.

0066

Čičaj, V.: Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2006. HČ 55, 2007, č. 2, s. 405-408.

0067

Ferenčuhová, B.: Správa o činnosti Sekcie všeobecných dejín SHS v rokoch 2001-2005. HČ 55, 2007, č. 1, s. 178-181.

0068

Frimmová, E.: Správa o činnosti Sekcie pre dejiny knižnej kultúry za obdobie 2001-2006. HČ 55, 2007, č. 1, s. 186-188.

0069

Hradská, K.: Správa o činnosti Výboru Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV za roky 2001-2006. HČ 55, 2007, č. 1, s. 168-170.

0070

Ivaničková, E. - Kováč, D.: Slovenský národný komitét historikov. Správa o činnosti za roky 2001-2006. HČ 55, 2007, č. 1, s. 170-174.

0071

Kamenický, M.: Správa o činnosti Sekcie pre hospodárske a sociálne dejiny Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v rokoch 2001-2005. HČ 55, 2007, č. 1, s. 181-183.

0072

Klačka, J.: Šesťdesiat rokov Slovenskej historickej spoločnosti. HČ 55, 2007, č. 1, s. 9-19.

0073

Kohútová, M.: Činnosť Sekcie pre cirkevné dejiny v rokoch 2001-2006. HČ 55, 2007, č. 1, s. 183-184.

0074

Roháč, J.: Správa o činnosti Sekcie archívnicva a pomocných vied historických v rokoch 2001-2005. HČ 55, 2007, č. 1, s. 188-191.

Pozri tiež č. : 4, 88, 391, 495

Vyučovanie dejepisu

0075

Bujnová, H. - Gabaľ, A.: Metamorfózy moderných dejín 2. svetovej vojny. Nitra, Enigma, 2007. 188 s.

0076

Kmeť, M.: Stručne k problematike humanizácie dejepisného vyučovania. Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 326-331.

0077

Vajda, B.: Az 1956-os forradalom tanítása a szlovákiai magyar gimnáziumokban. Acta Historica Danubiensia 1, 2007, s. 63-70.

0078

Vasilová, D.: Využitie projektovej metódy vo vyučovaní regionálnych dejín. Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 332-345.

0079

Zavacká, M.: „Nemám čas to čítať, musím sa učiť“. K stavu vysokoškolskej výučby histórie na Slovensku. HČ 55, 2007, č. 1, s. 133-144.

Pozri tiež č. : 33, 178, 574

Pamiatková starostlivosť

0080

Babjak, J.: Cintoríny a pomníky padlým v prvej svetovej vojne v Bratislave. Bratislava 19, 2007, s. 123-146.

0081

Đuriška, Z.: Národný cintorín v Martine. Pomníky a osobnosti. Martin, MS 2007. 331 s. 0082

Lipták, E.: Pamätníky na druhú svetovú vojnu po roku 1989. In: Diktatura - válka - vyhnání. Ústí nad Labem, Albis international 2007, s. 223-233.

0083

Mannová, E.: Von Maria Theresia zum Schönen Náci. Kollektive Gedächtnisse und Denkmalkultur. In: Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Berlin, Frank and Timme 2007, s. 203-216.

0084

Mitro, Š.: Letohrádok Sans Souci v Iliášovciach. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 235-238.

0085

Obuchová, V. - Dian, V.: Stirling - hrad v Škótsku a rodina v Bratislave. Pamiatky a múzeá 2007, č. 4, s. 31-32.

Časopisy a zborníky

0086

Karcol, M.: Bibliografia publikovaných príspevkov v Acta Historica Neosoliensia 1-9. Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 346-356.

0087

Russkije i slovaki v XIX-XX vv. kontakty, vzaimodejstvije, stereotypy. [Aut.]: Ivantyšinová, T. a kol. Moskva - Joškar-Ola, Institut slaviano-vedenija RAN - Institutu etnologii i antropologii RAN - Institut istorii Slovackej akademii nauk 2007. 223 s.

0088

Vavrín, V.: Bibliografia. Zborník Slovenského banského múzea ročníky 16 - 20 (1993-2004). ZbSBM 21, 2007, s. 197-210.

Bibliografia

0089

Bibliografia prác o Spiši vydaných najmä v roku 2007. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 289-290.

0090

Černovská tragédia 1907-2007. [Zost.]: Michníková, M. - Salajová, I. Liptovský Mikuláš, Knížnica G. Fejerpataky-Belopotockého 2007. 88 s.

0091

International Medieval Bibliography. Multidisciplinary Bibliography of the Middle Ages 300-1500. [Excerptia za Slovensko]: Ďurková, M. 40, 2006 [vyd. 2007], part 1, 522 s.; Part 2, 520 s.

0092

Kmeť, M.: Výberová bibliografia k dejinám dolnozemskej Slovákov. Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 357-369.

0093

Márza, E.: Výberová bibliografia rumunských publikácií týkajúcich sa 2. svetovej vojny za roky 1993-2002. HŠt 45, 2007, s. 113-119.

0094

Publikačná tvorba Vojtecha Dangla. [Zost.]: Šeďová, B. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 283-291.

0095

Sedliaková, A.: Bibliografia slovenskej historiografie po roku 1989. HČ 55, 2007, č. 1, s. 164-165.

0096

Sedliaková, A.: Rumunika v slovenskej historiografii (2001-2004). HŠt 45, 2007, s. 131-133.

0097

Slovenská historiografia 2005. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, A. HČ 55, 2007, č. 4, s. 785-832.

0098

Snopková, B.: Jozef Gindl, CSc. (1917-1991) - osobná bibliografia. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 9-57.

0099

Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia. Časť 12. - 2004. [Zost.]: Šeďová, B. Vojenská história 11, 2007, č. 1, s. 156-171. Pozri tiež č. : 3, 17, 27, 86, 103, 131, 136, 160

Slovníková literatúra

0100

Biografický lexikón Slovenska. Zv. 3. G-H. Martin, Slovenský národný biografický ústav SNK 2007. 729 s.

0101

Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia v 12. zväzkoch. Piaty zväzok. Galb-Hir. Br., Encyklopedický ústav SAV 2007. 670 s.

Pozri tiež č. : 118, 120, 180, 402

Pomocné vedy historické

0102

Bartoš, M.: Počiatky Andrášiovcov na Gemeri. Časť 2. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 2, s. 17-22.

0103

Bibliografia Slovenskej numizmatiky 2003-2005. [Zost.]: Minarovičová, Elena. Slnum 18, 2007, s. 286-306.

0104

Bodnárová, K.: Bratislavské mestské knihy na prelome stredoveku a novoveku z pohľadu diplomatiky. SIArchiv 42, 2007, č. 2, s. 41-51.

0105

Bodnárová, K.: Notári a pisári v službách mesta Bratislavy na začiatku novoveku. SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 15-37.

0106

Bovan, M.: Banská Bystrica ako nálezisko mincí a ako producent mincového kovu. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 39-46.

0107

Drahošová, Š.: Rodina Welsovcov a Audrey Hepburnová. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 2, s. 30-33.

0108

Ďuriška, Z.: Medzi mlynmami a bankami. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2007. 373 s.

0109

Ďuriška, Z.: Rod Hrušovských a Nové Mesto nad Váhom. Knížnica 8, 2007, č. 6, s. 34-40.

0110

Federmayer, F.: Pečate Mateja Ostariča. Sfragistický pohľad na zemepanského úrad-

níka. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 1, s. 14-17.

0111

Federmayer, F.: Bornemisovské hroby v Dóme sv. Martina. Bratislava 19, 2007, s. 51-76.

0112

Furdíková, E.: Príspevok ku genealógii Braxatorisovcov. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 1, s. 18-35.

0113

Hrubala, M.: Predkovia a príbuzní pezinského rodáka Františka von Meissla (1837-1934). Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 1, s. 36-41.

0114

Keresteš, P.: Neznámy armáles pre Ňáριοvcov z Bedegu z roku 1457. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 2, s. 34-38.

0115

Kolivoško, Š.: Staršie maďarské genealogické práce na CD-ROM-och. In: K dejinám genealogického výskumu na Slovensku. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2007, s. 70-73.

0116

Komorová, K.: Z genealógie najstarších Révaiovcov v Turci. BiografŠt 32, 2007, s. 187-193.

0117

Kredatusová, A.: Spišský lekár, vzdelanec a podnikateľ Samuel Spilenberger (1572-1654). Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 2, s. 3-16.

0118

Lexikón erbov šľachty na Slovensku. Zv. 3. Oravská stolica. Zemianske a šľachtické rody Oravy. [Texty]: Vítek, P. - Maľugová, S. Br., Hajko & Hajková 2007. 183 s.

0119

Mačuha, M.: Heraldická výzdoba hradu Sklabiňa. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 2, s. 23-29.

0120

Machala, D.: Šľachtické rody. Br., Perfekt 2007. 85 s.

0121

Múcska, V.: Történelemoktatás a Komenský egyetem bölcsészkarán. = Vyučovanie dejepisu

- na Univerzite Komenského v Bratislave. Acta Historica Danubiensia 1, 2007, s. 79-85.
0122
- Oršulová, J.: Heraldické pamiatky Bratislavy. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 194 s.
0123
- Pečate a ich používatelia. Zborník. [Zost.]: Ragačová, J. Br., MV SR 2007. 188 s.
0124
- Piirainen, I. T.: Das älteste Stadtbuch von Schemnitz (Banská Štiavnica). Ein Beitrag zur deutschen Sprache um 1400 im Gebiet der heutigen Slowakei. In: Strukturen und Funktionen in Gegenwart und Geschichte. Berlin, Weidler Buchverlag 2007, s. 487-500.
0125
- Rábik, V.: Erbová listina šľachtického rodu Halus. Genealogicko-heraldický hlas 17, 2007, č. 1, s. 42-51.
0126
- Ragač, R.: Rakovského zbierka pečatí. SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 39-52.
0127
- Reťkovská, A.: Bojová zástava Štefana I. Koháryho z Hronského Beňadika. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 61-68.
0128
- Rod Bazovských v Novohrade. Zborník. [Zost.]: Kamasová, M. Veľký Krtíš, Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho 2007. 68 s.
0129
- Saktorová, H.: Príspevok ku genealógii rodiny Turzo. BiografŠt 32, 2007, s. 175-186.
0130
- Sokolovský, L.: Pôvod a symboly obce Utekáč. Zborník Gemer-Malohontu 3, 2007, s. 36-41.
0131
- Šišmiš, M.: Vývoj a súčasný stav genealógie na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí - výberová bibliografia. In: K dejinám genealogického výskumu na Slovensku. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2007, s. 87-100.
0132
- Švecová, A.: Formálno-právna stránka závetov trnavských mešťanov z prvej polovice 19. storočia. SIArchiv 42, 2007, č. 2, s. 53-76.
0133
- Uličný, F.: Najstaršia uhorská listina o Slovensku z rokov 1067-1073. SIArchiv 42, 2007, č. 1, s. 5-13.
0134
- Vrteľ, L.: Astronomické symboly v erboch. SIArchiv 42, 2007, č. 2, s. 92-117.
Pozri tiež č. : 249
- PRAMENE
- Knihy**
- 0136
- Alexander Dubček v slovenskej a českej tlači. [Zost.]: Šváčková, S. a kol. B. Banská Bystrica, ŠVK 2007. 350 s., reg.
0137
- Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. [Ed.]: Letz, R. Br., Ústav pamäti národa 2007. 373 s.
0138
- Jozef Tiso. Prejavy a články. Zv. 2. (1938-1944). [Ed.]: Fabricius, M. - Hradská, K. Br., HÚ SAV - AEP 2007. 696 s.
0139
- Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile. Zborník. [Ed.]: Hišem, C. - Fedorčák P. Prešov, Vyd. Ivana Vaška 2007. 230 s.
0140
- Mednyánszky, L.: Denníky 1877-1918. Br., Kalligram 2007. 526 s.
0141
- Miscellanea ecclesiastica Nitriensia I. Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra. [Ed.]: Ďurčo, M. - Nemeš, J. Krakow, Wydawnictwo i Drukarnia Towaryzstwo Słowaków w Polsce 2007. 441 s.
0142
- Nemeš, J.: Kodex von Neutra. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó Kft. 2007. 166 s.
0143
- Nitra v najstarších dokumentoch a písomnostiach (do konca 13. storočia). Zborník. [Zost.]: Vontorčík, E. a kol. Nitra, Bernoláková spoločnosť 2007. 120 s.

0144

Novák, M. Veronika: A Pozsonyi jogakadémia hallgatósága 1777-1848. Felsőktatástörténeti kiadványok. Bp., 2007. 654 s.

0145

Nový pohľad na svet: čas osvietených vládcov od protihabsburských povstanií po začiatky slovenského národného obrodzenia. [Ed.]: kol. Br., Literárne informačné centrum 2007, 455 s. (=Ed. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. 8.)

0146

Proti Poľsku. [Zost.]: Lacko, M. Br., Ústav pamäti národa 2007. 253 s.

0147

V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku. Spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov. [Zost.]: Letz, R. Trnava, Spolok svätého Vojtecha 2007. 716 s.

0148

Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. Diel 1. [Zost.]: Bystrický, V. - Letz, R. - Podolec, O. Br., AEPRESS 2007. 339 s.

PRAMENE v zborníkoch a časopisoch

0149

Bystrický, J.: Zápisky kpt. Viliama Pavloviča z Ruska (30. X. 1943 - 5. IV. 1944) Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 95-126.

0150

Bystrický, V. - Segeš, D.: Posledné dni slovenských Košíc. Vojenská história 11, 2007, č. 4, s. 103-123.

0151

Cséfalvay, F.: Dva dokumenty o správaní sa slovenských dôstojníkov. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 211-217.

0152

Cséfalvay, F.: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej I. pešej divízie v októbri 1943. Časť 1. Vojenská história 11, 2007, č. 1, s. 128-144.

0153

Cséfalvay, F.: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej I. pešej divízie v októbri 1943. (2. časť) Vojenská história 11, 2007, s. 105-129.

0154

Csukovits, E.: Zvíjajúci sa had a Satanov zbrojnoš. Obraz nepriateľa v naráciách stredovekých uhorských kráľovských donácií. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 27-35.

0155

Dubovský, P.: Archívne dokumenty k tzv. cirkevnej politike ÚV KSČ v NA ČR (1948-1951). Pamäť národa 2007, č. 2, s. 93-97.

0156

Dudeková, G.: Vojenská cenzúra korešpondencie. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 125-135.

0157

Holák, M.: Cesta Andreja Hlinku do Paríža a jej vplyv na slovenskú politiku v rokoch 1919-1920. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 52-69.

0158

Holák, M. - Medvecký, M.: Vznik Slovenského štátu v korešpondencii Karola Sidora s Konštantínom Čulenom. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 115-123.

0159

Jablonický, J.: Samizdat o disente. Zv. 3. Záznamy a písomnosti. Br., Kalligram 2007. 443 s.

0160

K jubileu Augustína Maťovčíka. BiografŠt 32, 2007, s. 91-171.

0161

Kašiarová, E.: Neznáme okolnosti vzniku jedného známeho archívneho dokumentu. ZbSBM 21, 2007, s. 17-22.

0162

Lamoš, R.: Dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas Ardenskej ofenzívy v decembri 1944. Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 127-143.

0163

Lamoš, R.: Druhý dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas ardenskej ofenzívy v decembri 1944. Vojenská história 11, 2007, č. 4, s. 157-164.

0164

Letz, R.: Korešpondencia Jozefa Vicena s Karolom Sidorom (1947-1949). Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 124-151.

0165

Pramene. Dekrét kráľa Žigmunda z roku 1405 tzv. Decretum minus. Výsadná listina kráľa Žigmunda pre Šamorín z roku 1405. Výsadná listina kráľa Ferdinanda I. pre Šaľu z roku 1536. Výsadná listina kráľa Ferdinanda II. pre Galantu z roku 1635. Výsadná listina uhorského kráľa Karola III. pre Šaľu z roku 1725. [Prel.]: Nováková, V. - Gálová, M. Archivum Sala 3, 2007, s. 151-176.

0166

Segeš, D. - Bystrický, V.: Reflexia medzivojnového politického vývoja na Slovensku očami Varšavy. HČ 55, 2007, č. 2, s. 339-364.

0167

Schvarc, M. - Holák, M.: Marcová kríza 1939 v Československu vo svetle vybraných nemeckých dokumentov. Vojenská história 11, 2007, č. 1, s. 86-127.

0168

Sokolovský, L.: Spomienky na východný front 1941-1943. Vojenská história 11, 2007, s. 93-104.

0169

Tóth C. N.: Kastelán Jakub (+1420). In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 37-46.

PRÍBUZNÉ VEDNÉ ODBORY

Historická geografia a kartografia

0170

Kašiarová, E.: Zápis bankských máp a plánov do zoznamu UNESCO Pamäť sveta. SIArchiv 42, 2007, č. 2, s. 178-180.

0171

Lichnerová, R.: Paregry ako výtvarný prejav na vybraných bankských mapách banskoštiavnického bankského obvodu z 18. a 19. storočia. ZbSBM 21, 2007, s. 47-63.

Pozri tiež č. : 340

Historická onomastika a toponomastika

0172

Eliáš, Š.: Niekoľko poznámok k slovenskej transkripcii uhorských rodových mien a priezvisk v praxi. HistCarp 38 2007, s. 151-153.

0173

Sedlák, V.: Buda - Budín. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 155-158.

0174

Szeghy, G.: Vývoj slovenskej transkripcie uhorských rodových mien a priezvisk a návrh na jej úpravu. HistCarp 38 2007, s. 145-150.

Národopis

0175

Olejník, J.: Vplyv Csákyovcov na duchovnú a hmotnú kultúru ľudu na Spiši. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 249-256.

Archeológia

0176

Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku za rok 2005. Nitra, AÚ SAV 2007. 291 s.

0177

Gašaj, D. - Ďurišová, M.: Výsledky archeologického výskumu mestského opevnenia v Košiciach. HistCarp 38 2007, s. 41-58.

0178

Krekovič, E.: Nacionalizmus a archeológia: príbeh Slovenska a Maďarska. ZbFFUKom-Musaica 25, 2007, s. 163-172.

0179

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV. [Red.]: Kuzma, I. 42, Nitra, Archeologický ústav SAV 2007. 279 s.

II. CHRONOLOGICKÁ ČASŤ

DEJINY SLOVENSKA

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENIA CHRONOLOGICKÝCH OBDOBÍ

0180

Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. [Aut.]: kol. Br., - Praha, Vyd. Slovart 2007. 888 s.

Politika

0181

Chalupecký, I.: Vývoj severnej hranice na Spiši. Ružomberký historický zborník 1, 2007, s. 13-21.

0182

Kováč, D.: Wendepunkte in den deutsch-slowakischen Beziehungen aus zeitgenössischer und heutiger Sicht. In: Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken. Essen, Klartext Verlag 2007, s. 29-36.

0183

Medzníky vzťahov medzi Nemcami, Čechmi a Slovákmi 1848-1989. Ed.: Kováč, D. - Brandes, D. - Pešek, J. Br., Widesoft 2007. 250 s.

0184

Tobiášová, L.: Historický exkurz do systému trestov a trestania na území Slovenska v rokoch 833-1993. Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae 25, 2007, s. 303-318.

Vojenská problematika

0185

Csikány, T.: Komárňanské pevnosti pod ochranou kamennej panny. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 109-115.

0186

Dangl, V.: Bitky a bojiská v našich dejinách. Zv. 2. Br., Perfekt 2007. 291 s.

0187

Hanák, J. - Kopuncová, B.: Prešporské opevnenia. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 164 s.

0188

Segeš, V. a kol.: Slovensko. Vojenská kronika. Br., Perfekt 2007. 200 s.

Cirkevná problematika

0189

Krupová, Z.: Vývoj náboženského zloženia obyvateľov Spiša vo svetle štatistík. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 108-130.

Pozri tiež č. : 139

Židovská problematika

0190

Buda, F.: História židovskej náboženskej obce. Tvrdošovce, Obecný úrad 2007. 146 s.

0191

Krištofová, I.: Z histórie židovskej komunity v Brezne. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 111-116.

Regióny

0192

Adamkovič, A.: Zeleneč pri Trnave. Trnava, KON-PRESS 2007. 559 s.

0193

Baláž, Anton: Hriešna Vydrica. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 190 s.

0194

Csáky, K.: Szécsény kovácsitól Zalabaig. Br., Madách-Posonium 2007. 130 s.

0195

Dejiny Michaloviec. [Zost.]: Sekela, V. - Jáger, M. Košice, Typopress 2007. 481 s.

0196

Dejiny Rafajoviec. 2007. 108 s.

0197

Duchoň, M.: Potulky po Soľnej Bani. Prešov, Ateliér Jana 2007. 72 s.

0198

Faktor, J.: Dolné Kočkovce. Dohňany-Zbora, Ametyst 2007. 115 s.

0199

Hlodák, P.: Muránsky hrad a jeho páni. Kalinovo, KERMAT 2007. 207 s.

0200

Hniezdne. Hniezdne, Obecný úrad 2007. 175 s.

0201

Hradský, J. - Mallinerits, J.: Rusovce - Oroszvár - Karlbürg. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 255 s.

0202

Chalupecký, I.: Tvarožná v priebehu dejín. Kežmarok, ViVit 2007. 197 s. Slovensko-nemecká publikácia.

0203

Janota, I.: Slávní ľudia v Bratislave. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 150 s.

0204

Jarabina. [Zost.]: Derevjaník, M. - Štefaniková, Ž. Kežmarok, ViVit 2007. 223 s.

0205

Kollárová, Z.: Vojňany 1296-2007. Vojňany, Obecný úrad 2007. 127 s.

- 0206
Krásna. Košice - mestská časť Krásna 2007. 246 s.
- 0207
Kučák, E.: Vrbica a vrbický urbár. Liptovský Mikuláš, Transcius 2007. 220 s.
- 0208
Leikert, J.: 55 najkrajších miest a mestečiek Slovenska. [Fot.]: Vojček, A. [Br.], Príroda 2007. 150 s. [Ilustrovaná publikácia v slov., nem., angl.]
- 0209
Linzboth, J.: Prešporský kaleidoskop. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 142 s.
- 0210
Liptovská Porúbka. [Zost.]: Zimániová, T. Košice, Produkčná dielňa AVE 2007. 228 s.
- 0211
Losonc - Lučenec. Fil'akovo, Plectrum 2007. 247 s.
- 0212
Lukačka, J. - Bóna, M. - Wiedermann, E.: Kultúrno-historické pamiatky obce Klátová Nová Ves. Klátová Nová Ves, Tristanpress 2007. 54 s.
- 0213
Medzibrodie nad Oravou. [Zost.]: Čajka, M. Medzibrodie, Obecný úrad 2007. 398 s.
- 0214
Mesto Krompachy. História a súčasnosť. Krompachy, Jozef Grondžel 2007. 92 s.
- 0215
Mesto Nová Dubnica (1957-2007). [Zost.]: Kvasnička, M. Nová Dubnica, Mestský úrad 2007. 222 s.
- 0216
Modrová 1157-2007. [Aut.]: kol. Modrová, Obecný úrad 2007. 243 s.
- 0217
Monografia obce Nemecká. Čipkárske obce Nemecká, Dubová a Zámotie - ich krajina, história a tradície. [Zost.]: Lokša, M. - Hronček, P. Nemecká, Obecný úrad Nemecká 2007. 206 s.
- 0218
Myslina. Myslina, Obecný úrad 2007. 36 s.
- 0219
Nesluša 1367-2007. [Zost.]: Priečko, M. Nesluša, Timeprint 2007. 310 s.
- 0220
Orangeskyj, S. S.: Bláznivé dejiny Prešova. Zv. 1. Prešov, Vyd. Rokus 2007. 117 s.
- 0221
Ploštín. [Zost.]: Uličný, F. Liptovský Mikuláš, TRANOSCIOUS 2007. 213 s.
- 0222
Potočná, E.: Vyšné Ružbachy. Poprad, Region Poprad 2007. 183 s.
- 0223
Pruské. [Zost.]: Škvaro, A. - Mišíková, D. - Simonidesová, V. Pruské, Obecný úrad 2007. 121 s.
- 0224
Sárossy, Š.: Fotohistória Veľkého Šariša 1217-2007. Veľký Šariš, V. Vavrek 2007. 74 s.
- 0225
Štefaňák, Peter ml.: Malý Lipník. Br., Lorca 2007. 350 s.
- 0226
Topoľčany. [Zost.]: Beňová, K. - Žáčik, M. Topoľčany, Tribečské múzeum 2007. 14 s.
- 0227
Zborov nad Bystricou a jeho zázraky. [Zost.]: Durmý, J. Čadca, Štúdio D 2007. 130 s.
Pozri tiež č. : 265, 276
- Národnostná problematika**
- 0228
Botík, J.: Etnická história Slovenska. Br., Lúč 2007. 231 s.
- 0229
Đurica, M. S.: Moravskí Slováci a cyrilo-metodovské dedičstvo. Br., Lúč 2007. 35 s.
- 0230
Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. - 20. storočia. = Regionális és nemzetiségű identitásformák a 18 - 20. századi magyar és a szlovák történelemben. [Eds.]: Šutaj, Š. - Szarka, L. Prešov, Universum 2007. 188 s.
- 0231
Slovenská otázka dnes. Výber textov z časopisu OS 1997-2006. [Zost.]: Szigeti, L. Br., Kalligram 2007. 488 s.

Hospodárstvo

0232

Banictvo ako požehnanie a prekliatie mesta Kremnica. [Zost.]: Kianička, D. Kremnica, Občianske združenie SOS 2007. 187 s.

0233

Holec, R. - Hallon, E.: Tatra banka v zrkadle dejín. Br., Tatra banka 2007. 325 s.

0234

Vároš, M.: Stratené slovenské poklady. (2.) Osudy umeleckých pamiatok šľachty a panovníkov. Martin, MS 2007. 559 s.

Pozri tiež č. : 56

Veda, kultúra, umenie

0235

Dvadsiatyštvrtý zborník dejín fyziky. MESDEF 2006. 13. Medzinárodný seminár. [Ed.]: Hympánová, I. - Morovics, M. T. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV 2007. 187 s.

0236

Plachá, V. - Hlavicová, J.: História archeologických výskumov Devína. (1. časť) Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 105-119.

0237

Trisťpäťdesiate výročie Košickej univerzity. Zborník. [Ed.]: Hišem, C. - Eliáš, Š. - Fedorková, D. [Aut.]: kol. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2007. 250 s.

Pozri tiež č. : 176, 177

DOBA RÍMSKA

0238

Valachovič, P.: Markomanské vojny v českej a slovenskej odbornej literatúre. Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 3-15.

VEĽKÁ MORAVA

0239

Lukačka, J.: Počiatky kristianizácie naddunajských Slovanov vo svetle archeologických nálezov z Bojenej. SAS 36, 2007, s. 357-364.

0240

Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda. [Ed.]: Michalov, J. - Hetényi, M.

- Ivanič, P. - Taneski, Z. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 2007. 249 s.

0241

Škoviera, A.: Tretí slovanský život Nauma Ochridského a dátum vyhnania Metodových učeníkov. Slavica Slovaca 42, 2007, č. 2, s. 111-123.

Pozri tiež č. : 229, 596

PO PÁDE VEĽKEJ MORAVY DO ROKU 1301

0242

Bugan, B.: Svätý Bystrík. Br., Lúč 2007. 201 s.

0243

Gerát, I.: Das Phänomen der Grenze in mittelalterlichen Bildlegenden der Heiligen Elisabeth von Ungarn. Ars 40, 2007, č. 2, s. 177-183.

0244

Labanc, P.: Spišskovlašský farár Jakub. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 25-37.

0245

Múcska, V.: Cirkevné zákony Štefana I. svätého. Acta Historica Danubiensia 1, 2007, s. 11-16.

0246

Pieta, K.: Bojná. Nové nálezy k počiatkom slovenských dejín. Bojná, AÚ SAV 2007. 48 s.

0247

Steinhübel, J.: Bitka pri Bratislave 4. júla 907. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 11-19.

0248

Steinhübel, J.: Die Herrschaft der Ungarn über die Slowakei. Slawen, Baiern und Sachsen in den Jahren 896-921. In: Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich. 2007, s. 57-65.

0249

Šedivý, J.: Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Br., Chronos 2007. 283 s., CD.

0250a

Štulrajterová, K.: Delegačný mandát na Slovensku v čase pontifikátu Gregora IX. (1227-1241). SlArchiv 42, 2007, č. 2, s. 11-30.

0250b

Štulrajterová, K.: Pokusy pápežskej kúrie usmerňovať politiku uhorského kráľa Ondreja II. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 33-51.

0251

Vlkolinská, I.: Torzo stredovekej dediny v Beluši. SlArch 55, 2007, č. 1, s. 23-105.

0252

Zsoldos, A.: Počiatky hradu Tematín - alebo akýsi „tematín“. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 21-26.

Pozri tiež č. : 31, 143, 154, 266, 267, 270

OBDOBIE 1301 – 1526

Všeobecne

0253

Dvořáková, D.: Kdň a človek v stredoveku. Budmerice, Rak 2007. 293 s.

Pozri tiež č. : 286

Politika

0254

Domenová, M.: Dedičské právo a stredoveké testamety prešovských mešťanov. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 85-107.

0255

Hollý, K.: Princess Salomea in Hungarian and Polish Relations from 1214-1241. HČ 55, 2007, Supplement, s. 5-32.

0256

Lukačka, J.: Vláda posledného Přemyslovca Václava III. v Uhorsku. In: Od knížat ke králům. Praha, Lidové noviny 2007, s. 192-197.

Vojenstvo

0257

Eliáš, Š.: Bitka kráľa Karola 15. 6. 1312. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 39-48.

0258

Lysý, M.: Husitské vpády do Uhorska v rokoch 1428-1431. [Časť 1.] HČ 55, 2007, č. 3, s. 411-431.

0259

Lysý, M.: Účasť Uhorska na protihusitských vojnách v Čechách a na Morave. Vojenská história 11, 2007, č. 1, s. 28-48.

0260

Lysý, M.: Uhorská šľachta a protihusitské vojny. Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 39-54.

0261

Lysý, M.: Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432-1435. [Časť 2.] HČ 55, 2007, č. 4, s. 633-657.

0262

Segeš, V.: Organizácia, výzbroj a taktika vojska kráľa Mateja Korvína. Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 55-69.

Pozri tiež č. : 154, 597

Cirkevná problematika

0263

Piti, F.: Poznatky k sporu spišského prepošta a spišskopodhradských hospesov (1338-1339). Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 49-56.

Pozri tiež č. : 141, 244

Spoločenská problematika

0264

Lisková, H.: Zo života banskobystričských mešťanov v stredoveku. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 7-26.

Pozri tiež č. : 169

Regióny

0265

Dvořák, P.: Druhá kniha o Bratislave. Budmerice, Vydavateľstvo Rak 2007. 232 s.

0266

Harmadyová, K. - Divileková, D.: Stredoveká mestská brána v Bratislave-Devíne. Bratislava 19, 2007, s. 37-50.

0267

Jašo, F.: Stredoveké hrádky na západnom Slovensku. ZbFFUKom-Musaica 25, 2007, s. 123-140.

0268

Lisková, H.: Samospráva mesta Banská Bystrica v 13. - 15. storočí. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 23-38.

0269

Marsina, R.: A középkori városok fejlődése. Archivum Sala 3, 2007, s. 29-38.

0270

Marsina, R.: Vývoj miest v stredoveku. Archivum Sala 3, 2007, s. 27-35.

0271

Marsina, R.: Žilina v stredoveku. Pamiatky a múzeá 2007, č. 3, s. 12-15.

0272

Novák, V.: A csallóközi és mátyusföldi mezővárosok fejlődése a 18. század végéig. Archivum Sala 3, 2007, s. 133-146.

0273

Nováková, V.: Vývoj mestečiek na Žitnom ostrove a Matúšovej zemi do konca 18. storočia. Archivum Sala 3, 2007, s. 127-139.

0274

Segeš, V.: Genéza miest na Slovensku. SAS 36, 2007, s. 409-427.

0275

Ševčíková, Z. - Janura, T.: Stredoveký hrádok v Horovciach. Pamiatky a múzeá 2007, č. 2, s. 20-24.

0276

Žadanský, J. - Žadanská, A.: Miesto mestečka Zemplín v rovnomennej župe. HistCarp 38 2007, s. 31-40.

Osídlenie

0277

Maliniak, P.: K interpretáciám najstarších písomných dokladov o osídlení Zvolenskej kotliny. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 58-69.

0278

Soják, M.: Zaniknuté osídlenia v chotári Spišských Vlách. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 7-23.

Národnostná problematika

0279

Rábik, V.: The Ruthenian and Wallachian Population of Eastern Slovakia in the Middle Ages. HČ 55, 2007, Supplement, s. 33-60.

Pozri tiež č. : 285

Hospodárstvo

0280

Dvořáková, D.: Království zlatého florénu: peníze ve středověkém Uherském království ve

14. a 15. století. In: Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátků 17. století. Brno, Matice moravská 2007, s. 22-37.

0281

Janura, T.: Žilina - križovatka obchodných ciest. Pamiatky a múzeá 2007, č. 3, s. 16-20.

0282

Štefánik, M.: Cesta Bonaccorsa Pittiho do Uhorska roku 1376. HČ 55, 2007, č. 4, s. 749-758.

0283

Štefánik, M.: Uhorské kovy a kremnická komora ako predmet záujmu talianskych podnikateľov do konca vlády Žigmunda Luxemburského. In: Baníctvo ako požehnanie a prekliatie mesta Kremnice. Zborník. Kremnica, Občianske združenie SOS 2007, s. 93-111.

0284

Tomeček, O.: Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád na území obce Staré Hory. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 70-77.

Pozri tiež č. : 253

Veda, kultúra, umenie

0285

Mušynka, M.: Pohrozlyvyj lyst opryškiv mi-stu Bardijevu z 1493 roku jak pamiatka ukra-jinskoji movy i kultury. Naukovyj zbirnyk 24, 2007, s. 82-87.

Pozri tiež č. : 249, 251, 329

OBDOBIE 1526 – 1780

Všeobecne

0286

Kohútová, M.: Slovensko v kráľovskom Uhorsku. Časť 1. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 159-185.

Pozri tiež č. : 145, 165, 604

Politika

0287

Fundárková, A.: Palatine Paulus Pálffy's conflict with Archbishop Georgius Lippay of Esztergom. HČ 55, 2007, Supplement, s. 61-78.

0288a

Móric Beňovský - legenda a skutočnosť. [Zost.]: Bosák, L. - Kýška, P. Vrbové, Mestský úrad 2007. 188 s.

0288b

Nemeš, J.: Prehľad dejín Spoločnosti Ježišovej v Uhorsku a Sedmohradsku v 16. storočí. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 139-158.

0289

Novák, V.: Somorja mezőváros közigazgatása a 16. század végétől a 18. század közepéig. Archivum Sala 3, 2007, s. 51-90.

0290

Nováková, V. ml.: Správa mestečka Šamorín od konca 16. do polovice 18. storočia. Archivum Sala 3, 2007, s. 47-85.

0291

Valach, J.: O súdoch a trestoch v Gemerskej, Malohontskej a Zvolenskej župe v 17. a 18. storočí. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 186-190.

Pozri tiež č. : 104, 297, 302

Vojenská problematika

0292

Czigány, I.: Hornouhorské pohraničie v prvej polovici 17. storočia. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 81-87.

0293

Hanuliak, V.: K formám obrany stredoslovenských banských miest v 16. storočí. ZbFFUKom-Musaica 25, 2007, s. 181-189.

0294

Kunec, P.: „Aurea libertas fulvo non venditur auro“. Prekvapujúca podobnosť dvoch suplík uhorských účastníkov americkej revolúcie. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 27-37.

0295

Skala, H.: Ladislav Škultéty-Gábriš, najstarší husar c. k. jezdecktva. Stredné Slovensko 11, 2007, s. 97-102.

Pozri tiež č. : 301, 315

Cirkevná problematika

0296

Eliáš, M.: Jozef Kozáček (1807-1877). (K 200. výročiu narodenia.) Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 268-270.

0297

Hamada, Milan: Slovenskí františkáni v druhej polovici 18. storočia - v otázke vzťahu morálnej teológie a politiky. In: Etika a politika. Trnava, Trnavská univerzita 2007, s. 65-72.

0298

Kowalská, E.: Confessional Exile from Hungary in 17th Century Europe: The Problem of Mental Borders. In: Imagining Frontiers, Contesting Identities. Pisa, Edizioni Plus - Pisa University Press 2007, s. 229-242.

0299

Kowalská, E.: Das umstrittene Exil: Andreas Günther vs. Daniel Klesch. In: Deutsche Sprache und Kultur in der Zips. Bremen, Edition lumiér 2007, s. 51-62.

0300

Kowalská, E.: Seelenheit und Staatsmacht. Merkmale der Gegenreformation in (Ober)-Ungarn. In: Staatsmacht und Seelenheit. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie. Wien, Oldenbourg 2007, s. 347-356.

0301

Kowalská, E.: Využitie armády v procese rekatolizácie Uhorska. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 89-93.

Pozri tiež č. : 141, 287, 360

Spoločenská problematika

0302

Frimmová, E.: L'influences de la famille Ilešházi sur la vie politique et culturelle dans la première moitié du XVIIe siècle. Revue des études slaves 78, 2007, č. 4, s. 417-430.

0303

Kušniráková, I.: Stravovanie v uhorských šľachtických konviktoch v 18. storočí. In: Dobrou chuť veľkomesto. Praha, Scriptorium 2007, s. 295-300.

0304

Kušniráková, I.: Szechenyi-Kollonichov chudobinec v Bratislave v kontexte transformácie

systému sociálnej starostlivosti v Uhorsku v ranom novoveku. HČ 55, 2007, č. 4, s. 659-680.
0305

Kušniráková, I.: Zomieranie a smrť v Szechényi-Kollonichovom špitáli v Bratislave v 18. storočí. In: Človek ve stínu svého konce. České Budějovice, Vysoká škola evropských a regionálních studií 2007, s. 178-184.

0306

Lengyel, T.: Az írástudatlantól a főispánig. Thurzó Györgyné, coborszentmihályi Czobor Erzsébet. In: A nők világa. [b.m.v.], Argumentum 2007, s. 139-159.

0307

Lengyel, T.: Mindennapi kenyerünk. Archivum Sala 3, 2007, s. 105-124.

0308

Lengyelová, T.: Chlieb náš každodenný. Archivum Sala 3, 2007, s. 99-118.

0309

Lengyelová, T.: Lányok és asszonyok egy koraújkorai mezővárosban. In: Oras si orasenii. Városok és városlakók. Cluj - Napoca - Kolozsvár, Argonaut 2007, s. 284-295.

0310

Neumann, T.: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szerplése a 15-16. században. Győr, Gri Egyházmegyei Levéltár 2007. 235 s.

Pozri tiež č. : 116, 129, 323

Regióny

0311

Bada, M.: Bratislava - hlavné mesto Uhorska v 16. a 17. storočí. In: Evropská identita v podmínkách evropské integrace. Opava - Praha, Slezské zemské muzeum 2007, s. 227-238.

0312

Duchoň, J.: Košické mestské kroniky ako obraz dobového vnímania dejín. HistCarp 38 2007, s. 7-29.

Pozri tiež č. : 272, 273, 275, 276, 289, 290, 316

Migrácia

0313

Kowalská, E.: Günther, Klesch, Láni und die anderen. Acta Comeniana 20-21, 2007, s. 49-64.

Národnostná problematika

0314

Soós, I.: Értelmiségi minták és a hungarus-tudat a 18. században és a 19. század elején. Acta Historica Danubiensia 1, 2007, s. 25-34.

Pozri tiež č. : 330

Hospodárstvo

0315

Graus, I.: Banický zvon v Banskej Bystrici. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 63-73.

0316

Kónya, P.: Hospodárske pomery v Michalovciach v 18. storočí. Annales Historici Presovienses 7, 2007, s. 38-59.

0317

Valachovič, P.: Bratislavské puškárstvo v 16. a 17. storočí. Vojenská história 11, 2007, s. 22-35.

0318

Žadanský, Juraj: Anton Szirmay o tokajskom vinohradníctve a vinárstve v 17. a začiatkom 18. storočia. HistCarp 38 2007, s. 127-136.

Pozri tiež č. : 161, 281, 284

Veda, kultúra, umenie

0319

Baďurík, J.: Alma mater Selmiciensis. K výročiu prvej vysokej školy banickej na svete v Banskej Štiavnici z roku 1762. SAS 36, 2007, s. 315-323.

0320

Bulková, P.: Knižný trh a jozefínska legislatíva. Studia Bibliographica Posoniensia 1 (sic!), 2007, s. 170-180.

Caproș, I.: Košickí študenti na univerzite v Krakove v 15. a na začiatku 16. storočia. HČ 55, 2007, č. 2, s. 249-266.

0322

Čičaj, V.: Ungarische Krankheit. In: Gesundheit und Hygiene im pannonischen Raum vom ausgehenden Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung 2007, s. 241-254.

0323

Deverová, K.: Recepčia diel antických autorov v meštianskom prostredí na Slovensku v 16. a 17. storočí. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 105-115.

0324

Fórišová, M.: Knihtlačiarstvo v Bratislave v 17. storočí. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 31-66.

0325

Frimmová, E.: Tri nedávno objavené dišputy prednesené za predsedníctva Daniela Basilia v Prahe v roku 1616. *Kniha* 2007, *Martin*, 2007, s. 117-133.

0326

Granasztói, O.: Nové Sans Souci. *Z minulosti Spiša* 15, 2007, s. 69-77.

0327

Kladivík, E.: Vahadlový a vzduchový čerpací stroj Jozefa Karola Hella. *ZbSBM* 21, 2007, s. 23-29.

0328

Kollárová, I.: Konkurenčné vzťahy bratislavských vydavateľov v druhej polovici 18. storočia. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 67-79.

0329

Kóóšová, P.: Príspevok k činnosti fortifikačných staviteľov pôvodom z Apeninského polostrova na území dnešného Slovenska na prelome stredoveku a novoveku. *ZbFFUKom-Musaica* 25, 2007, s. 141-161.

0330

Lichnerová, L.: Nemecké polemiky vydané na Slovensku v 16. storočí. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 95-103.

0331

Mačuha, M.: Renesančný náhrobok Františka I. Révaia z 2. polovice 16. storočia. *Genealogicko-heraldický hlas* 17, 2007, č. 1, s. 7-13.

0332

Nagy, I.: Paralely medzi *Institutio principis Christiani Erazma Rotterdamského* a *De magistratu politico Martina Rakovského*. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 272-281.

0333

Petőczová, J.: Historické tympany na Spiši. *Z minulosti Spiša* 15, 2007, s. 97-120.

0334

Poriezová, M.: Vydavateľské aktivity trnavskej akademickej tlačiarne - odborná literatúra v období 1753-1773. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 81-93.

0335

Ragač, R.: Budova starej zvolenskej školy do konca 17. storočia. *Stredné Slovensko* 11, 2007, s. 47-52.

0336

Škovierová, A.: Slovacikálne mapy, geografické a cestopisné diela v 17. - 19. storočí. *Studia Bibliographica Posoniensia* 1 (sic!), 2007, s. 182-192.

0337

Vavrinčová, Z.: Nototlač na území dnešného Slovenska v 16. - 18. storočí. *ZbFFUKom-Knižničná a informačná veda* 21, 2007, s. 117-125.

0338

Visser, A.: Icons of the Past: Johannes Sambucus and the Medical Republic of Letters. *Ars* 40, 2007, č. 1, s. 19-29.

0339

Žadanský, J.: Anton Szirmay de Szirma - historik a geograf Zemplína. *HistCarp* 38 2007, s. 169-171.

0340

Žudel, J.: Osobnosť Lazara, tvorcu mapy Uhorska z roku 1528. *SlArchiv* 42, 2007, č. 2, s. 32-39.

Pozri tiež č. : 21, 41, 171, 296

OBDOBIE 1780 – 1918

Všeobecne

0341

Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. [Zost.]: Sedlák, I. *Martin*, MS 2007. 241 s.

0342

Kodajová, D.: Posmrtný život. *OS* 2007, č. 1, s. 63-74. [Eudovít Štúr]

0343

Kregar, T.: Med Tatrami in Triglavom. Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848-1938. *Celje, Zgodovinsko društvo* 2007. 352 s.

0344

Zemko, M.: Tvorcovia neuveriteľného projektu. OS 2007, č. 1, s. 34-37. [Ľudovít Štúr]
Pozri tiež č. : 604

Politika

0345

Daniš, V.: Začiatky Slovenskej ľudovej strany. Nitra, UKF 2007. 180 s.

0346

Dzurilla, L.: Pozitívna tvár Bachovho absolutizmu. Ružomberký historický zborník 1, 2007, s. 239-249.

0347

Ferenčuhová, B.: Náš minister. Sinokvet. Časopis Spolku Slovákov M. R. Štefánika 18, 2007, č. 2, s. 3-4. [M. R. Štefánik]

0348

Chovanec, J.: Ozbrojený boj Slovákov proti maďarskej revolúcii vo filozofii štátu Ľudovíta Štúra. Vojenská história 11, 2007, č. 4, s. 27-35.

0349

Chovanec, J.: Štát a riešenie slovenskej otázky podľa Ľudovíta Štúra. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 95-107.

0350

Jozef Miloslav Hurban, prvý predseda SNR. [Zost.]: kol. Br., Kancelária Národnej rady SR 2007. 264 s.

0351

Kačírek, E.: Politický západ medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 13-36.

0352

Kamenec, I.: Bitka o buditeľa. OS 2007, č. 1, s. 48-55. [Ľudovít Štúr]

0353

Krajčovič, M.: Prorakúska koncepcia ako alternatíva československého riešenia slovenskej otázky. HŠt 45, 2007, s. 139-167.

0354

Matula, V.: Ľudovít Štúr and the Beginnings of the Formation of the Generation of Young Sons of Slovakia. HČ 55, 2007, Supplement, s. 79-95.

0355

Mojdis, J.: Problémy uplatňovania západoeurópskych trendov v slovenskom prostredí koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 77-85.

0356

Nakazawa, T.: Slovak Nation as a Corporate Body: The Process of the Conceptual Transformation of a ‚Nation without History‘ into a Constitutional Subject during the Revolutions of 1848/49. In: Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present.

[Ed.]: Hayashi, T. - Fukuda, H. Sapporo, Slavic Research Center, Hokkaido University 2007, s. 155-182.

0357

Pál, J. - Holec, R.: Gróf Emanuel Péchy ako kráľovský komisár Sedmohradska (1867-1872). HŠt 45, 2007, s. 169-202.

0358

Podrimavský, M.: Politik Jozef Miloslav Hurban (1817-1888). SAS 36, 2007, s. 395-408.

0359

Sto rokov černojskej tragédie 1907-2007. [Zost.]: Helko, J. Ružomberok, Mestský úrad 2007. 161 s.

Pozri tiež č. : 19, 90, 178, 411, 425, 432

Vojenska problematika

Pozri tiež č. : 156, 363, 372

Cirkevná problematika

0360

Kónya, P.-Kónyová, A.: K otázke Náboženského fondu a Uhorského študijného fondu (vznik, ciele, vývin a miesto v spoločnosti od vzniku do roku 1918). Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 143-156.

0361

Lajčiak, J.: Slovensko a kultúra. Br., Vydavateľstvo Q111 2007. 173 s.

0362

Rotterová, J.: Rímskokatolícky sirotinec v Žiline. K problematike vzniku biskupského sirotinca a jeho počiatočného fungovania. Ružomberký historický zborník 1, 2007, s. 189-237.

Pozri tiež č. : 378

Spoločenská problematika, spolky

0363

Dudeková, G.: Der „barmherzige Wohltäter“ und der „bedürftige Arme“, Stereotypen der Armut und Wohltätigkeit im 19. und am Anfang 20. Jahrhunderts. In: Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Frankfurt am Main, Peter Lang 2007, s. 81-108.

0364

Eliáš, Š.: Csákyovci v Košiciach začiatkom 19. storočia. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 239-248.

0365

Krčík, M.: Testament grófa Pálfyho. Martin, MS 2007. 319 s.

0366

Mannová, E.: Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny. HČ 55, 2007, č. 4, s. 681-698.

0367

Vasil'ová, D.: Záujmové aktivity študentov v oblasti samovzdelávania, sociálnej podpory, umenia a športu na Právnickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v rokoch 1850-1918. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 140-151.

Pozri tiež č. : 132, 388

0368

Pekařová, K.: K dejinám lekársko-lekárnických spolkov na Slovensku do roku 1918. Studia Bibliographica Posoniensia 1 (sic!), 2007, s. 111-125.

Pozri tiež č. : 488

Regióny

0369

Fircáková, K. - Pytlová, Z.: Bratislava a bratislavské snemy. Studia Bibliographica Posoniensia 1 (sic!), 2007, s. 211-216.

0370

Tišliar, P.: Geografický a demografický náčrt chotárneho územia Kokavy nad Rimavicou v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia. Zborník Gemer-Malohontu 3, 2007, s. 42-53.

Pozri tiež č. : 312, 382, 383

Spolky

0371

Francová, Z. - Grajciarová, Ž. - Herucová, M.: „Milovníčky umenia“ v Bratislavskom umeleckom spolku (1885-1945). Bratislava 19, 2007, s. 109-122.

0372

Mannová, E.: „Mužský svet“. Spolky a armáda v 19. storočí. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 117-123.

0373

Poriezová, M. - Pekařová, K.: Uhorský karpat'ský spolok a Liptov. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 74-79.

Národnostná problematika

0374

Danilák, M.: Plenarne zasadnutie. = Plenárne zasadnutie. Vzťahy Slovákov a Rusínov-Ukrajincov v zrkadle udalostí 19. a 20. storočia. Naukový zborník 24, 2007, s. 21-39.

0375

Houdek, Fedor: Kapitulácia Maďarov. Rok 1918. Br., Eko konzult 2007. 71 s.

0376

István, F.: Otázky týkajúce sa mnohorejazyčnosti a multikulturality Spiša. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 57-67.

0377

Majo, J. - Kusendová, D.: Etnické a náboženské pomery Slovenska v polovici 19. storočia podľa Geografického slovníka Uhorska od Eleka Fényesa z roku 1851. HČ 55, 2007, č. 4, s. 739-748.

0378

Národ - cirkev - štát. [Zost.]: Ivantyšinová, T. [Aut.]: Ivantyšinová, T. a kol. Br., Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy 2007. 266 s.

0379

Vörös, L.: Slovaki „najbolší Ogrí“ ali „svovodni narod“? Podoba Slovákov v maďarskom tisku 1914-1918. Zgodovina za vse 14, 2007, č. 1, s. 98-120.

Pozri tiež č. : 314, 354

Hospodárstvo

0380

Dudeková, G.: Stravovanie a zásobovanie mesta za prvej svetovej vojny. In: Dobrou chuť veľkomesto. Praha, Archiv hlavného mesta Prahy - Scriptorium 2007, s. 123-142.

0381

Fiala, A.: Dynastia Martonovcov - majstrov ohňa a kovu (1851-1926). Bratislava 19, 2007, s. 161-172.

0382

Gaucsík, I.: Adalékok Somorja városi gazdálkodásának vizsgálatához. Archivum Sala 3, 2007, s. 147-158.

0383

Gaučík, Š.: Príspevok k výskumu mestského hospodárenia Šamorína. Archivum Sala 3, 2007, s. 141-150.

Pozri tiež č. : 233

Veda, kultúra, umenie

0384

Bobák, J.: Publicista Vavro Šrobár (1867-1950). (K 140. výročiu narodenia.) Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 251-258.

0385

Bulková, P. - Kurucová, L.: Slovenské noviny a časopisy na Liptove do r. 1918. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 48-73.

0386

Dobrotková, M.: Liptovský rodák kníhtlačiar Karol Salva a jeho národnobuditeľská činnosť. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 257-262.

0387

Domová, M.: Karol Salva - vydavateľ kalendárov. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 272-280.

0388

Hal'ko, J.: Prešporské oslavy sedemstoročnice narodenia sv. Alžbety podľa dobovej tlače. Bratislava 19, 2007, s. 93-108.

0389

Herucová, M. - Novotná, M.: Rodové portréty Csákyovcov z 19. storočia. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 79-96.

0390

Hollý, K.: Kauza „Olga Rubešová“. Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii

k divadelnej hre. In: Histórie žien. Br., Aspekt 2007, s. 240-272.

0391

Chalupecký, I.: Spišský dejepisný spolok v Levoči. Historický zborník 17, 2007, č. 2, s. 120-130.

0392

Choma, M.: Jozef Maximilián Petzval a Otto Baltazár Petzval významní matematici zo Spišskej Belej. Spišská Belá, JADRO 2007. 111 s.

0393

Kladivík, E.: Banská technika v Železoruadnom závode rimamuráňsko-šalgótarjárskej železiarskej účastinnej spoločnosti v Luciabani v rokoch 1891-1945. ZbSBM 21, 2007, s. 109-123.

0394

Kodajová, D.: „Učenia v škole bolo mi skôr primálo“. Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov. In: Histórie žien. Br., Aspekt 2007, s. 211-224.

0395

Kónyová, A.: Kráľovské katolicke vyššie gymnázium v Prešove v období dualizmu. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 60-76.

0396

Kučma, I.: Martinské Typogravissimo. Martin, Neografia 2007. 187 s.

0397

Kurucová, L.: Minerva, prvá uhorsko-slovenská účastinná spoločnosť. Studia Bibliographica Posoniensia I (sic!), 2007, s. 150-169.

0398

Maťovčík, A.: Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Knižnica 8, 2007, č. 1, s. 55.

0399

Papáč, R.: Z obsahu proticholerových obežníkov z rokov 1830-1831. HistCarp 38 2007, s. 137-142.

0400

Škvarna, D.: Genese und Beharrungen von Stereotypen in der slowakischen Kultur. In: Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Frankfurt am Main, Peter Lang 2007, s. 493-502.

0401

Zavarský, S.: „Dematur nobis Latina cultura, videbimus, quid erimus!“ Obdobie národného

obrodzenia z pohľadu latinskej filológie. *Slavica Slovaca* 42, 2007, č. 2, s. 124-130.
Pozri tiež č. : 42, 44, 59, 62, 83, 140, 144, 339, 361, 367, 368, 509

OBDOBIE 1918 – 1945

Všeobecne

0402

Cséfálvay, F. - Kázmerová, L.: Slovenská republika 1939-1945. Chronológia najdôležitejších udalostí. Br., HÚ SAV 2007. 182 s.

0403

Kamenec, I.: Slovenský štát v obrazoch (1939-1945). Praha, Ottovo nakladateľství 2007, 2008. 248 s.

Pozri tiež č. : 342, 343

Politika

0404

Barnovský, M.: K politickému vývoju Slovenska v rokoch 1945-1948. *HŠt* 45, 2007, s. 63-79.

0405

Bystrický, J.: Pomoc západných Spojencov Slovenskému národnému povstaniu. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 219-231.

0406

Bystrický, V.: 1938: Das Münchener Abkommen. In: *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken*. Essen, Klartext Verlag 2007, s. 151-183.

0407

Bystrický, V.: Riešenie slovenskej otázky v kontexte rozhovorov slovenských politikov 29. a 30. septembra 1938 v Prahe. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 175-190.

0408

Bystrický, V.: Slovensko v druhej republike. In: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha, Židovské muzeum 2007, s. 118-131.

0409

Čanády, B.: Slovenské župy v Česko-Slovensku (1918-1928). *Historický zborník* 17, 2007, č. 1, s. 71-100.

0410

Draguň, S.: Nemecko-slovenská dohoda z roku 1942 o spolupráci na kultúrnom poli a jej realizácia v praxi. *HČ* 55, 2007, č. 3, s. 559-576.

0411

Duffack, J. J.: Štefánik a Československo. P., *Naše vojsko* 2007. 204 s.

0412

Ferenčuhová, B.: Předčasný let do nebe. In: *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*. Praha, Dokořán 2007, s. 82-91.

0413

Ferenčuhová, B.: T. G. Masaryk et la Slovaquie. In: *T. G. Masaryk un intellectuel européen en politique 1850-1937*. Paris, Institut d' études slaves 2007, s. 85-92.

0414

Garek, M.: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1938-1939. *Z minulosti Spiša* 15, 2007, s. 193-210.

0415

Harbuľová, L.: Osobnosti ruskej emigrantskej komunity v medzivojnových Košiciach. *Annales historici Presovienses* 7, 2007, s. 265-271.

0416

Hronský, M.: Rokovania česko-slovenských a poľských zástupcov v júli 1919 v Krakove. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 137-147.

0417

Jakubec, P.: Septembrová kríza 1938 a delimitácia československo-poľskej hranice v okolí Javoriny. *Z minulosti Spiša* 15, 2007, s. 163-192.

0418

Janas, K.: Trenčianska župa (1940-1945). *Trenčín, Trenčianska univerzita* 2007. 141 s.

0419

Jozef Tiso v očiach neslovenských autoroch. [Zost.]: Ďurica, M.S. [Aut.]: kol. Br., Lúč 2007. 47 s.

0420

Katuninec, M.: Charakter rakúskych a slovenských kresťanských odborov v prvej polovici 20. storočia. *HČ* 55, 2007, č. 4, s. 699-719.

0421

Kamenec, I.: 1944: Deutschland und der Slowakische Nationalaufstand. In:

- Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken. Essen, Klartext Verlag 2007, s. 213-221.
0422
- Kamenec, I.: Fenomen stracha - tvorec istorii. In: Opyt demokratičeskich preobrazovanij Slovakii. Br., Inštitút pre verejné otázky 2007, s. 47-54.
0423
- Kopecký, P.: K slovensko/československo-rumunským vzťahom 1944-1948. HŠt 45, 2007, s. 11-21.
0424
- Koval', P.: Slovenské vnímanie slovensko-ukrajinských etnických hraníc v rokoch 1938-1945. Naukový zborník 24, 2007, s. 47-57.
0425
- Krajčovičová, N.: Emil Stodola. Džentlmen slovenskej politiky. Br., Kalligram 2007. 232 s.
0426
- Leikert, J.: Osud Pavla Svobodu v česko-slovenskej zahraničnej armáde. In: Bystřínova hanáka legenda po sto letech 3. 2007, s. 179-189.
0427
- Leikert, J. a kol.: Politik s dušou filozofa. Miesto T. G. Masaryka v česko-slovenských dejinách. [Aut.]: kol. Br., Pro Historia - HÚ SAV 2007. 255 s.
0428
- Lipták, L.: März 1939: Ein Schritt in Richtung Krieg. In: Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken. Essen, Klartext Verlag 2007, s. 199-212.
0429
- Lipták, L.: Vnešnje i vnútrennje faktory formirovanija političeskoj sistemy Slovakii. In: Opyt demokratičeskich preobrazovanij Slovakii. Br., Inštitút pre verejné otázky 2007, s. 39-45.
0430
- Medvecký, M.: Spravodajské eso slovenského štátu: Kauza Imrich Sucký. Br., Ústav pamäti národa 2007. 239 s.
0431
- Michela, M.: Pamäť, politika a Trianon: kontextualizácia „nového začiatku“ v novodobých slovensko-maďarských vzťahoch. Slovanský prehľad 93, 2007, č. 4, s. 521-528.
0432
- Milan Hodža Statesman and Politician. [Ed.]: Pekník, M. Br., Veda Publishing House of the SAS 2007. 422 s. [Aut.]: kol.
0433
- Nepriznaný holokaust. Rómovia v rokoch 1939-1945. [Ed.]: Kumanová, Z. - Mann, A. B. Br., Občianske združenie In minorita 2007. 53 s.
0434
- Palko, V.: Michal Ferienc - vyliečili ho, aby ho popravili. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 6-31.
0435
- Popély, Á.: A lakosságcsere kronológiája. História 29, 2007, č. 8, s. 3.
0436
- Puşcaş, V.: Romania and Slovakia 1944-1948. HŠt 45, 2007, s. 23-32.
0437
- Segeš, D.: Poľská reflexia slovenskej otázky v kontexte súperenia medzi Česko-Slovenskou národnou radou a Československým národným výborom (1939-1940). In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 199-210.
0438
- Seminár Pietrovci v slovenskej kultúre. BiografŠt 32, 2007, s. 49-88.
0439
- Schvarc, M.: Gul'ka pre štátneho tajomníka. (Pokus o atentát na Franza Karmasina v Nižnom Medzeve 11. decembra 1938.) Pamäť národa 3, 2007, č. 4, s. 42-50.
0440
- Schvarc, M.: Masová exekúcia v Sklenom 21. septembra 1944 v širšom dejinnom kontexte. Pamäť národa 3, 2007, č. 3, s. 4-13.
0441
- Schvarc, M.: Totalitné snahy Deutsche Partei na príklade eliminácie Zipserdeutsche Partei a jej záujmových organizácií. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 86-103.
0442
- Simon, A.: K niektorým aspektom kolonizácie južného Slovenska v období prvej republiky. HČ 55, 2007, č. 2, s. 289-307.
0443
- Simon, A.: Lelley Jenő aktivista kisérléte a húszas évek végén. Adalékok a két világháború

közötti szlovákiai magyar aktivizmus történetéhez. *Acta Historica Danubiensia* 1, 2007, s. 36-45.

0444

Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. [Zost.]: Pekár, M. - Pavlovič, R. Prešov, UNIVERSUM 2007. 471 s.

0445

Sokolovič, P.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. *Pamäť národa* 3, 2007, č. 4, s. 4-30.

0446

Szarka, L.: Az etnikai revízió elve és gyakorlata az első bécsi döntés előkészítésében. *Acta Historica Danubiensia* 1, 2007, s. 47-61.

0447

Šmigel', M. - Šuchová, X. a kol.: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918-1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Banská Bystrica - Br., UMB - HÚ SAV 2007. 249 s.

0448

Zavacká, K.: „Vladárstvo v rodine“. Politika Slovenského štátu voči ženám. In: *Histórie žien*. Br., Aspekt 2007, s. 307-321.

0449

Zmátlo, P.: Tragický konflikt v Nižnom Šebeši v júli 1925. *Annales historici Presovienses* 7, 2007, s. 220-239.

Pozri tiež č. : 11, 34, 138, 148, 150, 157, 158, 166, 167, 345, 347, 352, 480, 487, 497, 556

Vojenská problematika

0450

Baka, I.: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce v rokoch 1944-1945. *Vojenská história* 11, 2007, č. 1, s. 70-84.

0451

Balla, T.: Severné vojenské ťaženie v roku 1919. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 149-159.

0452

Čaplovič, M.: Československá dunajská flotila v rokoch 1919-1939. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 169-174.

0453

Dubánek, M.: Plány a výstavba československých opevnení v Čopu. *Vojenská história* 11, 2007, s. 83-92.

0454

Kalný, S.: Bombardovanie Apolky. Br., Albert Marenčin PT 2007. 151 s.

0455

Kárpáty, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941-1944. *Pamäť národa* 2007, č. 1, s. 6-20.

0456

Mičianik, P.: November 1942 - najkrvavejší mesiac slovenskej zaisťovacej divízie. *Vojenská história* 11, 2007, č. 3, s. 70-94.

0457

Mičianik, P.: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu. Zv. 1. (1941-1944) v operácii Barbarossa. Banská Bystrica, Dali-BB 2007. 296 s.

0458

Nižňanský, E. - Tulkisová, J.: Pôsobenie nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. *Vojenská história* 11, 2007, č. 4, s. 36-60.

0459

Otu, P.: Die rumänische Armee in der Slowakei. *HŠt* 45, 2007, s. 51-61.

0460

Petrík, J.: Štefan Petrócy. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 279-284.

0461

Šumichrast, P.: Messerschmitt BF 109 E slovenských vzdušných zbraní (1942-1944). *Vojenská história* 11, 2007, s. 48-69.

0462

Šumichrast, P.: Vojenský zajatecký tábor v Grinave (leto 1944). *Vojenská história* 11, 2007, č. 4, s. 165-181.

0463

Šumichrast, P.: Vznik a počiatky vojenského letectva za prvej Slovenskej republiky. In: *Miles Semper Honestus*. Br., VHÚ 2007, s. 191-198.

0464

Tulkisová, J. - Baka, I. - Nižňanský, E.: Ozbrojený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu. *Vojenská história* 11, 2007, č. 4, s. 124-156.

0465

Vaněk, O.: Podmienky a proces vzniku 4. partizánskej brigády (november 1944 - február 1945). *Vojenská história* 11, 2007, č. 1, s. 49-68.

0466

Zupko, Š.: Bombardovanie Nových Zámkov 7. a 14. októbra 1944 a 14. marca 1945. *Vojenská história* 11, 2007, č. 4, s. 182-198.

Pozri tiež č. : 82, 146, 149, 151-151, 168

Náboženská problematika

0467

Čechová, F.: K problematike farských patronátov v Nitrianskom biskupstve za episkopátu Karola Kmetka. *HČ* 55, 2007, č. 3, s. 464-486.

0468

Dončová, A.: Jeden aktér jednej synody: Ludovít Bazovský na synode evanjelickej a. v. cirkvi v roku 1921. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 175-183.

0469

Đurica, M. S.: Slovenská republika a jej vzťahy k Svätej stolici (1939-1940). *Br., Lúč* 2007. 90 s.

0470

Haľko, J.: Biskup Július Gábriš a Združenie katolíckych duchovných *Pacem in Terris*. *Pamäť národa* 3, 2007, č. 3, s. 30-45.

0471

Letz, R.: Osobnosť verzus moc. K storočnici Ladislava Hanusa. *Pamäť národa* 2007, č. 2, s. 22-31.

0472

Michálek, S.: Život Vladimíra Pavla Čobrdu. In: *Po tvojich cestách pevne kráčam*. Zborník. Ružomberok, Občianske združenie Vladimíra Pavla Čobrdu 2007, s. 40-44.

0473

Petranský, I. A.: Zákonem neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939-1945. *Historický zborník* 17, 2007, č. 2, s. 37-50.

Pozri tiež č. : 147

Židovská problematika

0474

Aktivity ilegálnej židovskej Pracovnej skupiny počas holokaustu na Slovensku. [Aut.]: kol.

Br., Dokumentačné stredisko holokaustu 2007. 94 s.

0475

Fatranová, G.: *Boj o prežitie*. Br., SNM 2007. 415 s.

0476

Hradská, K.: Aktivity Pracovnej skupiny pri záchrane slovenských Židov v rokoch 1942-1944. In: *Žid v boji a odboji: rezistencie československých Židov v letech druhej svetovej války*. Praha, Historický ústav AV ČR 2007, s. 79-88.

0477

Hradská, K.: Gisela Fleischmann. Príbeh odvážnej ženy. In: *Histórie žien*. Br., Aspekt 2007, s. 125-134.

0478

Kamenec, I.: *On the Trail of Tragedy. The Holocaust in Slovakia*. Br., H&H 2007. 350 s.

0479

Karcol, M.: Obdobie neúspešných pokusov o „definitívne doriešenie židovskej otázky“ na Slovensku. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 210-216.

0480

Petranský, I. A.: Tomáš Munk - jezuitský novic obeťou protizidovských represii. *Pamäť národa* 3, 2007, č. 3, s. 70-76.

0481

Salner, P.: *Mozaika židovskej Bratislavy*. Br., Albert Marenčin - PT 2007. 199 s.

0482

Šmigel', M.: *Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945: Kolbasovská tragédia*. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 217-231.

Spoločenská problematika

0483

Leikert, J.: *Ďaleko a predsa blízko*. *Českí a slovenskí študenti po 17. novembri 1939 v československej zahraničnej armáde*. Brno, Onufrius 2007. 247 s.

0484

Macho, P.: *Branislav Varsik a bratislavský pomník Márie Terézie*. In: *Miles Semper Honestus*. Br., 2007, s. 161-167.

0485

Martuliak, P.: Sociálna štruktúra poľnohospodárskeho obyvateľstva na Slovensku v medzivojnovom období s prihliadnutím na časť stredoslovenských regiónov. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 202-209.

485b

Z dejín holokaustu a jeho popierania. [Ed.]: Nižňanský, E. Br., *Stímul* 2007. 276 s.

Pozri tiež č. : 494

Migrácia

0486

Belej, M.: Vystáhalovectvo z východného Slovenska v medzivojnovom období na základe analýzy štatistických údajov (1922-1937). *Annales historici Presovienses* 7, 2007, s. 175-219.

0487

Fábrová, K.: Súpis prameňov k pôsobeniu politickej emigrácie z Ruska na území medzivojnového východného Slovenska. *Annales historici Presovienses* 7, 2007, s. 279-282.

0488

Jančovič, J.: Navrátilci. *Martin*, MS 2007. 259 s.

0489

Tišliar, P.: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Br., *Statis* 2007. 126 s.

0490

Tišliar, P.: Národnostná a konfesijná štruktúra obyvateľstva Nitrianskeho okresu podľa výsledkov Šrobárovho sčítania z roku 1919. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 166-174.

Regióny

0491

Hlavinka, J.: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938-1945. Br., *Ústav pamäti národa* 2007. 281 s.

0492

Olejník, J.: Spišské Vlchy v zrkadle času (1921-1941). *Z minulosti Spiša* 15, 2007, s. 211-228.

Pozri tiež č. : 481

Spolky

0493

Dobrová, V.: Združovanie živnostníkov v Modrom Kameni v rokoch 1918-1938. *Stredné Slovensko* 11, 2007, s. 103-110.

0494

Račko, P.: Spolkové aktivity evanjelickej a. v. mládeže v Banskej Bystrici v 1. ČSR. *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007, s. 184-191.

0495

Veliký, I.: Štefánikovské atribúty v Trenčíne. *Trenčín, Spoločnosť M. R. Štefánika* 2007. 93 s.

0496

Zmátlo, P.: Dejiny Slovenskej ligy na Spiši. *Kraków, Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Słowaków w Polsce* 2007. 153 s.

0497

Zmátlo, Peter: Činnosť Slovenskej ligy na Spiši. *Ružomerský historický zborník* 1, 2007, s. 275-297.

Pozri tiež č. : 371

Národnostná problematika

0498

Đurica, M. S.: Tomáš G. Masaryk a jeho vzťah k Slovákom. Br., *Lúč* 2007. 49 s.

0499

Hetényi, M.: Spoločenské aktivity maďarskej menšiny v okrese Nitra v rokoch 1939-1944. *HČ* 55, 2007, č. 3, s. 503-530.

0500

Lacko, M.: Rusínska problematika vo fondoch armádneho spravodajstva 1940-1941. *Pamäť národa* 3, 2007, č. 3, s. 46-53.

0501

Mannová, E.: „Sie wollen keine Loyalität lernen!“ Identitätsdiskurse und lokale Lebenswelten in der Südslowakei 1918-1938. In: *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918-1941*. München, R. Oldenbourg Verlag 2007, s. 45-67.

0502

Simon, A.: A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt. *Limes* 20, 2007, č. 2, s. 7-20.

Pozri tiež č. : 374, 376, 378, 432, 433

Hospodárstvo

0503

Hallon, L.: The Role of Milan Hodža in Slovak Commercial Banking (1918-1938). HČ 55, 2007, Supplement, s. 97-112.

0504

Lacko, M.: Dezercie a zajatia príslušníkov zaistovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942-1943. Br., Ústav pamäti národa 2007. 339 s.

0505

Pecník, M.: Poznámky k menovému vývoju v medzivojnovom Československu. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 192-201.

Pozri tiež č. : 233, 381, 493

Veda, kultúra, umenie

0506

Džujko, J.: Obraz ruskej emigrácie na stránkach periodika Slovenský východ (1919-1937). Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 272-278.

0507

Kompolt, P.: Vývinové tendencie a trendy pedagogickej diagnostiky v 20. storočí v Čechách a na Slovensku. ZbFFUKom-Paedagogica 19, 2007, s. 23-40.

0508

Kovačka, M.: Ľudovít Šenšel - kapitola k téme: Transcius a knižná kultúra. Kniha 2007, Martin, 2007, s. 194-216.

0509

Marks, I.: Osvetová a ľudovovýchovná činnosť na školskom referáte pod Štefankovým vedením. ZbFFUKom-Paedagogica 19, 2007, s. 51-59.

0510

Mart'ák, M.: Ružomerské katolícke školstvo v medzivojnovom Československu. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 263-273.

0511

Novosádová, Mária: Vývoj ľudových škôl v okrese Humenné a Medzilaborce v rokoch 1939-1945. HistCarp 38 2007, s. 83-94.

0512

Páleníková, J.: Rumunský jazyk a literatúra na FFUK. Minulosť a prítomnosť. HŠt 45, 2007, s. 215-225.

0513

Príspevky zo seminára Ján Čaplovič (1904-1976) - život, dielo, človek. Studia Bibliographica Posoniensia 1 (sic!), 2007, s. 11-109.

0514

Seminár o Jozefovi Cigerovi Hronskom. BiografŠt 32, 2007, s. 13-46.

0515

Zborník prednášok. K dejinám elektrotechniky na Slovensku. [Ed.]: Makovíny, I. [Aut.]: kol. Zvolen, Technická univerzita 2007. 199 s.

0516

Zmätlo, P.: Slovenská regionálna tlač na Spiši v období prvej Československej republiky z pohľadu historika. Z minulosti Spiša 15, 2007, s. 121-162.

Pozri tiež č. : 62, 384, 391, 393, 396

OBDOBIE 1945 – SÚČASNOSŤ

Všeobecne

0517

Londák, M. - Londáková, E.: Evolutia economică, socială și culturală a Slovaciei după cel de -al doilea război mondial. Arhivele Totalitarismului 15, 2007, č. 3-4, s. 31-48.

Politika

0518

Balun, P.: Akcia „KNIHA“ Charta 77 na Slovensku. Pamäť národa 2007, č. 1, s. 83-95.

0519

Barnovský, M. - Pešek, J.: Medzníky „éry komunizmu“ v Česko(a)Slovensku. In: Malé dejiny veľkých udalostí. Zv. 3. Br., Ústav etnológie SAV 2007, s. 11-19

0520

Blížšie k poznaniu pravdy. Exil slovenskej štátnej orientácie po roku 1945. Zborník. [Zost.]: Maruniak, P. - Grácová, G. Martin, MS 2007. 285 s.

0521

Diktatura - válka - vyhnaní. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945. [Ed.]: Cornelissen, Ch. - Holec, R. - Pešek, J. Ústí nad Labem, Nakladatelství

- Albis international pro Česko-německou a Slovensko-německou komisi historiků 2007. 460 s.
0522
- Dobiáš, R.: Triedni nepriatelia. Zv. 2. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2007. 333 s.
0523
- Garek, M.: Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945-1947. Krakov, Spolok Slovákov v Poľsku 2007. 96 s.
0524
- Húska, A. M.: Svedectvo o štátotvornom príbehu. Spomínanie a rozjímanie nad slovenským a českým štátotvorným údelom. Br., SCM 2007. 294 s.
0525
- Košický, P.: „Čierna listina“ 1968. Evidencia „exponentov pravice“ po roku 1968. Pamäť národa 2007, č. 1, s. 69-75.
0526
- Londák, M.: Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska. Br., HÚ SAV 2007. 177 s.
0528
- Londák, M. - Londáková, E.: Šestidesiatyje gody XX veka v Slovaki. Vostočnojevropejskije issledovanija 2007, č. 6, s. 19-33.
0529
- Matejka, J.: Jan Patočka a Charta 77. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 77-81.
0530
- Michálek, S.: Czechoslovakia against William Nathan Oatis. HČ 55, 2007, Supplement, s. 137-159.
0531
- Michálek, S.: Diplomatické rokovania medzi USA a Československom v kontexte pražského politického procesu s Williamom N. Oatisom (1951-1953). In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 249-266.
0532
- Michálek, S.: Odmítnutí Marshallova plánu: československá politika mezi Východem a Západem. Dějiny a současnost 29, 2007, č. 7, s. 33-37.
0533
- Michálek, S.: Postoj USA k odmítnutí Marshallova plánu v ČSR. In: Marshallův plán. Šedesát let poté. Praha, CEP 2007, s. 55-84.
0534
- Michela, M.: Emlékezet, politika, Trianon. Regio 18, 2007, č. 4, s. 81-92.
0535
- Miklovič, M.: Akcia „KRUH“. Simulovanie spravodajských operácií v Bratislave. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 91-93.
0536
- Palko, V.: Na strane prenasledovaných. Pavol Valent a spol. Pamäť národa 3, 2007, č. 4, s. 67-80.
0537
- Pekník, M. - Plávková, O.: Osobnosti formirovanija istoričeskogo soznanija graždan Slovaki. Vostočnojevropejskije issledovanija 2007, č. 6, s. 89-105.
0538
- Petruf, P.: Československá zahraničná politika 1945-1992. (Vybrané udalosti a fakty v dátumoch). Br., Prodama spol. s r. o. 2007. 541 s.
0539
- Ragač, R.: Zvláštne finančné prostriedky v podmienkach Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 68-72.
0540
- Sivoš, J.: Problematika vnútorného nepriateľa v činnosti II. odboru XII. správy ZNB v roku 1980. Pamäť národa 3, 2007, č. 3, s. 54-69.
0541
- Sivoš, J.: Správa kontrarozvedky v Bratislave - 12. správa ZNB. Pamäť národa 2007, č. 1, s. 48-68.
0542
- Štefánský, M.: Slovensko v Československu v období komunistického režimu 1948-1989. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 239-248.
0544
- Zavacká, M.: Picturing „the World Abroad“: Official Domestic Propaganda in Czechoslovakia 1956-1962. In: Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende. [Hrsg. von]: Mueller, W. - Portmann, M. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2007, s. 209-217.
0545
- Zemko, M.: Tradicii slovackoj politiki: demokratija, avtoritarizm, totalitarizm. In: Opyt

demokratičeských preobrazovaníj Slovakii. Br.,
Inštitút pre verejné otázky 2007, s. 29-38.

0546

Žatkuliak, J.: Ľudské práva v druhej polovici
80. rokov 20. storočia a slovenská a česká
spoločnosť. HČ 55, 2007, č. 3, s. 531-558.

Pozri tiež č. : 136, 137, 155, 159, 164, 352, 422,
429, 430, 434, 435, 438, 447, 472, 550

Vojenská problematika

0547

Čaplovič, M.: Generálmajor in memoriam
Alexander Korda. Pamäť národa 2007, č. 1,
s. 78-82.

0548

Maskalík, A.: Riešenie otázky dôstojníkov
armády vojnovej Slovenskej republiky v čs.
armáde po februári 1948. Vojenská história 11,
2007, č. 4, s. 90-102.

0549

Maskalík, A.: „Sovietizácia“ pri výstavbe
veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945-
1948. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ
2007, s. 233-237.

0550

Šemšej, M.: Prejavy odporu slovenskej verej-
nosti proti okupácii vojsk Varšavskej zmluvy
(1968-1969). Historický zborník 17, 2007, č. 2,
s. 87-100.

0551

Šmigel', M.: Banderovci na Slovensku 1945-
1947. Banská Bystrica, UMB 2007. 194 s.

0552

Šmigel', M.: Prieniky Ukrajinskej povstalec-
kej armády na územie severovýchodného
Slovenska v rokoch 1945-1946. Historický
zborník 17, 2007, č. 2, s. 51-85.

0553

Štaigl, J.: Unifikácia výzbroje čs. armády a jej
vplyv na zbrojný priemysel na Slovensku na
začiatku 50. rokov. In: Miles Semper Honestus.
Br., VHÚ 2007, s. 267-281.

0554

Štaigl, J. - Štefanský, M.: Vojenské dejiny
Slovenska. Zv. 6. 1945-1968. Br., Magnet Press
Slovakia 2007. 351 s.

0555

Štaigl, Jan: Formovanie a vývoj dôstojníckeho
zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945-
1948. Vojenská história 11, 2007, č. 4, s. 61-89.

0556

V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovieta-
cie do slovenskej (československej) armády v
rokoch 1944-1948. Zborník. [Zost.]: Šoltés, P.
[Aut.]: kol. Br., ISTROPOLITAN 2007. 155 s.

Cirkevná problematika

0557

Dubovský, P.: Akcia „VÍR“. Zásah Štb proti
tajným františkánom 27. marca 1983 (mužská
vetva). Pamäť národa 2007, č. 2, s. 32-44.

0558

Zwiewková, V.: Nové fakty v prípade sestry
Zdenky - Cecilie Schelingovej. Pamäť národa
3, 2007, č. 4, s. 31-41.

Pozri tiež č. : 147, 378, 467, 471, 508, 543

Židovska problematika

0559

Bumová, I.: Protižidovské výtržnosti v Bra-
tislave v historickom kontexte (august 1946).
Pamäť národa 3, 2007, č. 3, s. 14-29.

0560

Šišjaková, J.: „Prípád Topolčany“ - Proti-
židovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových
dokumentov. Acta historica Neosoliensia 10,
2007, s. 232-240.

Regióny

0561

Piffil, A.: Zápas o Bratislavský hrad. Denník
1948-1972. [Zost.]: Piffil, L. Br., Albert
Marenčin - PT 2007. 214 s.

Migrácia

0562

Bukovszky, L.: Podoby maďarsko-slovenskej
výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta
a Nyíregyháza. Pamäť národa 2007, č. 1,
s. 37-47.

0563

Šutaj, Š.: Megszabadulás a kisebbségektől.
Szlovák történész a csehszlovák-magyar
lakosságcsereéről. História 29, 2007, č. 8, s. 3.

0564

Vondrášek, V.: Ludácký exil v prvních měsících po komunistickém převratu v Československu. HČ 55, 2007, č. 2, s. 309-338.
Pozri tiež č. : 488, 520

Spolky

0565

Katuninec, M.: The Society of Saint Adalbert from the End of the Second World War to the Changes into a „Special Purpose Facility“ (1945-1954). HČ 55, 2007, Supplement, s. 113-136.
Pozri tiež č. : 495

Národnostná problematika

0566

Hudek, A.: Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948-1955. HČ 55, 2007, č. 4, s. 721-738.

0567

Khun, P.: Československo a Masarykov odkaz. Česi na Slovensku v dobe jeho zániku. Bratislava, CCW 2007. 86 s.

0568

Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie po roku 1989. (Historické, politologické a právne súvislosti). [Eds.]: Šutajová, J. - Ďurková, M. Prešov, Universum 2007. 131 s.

Hospodárstvo

0569

Barnovský, M.: Industrializácia Slovenska a životné prostredie. In: Acta Oeconomia Pragensia 15, 2007, s. 55-71.

0570

Hallon, L.: Slovakia's International Economic Integration from 1993. In: Pahtbreakers (Small European Countries Responding to Globalisation and Deglobalisation.) Bern, Peter Lang 2007, s. 505-544.

0571

Londák, M.: Ekonomika na Slovensku dvadsať rokov po februári 1948. HČ 55, 2007, č. 3, s. 577-596.

0572

Londák, M.: Snahy o aplikáciu Baťových metód riadenia v povojnovom Československu a po komunistickom prevrate. In: Tomáš Baťa. Doba a spoločnosť. Brno, Viribus Unitis 2007, s. 222-229.

0573

Markowski, A.: Dwie huty, podobna historia: Zakład Słowackiego Powstania Narodowego i Huta im. W. I. Lenina - budowa wielkiego socjalistycznego zakładu przemysłowego. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 241-248.
Pozri tiež č. : 612

Veda, kultúra, umenie

0574

Bartl, J.: Vzdelávanie učiteľov dejepisu na pedagogických fakultách v Bratislave a Trnave v rokoch 1946-1983. Historický zborník 17, 2007, č. 1, s. 102-111.

0575

Grexa, J. - Souček, E.: Slovensko v znamení piatich kruhov. Br., Vyd. SOV 2007. 335 s.

0576

Jurčišinová, N.: Vývoj školstva v okrese Svidník v rokoch 1645-1960. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 240-264.

0577

Londáková, E.: Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Pokusy a hľadania. Br., Veda 2007, 172 s.

0578

Sokolovský, L.: Pomocné vedy historické na FFUK v Bratislave za ostatných 60 rokov. HČ 55, 2007, č. 1, s. 146-151.

Pozri tiež č. : 11, 52, 160, 507, 512, 515, 517, 544

VŠEOBECNÉ DEJINY

Práce presahujúce vymedzenia chronologických období

0579

Ďurica, M.S.: Slobodní muráři včera a dnes. Br., Lúč 2007. 48 s.

0580

Etika a politika. Zborník. [Ed.]: Katuninec, M. - Zálešák, T. - Martinkovič, M. Trnava, Trnavská univerzita 2007. 199 s.

0581

Gurňák, D.: Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy. Br., Kartprint 2007. 208 s. + CD.

0582

Perniš, J.: Slzy mocných. Br., Ikar 2007. 174 s.

Starovek

0583

Babic, M.: De civitate Dei: Najväčšie literárne dielo neskorej antiky v kontexte historických udalostí. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 39-48.

0584

Kucík, Š.: Symbolika vtáka v minojskom náboženstve a staroveký Egypt. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 25-37.

Pozri tiež č. : 595

Stredovek

0585

Bacigálová, I.: Die Topoi in der Legende von der heiligen Dorothea. ZbFFUKom-Graecolatina et orientalia 29-30, 2007, s. 93-107.

0586

Bystrický, P.: Longobardskí králi 488-572. Vojenská história 11, 2007, s. 3-21.

0587

Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu. Sympóziu. [Ed.]: Michalov, J. - Ivanič, P. - Hetényi, M. - Taneski, Z. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 2007. 246 s.

0588

Grollová, J.: Nárys vývoje základných koncepcií kresťanskej morálky v rámci stredovekej teorie výchovy. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 257-271.

0589

Hurbanič, M.: Avarské vojsko počas obliehania Konštantínopola. Vojenská história 11, 2007, č. 3, s. 16-38.

0590

Hurbanič, M.: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 623-624. HČ 55, 2007, č. 2, s. 229-247.

0591

Kožiak, R.: Conversio Gentum a christianizácia vo včasnom stredoveku. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 83-105.

0592

Kuruc, Š.: Nábožensko-politické vzťahy na Rusi a vo svätej zemi v 11.-12. storočí na pozadí spisu „Choždenije Igumena Daniila“. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 107-120.

0593

Meško, M.: Bitka pri Beroé 1122: posledný boj Pečenehov. Vojenská história 11, 2007, č. 4, s. 3-26.

0594

Meško, M.: Boje Byzancie s Pečenehmi o Trákiu v rokoch 1088 až 1091. Vojenská história 11, 2007, č. 1, s. 3-27.

0595

Olexák, P.: Matky púšte. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 51-80.

0596

Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom prostredí na Slovensku. [Ed.]: Žeňuch, P. Br., Slavistický ústav J. Stanislava SAV 2007. 229 s.

0597

Segeš, V.: Bojové zápolenia a rytierske hry zvané turnaje. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 53-62.

Pozri tiež č. : 10, 31, 91

Novovek

0598

Beška, E.: Responses of Prominent Arabs Towards Zionist Aspirations and Colonization Prior to 1908. AAST 16, 2007, č. 1, s. 22-44.

0599

Hegyí, K.: A török hódoltság várai és várakozásai. 1. kötet. Oszmán tudományi és történettudományi Intézet 2007. 403 s.

0600

Hegyí, K.: A török hódoltság várai és várkatonasága. 3. kötet. A temesvári, győri, pápai, egri, váradi, és újvári vilájet várainak adattára. Bp., História - MTA Történettudományi Intézete 2007. 1631 s.

0601

Javor, M.: Organizácia a štruktúra slobodomurárskeho hnutia v habsburskej monarchii v 18. storočí. Annales historici Presovienses 7, 2007, s. 157-174.

0602

Múcsková, G.: O pomenovaní planét slnečnej sústavy v pamiatkach z 18. a 19. storočia. SAS 36, 2007, s. 75-84.

0603

Prínos Tridentského koncilu pre Cirkev. Zborník. [Ed.]: Zubko, P. Košice, Katolícka univerzita 2007. 122 s.

0604

Sczepański, J.: Przepływ ludzi i idei w Europie środkowej w XVIII-XIX w.: Nauka, szkolnictwo wyższe i przemysł (Freiberg - Banská Štiavnica (Schemnitz) - Kielce). Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 131-139.

0605

Varga, J. J.: A bécsi kormányszat telepítés-és valláspolitikája Magyarországon a 17-18. század fordulóján. Acta Historica Danubiensia 1, 2007, s. 18-23.

0606

Županič, J.: Židovská šlechta v podunajské monarchii (1848-1918). HČ 55, 2007, č. 3, s. 433-462.

Pozri tiež č. : 295

Dejiny od roku 1918

0607

Exiting War. Post Conflict Military Operations. 6th International Conference Military History Working Group. Bratislava 3 - 7 apríl 2006. [Ed.]: Čaplovič, M. - Stanová, M. - Rakoto, A. Bratislava - Château de Vince, Vojenský historický ústav - Service Historique de la Défense 2007. 366 s.

0608

Katuninec, M.: Hodnotová demokracia a občianska zodpovednosť. Trnava, Dobrá kniha 2007. 107 s.

0609

Kmeť, N.: Katolícka cirkev v strednej Európe po druhej svetovej vojne. Pamäť národa 2007, č. 1, s. 21-36.

0610

Miklovič, M.: Dohoda o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov Európskej Osi. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 45-54.

0611

Sorby, Karol ml.: Arabi, islam a výzvy modernej doby. Br., SAP 2007. 234 s.

0612

Švík, P.: Kodifikácia politickej pamäti na bankovkách vo vybraných postkomunistických krajinách: Česko, Chorvátsko, Maďarsko, Poľsko, Slovensko a Slovinsko. Slovanský prehľad 2007, č. 2, s. 217-239.

Pozri tiež č. : 75, 135, 162, 163, 428, 520

DEJINY JEDNOTLIVÝCH ŠTÁTOV

Pozri tiež č. : 19, 521, 594, 613

Argentína

Pozri tiež č. : 514

Čína

0613

Slobodník M.: Mao a Buddha: náboženská politika voči tibetskému buddhizmu v Číne. Br., Chronos 2007. 246 s.

Česko

0614

Bahenská, M.: (Ne)zájem žen o účast v politice na stránkách českého ženského tisku ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. HČ 55, 2007, č. 2, s. 267-288.

0615

Kowalská, E.: Problémy s konfesijnou identitou českých protestantov po roku 1781. In: Čeští nekatolíci v 18. století. [Ed.]: Nešpor, Z. R. Ústí nad Labem, Albi international 2007, s. 364-380.

Pozri tiež č. : 183, 259, 260

Francúzsko

Pozri tiež č. : 25, 157

India

0616

Otčenášová, S.: Zákon o vláde v Indii z roku 1919. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 251-261.

Jemen

0617

Sorby, K.: Vojna v Jemene v rokoch 1962-1967. Vojenská história 11, 2007, s. 70-81.

Juhoslávia

0618

Čuček, F.: Slovinci, Slováci a bosniasko-hercegovinské peripetie od roku 1875 po berlínsky kongres. Acta historica Neosoliensia 10, 2007, s. 152-165.

0619

Dr. Janko Bulík vlastenec, demokrat, martýr. [Zost.]: Bajanič, S. a kol. Martin, MS 2007. 139 s.

Pozri tiež č. : 241, 343

Kanada

Pozri tiež č. : 58

Maďarsko

0620

Bácskai, V.: A mindennapi élet keretei Szombathely püspöki mezővárosban a 18. században. Archivum Sala 3, 2007, s. 39-49.

0621

Bácskai, V.: Každodenný život v biskupskom mestečku Szombathely v 18. storočí. Archivum Sala 3, 2007, s. 37-46.

0622

Liptáková, S.: Slovenské osídľovanie békešsko-čanádskej oblasti. Ružomerský historický zborník 1, 2007, s. 161-187.

0623

Nagy, F.: Az önkormányzati bíráskodás gyakorlata a 19. századi Szentmihályon. Archivum Sala 3, 2007, s. 125-132.

0624

Nagy, F.: Výkon samosprávneho súdnictva obce Szentmihály v 19. storočí. Archivum Sala 3, 2007, s. 119-126.

0625

Pitvaroš a Pitvarošania. [Ed.]: Kozuch, Michal - Majo, Juraj. Pitvaroš, Slovenská samospráva Pitvaroš 2007. 442 s.

0626

Szendiné Orvos E.: Mesto Debrecín na konci 17. storočia. Archivum Sala 3, 2007, s. 87-98.

0627

Szendiné Orvos E.: „Mert tudjátok, Döbröczönnek nagy híre, neve vagon!“ Debrecen a 17. század fordulóján. Archivum Sala 3, 2007, s. 91-103.

0628

Varga, J. J.: Dunajská flotila a bitka pri Tolne roku 1599. In: Miles Semper Honestus. Br., VHÚ 2007, s. 75-79.

Pozri tiež č. : 13, 31, 47, 115, 144, 150, 154, 169, 173, 178, 185, 247, 252, 292, 310, 431, 446, 451, 464, 534, 562, 563, 599, 600

Nemecko

0629

Ivaničková, E.: 1973: Die Ostpolitik der Bundesrepublik und die Tschechoslowakei. In: Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken. Essen, Klartext Verlag 2007, s. 287-298.

0630

Miklovič, M.: Akcia „RUBÍN“. Návrhy sabotážnych akcií na ropovody v NSR. Pamäť národa 2007, č. 2, s. 55-62.

Pozri tiež č. : 153, 162, 167, 182, 183, 410, 421, 458

Poľsko

0631

Kredátus, J.: K problematike poľských aktivít na Podkarpatskej Rusi v rokoch 1933-1939. Naukový zborník 24, 2007, s. 58-67.

Pozri tiež č. : 146, 166, 255, 321, 414, 416, 417, 437, 573, 604

Rakúsko

0632

Krankus, M.: Filozofia výchovy Martina Bubera. ZbFFUKom-Paedagogica 19, 2007, s. 41-50.

Pozri tiež č. : 23, 353

Rumunsko

0633

Bystrický, J.: Slovenská 1. technická divízia na území Rumunska v roku 1944. HŠt 45, 2007, s. 33-49.

0634

Lungu, C. M.: Main Archival Fonds of the National Historical Central Archives that Contain Information on Slovak-Romanian Relations (1944-1950). HŠt 45, 2007, s. 95-97.

0635

Neamtu, G.: Činnosť Gustáva Augustínyho ako novinára v Tribuna a poporulul v Arade v rokoch 1898-1900. HŠt 45, 2007, s. 205-214.

0637

Scurtu, I.: The Main Lines of Development of Rumania after the War (1945-1947). HŠt 45, 2007, s. 81-87.

0638

Šusteková, I.: Slovaks in Romania - the Past and the Present. Annales Universitatis Apulensis - Series Historica 11/I, 2007, s. 278-284.

Pozri tiež č. : 3, 24, 93, 357, 423, 436, 459

Sudán

0639

Sorby, K.: Sudán na ceste k štátnosti (1936-1955). HČ 55, 2007, č. 3, s. 487-502.

Taliansko

Pozri tiež č. : 282, 283, 329

USA

0640

Korytová-Magstadt, Š.: Homeland Culture Transplanted and Transformed: Cseh- and Slovak-American Organisations. Slovo 7, 2006 - 2007, č. 2, s. 4-10.

0641

Michálek, S.: Uniting the Voices of Freedom in a New Land: The Czechoslovak National

Council of America. Slovo 7, 2006 - 2007, č. 2, s. 24-26.

0642

Nečas, D.: Fraternalize and Survive: Benevolent Organizations of Immigrants from the Czech Lands in the U.S. Slovo 7, 2006 - 2007, č. 2, s. 14-19.

Pozri tiež č. : 294, 432, 530, 531, 533

Vatikán

Pozri tiež č. : 469, 543

Veľká Británia

Pozri tiež č. : 8

Spoločenstvo nezávislých štátov

0643

Boboková, J.: Ruská diplomacia na mierových rokovaníach v Tylži v roku 1807. Vojenská história 11, 2007, s. 37-47.

0644

Geršiová, E.: Barónka Natália Ivanovna von Friesenhof - dáma so záhadným pôvodom. BiografŠt 32, 2007, s. 194-200.

0645

Nevrlý, M.: Viedenské aktivity Ivana Franka. Slavica Slovaca 42, 2007, č. 2, s. 141-146.

Pozri tiež č. : 18, 415, 424, 457, 487, 504, 506, 549, 551, 552, 556

ZOZNAM SKRATIEK**I. Skratky excerptovaných periodík**

AASt – Asian and African Studies

BiografŠt – Biografické štúdie

HČ – Historický časopis

HistCarp – Historica Carpatica

HŠt – Historické štúdie

LitArch – Literárny archív

LML – Literárnomúzejný letopis

SAS – Studia academica Slovaca

SIArchiv – Slovenská archivistika

SIL – Slovenská literatúra

SINár – Slovenský národopis

SINum – Slovenská numizmatika

SIŠt – Slovenské štúdie

StHSl – Studia Historica Slovaca

VIZbPo – Vlastivedný zborník Považia

- Z dejín vied – Z dejín vied a techniky na Slovensku
 ZbBM – Zborník Banského múzea
 ZbFFUKom – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského
 ZbOM – Zborník Oravského múzea
 ZbSBM – Zborník Slovenského banského múzea
 ZbSNM – Zborník Slovenského národného múzea
 ZbTM – Zborník Tekovského múzea
- II. Ostatné skratky**
 AEP – Academic Electronic Press
 angl. – angličtina, anglický
 AÚ – Archeologický ústav
 aut. – autor, autorský
 AV ČR – Akadémie vied Českej republiky
 B.m. – bez uvedenia miesta vydania
 B.v. – bez uvedenia vydavateľstva
 Bp. – Budapešť
 Br. – Bratislava
 č. – číslo
 ČR – Česká republika
 čs. – československý
 ČSR – Československá republika
 dopl. – doplnil, doplnený
 dosl. – doslov
 Ed. – edícia, editor, edične
 FFUK – Filozofická fakulta Univerzity Komenského
 FHV – Fakulta humanitných vied
 fot. – fotografie, fotografický
 franc. – francúzština, francúzsky
 chorv. – chorvátsky
 il. – ilustrovaný, ilustrácie
 kol. – kolektív
 maď. – maďarčina, maďarský
 map. – mapové
 ml. – mladší
 MS – Matica slovenská
 nap. – napísal
 nem. – nemčina, nemecky
 obr. – obrázky, obrázkový, obrazový
 P. – Praha
 pozn. – poznámky
 prel. – preložil
 preprac. – prepracované
- príl. – prílohy
 pripr. – pripravil
 PVT – podnik výpočtovej techniky
 red. – redaktor, redakcia
 reg. – register
 rés. – résumé
 rus. – ruský
 s. – strana
 SAP – Slovak Academic Press
 SAV – Slovenská akadémia vied
 SHS – Slovenská historická spoločnosť
 slov. – slovenčina, slovenský
 SNM – Slovenské národné múzeum
 SNP – Slovenské národné povstanie
 SNR – Slovenská národná rada
 SPN – Slovenské pedagogické nakladateľstvo
 spoluprac. – spolupracoval
 sprac. – spracoval
 špan. – španielčina, španielsky
 tur. – turecky, turečtina
 tzv. – takzvaný
 UK – Univerzita Komenského
 UKF – Univerzita Konštatína Filozofa
 UMB – Univerzita Mateja Bela
 upr. – upravil
 úv. – úvod, úvodný
 ved. – vedúci, vedenie, vedecký
 vl. nákl. – vlastným nákladom
 vyd. – vydanie, vydavateľstvo
 vyd. – vydanie, vydavateľstvo, vydané
 východoslov. – východoslovenský
 vypr. – vypracoval
 zodp. – zodpovedný
 zost. – zostavil
 zv. – zväzok
 zvl. – zvláštne
- ZOZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISOV A PERIODICKÝCH ZBORNÍKOV v HÚ SAV**
- Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae (Bratislava), 25, 2007.
- Acta Historica Neosoliensia (Banská Bystrica), 10, 2007.

- Annales historici Presovienses (Prešov), 7, 2007. Slavica Slovaca (Bratislava), 42, 2007.
- Archivum Sala (Šaľa), 3, 2007. Slovenská archeológia (Bratislava), 55, 2007.
- Ars (Bratislava), 40, 2007. Slovenská archivistika (Bratislava), 42, 2007.
- Asian and African Studies (Bratislava), 16, 2007. Slovenská Numizmatika (Bratislava), 18, 2007.
- Biografické štúdie (Martin), 32, 2007. Stredné Slovensko (Martin), 11, 2007.
- Bratislava (Bratislava) 19, 2007. Studia academica Slovaca (Bratislava), 36, 2007.
- Historica Carpatica (Košice), 38, 2007. Studia Bibliographica Posoniensia (Bratislava), 1, 2007.
- Historické štúdie (Bratislava), 45, 2007. Vojenská história (Bratislava), 11, 2007.
- Historický časopis (Bratislava), 55, 2007. Z minulosti Spiša (Levoča), 15, 2007.
- Historický zborník (Martin), 17, 2007. Zborník Filozofickej fakulty UK - Graecolatina et orientalia (Bratislava), 29-30, 2007.
- Kniha 2007. (Martin), 2007. Zborník Filozofickej fakulty UK - Knižničná a informačná veda (Bratislava), 21, 2007.
- Knižnica (Martin), 8, 2007. Zborník Filozofickej fakulty UK - Musaica (Bratislava), 25, 2007.
- Múzeum (Bratislava), 53, 2007. Zborník Filozofickej fakulty UK – Paedagogica (Bratislava), 19, 2007.
- Naukovyj zbirnyk (Prešov), 24, 2007. Zborník Gemer-Malohontu (Rimavská Sobota), 3, 2007.
- OS (Bratislava), 10, 2007. Zborník Slovenského banského múzea (Banská Štiavnica), 21, 2007.
- Pamäť národa (Bratislava), 2007.
- Pamiatky a múzeá (Bratislava), 2007.
- Ružomerský historický zborník (Ružomberok) 1, 2007.

**A U T O R S K Ý
REGISTER**
A

Adam J., 145
Adamkovič A., 192

B

Babic M., 583
Babjak J., 80
Bacigálová I., 585
Bácskai V., 620, 621
Bača M., 143
Bada M., 311
Baďurík J., 319
Bahenská M., 614
Bahr W., 419
Bajanik S., 619
Baka I., 450, 464
Baláz A., 193
Balla T., 451
Balun P., 518
Barnovský M., 87, 180, 378, 404, 519, 569
Bartl J., 1, 574
Bartlová A., 180, 432
Bartoš M., 102
Belas L., 143
Belej M., 486
Benko J., 447
Beňová K., 226
Beňušková Z., 378
Beška E., 598
Bily L., 419
Bobák J., 384
Boboková J., 643
Bodnárová K., 104, 105
Bodorová O., 62
Bogatova G. A., 87
Bogdanov Ju. V., 87
Bóna M., 212
Bosák L., 288a
Botík J., 228
Bovan M., 106
Brandes D., 183
Buda F., 190
Bugan B., 242
Bujnová H., 75

Bukovszky L., 562
Bulková P., 320, 385
Bumová I., 559
Bystrický J., 149, 405, 633
Bystrický P., 586
Bystrický V., 39, 148, 150, 166, 406-408, 432

C

Cabadaj P., 514
Camilleri R., 419
Caproș I., 321
Cornelissen Ch., 521
Csáky K., 194
Cséfalvay F., 151-153, 402
Csikány T., 185
Csukovits E., 154
Czigány I., 292

Č

Čajka M., 213
Čanády B., 409
Čaplovič M., 65, 452, 547, 556, 607
Čechová F., 467
Čičaj V., 66, 180, 322
Čuček F., 618
Čurda J., 432

D – Ď

Dangl V., 186, 432
Danilák M., 374
Daniš V., 345
Dejmek J., 432
Derevjaník M., 204
Deverová K., 323
Dian V., 85
Divileková D., 266
Dobiáš R., 522
Dobrotková M., 386
Dobrová V., 493
Domenová M., 254
Domová M., 387
Dončová A., 468
Doskočil Z., 447

Dostaľ M. Ju., 87
Dragúň S., 410
Drahošová Š., 107
Dronov M., 87
Dubánek M., 453
Dubnička I., 427
Dubovský P., 155, 557
Dudeková G., 2, 156, 363, 380
Duffack J. J., 411
Duchoň J., 312
Duchoň M., 197
Ďurčo M., 141
Ďurica M. S., 229, 419, 469, 498, 579
Ďuriška Z., 81, 108, 109
Ďurišová M., 177
Ďurková M., 91
Ďurkovská M., 568
Durný J., 227
Dvořák P., 265
Dvořáková D., 253, 280
Dzurilla L., 346
Dzurjanin M., 40
Džujko J., 506

E

Ebert A., 515
Edroiu N., 3
Eliáš M., 41, 42, 296
Eliáš Š., 172, 237, 257, 364

F

Fabian J., 432
Fabricius M., 138
Fábrová K., 487
Faktor J., 198
Falisová A., 43
Fatran G., 474
Fatranová G., 475
Federmayer F., 110-111
Fedorčák P., 139, 237
Fedorková D., 237

Ferenčuhová B., 4, 67, 347, 412, 413, 427
Fiala A., 381
Fircáková K., 59, 369, 513
Fordinállová E., 350
Fórišová M., 324
Francová Z., 371
Fremal K., 447
Frimmová E., 5, 68, 302, 325
Fundárková A., 287
Furdíková E., 112

G

Gabaľ A., 75
Gabzdilová-Olejníková S., 447
Galandauer J., 432
Gálová M., 165
Garaiová M., 136
Garek M., 414, 523
Gašaj D., 177
Gaucsik I., 382
Gaučík Š., 383
Gerát I., 243
Geršiová E., 644
Grácová G., 520
Grajciarová Ž., 371
Granasztói O., 326
Graus I., 315
Grexa J., 6, 575
Grollová J., 588
Gurko-Kriažina Je. V., 87
Gurňák D., 581

H

Hadler F., 23
Hahn H. H., 26
Halas F. X., 378
Haľko J., 388, 470
Hallon L., 233, 503, 515, 570
Hamada M., 297
Hanák J., 187
Hanuliak V., 293
Hanus J., 378

- Harbuľová Ľ, 415
 Harmadyová K., 266
 Havrila M., 7, 8
 Hegyi K., 599, 600
 Helko J., 359
 Heltai J., 237
 Herčko I., 515
 Herucová M., 371, 389
 Hetényi M., 240, 499, 587
 Hišem C., 139, 237
 Hlava B., 180
 Hlavicová J., 236
 Hlavinka J., 491
 Hlavová V., 180
 Hlodák P., 199
 Holák M., 45, 157-158, 167, 378
 Holec R., 9, 233, 357, 378, 432, 521
 Hollý K., 255, 390
 Horná D., 432
 Houdek F., 375
 Hradská K., 69, 138, 476, 474, 477
 Hradský J., 201
 Hronček P., 217, 515
 Hronský M., 180, 416, 432
 Hrubala M., 113
 Hrušovský Ľ., 427
 Hudek A., 566
 Hurbanič M., 589, 590
 Húska A. M., 524
 Hympanová I., 235
- CH**
 Chalupecký I., 181, 202, 391
 Choma M., 392
 Chovanec J., 348, 349
 Chromeková V., 46
- I**
 István F., 376
 Ivanič P., 240, 587
 Ivaničková E., 70, 629
 Ivantyšinová T., 87, 378
- J**
 Jablonický J., 159
 Jablonický V., 427
 Jáger M., 195
 Jakab Z., 515
 Jakubec P., 417
 Jambrich J., 447
 Janas K., 418, 447
 Jančovič J., 488
 Janiček F., 515
 Janota I., 203
 Janura T., 145, 275, 281
 Jaško F., 267
 Javor M., 145, 601
 Jedláková R., 60
 Jelínek Y. A., 474
 Ježek V., 10
 Judák V., 143
 Jurčišinová N., 576
- K**
 Kačirek Ľ., 350, 351
 Kalný S., 454
 Kamasová M., 128
 Kamenec I., 11, 352, 403, 421, 422, 474, 478
 Kamenický M., 71, 145
 Karcol M., 86, 479
 Karlík J., 216
 Kárník Z., 447
 Kárpáty V., 455
 Kašiarová E., 161, 170
 Katuniec M., 420, 565, 580, 608
 Kázmerová Ľ., 180, 402
 Keresteš P., 114
 Khun P., 567
 Kianička D., 232
 Klačka J., 72
 Kladivík E., 327, 393
 Klimová A., 136
 Kmeť M., 47, 76, 92
 Kmeť N., 378, 609
 Knapp ě., 237
 Kocúr M., 378
 Kodajová D., 87, 342, 378, 394
- Kohútová M., 12, 73, 180, 286
 Kolivoško Š., 115
 Kollai I., 13
 Kollár K., 432
 Kollárová I., 328
 Kollárová Z., 205
 Komorová K., 116, 513
 Kompolt P., 507
 Konečný S., 14, 447
 Kónya P., 145, 316, 360
 Kónyová A., 145, 360, 395
 Kóošová P., 329
 Kopčok A., 432
 Kopecký P., 423
 Kopuncová B., 187
 Korytová-Magstadt Š., 640
 Košický P., 525
 Kováč D., 70, 182, 183, 427, 432
 Kováč M. A., 514
 Kovačka M., 160, 508, 513
 Koval' P., 424
 Kowalská E., 15, 16, 145, 298-301, 313, 615
 Kožiak R., 591
 Kožuch M., 625
 Krajčovič M., 353
 Krajčovičová N., 425, 427, 432
 Krankus M., 632
 Krčik M., 365
 Kredátus J., 631
 Kredatusová A., 117
 Kregar T., 343
 Krekovič E., 178
 Krištofová I., 191
 Kriučkov I. V., 87
 Krmo S., 427
 Krupová Z., 189
 Kubica J., 515
 Kucík Š., 584
 Kučma I., 396
 Kufčák E., 207
- Kumanová Z., 433
 Kunec P., 294
 Kuruc Š., 592
 Kurucárová J., 54
 Kurucová Ľ., 385, 397
 Kusendová D., 377
 Kušnieráková I., 145, 237, 303-305
 Kuzma I., 179
 Kuznecov D. V., 87
 Kvaček R., 432
 Kvasnička M., 215
 Kýška P., 288a
- L**
 Labanc P., 244
 Lacko M., 17, 146, 216, 500, 504, 556
 Lajčiak J., 361
 Lamoš R., 162, 163
 Lapteva L. P., 87
 Leikert J., 208, 426-7, 483, 526
 Lengyelová T., 145, 306-309
 Letz R., 137, 147-8, 164, 471, 556
 Libant V., 143
 Lichnerová Ľ., 330, 513
 Lichnerová R., 171
 Lichtej I., 18
 Linzboth J., 209
 Lipták Ľ., 82, 428, 429
 Liptáková S., 622
 Lisková H., 264, 268
 Lokša M., 217
 Londák M., 180, 517, 527-528, 571, 572
 Londáková E., 180, 517, 528, 577
 Lukáč P., 432
 Lukačka J., 143, 180, 212, 239, 256
 Lungu C. M., 634
 Lysý M., 258-261
- M**
 Mačuha M., 119, 331

- Machala D., 120, 432
Macho P., 19, 484
Majo J., 377, 625
Makoviny I., 515
Maliniak P., 277
Mallinerits J., 201
Malovecká M., 21, 145
Mann A. B., 433
Mamová E., 22, 23, 26, 83, 366, 372, 501
Marek M., 216
Marjina V. V., 87
Markowski A., 573
Marks I., 509
Marsina R., 44, 48, 49, 143, 269-271
Marťák M., 510
Martinkovič M., 580
Martuliak P., 485, 520
Marušincová Z., 515
Mârza E., 24, 93
Maskal' R., 447
Maskalik A., 548, 549, 556
Matejka J., 529
Matejková A., 61
Mathé S., 432
Maťovčík A., 398, 514
Maťugová S., 118
Matula V., 354
Mednyánszky L., 140
Medvecký M., 158, 430
Mervart J., 447
Mesenhöller M., 23
Messori V., 419
Meško M., 593, 594
Mičianik P., 456, 457
Mihalik M., 38
Miháliková S., 34
Michaláč J., 427
Michálek S., 55, 432, 472, 530-533, 641
Michalov J., 240, 587
Michela M., 378, 431, 534
Michníková M., 90
Miklovič M., 535, 610, 630
Mikolášik M., 378
Minarovičová E., 103
Mišíková D., 223
Mitro Š., 84
Mojdis J., 355
Morovics M. T., 235, 237, 515
Mosný P., 237
Mrva I., 216
Mücke P., 25
Múcska V., 121, 245
Múcsková G., 602
Mueller W., 544
Mulík P., 44
Murgašová Z., 515
Mušynka M., 285
- N**
Nagy F., 623, 624
Nagy I., 332
Nakazawa T., 356
Neamtu G., 635
Nečas D., 642
Nemeskürthyová L., 50
Nemeš J., 141, 142, 288b
Németh I., 237
Neumann T., 310
Nevrlý M., 645
Nižňanský E., 458, 464, 485b
Novák M. V., 144
Novák V., 272, 289
Nováková V., 165, 273
Nováková V. ml., 290
Novosádová M., 511
Novotná M., 389
- O**
Obuchová V., 85
Olejník J., 175, 492
Olejník M., 447
Olexák P., 595
Opat J., 427
Orangeskyj S. S., 220
Oršulová J., 122
Otčenášová S., 616
Otu P., 459
- P**
Pál J., 357
Páleníková J., 512
Palko V., 434, 536
Papáč R., 399
Pavercsik I., 237
Pavlovič R., 444
Pecník M., 447, 505
Pehr M., 427
Pekár M., 35, 544
Pekařová K., 368, 373
Pekník M., 432, 537
Perniš J., 582
Pešek J., 180, 183, 378, 519, 521
Petőczová J., 333
Petranský I. A., 51, 473, 480
Petřík J., 460
Petřík V., 514
Petrovičová E., 432
Petruf P., 180, 538
Pieta K., 246
Piffel A., 561
Piffel L., 561
Pichler T., 427
Piirainen I. T., 124
Písková M., 513
Piti F., 263
Plachá V., 236
Plávková O., 537
Podolec O., 148
Podrimavský M., 180, 350, 358
Poliak J., 515
Popély Á., 435
Poriezová M., 334, 373
Portmann M., 544
Potočná E., 222
Priečko M., 219
Pšenák J., 52
Pușcaș V., 436
Pytlík P., 56
Pytllová Z., 369
- R**
Rábik V., 125, 279
Račko P., 494
Radková L., 427
Ragač R., 126, 335, 539
Ragačová J., 57, 123
Rákosník J., 447
Rakoto A., 607
Reťkovská A., 127
Roháč J., 74
Rokina G. V., 87
Rolková N., 350
Rotterová J., 362
Rychlík J., 427
Rychlíková M., 427
- S**
Sabol M., 515
Saktorová H., 129, 513
Salajová I., 90
Salner P., 481
Samson I., 432
Sárosy Š., 224
Scurtu I., 637
Szcepański J., 604
Sedlák I., 341
Sedlák V., 173
Sedliaková A., 27, 95-97
Segeš D., 150, 166, 262, 274, 437, 597
Segeš V., 188, 262, 274, 597
Sekela V., 195
Serafinová D., 513
Serapionova E. P., 87
Scholz S., 26
Schvarc M., 167, 439-441
Sikora S., 180
Sikorová E., 515
Simon A., 442, 443, 502
Simonidesová V., 223
Sivoš J., 540, 541
Skala H., 295
Sklenka V., 63
Sláma J., 515
Slobodník M., 613
Snopková B., 98, 136
Soják M., 278
Sokolová M., 378

- Sokolovič P., 445
 Sokolovský L., 130, 168, 578
 Soós I., 314
 Sorby K., 617, 639
 Sorby K. ml., 611
 Souček L., 575
 Stanová M., 607
 Stasselová S., 513
 Steinhübel J., 247, 248
 Stolárik M., 58
 Suppan A., 432
 Susan M., 432
 Svátková I., 378
 Svobodová B., 513
 Syrný M., 447, 556
 Szabó I., 427
 Szabolcs S., 474
 Szarka L., 230, 446
 Szeghy G., 174
 Szendiné Orvos E., 626, 627
 Szigeti L., 231
 Szögi L., 28, 237
- Š**
 Šedivý J., 29, 249
 Šedová B., 94, 99
 Šemšej M., 550
 Ševčíková Z., 275
 Šišjaková J., 560
 Šišmiš M., 131
 Šišmiš M. st., 350
 Škorvanková G., 36
 Škoviera A., 241
 Škovierová A., 336
 Škvarna D., 87, 378, 350, 400
 Škvaro A., 223
 Šmigel' M., 447, 482, 551, 552, 556
 Šoltés L., 427
 Šoltés P., 556
 Šperka A., 237
 Štaigl J., 553-555
 Štefaňák P. ml., 225
 Štefaňák M., 282, 283
 Štefaniková Ž., 204
- Štefanský M., 542, 554
 Štollmann V., 515
 Štulrajterová K., 250, 543
 Šuchová X., 447
 Šumichrast. P., 461-463
 Šusteková I., 638
 Šutaj Š., 230, 563
 Šutajová J., 568
 Šváčová S., 136
 Švagrovský Š., 378
 Švecová A., 132
 Švejda G., 427
 Švejdová V., 427
 Švík P., 612
 Švorc P., 427
- T**
 Tajták L., 37
 Taneski Z., 240, 587
 Tatík J., 216
 Tišliar P., 370, 489, 490
 Tobiášová L., 184
 Tomeček O., 284
 Tóth C. N., 169
 Trapl M., 378
 Tulkisová J., 458, 464
 Turčan V., 180
- U**
 Uher J., 432
 Uhrín M., 556
 Uličný F., 133, 221
 Urban Z., 432
- V**
 Vajda B., 77
 Valach J., 291
 Valachovič P., 238, 317
 Vaněk O., 465
 Varga J. J., 605, 628
 Varinský V., 447
 Vároš M., 234
 Vashem Y., 474
 Vasilová D., 78, 367
 Vavrin V., 88
 Vavrincová Z., 337
- Veliký I., 495
 Veselská N., 30
 Veszprémy L., 31
 Vieriková M., 513
 Viršínská M., 350
 Visser A., 338
 Vítek P., 118
 Vlkolinská I., 251
 Vlínka J., 515
 Vojček A., 208
 Voľar V., 64
 Volostnova N. V., 32
 Vondrášek V., 564
 Vontorčík E., 143
 Vörös L., 379
 Vrteľ L., 134
- W**
 Weger T., 26
 Weis M., 237, 427
 Wiedermann E., 212
 Winkler T., 350
- Z**
 Zadorožňuk E. G., 87
 Zálešák T., 580
 Zavacká K., 448
 Zavacká M., 79, 544
 Zavorský S., 401
 Zemko M., 344, 427, 432, 545
 Zimániová T., 210
 Zmátlo P., 33, 449, 496-497, 516
 Zouhar J., 427
 Zsoldos A., 252
 Zubko P., 237, 603
 Zupko Š., 466
 Zwiewková V., 558
- Ž**
 Žáčik M., 226
 Žadanská A., 276
 Žadanský J., 276, 318, 339
 Žatkuliak J., 546
 Žeňuch P., 596
 Žibritová G., 53, 513
- Žudel J., 340
 Županič J., 606

GEOGRAFICKÝ REGISTER

- A**
 Apeninský polostrov, 329
 Arad, 635
 Ardeny, 162, 163
- B**
 Banská Bystrica, 63, 106, 264, 268, 315, 494
 Banská Štiavnica, 61, 124, 171, 319, 604
 Bardejov, 285
 Békeš-čanádska oblasť, 622
 Beluša, 251
 Bojná, 239, 246
 Bosna, 618
 Bratislava, 31, 80, 83, 85, 104, 105, 111, 122, 144, 187, 203, 209, 247, 249, 304, 311, 317, 324, 328, 369, 371, 388, 454, 481, 484, 541, 559, 561, 574
 Bratislava-Devín, 236, 266
 Bratislava-Rusovce, 201
 Bratislava-Vydrica, 193
 Brezno, 191
 Budapešť, 173, 432
- Č**
 Černová-Ružomberok, 90, 359
- D**
 Debrecín, 626, 627

- Devín-Bratislava, 236, 266
Dohňany, 198
Dunaj, 452
- E**
Európa, 582
Európa juhovýchodná, 581
Európa stredná, 609
Európa stredovýchodná, 581
- G**
Galanta, 165, 562
Gemery, 102, 291
Gemery-Malohont, 62
Grinava-Pezinok, 462
Győr, 600
- H**
Hercegovina, 618
Hniezdne, 200
Horovce, 275
Hronský Beňadik, 127
Humenné, 511
- I**
Iliašovce, 84
- J**
Jarabina, 204
Javorina, 417
Jemen, 617
- K**
Kokava nad Rima-
vicou, 370
Kolbasov, 482
Komárno, 185
Konštantínopol, 589
Korlátka, 310
Košice, 56, 150, 177,
237, 312, 321, 364,
415
Košice-Krásna, 206
Krakov, 321, 416
Krásna-Košice, 206
- Kremnica, 232, 283
Krompachy, 214
- L**
Levoča, 391
Liptov, 59, 60, 64,
373, 385, 386
Liptovská Porúbka, 210
Liptovský Mikuláš-
Ploštín, 221
Lučenec, 211
- M**
Macedónsko, 241
Malohont, 291
Malý Lipník, 225
Martin, 81, 396, 432
Medzibrodie nad
Oravou, 213
Medzilaborce, 491
Michalovce, 195, 316
Mníchov, 406
Modrová, 216
Modrý Kameň, 493
Muráň, 199
Myslína, 218
- N**
Nemecká, 217
Nesluša, 219
Nitra, 141, 143, 490,
499
Nižná Šebastová-Pre-
šov, 449
Nižný Medzev, 439
Nižný Šebeš, 449
Nová Dubnica, 215
Nové Mesto nad Vá-
hom, 109
Nové Zámky, 466,
600
Nyíregyháza, 562
- O**
Orava, 118
Orava horná, 523
Ottawa, 58
- P**
Paríž, 157
Pezinok, 113
Pezinok-Grinava, 462
Pitvaros, 625
Ploštín-Liptovský Mi-
kuláš, 221
Podkarpatská Rus,
631
Podunajsko, 606
Praha, 407
Prešov, 220, 254, 367,
395
Prešov-Nižná Šeba-
stová, 449
Prešov-Solivar, 197
Pruské, 223
- R**
Rusovce-Bratislava,
201
Ružomberok, 510
Ružomberok-Černo-
vá, 90, 359
- S**
Salzburg, 444
Sedmohradsko, 636
Sklabiňa, 119
Sklené, 440
Slovensko južné, 442,
501
Slovensko severový-
chodné, 552
Slovensko stredné, 315,
485
Slovensko východné,
279, 486, 487
Slovensko západné,
267
Slovinsko, 618
Solivar-Prešov, 197
Spiš, 89, 117, 175,
181, 189, 263, 299,
333, 376, 496, 497,
516, 523
Spišské Vlachy, 244,
278, 492
- Staré Hory, 284
Sudán, 639
Svidník, 576
Szentmihály, 623,
624
Szombathely, 620,
621
- Š**
Šaľa, 165
Šamorín, 165, 289,
290, 382, 383
Škótsko, 85
- T**
Temaín, 252
Temesvár, 600
Tiszavasvár, 623, 624
Tolna, 628
Topoľčany, 226, 560
Trenčín, 418, 495
Trianon, 534
Trnava, 132, 334, 574
Turiec, 116
Tvarožná, 202
Tvrdošovce, 190
Tylž, 643
- U**
Ukrajina, 18, 552, 645
Utekáč, 130
- V**
Veľký Šariš, 224
Vojňany, 205
Vrbica, 207
Vydrice-Bratislava,
193
Výšné Ružbachy, 222
- Z**
Zborov nad Bystricou,
227
Zeleneč pri Trnave,
192
Zemplín, 276, 339
Zvolen, 291, 335

Zvolenská kotlina,
277

Ž

Žilina, 271, 281, 362
Žitný ostrov, 272,
273

BIOGRAFICKÝ REGISTER

A

Alžbeta sv., 243, 388
Andráši [rod], 102
Augustín sv., 583
Augustíny Gustáv, 635
Aventinus, 31

B

Basilius Daniel, 325
Bazovský Ľudovít, 468
Beňovský Móric
August, 288
Bokesová-Uherová
Mária, 43
Bornemisza [rod], 111
Braxatoris [rod], 112
Buber Martin, 632
Bulík Ján, 619
Buzalka Michal, 137,
147
Bystrík, 242

C

Coborová Alžbeta, 306
Csáky [rod], 175,
326, 364, 389
Cyril Konštantín,
240, 587

Č

Čaplovič Ján, 513
Čečetka Juraj, 52
Čobrda Vladimír Pa-
vol, 472
Čulen Konštantín, 158

D

Dangl Vojtech, 94
Daniel Igumen, 592
Dorota sv., 585
Drozd Štefan, 51
Dubček Alexander, 136

F

Fényes Elek, 377
Ferianc Michal, 434
Fleischmannová Gi-
zela, 477
Franko Ivan, 645
Friesenhof Natália
Ivanovna von, 644

G

Gábriš Július, 470
Giddens Anthony, 38
Gindl Jozef, 46
Gojdič Pavol, 137
Gregor IX., 250
Günther Andreas, 313

H

Haan Jaroslav Augus-
tín Ľudovít, 47
Halus [rod], 125
Hanus Ladislav, 471
Hell Jozef Karol, 327
Hepburn Audrey, 107
Hlinka Andrej, 157
Hodža Milan, 503
Holák Ján, 45
Holko Matej ml., 42
Hronský Jozef Čiger,
514
Hrušovský [rod], 109
Huntington Samuel P.,
38
Hurban Jozef Mi-
loslav, 350, 358

CH

Churý Slavko, 54

I

Ilešházy [rod], 302

J

Jablonický Jozef, 159
Jakub, 169, 244

K

Karmasin Franz, 439
Karol I. Róbert, 257
Katona Štefan, 49
Klesch Daniel, 313
Kmeťko Karol, 467
Koháry Štefan I, 127
Kollár Ján, 398
Korda Alexander, 547
Korlátka páni z, 310
Korvín Matej, 262
Kováč de Fabrici
Michal, 294
Kozáček Jozef, 296
Kuzmány Karol, 341

L

Lajčiak Ján ml., 361
Láni Juraj, 313
Lazar, 340
Lelley Jenó, 443
Lippay Juraj, 287

M

Makovický [rod], 108
Marton [rod], 381
Masaryk Tomáš Garri-
gue, 413, 427, 498
Matej Korvín, 262
Maťovčík Augustín,
160
Medňanský Ladislav,
140
Meissl František, 113
Mésároš Július, 39, 50
Metod, 240, 587
Mišík Mikuláš, 48
Mňačko Ladislav, 526
Moyzes Štefan, 341
Munk Tomáš, 480

N – Ň

Ňári [rod], 114

Naum Ochridský,
241

O

Oatis Wiliam Nathan,
531
Ondrej II., 543
Ostarič Matej, 110

P

Pálfí Ján, 365
Pálfí Pavol, 287
Patočka Jan, 529
Pavlovič Viliam, 149
Péchy Emanuel, 357
Peiper Joachim, 163
Petranský Ivan, 40
Petróczy Štefan, 460
Petzval Baltazár Otto,
392
Petzval Jozef Maxi-
milián, 392
Pietor [rod], 438
Pitti Bonaccorso, 282
Polakovič Štefan, 38
Puškin Alexander
Sergejevič, 644

R

Rakovský [rod], 126
Rakovský Martin,
332
Révai František I.,
331
Révai [rod], 116
Rotterdamský Eras-
mus, 332

S

Salomea, 255
Salva Karol, 386, 387
Sambucus Ján, 338
Sasinek František Vi-
ťazoslav, 44
Schelingová Zdenka
Cecília, 558
Sidor Karol, 158
Sokolovský Leon, 168

- Spilenberger Samuel, 117
Stodola Emil, 425
Sucký Imrich, 430
Szirmay Anton, 318, 339
- Š**
Šenšel Ľudovít Štefan, 508
Škultéty-Gábriš Ladislav, 295
Šmál Andrej, 41
Špetko Jozef, 53
Šrobár Vavro, 384
Štefan I. sv., 245
Štefánek Anton, 509
Štefánik Milan
Rastislav, 347, 411-412, 495
- Štúr Ľudovít, 342, 344, 348, 349, 352, 354
- T**
Tiso Jozef, 138, 419
Turmair Johannes, 31
Turzo [rod], 129
- V**
Valent Pavol, 536
Varsik Branislav, 484
Vicen Jozef, 164
Vojtaššák Ján, 137
- W**
Wels [rod], 107
- Ž**
Žingor Viliam, 526

**Skratky autorov
na stránkach Historického časopisu
roč. 57/2009**

- I. K. – Ivan Kamenec
-jub- – Július Bartl
E. J. – Elena Jakešová
M. Z. – Milan Zemko

O B S A H 2009, roč. 57**Š t ú d i e**

B r e z o v á k o v á, Blanka: K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia	415
Č a r n o g u r s k á, Marina: Lao c', zakladateľ čínskeho taoizmu, vo svetle novoodhalených historických súvislostí	19
D v o ř á k o v á, Daniela: Kronika Ulricha Richentalu ako výnimočný prameň k dejinám Slovenska	623
E i c h l e r, Jan: Bezpečnostní strategie USA v letech 1945 – 1947	531
F r i m o v á, Eva: Kultúrno-duchovné a politické prostredie Bratislavy v dobe Mateja Korvína	43
H o l l ý, Karol: Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881 – 1897)	243
J a k s i c s o v á, Vlasta: Príbeh slovenského intelektuála ako spolutvorcu, nástroj i obeť autoritatívneho režimu vojnového Slovenského štátu	299
K l a m k o v á, Hana: Všeobecnosť antisemitizmu a jedinečnosť holokaustu: príklad Slovenska	679
K o v á č, Dušan: Transformácia Slovenskej akadémie vied v rokoch 1989 – 1993	703
K r a j č o v i č o v á, Natália: Zásobovanie obyvateľstva ako administratív- ny, ekonomický, sociálny a politický problém Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska po vzniku Československej republiky	493
M i č k o, Peter: Pracovné, sociálne a kultúrne podmienky slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v rokoch 1939 – 1945	659
M i c h e l a, Miroslav: Plány slovenskej autonómie v politike Maďarska 1918 – 1920	271
N é m e t h H., István: Európska doktrína alebo uhorská špecialita? Zásahy štátu a rekatolizácia miest v Uhorsku v priebehu 17. storočia	641
P á l, Judit: „Vlast' v malom.“ Korunovačné slávnosti v období dualizmu a symbolika korunovačného vŕšku	443
P e y r o u, Florencia: Sen o svobodě. Demokracie a republikánství ve Španělsku, 1840 – 1868	223
R o g u ľ o v á, Jaroslava: Československá národnodemokratická strana v politike Slovenskej národnej strany v rokoch 1919 – 1932	87
S i m o n, Attila: Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v mezivojnovom období	511
Š u c h, Juraj: Frank Ankersmit: <i>Naratívna logika</i> a historická reprezentácia	3
T o m e č e k, Oto: Formovanie osídlenia drevorubačských a uhliarskych osád na území mesta Banská Bystrica	195
T ó z s a R i g ó, Attila: „Ausgeben – eingenomen... die Stat [...] n notturffgkich versehn“ Rozpočet mesta Bratislavy v druhej štvrtine 16. storočia	67
Ž u p a n i č, Jan: Nobilitace Karla I. (IV.) ve světle materiálů jeho kabinetní kanceláře	469

Materiály

K a m e n i c k ý, Miroslav: Príspevok k dejinám huty v Železnej Breznici..... 131

Rozhľady

G u l y á s, László – T ó t h, István: Maďarská percepcia prvého
stredoeurópskeho plánu Milana Hodžu 551

H o r e l, Catherine: Maďari a Habsburská monarchia 729

S o r b y m l., Karol: Počiatky modernej irackej štátnosti (1918 – 1922)..... 111

T u l k i s o v á, Jana: Informovanosť česko-slovenskej diplomacie o
kontaktoch slovenských autonomistických politikov s nacistami
v období pomníchovskej republiky 565

Ž i g o, Pavol: Dedina – ves – selo – derevňa v nárečiach starých Slovanov 329

Diskusia

K o s z t a, László: Benediktínsky kláštor z 11. storočia na Spiši? 339

Bibliografia

Slovenská historiografia 2007 (Alžbeta Sedliaková) 763

Recenzie

B r o k l o v á, Eva - T o m e š, Josef - P e h r, Michal:
Agrárnici, národní demokraté a lidovci ve druhém polčase
první Československé republiky (Matej Hanula)..... 743

B y s t r i c k ý, Valerián - L e t z, Róbert - P o d o l e c, Ondrej (zost.):
Vznik Slovenského štátu 14. marec 1939 (Július Bartl) 593

D a n i š, Vladimír: Začiatky Slovenskej ľudovej strany (Roman Holec)..... 146

D a v i e s, Norman: God's playground. A history of Poland.
Vol. 1, 2 (Nina Paulovičová) 153

D u b o v s k ý, Peter: Hezekiah and the Assyrian Spies (Helena Panczová) 139

F a t a, Márta - K u r u c z, Gyula - S c h i n d l i n g, Anton (eds.):
Peregrinatio Hungarica (Eva Kowalská)..... 360

H a h n, Hans Henning - M a n n o v á, Elena (eds.): Nationale Wahrnehmungen
und ihre Stereotypisierung (Peter Šoltés)..... 357

Hledání jistoty v bouřlivých časech (Dagmar Čierna-Lantayová) 598

J a n i n, Valentin Lavrent'jevič: Středověký Novgorod v nápisech
na březové kůře (Juraj Šedivý)..... 738

K ó n y a, Peter: Za Boha, vlasť a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála
Juraja Ottlyka (Tomáš Janura)..... 740

Magnae Moraviae fontes historici (Lubomíra Havlíková) 142

M a r e k, Miloš: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku (Ján Lukačka) 144

K a m e n e c, Ivan – H l a v i n k a, Ján: Spory o biskupa Vojtaššáka
(Eduard Nižňanský)..... 150

S l o b o d n í k, Martin: Mao a Buddha: Náboženská politika voči
tibetskému buddhizmu v Číne (Marína Zavacká) 365

Sorby, Karol R.: Blízky východ v medzinárodnej politike 1918 – 1945 (Pavol Petruf)	596
Suško, Ladislav (ed.): Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. (Dagmar Čierna-Lantayová)	362

GLOSÝ

Teória a metodológia

Botík, Ján: Etnická história Slovenska (E. J.)	603
--	-----

Všeobecné dejiny

Fišer, Zdeněk (ed.): Daniel Sloboda. Dokumenty III. (Roman Holec)	374
Frank, Tibor: Picturing Austria-Hungary (Dušan Kováč)	605
Gati, Charles: Stroskotané ilúzie (M. Z.)	606
Himmlerová, Katrin: Bratři Himmlerové (I. K.)	160
Kreuz, Petr - Martinovský, Ivan: Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Eva Frimmová)	371
Maráz, Karel: Václav III. (1289 – 1306) (Peter Ivanič)	369
Přemyslovci. Budování českého státu (Hana Chorvátová)	750
Stamatovič, Desanka: Saga o Draškocijevima (Maroš Mačuha)	373
Stát, státnost a rituály přemyslovského věku (Katarína Nádaská)	158
Urbanová, Daniela - Blažek, Václav: Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo (Daniel Škoviera)	749
Zbírál, David: Největší hereze (Hana Chorvátová)	370

1526 – 1848

Matula, Vladimír: Devín, milý Devín (Marcela Bednárová)	161
---	-----

1848 – 1945

Bystriický, Valerián - Rogul'ová, Jaroslava (eds.): Storočie škandáv (I. K.). Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848 – 1867. IV. Abteilung (Dušan Kováč)	375
Kovács, Anna: A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867 – 1918. (Elena Mannová)	163
Mach, Alexander: Z ďalekých ciest (I. K.)	608
Majeríková, Milica: Vojna o Spiš (Pavol Jakubec)	165

Po roku 1945

Deák, István - Gross, Jan Tomasz - Judt, Tony: The Politics of Retribution in Europe (Radoslav Maskal')	610
Petrík, Vladimír: Hľadanie minulého času. Otázky Vladimír Barborík (I. K.)	751

Dejiny vedy a techniky

Špelda, Daniel: Astronomie v antice (Stanislav Šišulák)	755
---	-----

Regionálne dejiny – zborníky

Coranič, Jaroslav - Šturák, Peter (eds.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí (Andrej Slodička)	611
Hradská, Katarína: Život v Bratislave 1939 – 1945 (Ľubica Kázmerová)	174
Knihá 2007. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry (Mária Kohútová)	752
Kučma, Ivan: Martinské typografissimo (Elena Mannová)	170
Petőczová, Janka (ed.): Musica scepusii veteris (Eva Kowalská)	170
Velický, Ivo: Štefánikovské atribúty v Trenčíne (-jub-)	173

KRONIKA

Interdisciplinárna konferencia Špecifický ženský svet? Povolanie a profesia z pohľadu gender history (Gabriela Dudeková)	182
Konferencia o agrarizme v strednej a východnej Európe (Roman Holec)	614
Konferencia o národoch habsburskej monarchie (1914 – 1920) – od národných hnutí k národným štátom (Roman Holec)	757
Konferencia Zemianstvo na Slovensku v novoveku (Maroš Mačuha)	759
Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky na Slovensku (František Oslanský)	181
Medzi antickou a stredovekom (Peter Bystrický)	381
Medzinárodná konferencia České, slovenské a československé dejiny 20. storočí (Adam Hudek)	380
Medzinárodná vedecká konferencia k 40. výročiu pokusu o reformu socializmu sovietskeho typu v Československu (Katarína Strapcová)	177
Medzinárodná vedecká konferencia mladých historikov v Trnave (Miroslav Sabol)	381
Medzinárodná vedecká konferencia Rodina vo vojne (Juraj Benko)	184
Medzinárodný seminár Jazyk a reč knihy (Eva Frimmová)	179
Medzinárodné sympóziu Štát, baníctvo a banícke akadémie. Montánni odborníci v 18. a začiatkom 19. storočia (Miroslav Kamenický)	377
Rozbitie alebo rozpad (Matej Hanula)	378
Seminár o sekularizácii robotníctva v 19. storočí (Roman Holec)	757
Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2008 (Viliam Čičaj)	186
Šľachta v stredoveku a v ranom novoveku (Gabriela Dudeková)	615
Z dejín vedy a techniky v stredoslovenskom regióne (Miroslav Sabol)	613

Obhájené dizertácie na získanie vedeckej hodnosti doktora historických vied v odbore všeobecné dejiny

Michálek, Slavomír: Rok 1968 a Československo. Postoj USA, Západu a OSN	383
--	-----

Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore všeobecné dejiny

Mánák, Marián: USA na pôde Európskej poradnej komisie 1943 – 1945	190
---	-----

Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore slovenské dejiny

D a d o, Branislav: Počiatky a pôsobenie rehole piaristov v Banskej Štiavnici v rokoch 1776 – 1850	761
H o l l ý, Karol: Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia	191
J a m b r i c h, Jozef: Úloha inteligencie v Komunistickej strane na Slovensku v rokoch 1929 – 1948	618
M a l i n i a k, Pavol: Kultúrna krajina a prírodné prostredie Zvolenskej kotliny v stredoveku	619
O s t e r t a g o v á, Alexandra: Historicko-poznáviacia hodnota kanonických vizitácií	410
O s y k o v á, Linda: Volebné kampane politických strán na Slovensku v 20. rokoch 20. storočia	411
P í r e k, Michal: Vývoj uhorského vojenstva a rytierstva do polovice 14. storočia so zvláštnym zameraním na obdobie vlády Karola I. z Anjou	762

SLOVENSKO NA CESTE K DEMOKRACII

Natália Krajčovičová

Pokyny pre autorov

Historický časopis vychádza štyrikrát do roka. Uverejňuje výhradne pôvodné články, ktoré sú výsledkom vlastnej bádateľskej činnosti autora. Príspevky redakcia predloží na posúdenie dvom lektorom. O ich prijatí alebo neprijatí na základe lektorských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady Historického časopisu autorov upovedomíme do 90 dní odo dňa doručenia do redakcie. Autori poskytujú svoje rukopisy exkluzívne *Historickému časopisu* a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neuverejnia v iných časopisoch. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky do Historického časopisu odovzdávajte, resp. posielajte na adresu redakcie v elektronickej forme (na diskete alebo e-mailom formou prílohy) v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri písaní poznámok pod čiarou (nie na konci príspevku) používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*.

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán (72 000 znakov vrátane medzier), recenzií 10 strán (18 000 znakov vrátane medzier) a anotácií 3 strany (5 400 znakov vrátane medzier). K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca 1 400 znakov, krátky abstrakt (cca 700 znakov) a osobné údaje o autorovi (bydlisko, zamestnanie, e-mail a telefonický kontakt).

Vzhľadom na platnosť *STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy* – je potrebné rešpektovať jej zásady. Niektoré interpunkčné znamienka sa v odkazoch používajú odlišne od pravidiel slovenského pravopisu. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 56.

²PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, 311 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú spojovníkom s medzerami po oboch stranách spojovníka.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, 99 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedecký redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵*Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶MICHÁLEK, Slavomír. Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKŇÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 301-317.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸KAMENEC, ref. 1, s. 37.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

⁹KAMENEC, Po stopách, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súběžnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zbornik_2000_2001.pdf>

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame: b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania:

Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou:

Bratislava; Martin : Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.

- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

- Odkaz na archívny prameň:

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Poverenictvo informácií a osvetly (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Adresa redakcie: Historický časopis, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Tel.: +421-2-529 25 753; 0908 09 89 37

E-mail: histcaso@savba.sk

http: <http://www.historickycasopis.sk/>

objednávky: písomne, telefonicky, mailom, prípadne prostredníctvom elektronického objednávkového formuláru na webovej stránke časopisu